

The New York Times.

Теодор
ДРАЙЗЕР

САРМОЯДОР

• РО М А Н •

Теодор
ДРАЙЗЕР

САРМОЯДОР

РОМАН

Икки жылдик

I

«O'QITUVCHi» НАШРИЁТ-МАТБАА ИЖОДИЙ УЙИ
ТОШКЕНТ – 2018

УЎК: 821.111 (73)-31

КБК 84 (7 АҚШ)

Д 76

Алишер Навоий ажадони

Рус тилидан
Амир ФАЙЗУЛЛА
таржимаси

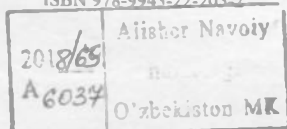
Америкалик ёзувчи Теодор Драйзер «Титан», «Дахо», «Америка фожиаси», «Бахти қаро Керри» ва бошқа асарлари билан дунёга машхур.

Қўлингиздаги адабнинг «Сармоядор» романи таниқли таржимон Амир Файзулла томонидан ўзбек тилига ўтирилган. Ушбу китоб Сиз азиз ўқувчиларга макбул ва манзур бўлади, деган умид-дамиз.

№ 32397
3/1

ISBN 978-9943-22-205-2

© А. Файзулла таржимаси
© «O'qituvchi» НМИУ. 2018

1 боб

Фрэнк Алжернон Каупервуд таваллуд топган Филадельфияда ўшанда икки юз эллик минг нафар аҳоли истиколат киларди. Бу шаҳарда гузал парклар, мухташам бинолар ва кўхна ёдгорликлар мўл эди. Биз билган ва кейинчалик Фрэнкка маълум бўлган кўп нарсалар – телеграф, телефон, молларни уйга етказиб бериш, шаҳар почта тармоғи ва оксан кемалари – у вақтда ҳали йўқ эди. Ҳатто почта маркалари ва буюргма хатлар ҳам бўлмаганди. Конка эса алаҳхусус. Шаҳар ичида сонсиз омнибуслар қатнардди, узок саёхатлар учун эса ҳали кемалар қатнайдиған каналлар билан узвий боғлик темир йўлларнинг энди-энди ривожланиб келаётган тармоғи хизмат қилар эди, холос.

Фрэнк майда банк хизматчиси оиласида туғилди, бироқ ўн йил ўтгач, бола атроф оламига қизиқиш ва зийраклик билан разм солиб қарай бошлаганди, банк идораси раиси оламдан ўтиб, барча хизматчилар тегишли равишда лавозимларида кўтарилиб олишди ва Генри Уортингтон Каупервуд ўша вақтдаги унинг тушунчаси бўйича йиллик маоши ажойиб ҳисобланган уч ярим минг долларли газначи ёрдамчиси ўрнини мерос қилиб олганди. У дарҳол севинч билан хотинига Батнвуд-стритдаги 21 уйдан Нью-Маркет-стритдаги 124-уйга кўчиб ўтишга қарор қилганини хабар қилди: туман ҳам унақа овлоқ эмас ва уй ҳам уч қаватли, гиштин – Каупервудларнинг ҳозирги турган жойларидан ўлса ўлиги ортик. Вақти келиб янада кенгроқ уйга кўчиб ўтиш ниятлари йўқ эмас эди, аммо ҳозирча бу уй ҳам ёмон эмасди. Мистер Каупервуд чин дилдан Худога шукурлар айтди.

Генри Уортингтон Каупервуд ўз кўзлари билан кўрганларигагина ишонардди ва ўзининг аҳволидан кўнгли тўқ эди – бу унга келажакда банкир бўлиш имконини берарди. Ўша вақтда

у келишган одам эди – баланд бўйли, қотмагина, гавдаси таранг, кўзлари ўйчан, қулоғи солинчагигача етган, калта қилиб кузалган чакка сочлари ўзгача тароват бағишларди унга. Соколи доим қиртишланган бўларди. Қалин қора қошлари тагидан кулранг кўзлари тийрак боқарди, тўғри очилган фарк силлик қилиб таралган калта сочларини қок иккига бўлиб турарди. У сюртугини сира эғнидан ташламасди – ўша пайтдаги сармоядорлар даврасида бу “одоб белгиси” саналарди. Тирноқларини хаддан ташқари тоза сакларди. Бир қарашида хийла жиддий кўринса-да, бироқ унинг бу жиддийлиги ясама эди.

Жамиятда ва сармоядорлар дунёсида илгарилаб кетишга интилиб, мистер Каупервуд ҳар доим ким билан ва ким ҳақида гапираётганини диққат билан фикр тарозисидан ўтказарди. Унинг даврасида ижтимоий ёки сиёсий масалалар бўйича каттик ёки пожўя гаплар оғзидан чиқиб кетмаслиги ва обрўси йўқ одамлар билан муомала қилмаслиги учун мудом ўзини ҳушёр тутар эди. Дарвоқе, айтиш жоизки, у тайинли сиёсий зътиқодга эга эмасди. Гарчи ўша вақтдаги мухит аболитсиончилар ва кулдорлик тарафдорлари ўртасидаги кураш билан тўла бўлмаса-да, у кулдорликка қарши кураш тарафдори ҳам эмасди. Темир йўлларда катта бойлик тўплаш мумкинлигига Каупервуд каттик ишонарди, бунинг учун дурусггина сармоя бўлса бўлгани, кейин яна бир қизик жихати, шахсий жозиба, ўрни ўзига ишонч пайдо эта билиш қобилияти бўлиши керак. Унинг наздича, Николас Бидл ва Қўшма Штатлар Банкига қарши чиқканда Эндриу Жексон мутлақо ноҳақ эди – бу муаммо ўшанда ҳаммани таҳликага солганди. У муомалада бўлган ва лам-бадам унинг банкига келиб тушган “пучак пуллар” оқимидан каттик ташвишда эди; тўғри, унинг банки барибир буни ҳисобга оларди ва ўзига фойда келишини ўйлаб, уларни яна айланмага кўяр, ссудаларга ўч миқозларга бериб юбораверарди. У хизмат қиладиган учинчи Филадельфия миллий банки ишчилар маҳалласида жойлашганди, ўша пайтда бутун Америка молия оламининг маркази ҳисобланарди; банк соҳиблари йўл-йўлакай биржала ўйинлар билан ҳам шуғулланар эдилар. Йирик ва майда “штатлар банклари” ўшанда ҳар қадамда пай-

до бўлар эди; улар бекарор ва ҳеч ким билмайдиган активлар негизида ўз банк билетларини назоратсиз чиқарар ва хайратомуз шитоб ила чув тушар ва тўловларни тўхтатиб кўяр эдилар. Бу барча ишларда вокифлик мистер Каупервуд фаолиятининг муқаррар шарти эди, шундан у эҳтиёткорлик тимсолига айланганди. Афсуски, ҳар қандай соҳада муваффақият қозониши учун унга икки сифат етишмасди: шахсий мафтункорлик ва узокни кўра билишлик. Ундан йирик сармоядор чикмаса-да, уни олдинда дурустгина мансабга кўтарилиш кутиб турарди.

Миссис Каупервуд диндор аёл эди; муштдеккина, сочлари кўнғир ва кўзлари қоп-қора бу хотин ёшлигида ғоят жозибадор бўлгани сезилиб турарди, аммо йиллар ўтиши билан бир қадар тароватини йўқотиб, кундалик ташвишлардан сира боши чикмайдиган бўлиб қолганди. Уч ўғли ва бир қизини тарбиялашдаги ўзининг оналик мажбуриятларига ғоят жиддий риоя қилар эди. Катталари бўлмиш Фрэнкнинг изидан борувчи болалар унинг бошига битган бало эдилар, қачон қарамасин, шаҳарнинг қайсидир чеккасида бирон-бир ишқал чикаришгани-чикаришгани – ҳали ёмон болаларга илакишиб қолган, ҳали буларнинг ёшида кўриб ҳам, эшитиб ҳам бўлмайдиган нарсаларга мубтало бўлар эдилар.

Фрэнк Каупервуд ўн ёшиданок ўзини туғма йўлбошчи дея ҳис қиларди. Бошланғич мактабда ҳам, ўрта мактабда ҳам ҳамма ҳар қандай ҳолатда унинг ақлига ишонса бўлади, деб ҳисобларди. Унинг феълида ўзига ишонини, жасурлик ва тиришқоклик мана мен деб турарди. Болалиқдан у сиёсат ва иқтисод шайдоси эди. Китоблар уни кўпда кизиқтирмасди. Қад-қомати тик, елкадор, хушбичим ўсмир эди. Одамга тик боқар, кўзлари катта-катта, тиник эди; пешонаси кең, кизғиш-кўнғир сочи калта қилиб олинган. Ҳаракатлари шиддатли ва кескин. У оқилона, жўяли жавоб олмагунча савол устига савол беравериб, ҳаммани безор қиларди. Фрэнк доимо соғлом юрарди, иштаҳаси ҳамиша қарнай эди, у укаларига амрона буйрук берарди: “Жо, сен ундай қил!”, “Эд, сен бундай қил!” Унинг буйруқлари салмоқдор бўларди. Жо билан Эд “хўп бўлади” деб айтганини бажо келтиришарди. Улар болалиқдан акаларига гапини сира икки қилиб бўлмайдиган раҳбар деб қарашга ўрганган эдилар.

У мудом хаёл сургани-сурган эди. Дунёдаги ҳамма нарса уни таажжубга соларди, зеро, у асосий саволга жавоб тополмасди: бу хаёт дегани нима ўзи ва у канака тузилган? Дунёга одамлар қасрдан келиб қолган? Уларнинг вазифаси канака? Буларнинг ибтидоси қимдан бошланган? Ойиси унга Одам Ато ва Момо Ҳавво ҳақидаги афсонани сўзлаб берганди, аммо у бунга ишонмаганди.

Каупервудлар балиқ бозоридан сал нарида туришарди, банкдаги отасининг олдига боришда ёки мактабдан кейин укалари битта-яримта “ишқал” чиқарган вақтда Фрэнк аквариум қўйилган пештахта олдида тўхташни яхши кўрарди. Делавэр қўлтиғидаги балиқчилар оксан тубидан олиб чиққан турли-туман жонзотлар билан уни тўлдириб туришарди. Бир куни ўша ерда денгиз отини кўрди, бу миттигина жонивор бўлиб, озмоз отга ўхшаб кетарди. Бошқа бир гал қараса, электр угряси турибди. Бенжамин Франклиннинг машҳур қашфиёти унинг хоссаларини изоҳлаб берганди. Қайсидир кунда аквариумда омар ва қаракатица пайдо бўлди ва Фрэнк бир умр эсидан чиқмайдиган бўлиб қолган ва кўп нарсани фаҳмлашга ёрдам берган фожиа гувоҳига айланди. Бекорхўжаларнинг суҳбатларидан у билдики, омарга ҳеч канака овқат беришмаётган экан, чунки унинг қонуний ўлжаси қаракатица ҳисобланар экан. Омар ойнаванд боғчанинг заррин қумлок тубида ётарди ва афтидан ҳеч нарсани кўрмаётганди; унинг мунчок донасидек қора кўзлари қасққа қараб турганини билиш кийин эди, бироқ уларнинг қаракатицага қадалгани — бу аниқ. Бир парча ёгга ўхшаш қонсиз ва мумсимон балиқча торпедодек зарбалардан бошқа жойга кўчар эди, аммо душманнинг бешафқат қисқичлари ҳар гал унинг танасидан янги-янги бўлақларни узиб оларди. Худди палаҳмондан отилгандай омар қаракатица мудраб ётган жойга бориб тушарди, у эса шиддат билан ўзини орқага ташлаб, ортидан кўтарилиган қоп-қора тўзон ичига яшириниб оларди. Аммо бу ҳаракат ҳам ҳар доим кўнгилдагидек чиқавермасди. Унинг ва думининг бир бўлаги денгиз жонворининг қисқичлари орасида қоларди. Ёш Каупервуд ҳар куни бу ерга чопиб келарди-да, сеҳрлангандай фожиани қузатарди.

Бир куни у пештахта олдига бориб бурнини бир оз ойнага теккизиб турган эди. Каракагицадан бешакл бир бўлаккина колганди; унинг коп-кора корни деярли бўм-бўш эди. Афтидан жанг ҳаракатларига тайёрланиб, омар аквариумнинг бир бурчагида бекиниб турарди.

Бу шафқатсиз олишувга ром бўлиб колган болакай барча бўш вақтини ойна олдида тик туриб ўтказарди. Ҳаял ўтмай, балки бир соатдан сўнг, эхтимол эртага каракатицалан ном-нишон колмас, омар уни ўлдиради ва еб қўяди. Фрэнк нигоҳини аквариум бурчагидаги мисдек товланиб турувчи яшил вайронгарлик машинасига олди. Қизик, бу қачон рўй берди экан? Ҳар ҳолда бугундан колмас. Кечкурун бу ерга яна келмаса бўлмайди.

Кеч кирди, нима бўлди дейсизми? Ўша кутилган нарса содир бўлди. Пештахта олдида бир тўда одамлар турарди. Омар бурчакка бекиниб олганди, унинг олдида кок иккига бўлинган, деярли еб ташланган каракатица ётарди.

– Ахийри ниятига етибди-да! – деди болакайнинг ёнидаги одам. – Анчадан бери турибман: бир соат бурун омар бирлан ташланди-да, уни тутиб олди. Каракатицанинг силласи қуриган эди, қаршиллик кўрсатишга кучи етмаётганди. У ўзини олиб қочмоқчи бўлди, аммо омар худди шуни, ўлжасининг салгина ҳаракатини олдиндан пойлаб турган экан, мана, охири бугун унинг бошига етди.

Фрэнк кўзларини катта-кагта очиб, қараб турарди. Ўша лаҳзани кўролмай колгани чаток бўлди-да. Ўлик каракатицага раҳми келиб кетди. Кейин у нигоҳини ғолибга қаратди.

“Шундай бўлиши керак ҳам эди, – қўнглидан кечирди у. – Каракатица чап бериб қололмаган”. У воқеанинг қандай содир бўлганини хаёлидан ўтказа бошлади. “Каракатица омарни ўлдира олмасди – бунинг учун унда ҳеч қандай қурол йўқ эди. Омар каракатицани ўлдира олар эди – у тиш-тирноғи билан қуролланган. Каракатицанинг егани ҳеч вақоси йўқ, омар олдида эса емиш тайёр эди – каракатица. Бунинг охири нима билан тугаган бўларди? Бундан бошқа йўли бормиди? Йўқ, унинг қисмати шу эди”, – яқун ясади у уйига яқинлашганда.

Бу воқеа Фрэнклинда ўчмас таассурот қолдирди. Уни анчадан бери қийнаб келган жумбоққа умумий тарзда жавоб

топган эди: хаёт қандай тузилган? Барча жонли мавжудот ана шундай яшайди – бири иккинчисининг ҳисобига кун кўради. Омарлар каракатицалар ва бошқа жонзотларни ейди. Омарларни нима ейди? Ўз-ўзидан равшанки, одам ейди. Ҳа, бўлмасамчи, мана, жумбок ҳам ечилди! Хўш, унда одамни нима ейди? – дарҳол ўзига-ўзи савол берди йиғитча – Нахотки одамларни бошқа одамлар еса? Йўқ, йирткич хайвонлар ейди. Яна ҳиндилар ва одамхўрлар ейди. Кўплаб одамлар денгизда ва бахтсиз ходисалардан ўлиб кетади. Одамлар ҳам бирларининг ҳисобига бошқалари яшашига ишонмаса-да, аммо улар бир-бирларини ўлдиришларини билар эди. Лоақал урушларни, кўча жангларини, боскинчиликларни олайлик. Боскинчиликни Фрэнк бир куни ўз кўзи билан кўрганди. Оломон “Паблик лежер” газетаси таҳририятига хужум қилганида, у мактабдан қайтаётганди. Бунга нима сабабчи бўлганини унга отаси тушунтириб берганди. Қуллар туфайли жанжал келиб чиққан экан. Ҳа, ҳа, бўлмасачи! Бир тоифа одамлар бошқалари ҳисобига яшаркан. Қуллар – ахир улар ҳам одамлар-ку. Айни шу туфайли ўша вақтларда норозилик ҳукм сурарди. Бир тоифа одамлар бошқа одамларни – қоратанлиларни ўлдираар эдилар.

Ўз хулосаларилан ғоят мамнун ҳолда Фрэнк уйга қайтиб келди.

– Ойижон! – кичқирди у остонадан ҳатлаб кираркан. – Охири у уни ўлдирди!

– Ким? Кимни? – хайрон бўлиб сўради ойиси. – Қани, бориб кўлингни юв-чи!

– Омар-да, дадам билан бирга сизга айтиб берган эдик-ку, ўша. У каракатицани ўлдирди.

– Ёмон бўлибди-ку! Хўш, бунинг нима кизиғи бор? Тез бориб кўлингни юв!

– Э-э, бунақаси камдан-кам бўлади! Мен, масалан, буни биринчи марга кўришим.

Фрэнк ховлига чиқди, у ерда сув қузури колонкаси ёнида оёқлари ерга кўмилган столча бор эди, унинг устида сувли челақ ва ялтироқ жез тоғора турарди. Фрэнк юз-кўлини ювди.

– Дада, – деди у отасига, овқатланиб бўлгач, – эсингиздами, мен сизга каракатица ҳақида сўзлаган эдим?

– Эсимда.

– Биласизми – энди у йўқ. Омар уни еб қўйди.

– Яхшиликка бўлсин! – бепарво деди отаси газета ўқир экан.

Бирок Фрэнк неча ойгача кўрганлари, у дуч келган ҳаёт ҳақида мулоҳазалар юритди, зеро, энди уни ким бўлиши ва бундан кейинги қисмати қандай кечиши ҳақидаги масала банд этган эди. Пул санашдан боши чикмайдиган отасини кузатар экан, банк иши ҳаммасидан завклирок деган қарорга келди. Отаси хизмат қиладиган Учинчи кўча унга энг чиройли, дунёдаги энг ажойиб кўча бўлиб кўринмоқда эди.

II боб

Фрэнк Алжернон Каупервуднинг болалиги кулай оилавий шароит ва фаровонликда кечди. У ўн ёшгача яшаган Ативуд-стрит кўчаси ҳар қандай боланинг кўнглига хуш ёқиши аниқ эди. Бу кўчадаги уйларнинг деярли барчаси қизил ғишдан кўтарилган, икки қаватли, пастак пойдеворига оқ мрамар копланган ва деразаю эшикларига ҳам худди шундай мрамар хошия ясалган эди. Кўча ёқалаб калин дарахтлар ўтказилган. Йирик юмалок тошлар ётқизилган кўча ёмғирдан кейин топ-тоза бўлиб яракларди, ҳар доим намхуш бўлиб турувчи қизил ғиштин тротуарлардан салқин шабада еларди. Ҳар бир уйнинг орқасида дарахтлар ва ўт-ўланлар ўсиб ётган боғ бор эди. Баъзи жойларда ҳатто гулзорлар ҳам кўзга ташланарди, чунки бу ерлардаги томорқалар энига бир неча юз футгача чўзиларди, уйлар ҳам тош кўчага яқин қилиб қурилганидан уларнинг орқа томонида талай бўш жой ортиб қоларди.

Ўзларига яраша оққўнгил бўлган ота-она Каупервуллар фарзандлари билан биргаликда ҳаёт гаштини суришга ишқибоз эдилар. Шу боис ота Нью-Маркет-стритдаги янги уйга кўчиб ўтишга аҳд қилди. Фрэнк туғилгандан кейин ҳам икки-уч йилда биттадан бола туғилиб, тўрттага етгунча оила шўх-шо-

дон яшай бошлади. Генри Уортинг Каупервуд масъулрок лавозимда ишлай бошлагандан буён унинг алокалари узлуксиз кенгайиб борди ва у аста-секин бообрӯ одамга айланди. У ўз банкининг кўплаб йирик ишқибозлари билан танишлар орттирди, хизмат юзасидан унга бошка банкирларнинг ҳам уйларида бўлишига тўғри келганидан, уни энди “ўз одами” деб хисоблай бошлашганди – Қўшма Штатлар банкида ҳам, Дрекселлар, Эдвардслар ва бошка банкларда ҳам у ёт эмасди. Барча банкларда уни мустаҳкам молия ташкилоти вакили деб билар эдилар ва у ҳамма жойда жуда ақлдан Худо берган одам бўлмаса-да, олий даражадаги ҳалол ва ботартиб ишбилармон сифатида донг таратди.

Ёш Каупервуд отасининг машғулотларига тобора чуқуррок кириб бормоқда эди. Ҳар шанба куни унга банкка тез-тез келиб туриши учун рухсат берилганди ва у маклер ишлари қандай олиб борилиши, турли-туман қоғозлар қандай эпчиллик билан алмаштирилишини зўр кизикиш билан кузатарди. Бу барча бойликлар қаердан келаётганини, миждозлар ҳисоби деб банкка нима учун мурожаат қилишларини, банк нима учун бундай ҳисоб юргизиши-ю, одамлар олган пулларини нима қилишларини билишга уринар эди. Ўғли ишига кизикаётганидан мамнун ота унга ҳар бир ишни эринмай тушунтирар эди, шу боис Фрэнк анча эрта – ўн-ўн беш ёшлар оралиғида Америка молия тизими ҳақида тўлиқ тасаввурга эга бўлди ва штат банки нима дегани ва у Миллий банкдан нимаси билан фарқ қилиши, маклерлар нима иш қилади, акция нима дегани ва унинг қиймати нима учун бекарор бўлади – ҳаммасини билиб олди. У пулнинг алмашув воситаси сифатидаги аҳамиятини ўзича аниқлай бошлади ва ҳар қандай қиймат асосий – олтин қийматига боғлиқ равишда ҳисоб қилинишини англаб етди. У табиатан молиячи, сармоядор эди, бу қийин ҳунар билан боғлиқ ҳамма нарсани у шоир энг нозик кечинмалари, туйғуларнинг барча хилларини илғаб олгандек, эсида саклаб қолар эди. Олтин – бу алмашув воситаси – шу нарса уни ўзига қаттиқ тортарди. Унинг қандай қўлга киритилишини отасидан билиб олган бола кўпинча тушида ўзининг олтин келтирувчи пайконлар эгаси бўлганини кўрар ва уйғонгач, тушининг ўнгга айланиб

колишига интик бўлар эди. Акция ва облигациялар унда озмунча кизикиш уйғотмади: у устига суврати туширилган коғозга ҳам арзимайдиган акциялар ва ўз киймагидан анча юкори баҳоланувчи бошқа акциялар ҳам борлигини билиб олганди.

– Мана, ўғлим, карагин-а, – деди бир куни ота, – бунака коғозлар бизнинг юртларда хадеганда учрайвермайди.

Гап юз минглик заёмни таъминлашга учдан икки кийматга кўйилган Британия Ост-Индия компанияси акциялари устида борарди. Улар нақд пулга мухтож бўлган бир филadelphиялик магнатга қарашли эди. Ёш Каупервуд бир даста пулни ўта кизикиш билан айлантириб қарай бошлади.

– Ташқаридан караганда у шунча пулга арзимайдигандек кўринади, – деди у.

Фрэнк коғозларни яна айлантириб қарай бошлади.

– Улар ўз кийматидан тўрт баравар ортик туради, – шунитиб жавоб берди ота.

– “Британия Ост-Индия компанияси”, – овоз чиқариб ўкиди Фрэнк. – Ўн фунт. Эллик доллар атрофида.

– Қирк саккиз доллар ва ўттиз беш цент, – ишбилармонларча тўғрилади уни ота. – Ҳм, бизда биттагина шундай даста бўлганида, тонгдан-шомгача эзилиб ишлашимизга тўғри келмасди. Эътибор қил-а, улар деярли яп-янги, муомалада бунакаси кам бўлади. Пайга эса, афтидан, биринчи марта кўйилаётибди.

Акциялар дастасини кўлида бир оз ушлаб турди-да, ёш Каупервуд молия ишининг серкирралигидан хайратга тушиб, уни отасига қайтарди. Бу Ост-Индия компанияси қанака компания бўлди экан? У нима билан шуғулланади? Ота унга ҳаммасини тушунтириб берди.

Уйда ҳам Фрэнкнинг қулоғига капитал қурилишга сарф қилинган маблағ ва тавакқали молиявий муомала тўғрисидаги гаплар чалинар эди. Виржиния штатидан аллақандай Стинбержер деган бир йирик савдогарнинг ғоят кизикарли шахсияти ҳақидаги хикоя эътиборини тортиб қолди, у гўшт билан шуғулланар ва янги кредитга илиниш илинжида юрар экан. Отанинг гапига караганда, Стинбержерлар Николис Радл, Ларднер ва Қўшма Штатлар Банкнинг бошқа корчалонлари билан боғлиқ эди ҳамда уларнинг айримлари билан хатто қил

ўтмас дўстга ҳам айланиб ушурган эди. Нима бўлганда ҳам у ушбу банкдан кўнгли нимани хоҳласа, шунга эришарди. Виржиния, Огайо ва бошқа штатларда йирик қорамол савдоси ва мамлакат шаркидаги гўшт савдоси устидан яққа ҳоким бўлиб олганди. Бу, мистер Каупервуднинг гапи бўйича, башараси сўйлоқ тишли чўчкага ўхшаб кетадиган баҳайбат одам эди; у ҳар доим усти баланд сувсар теллақда ва узун, кенг, тоғдай гавласидан осилиб турувчи сюртукда юрарди. Стишбержер гўшт нархини фунтига ўттиз центгача кўтариб юборди, бу майда савдогарлар ва истеъмолчилар орасида кескин норозилик келтириб чиқарди, ҳатто унинг обрўсини ҳам тушириб юборди. Филадельфия, банкининг жамгармаси бўлимига у ўзи билан бир йил муддатга Қўшма Штатлар Банкнинг минг, беш ва ўн икки долларлик қогоз пулларда чиқарилган юз ёки икки юзга минг билан қиска муддатли мажбуриятларга олиб келар эди. Бу мажбуриятлар номиналдан ўн-ўн икки фоиз ҳисобидан ҳисобга олинар эди, унинг ўзи эса улар учун Қўшма Штатлар Банкига вексел билан тўрт ой муддатга тўлик баҳосига тўлар эди. Унга тегишли пулларни у Виржиния, Огайо ва Ғарбий Пенсилванияда жойлашган турли банкларнинг банкнотларида номинал бўйича Учинчи миллий банкнинг жамгарма бўлимида дасталаб олар эди, чунки асосан айна мана шу штатларда у ўз ҳисобларини юритар эди. Учинчи миллий банк асосий битимдан тўртдан тортиб беш фоизгача фойда оларди, бунинг устига Ғарбий штатлардан ушлаб қолаган ҳисоб фоизи унга озмунча фойда келтирмасди.

Отаси кўпинча Фрэнсис Гранд деган одамни тилга оларди, у АКШ конгрессидан ташқарида тузуккина аҳамиятга молик ташиқли Вашингтон журналисти, айниқса, молия қонунчилигига тааллуқли турли-туман сирларнинг тагига стишда устаси фаранг эди. Президент ва вазирлар маҳкамаси, шунингдек, сенат ва вакиллар палатасининг махфий ишлари унинг учун очик китоб мисоли эди. Ўз вақтида Гранд икки ёки уч макъерлик идораси воситасида Техаснинг қарз мажбуриятлари ва облигацияларини йирик-йирик партиялар билан сотиб олар эди. Ўз мушаккилиги учун Мексика билан қурашган бу республика ўн-ўн беш миллион долларлик пулга қатор заёмлар чиқарганди. Те-

хасни АҚШ штатлари каторига кўшиш кўзда тутилган ва шу муносабат билан конгресс орқали республиканинг эски қарзини тўлаш ҳисобига беш миллион долларни ассигнациялаш тўғрисида конун лойиҳаси ўтказилган эди. Қарз мажбуриятларининг бир қисми уларни чиқаришнинг алоҳида шартлари туфайли тўлиқ тўланиши, қолганлари эса чегирма билан тўланиши ва бундай ўйин ҳақидаги гаплар қулоғига чалиниб, пул тўплаш мақсадида эски мажбуриятларни сотиб олишни кўнглига келтирганларни чўчитиш учун биронта сессияда конун лойиҳасини барбод этиш йўлини қидириб топишга олдиндан келишиб қўйилгани ҳақидаги гап каби Гранд бунинг ҳам ҳидини олган эди. У бу ҳақда Учинчи миллий банкни огоҳлантириб қўйди, бинобарин ғазначининг ёрдамчиси Каупервуд ҳам бундан воқиф бўлди. У ҳам гапни окизмай-томизмай айтиб берди, хотини орқали эса бу гап Фрэнкнинг қулоғигача етиб борди, унинг катта-катта тиниқ кўзлари оловланди. Нима учун, деб ўзидан сўрарди у, отам қулай пайтдан фойдаланмаяпти ва Техас республикаси облигацияларини ўзи учун сотиб олмаёпти? Ахир унинг ўзи Гранд ва яна уч-тўрт одам мана шундай юзталиқлардан неча мингтасини ишлаб олганди, деб айтар эди-ку? Гарчи бунда қонунга қарши айтарлик бир нарса бўлмаса-да, у бунга жудаям қонуний иш эмас деб қараётган бўлиши эҳтимол. Бундай норасмий беҳабарлик учун ўзини мукофотласа нима қилибди? Отам ўзига етганча ҳалол ҳам эмас, ўзига етганча хушёр ҳам эмас, ўйлади Фрэнк. Ҳали ўзи катта бўлсин, биржачи ҳам, банкир ҳам, сармоядор ҳам бўлади, ўшанда қулай пайтни қўлидан чиқариб бўлибди.

Айни ўша кунларда Каупервудларникига илгари сира келмаган бир қариндошлари қадам ранжида қилиб қолди. Бу миссис Каупервуднинг акаси Сенека Девис эди, у оқ юзли, ёноклари қизил ва мовий кўзли киши бўлиб, бўйи нақ беш футу тўққиз дюйм эди, бақувват, тўладан келган, боши юм-юмалок бўлиб, ялтиллаган тепакал атрофида тилларанг сочицинг қолдиклари жингалак-жингалак бўлиб турарди. Урфга обдон рия қилиб, ғоят башанг кийинганди – гулдор жилет, узун кулранг фартук ва цилиндр ўзига хўп ярашган (омалли одамга хос бўлган либослар). Бир қарашдаёқ Фрэнк унга махлиё бўлиб қол-

ди. Мистер Девис плантатор бўлиб, Кубада катта ранчоси бор эди; у болакайга оролдаги ҳаёт ҳақида – кўзғолонлар, камаллар, унинг ўз плантациясида кўлларида мачете билан каттик олишганлари ва яна кўплаб кизик нарсалар ҳақида ҳикоя қилди. У ўзи билан ҳиндиларнинг ғаройиб нарсаларидан бир талайини, кўплаб пул ва бир неча қулни олиб келганди. Улардан бири Мануэль исмли баланд бўйли ва озгин негр эди – унинг альянтанти ва тан кўрикчиси сифатида хамиша унинг қошида ҳозир у нозир турарди. Мистер Девис Филадельфиянинг Жанубий бандаргоҳида ортиладиган хомашё шакар-камиш плантацияларида мол экспорт қилар эди. Амаки ўзининг маъсум қувноклиги билан Фрэнкни ром этганди, бундай қувноклик бутинч ва вазмин оилада ҳагто бир қадар дағал ва одобсизликдек бўлиб кўринарди.

Якшанба куни кечқурун тўсатдан тоға бостириб кириб келди-да, барчани шодон ҳайратга солди.

– Бу қанақаси бўлди, сингилжон! – кичкириб деди у, миссис Каупервудга кўзи тушиши ҳамон. – Жичча ҳам семирмапсан-ку. Мухтарам Генрига турмушга чикканингдан кейин сени акамдай семириб кетгандирсан деб ўйловдим. Йўқ, ана уни қаранглар! Ўлай агар у беш фунт ҳам келмайди-я!

Шундай дея у Ненси-Арабеллани белидан кучиб, ҳайратга тушган болалари томон итариб юборди.

– Мана бу митти шаҳарликларга бир қаранглар, – шовкин соларди тоға, – башаралари унга ботиргандай оппог-а. Бироз офтобда тоблангани менинг ранчомга борсаларинг бўлармиди. Мум кўгирчоқдан фарклари йўғ-а. – Шундай деб туриб, у беш ёшли Анна Аделанданинг юзидан чимчилаб қўйди. – Ростини айтсам, Генри, туриш-турмушларинг чакки эмас, – давом этди у оддийгина уч қаватли уйнинг меҳмонхонасига синчков кўз югуртирар экан.

Сахни йигирмага йигирма тўрт фут бўлган, олча дарахтига ўхшатиб пардоз берилган ва Шератон усулидаги янги гарнитур билан жиҳозланган бу хона бир оз ғалати кўринса-да, бироқ шинамгина эди. Генри Каупервуд ғазначи ёрдамчиси бўлганида, у Европадан фортепьяно олиб келтирган эди – ўша вақтларда бу дабдаба саналарди. Хонага бошқа ноёб нар-

салар ҳам зеб бериб турарди: газда ёнадиган кандил, тилла баликчалари бўлган аквариум, ғалати-ғалати шаклдаги обдон сайкал берилган бир нечта чиганок ва гулли сават тутган ишк маъбудасининг мрамар ҳайкалчаси шулар жумласига кирарди. Ёз фасли. Катта очик деразалардан ғиштин йўлкага соя ташлаб турган дарахт шохларини кўрган кўз кувонмай қолмайди. Сенека тоға шошмайгина ҳовлига чикди.

– Жойга беш кетдим, аммо, – деди у шоҳдор қайрағоч тагида туриб, бир қисмига ғишт ёткизилган ва ғиштин девор билан ўралган ҳовлига назар соларкан; девор устида ёввойи ток чуваланиб ётарди. – Тўр беланчакларинг қани? Наҳотки ёзда бу ерга беланчак осмасаларинг? Сен-Педрога менинг айвонимда олтитами ё еттитами беланчагим бор.

– Беланчак эсимизга келибди дейсизми, ака, ён-атрофимизда кўшнилари. Лекин бўлса-ку, нур устига нур бўлурди, – жавоб берди миссис Каупервуд. – Эртагаёқ Генридан беланчак сотиб олишини илтимос қиламан.

– Мен бир печтасини ўзим билан олиб келдим. Мехмонхонадаги сандикка солиб қўйганман. Кубадаги қораялоқларим уларни ўзлари тўкийди. Шулардан биттасини эртагаёқ Мануэлдан бериб юбораман.

У битта ток баргидан юлиб олди, Эдварднинг кулоғидан тортиб қўйди, болаларнинг энг кичкинаси Жозефга хиндилар томагавкидан олиб келишга ваъда берди-да, уйига қайтиб кетди.

– Мана бу болакай менга ёқади, – деди у бирпас тўхтаб ва кўлини Фрэнкнинг елкасига қўйиб. – Унинг тўлиқ исми қандай, Генри?

– Фрэнк Алжернон.

– Ҳм! Унга бошқачароқ исм қўйиш керак экан, меникига ўхшаган. Бу болада нимадир бор... Кубага олдимга кел, мен сени плантатор қиламан.

– Мен буни хоҳламайман, – жавоб берди Каупервуднинг тўнғич ўғли.

– Очиғини айтганинг ҳам дуруст! Таклифимга қарши нима демокчисан?

– Ҳеч нарса. Фақат мен бу ишни билмайман.

– Қанакасини биласан?

Бола муғомбирона жилмайди.

– Мен деярли ҳеч нарса билмайман.

– Бўпти, хўш, ўзинг нимага кизикасан?

– Пулга.

– Оббо сен-ей! Минг қилса ҳам қонингда бор-да, ота изидан кетибсан. Нима ҳам дер эдик, ёмон эмас! Худди катталардай фикрлашини қаранглар уни. Бўпти, миттивой, биз сен билан ҳали гаплашамиз. Синглим, афтидан сеникида сармоядор ўса-япти. У барча нарсага ҳақиқий ишбилармонлардай қараяпти.

Тоға Фрэнкка яна диккат билан қараб қўйди. Бу бир сўз-ли йигитчада, шубҳасиз пимадир бор. Унинг катта-катта ва кулранг кўзларидан ақл ёғиларди. Бу кўзлар кўп нарсани яшириб турарди.

– Қизик бола! – деди мистер Дэвис куёвиги. – Менга унинг чакқонлиги ёқади. Болаларингизнинг бари бўлалик.

Мистер Капервуд жилмайиб қўйди, холос. Модомики, Фрэнк унга ёқибдими, бу тоға унинг учун кўп нарса қила олади. Масалан, вақти келиб унга ўз бойликларининг бир қисмини бериши ҳам мумкин. Мистер Дэвис бой ва бўйдоқ эди.

Сенека тоға Каупервудларникига танда қўйиб қолди, у ҳар доим болаларни хайратга солиб немисча ва испанча гапирадиган қора танли тан қўриқчиси Мануэл билан бирга келарди. Фрэнк уни тобора кўпроқ кизиктирмоқда эди.

– Бола улғайиб, ким бўлмоқчи эканига қарор қилганида, мен унинг оёққа туришида ёрдам бераман, – деди бир куни мистер Дэвис синглиси билан бўлган суҳбатда. Нэнси акасига миннатдорчилик билдирди.

Тоға Фрэнк билан унинг машғулотлари ҳақида суҳбатлашарди, у болани китоблар ва умуман, мактаб дарсликларининг кўпчилиги кизиктиришини ҳам билиб олди.

Грамматика – турган-битгани расво. Адабиёт уч пулга қиммат. Латин тили – вақтни бекорга сарф қилиш. Тарих – шуни ҳам фан деб бўларканми.

– Мен ҳисобчилик ва математикани яхши кўраман, – деди Фрэнк. – ўзимга қолса, ҳаммасини йиғиштириб қўярдим-да, ишга киришиб кетардим.

– Ишга ҳали эрта, оғайни, – жавоб берди тоға. – Ёшинг нечада? Ўн тўртдами?

– Ўн учда.

– Ана кўрдингми, ўн олтига тўлмай туриб, мактабни ташлаб бўлмайди. Ўн етти-ўн саккизга етгунча ўқисанг, яна яхши. Зарар қилмайди. Болалиқни кейин қайтариб бўлмайди, бута-логим.

– Мен бола бўлишни хохламайман. Ишлашни хоҳлайман.

– Шошилма, қўзичоғим. Бир вақт қарабсанки, кап-катта бўлиб қоласан. Афтидан, банкирликка кўнглинг сует кетяпти-ёв?

– Ҳа, тоғажон.

– Ҳа, нима ҳам дердим, Худо хоҳласа, ўша вақт келади, агар фикринг ўзгариб қолмаса, бошламасига мен ўзим сенга ёрдам бераман. Аммо қара, ўзингни яхши тут. Сенинг ўрнингда бўлганимда, ишдан аввал бир-икки йил катта дон воситачилик идорасида ишлаган бўлардим. У ерда тажриба орттирса бўлади. Сенга кейинчалик аскотиб қоладиган кўп нарсаларни билиб оласан. Ҳозирча соғлигингга эҳтиёт бўл ва кўп ўқи. Зарурат туғилганда қаерда бўлмай, менга хабар бер. Мен хат ёзаман ва сен ўзингни қандай тутганингни билиб оламан.

Банкда ўзига ҳисоб очиш учун у жиянига ўн долларлик олтин танга берди. Бу ҳаракатчан, ўз кучига ишонган ва ҳаёт ҳали дахл қилмаган йигитча мистер Дэвисни Каупервудларнинг бутун хонадонига мойил қилиб қўйган бўлса, не ажаб.

III боб

Ўн тўрт ёшида Фрэнк Каупервуд биринчи марта тижорат ишларига бош қўшди. Бир куни тижоратчилар ва уларнинг фирмаларини Фрон-стрит кўчасидан ўта туриб, у улгуржи баққолик дўкони эшиги устида кимошди савдоси байроқчасини кўриб қолди, ичкаридан савдогарларнинг овози эшитиларди:

– Ажойиб ява қаҳвасининг бир партияси учун менга нима-ни таклиф қилишяпти дейсизми? Бугунги кунга келиб, ул-гуржи бозор нархи бир қопига етти доллару ўттиз икки цент бўлиб турибди. Қанча берасиз? Қанча берасиз? Партия фақат яхлит боради. Қанча берасиз?

– Ўн саккиз доллар, – дея қичқирди, эшик тагида турган баккол, у савдонинг “қулоғини очиш” учунгина айтгани бу нархни. Фрэнк уларни кузатиб турарди.

– Йигирма икки, – деди бошқа овоз.

– Ўттиз, – кулоқка чалинди учинчи овоз.

Нарх етмиш беш долларга етиб борди, бу қаҳва ҳақиқий кийматининг ярмидан кўпроғини ташкил этарди.

– Етмиш беш доллар. Етмиш беш, – дея кимошди савдогари қичқирар эди. – Ким кўпроқ айтади? Етмиш беш доллар – бир. Ким саксон беради? Етмиш беш доллар – икки... – У тин олди ва санъаткорона тарзда қўлини олдинга кўтарди. Кейин қўлини кескин туширди. – Етмиш беш долларга мистер Сайлас Грегорига сотилди. Ёзиб қўйинг, Жерри, – мурожаат қилди у ўзининг чўтир ёрдамчисига ва ўша заҳоти бакколлик молининг бошқа туркуми: ўн бир бочка оҳорни сотишга ўтди.

Ёш Каупервуд хаёлида тезда хисоблаб чиқди. Кимошди савдогарининг гапига ишонадиган бўлса, қаҳванинг бозор нархи копига етти доллару ўттиз икки цент туради; демак, уни етмиш беш долларга сотиб олган баккол ўша заҳоти саксон олти доллару тўрт цент ишлаб олади, уни чакана нархда сотиб эса ундан ҳам кўпроқ ишлайди. Агар эсидан чикмаган бўлса, онаси хар фунтига йигирма саккиз цент тўлайди. Китобларини қўлтиғига қисганча Фрэнк бакколлар ёнига яқинроқ борди ва савдонинг боршини диққат билан кузата бошлади. Салдан кейин эшитишига караганда, бир бочка оҳор ўн доллар тураркан, бу ерда эса уни олти доллардан сотишарди. Бир неча бочка сирка ўз кийма-тидан уч баравар арзонга қўлма-қўл бўлиб кетгани. Фрэнкнинг савдода шунаканги иштирок этгиси келиб кетдики, қўяверасиз, бироқ унинг чўнтагида майда чакалардан бошқа пули йўқ эди. Кимошди савдогари каршиларида турган болага кўзи гуш-ди-ю, унинг юзидаги жиддийлик ва шиддатдан ҳайрон қолди.

– Ажойиб кастил совунини таклиф этаман – етти кути, оз ҳам эмас, кўп ҳам эмас. Шунни билиб кўйингки, агар совунга ишингиз тушган бўлса, ҳозир бир юмалоги ўн тўрт цент туради. Бир кутисига эса сиздан ўн тўрт доллару етмиш беш цент олишади. Қанча берасиз? Қанча берасиз? Қанча берасиз?

У тез, савдогарга хос одатдаги имо-ишоралар ва ҳаддан ташқари эҳтирос билан гапирарди, аммо бу ёш Каупервудга таъсир килмаётганди. У хаёлида тезда ҳисоблаб чиқди. Етти-та кути ўн бирдан етмиш беш – ҳаммаси бўлиб саксон икки доллару йигирма беш цент. Борди-ю, бу туркум ярим баҳосига кетса... борди-ю, ярим баҳосига кетса...

– Ўн икки доллар! – кимдир таклиф киритди.

– Ўн беш! – бошқаси уни кўтарди.

– Йигирма беш! – кичкирди учинчиси.

Шундан кейин бир доллардан ортиб бораверди, чунки кастил совунига талаб унча катта эмасди.

– Йигирма олти!

– Йигирма етти!

– Йигирма саккиз!

– Йигирма тўккиз!

Ҳамма жим бўлиб қолди.

– Ўттиз! – кескин оҳангда деди ёш Каупервуд.

Юзи заҳил ва сочлари тўзғиган жиккаккина, озгин кимошди савдогари кизиқувчанлик ва бир қадар локайдларча Фрэнкка тикилар экан, жағи бир лаҳза ҳам тинмаётганди. Боланинг қаттиқ тикилиб қараши беихтиёр унинг эътиборини тортди ва ўзи ҳам билмаган ҳолда юрагида ишонч пайдо бўлди ва бир тўхтама келди: болада пул бор. Ҳойнаҳой, биронта баққолнинг боласи бўлса керак.

– Ўттиз доллар! Ўттиз доллар! Ажойиб совунининг бир туркуми ўттиз доллардан! Аъло совун! Чакана савдода бир юмалоги ўн тўрт центдан кетади. Ўттиз бир доллар берадиган борми? Ким ўттиз бир беради? Хўш, ким ўттиз бир беради?

– Ўттиз бир! – деган овоз эшитилди.

– Ўттиз икки! – деди Каупервуд.

Савдо бошқатдан бошланди.

– Ўттиз икки доллар! Ўттиз икки доллар! Ўттиз икки доллар! Ажойиб бу совунга ким ўттиз уч доллардан беради? Ким ўттиз учдан беради?

Ёш Каупервуднинг мияси тез ишлаб кетди. Унинг ёнида пул йўқ эди, аммо отаси Учинчи миллий банкда ғазначи ёрдамчиси бўлиб хизмат қиларди. Фрэнк бемалол унга ишонса бўлади. Мана шу совуннинг ҳаммасини кўшни уйдаги бакколга ўтказишига сира шубҳа қилмасди, борди-ю, у бўлмаса, бошқа бир бакколга ўтказди. Шу нархга сотиб олишни истовчилар топилади-ку, ахир. Совунни Фрэнк сотиб олса нима қилибди?

Кимошди савдогари нафасини ростлади.

– Ўттиз икки доллар – бир! Ким ўттиз уч беради? Ўттиз икки доллар – икки! Ўттиз уч берадиган борми? Ўттиз икки доллар – уч! Етти кути аъло совун! Ким ошиғи билан беради? Бир, икки, уч! Ким кўпрок беради? – Унинг қўли яна ҳавога кўтарилди. – Уни мистер...

У пештахта оша хиёл эгилди, ёш харидорнинг юзига кизиксиниб қаради.

– Фрэнк Каупервуд сотиб олади, у Учинчи миллий банк ғазначиси ёрдамчисининг ўғли бўлади, – кескин оҳангда гапирди бола.

– Бўлади! – деди кимошди савдогари, унинг дадил қараб турганига ишонган ҳолда.

– Бирпас шошмай турасизми? Банкдан пул оламану қайтаман.

– Яхши! Фақат хаяллама: агар бир соат ичида келмасанг, мен уни яна савдога кўйиб юбораман.

Фрэнк жавоб бермай, эшикдан югуриб чиқди ва энг аввало дўкони Каупервудлар уйидан бир маҳалла нарида жойлашган таниш бакколнинг олдига чопди.

Сўнгги ўттиз қаламни у секин юриб ўтди, кейин хотиржам киёфага кирди ва дўконга кираётиб, кўзлари билан кастил совунини кидира бошлади. Ана у – одатдаги жойида, ўша нав, “унинг” совунига ўхшаган ўшандай қутида.

– Манави совунингизнинг донаси қанчадан, мистер Дэлримпл? – сўради Фрэнк.

– Ўн олти центдан, – гердайиб жавоб берди баккол.

– Агар сизга худди шундай совундан етти кутисини олтмиш икки доллардан олиб келсам, олармидингиз?

– Худди шунақасиданми?

– Ҳа, сэр.

Мистер Делримпл кўнглида ҳисоб-китоб кила бошлади.

– Ҳа, олардим, – аста жавоб берди у.

– Сиз пулни бугуннинг ўзида тўлайсизми?

– Мен вексел бераман. Молнинг ўзи қаерда?

Мистер Дэлримпл кўшнининг ўгли берган бу ногахоний таклифдан хиёл ташвишланди. У мистер Каупервудни ҳам, Фрэнкнинг ўзини ҳам яхши танирди.

– Агар совунни бугунок олиб келиб берсам, аниқ оласизми?

– Оламан, – жавоб берди баққол. – Нима, совун савдоси билан шуғулланаяпсизларми?

– Йўқ, аммо уни арзонрок сотиб олса бўладиган жойни биламан.

Фрэнк шошиб чиқиб кетди-да, отасининг олдига югурди. Банкда ишлар аллақачон тўхтаган эди, аммо болакай у ернинг барча баланд-пастларини биларди, агар ўгли ўттиз доллар ишлаб топса, мистер Каупервуднинг мамнун бўлишини ҳам биларди. Унга пулни бир кунгинага банд килса, шу старли эди.

– Нима гап, Фрэнк? – бошини баланд ёзув столидан кўтариб сўради мистер Каупервуд юзи кизарган ва бўғриккан ўглига караб.

– Сиздан ўттиз икки доллар қарз сўрамоқчи эдим, дада.

– Яхши. Хўш, бу пул сенга нега керак бўлиб қолди?

– Мен совун сотиб олмоқчиман: етти кути кастил совуни. Уни қаердан олишни биламан, унга харидор ҳам топиб қўйдим. Мистер Дэлримпл бугун молни олади. У менга олтмиш икки доллар таклиф қилди. Агар пул берсангиз, мен гир этиб бораман-да, кимошди савдогарига тўлайман.

Мистер Каупервуд жилмайди. Ўгли ҳеч қачон бундай иш-билармонлигини намоён этмаганди. Ўн уч яшар бола учун бу иш хаддан ташқари мушоҳадакор ва уддабуронлик эди.

– Демак, Фрэнк, – деди ота бир қанча асигнация ётган кути томон бораркан, – сен, афтидан, сармоядор бўлиб қолган

кўринадан. Зарар кўрмаслигинга ишончинг комилми? Қилган ишининг маъносини яхши тушунасами?

– Пул берсангиз-чи, дадажон, – илтимос оҳангида сўради Фрэнк. – Мен нимага кодирлигимни сизга исботлайман. Пул беринг аввал. Менга ишонаверинг.

– Бўлмасам-чи, Фрэнк, мен сенга ишонаман, – деди у ва ўзининг Учинчи миллий банкининг пулидан олтига беш долларлик ва иккита бир долларлик санаб берди. – Ма, ол!

Фрэнк отасига миннатдорлик билдириб, ташкарига отилди ва оёғини кўлига олиб, кимошди савдоси бозорига қараб учди.

Фрэнк клерк ўтирган столча ёнига келиб:

– Совунга пул тўламоқчиман, – деди.

– Ҳозирми?

– Ҳа. Менга тилхат ёзиб берасизми?

– Майли!

– Молни уйга олиб бориб берасизларми?

– Йўқ, бизда унақа эмас. Сиз уни бир кун ичида олиб кетишингиз керак.

Кутилмаган қийинчиликка Фрэнк парво қилмади.

– Бўпти, – деди у, тилхатни чўнтагига жойлар экан.

Савдогар беихтиёр унинг ортидан кузатиб қолди. Ярим соатдан кейин Фрэнк бандаргоҳда араваси ортидан судралиб юрадиган ва тўғри келган нарсадан пул ишлашга тайёр қирақаш ҳамроҳлигида қайтиб келди.

Олтмиш цент учун у совунни олиб бориб беришга кўнди. Ярим соатдан сўнг улар хайратдан донг қотган мистер Дэлримпл дўкони олдида туришарди. Совунни аравадан туширишдан аввал Фрэнк уни кўчага чикиб, кутиларни кўздан кечириб чиқишга мажбур қилди. Борди-ю, маслаҳат жойидан чикмай қолса, Фрэнк совунни уйга олиб кетишни кўнглига тугиб қўйганди. Бу унинг биринчи олибсотарлиги бўлганига қарамай, у ҳар доим қилаётган иши жой-жойида бўлишини хоҳларди.

– Маъқул, – гўдранди мистер Дэлримпл ковоғини уйган холда оппоқ сочли бошини қашиб. – Маъқул, мен совунни оламан. Сўздан қайтиш йўқ. Буни қаердан топа қолдингиз, Фрэнк?

– Биксомникидаги савдода, шу яқин-атрофда, – очиқчасига ва одоб билан жавоб берди ёш Каупервуд.

Мистер Дэлримпл совунни дўконга олиб киришларини буюрди ва сотувчи вояга етмаганлиги учун озгина кийналиб бўлса-да, айрим расмиятчиликлардан кейин бир ой муддатга вексел ёзиб берди.

Фрэнк ташаккур билдирди ва векселни чўнтагига солди. У яна отасининг хузурига боришга ва қарзни қайтариш ҳамда ўз фойдасини нақд олиш учун, бошқалар унинг кўз олдида қилганларидек, векселни ҳисобдан ўтказиб қўйишга қарор қилди. Одатда бундай ишлар банк ёпилгандан кейин амалга оширилмас эди, бироқ отаси унинг учун истисно қилади.

Хуштак чалганча у йўлга тушди; уни кўриб отаси яна жилмайди.

– Хўш, Фрэнк, овинг бароридан келдими? – сўради мистер Каупервуд.

– Мана, бир ой муддатга вексел, – деди бола, Дэлримплдан олган мажбурият қоғозини столга қўяр экан. – Марҳамат, ўзингизнинг ўттиз икки долларингизни ушлаб қолиб, уни ҳисобга олиб қўйинг.

Ота векселни диққат билан кўздан кечирди.

– Олтмиш икки доллар, – ўкиди у. – Мистер Дэлримпл. Ҳаммаси тўғри. Ҳа, мен уни ҳисобга олиб қўяман. Бу сенга ўн фоизга тушади, – ҳазиллашди у. – Айтмоқчи, векселни ўзингга олиб қолсанг нима қилибди? Мен кутиб тура оламан ва ой охиригача ўзимнинг ўттиз икки долларимни талаб қилмайман.

– Йўқ, керак эмас, – эътироз билдирди Фрэнк. – Сиз яхши-си уни ҳисобга олиб қўйинг ва ўз пулингизни олинг. Қолгани ўзимга керак бўлиб қолиши мумкин.

Ўглининг ишбилармонларча кўринишидан мистер Каупервуд завкланиб кетди.

– Ҳа, майли, – деди у. – Эртага ҳаммаси рисоладагидек бўлади, хўш, энди айт-чи, буни қандай уддаладинг?

Ўгли унга ҳаммасини сўзлаб берди. Кечқурун соат еттида бу гапдан миссис Каупервуд хабар топди, салдан кейин эса Сенека тоғанинг қулоғига бориб етди.

– Ана, сизга айтмаганмидим, Каупервуд? – деди тоға. – Бу бола – бўладиган бола. Ҳали кўрасиз, у нималар қилмайди!

Тушлик чоғида миссис Каупервуд ўғлига меҳр билан боқар эди. Ахир куни кеча у онаси кўкрагидан бир зум ажрамайдиган эмизикли чакалок эмасмиди? Қандай қилиб бирдан кап-катта йигит бўлиб қолди?

– Болажоним Фрэнк, худойим бундан кейин ҳам ўзи йўлингни берсин, – деди у.

– Мен ҳам шундай тилак қиламан, ойи, – лўнда жавоб эшитилди.

Тўғри, савдо ҳар куни ҳам бўлавермас, баққол билан ҳам ҳар куни битим тузилавермасди, бироқ Фрэнк муштдайлигидан пул тўплашни ўрганиб олганди. У ёшлар учун журналга обуна тўплар, янги нав коньякни тарқатиш бўйича агент бўлиб ишлар эди, бир гал ҳатто атрофдаги болаларни бир ёкадан бош чиқаришга чорлаб, уларга улгуржи нархда ёзлик похол шляпа сотиб олдирди. Пулни эҳтиёт қилиб жамғариб боришни Фрэнк хаёлига ҳам келтирмасди. Она сути оғзидан кетмаган пайтданок у сарф-харажатлар учун пулнинг юзига бориб ўтирмасликка аҳд қилганди ва қандай қилиб бўлмасин, шундай имкониятга эга бўламан, дерди.

Сал олдинми ё шу йилими, унда қиз болаларга ҳавас уйғонганди. Унинг нигоҳи, албатта, энг чиройли қизга қадалиб қоларди. Унинг ўзи хушрўй ва жозибадор бўлгани боис ёқиб қолган қизини ўзига оғдириб олиш унинг учун ҳеч гап эмасди. Қўшни бўлиб яшайдиган ўн икки яшар Пейшенс Барлоу унинг назарига тушган биринчи қиз эди. У ҳам қизнинг назарига тушганди.

Табиат қизга чакнок кора кўзлар ва кора соч ато этганди, сочини у доим иккита қилиб ўриб юрарди. Тўпиклари нозик, силлик оёқчаларида у пардай енгил одимларди. Қизнинг онаси квакерлар эдилар, у бошига ҳар доим ихчамгина чепчикни кўндириб оларди. Шунга карамай, унинг феъли оловгина эди ва мана бу жасоратли, ўзига ишонган, тўғрисўз бола унга ёкарди. Бир куни уларнинг кўзлари бир неча бор тўқнашгандан кейин, у қизни тўхтатди-да, ҳар доимгидай жилмайиб дангал сўради:

– Сиз бизнинг кўчамизда турасиз, шундайми?

– Ҳа, – жавоб берди қиз хиёл ҳаяжонланиб ва китоб солинган сумкасини ўйнтганча, – бир юз қирк биринчи уйда, – деб қўшиб қўйди.

– Мен бу уйни биламан, – деди Фрэнк. – Ўша уйга кириб кетаётганингизни кўрдим. Сиз, янглишмасам, менинг синглим билан бир синфда ўқийсиз, тўғрими? Исми-шарифингиз Пейшенс Барлоу-да?

Синфдош дўстларидан бири бир гал кизни шу ном билан айтиб чақиргани қулогига чалинганди.

– Ҳа, – тасдиқлади киз. – Сиз қаердан биласиз?

– Эшитганим, – жилмайди Фрэнк. – Мен сизни тез-тез кўриб тураман. Қизилмия ейсизми?

Фрэнк чўнтагига қўл суқди ва ўша вақтларда кенг урф бўлган бир нечта янги қизилмия таёкчаларини олди.

Пейшенс эркаланибгина ташаккур билдирди ва таёкчалардан бирини олди.

– Унча ширин бўлмаса керак. Чўнтагимда қачондан бери ётибди. Яқинда обакиларим бор эди.

– Йўқ, ширин, – деди қиз, таёкчанинг учидан шимиб.

– Сиз синглим Анна Каупервудни билсангиз керак? – сўради йигитча аввалги суҳбатга қайтиб ва ўзини қўшни қизга таништирган бўлиб. – Тўғри, у сиздан бир синф пастда ўқийди, лекин сизлар таниш бўлсаларингиз керак?

– Мен уни биламан. Мактабдан қайтишда кўришиб қоламиз.

– Мен ҳов анави ерда, ўнг тарафда тураман, – деди Фрэнк бусиз киз унинг қаерда туришини билмайдигандек, улар яқинлашиб келаётган уйни кўрсатди унга. – Энди биз тез-тез кўришиб турсак керак?

– Сиз Рут Мерриом билан танишмисиз? – сўради киз, Фрэнк унинг уйига борадиган тош йўлакка энди бурилмоқчи бўлганда.

– Йўқ, нега сўраяпсиз?

– Уйда сешанбада окшом бўлади, – тил учида гапиргандек деди Пейшенс.

– Рут каерда туради?

– Йигирма саккизинчи уйда.

– Борсам боравераман уникига, – деди Фрэнк, уйи томон буриларкан.

– У сизни ҳам таклиф этиши мумкин, – деди Пейшенс дадил. – Мен ундан илтимос қилиб кўраман.

– Раҳмат, – жилмайиб ташаккур билдирди йигитча.

Қиз йўлида кувнок чопиб кетди.

Фрэнк кўзлари ял-ял сениб, унинг оргидан қараб қолди. Қиз чиндан ажойиб эди. Фрэнк уни жуда-жуда ўпгиси келиб кетди ва Рут Мерриомларникидаги окшомни ва у ерда солир бўладиган воқеаларни шундоқ кўз олдига келтирди.

Бу ҳали болаларча севги эди, ҳа, турмуш воқеалари бўрони орасида Фрэнкни вақти-вақти билан камраб олувчи болаларча завқ-шавқлардан бири эди. Ўзига бошка бир кизни топмагунча хилват бурчакларда у Пейшенс Барлоу билан бирон марта ҳам учрашмаганди. Кишда Пейшенс қўшни кизлар билан яхмалак ўйнагани кўчага югуриб чиқарди ёки узок киш окшомларида уйи эшиги олдидаги скамсайкачада ўтираверарди. Окшомлари унга турли гапларни шивирлаб гапириш қанчалик осон бўлса, уни бу соатларда учратиб бўса олиш ҳам шунчалик осон эди. Пейшенснинг ўрнига Дора Фитлер келди – бу вақтда Фрэнк ўн олти, киз эса ўн тўрт ёшда эди, кейинроқ, Фрэнк ўн еттига тўлганида ўн беш яшар Маржори Стаффорд билан танишди, у малласоч, дўмбоккина, мовий кўзли, кўзлари кип-кизил ва субҳидам осмонидай тиник бир киз эди.

Ўн етти ёшида Фрэнк мактабни ташлашга қарор қилди. У катта синфларда бор-йўғи уч йилгина ўқиди, аммо ўқиш уни жонидан тўйдириб юборганди. Ўн уч ёшидаёқ молия иши унинг бутун фикру зикрини камраб олганди, бу унинг Учинчи кўчада кузатганидан асло фарқ қилмасди. Ора-чора унга нимадир ишлаб топишга имкон берувчи топширикларни бажариб борарди. Сенска тоға юк бандаргоҳида унга тарозибонга ёрдамчилик қилишга йўл қўйиб берарди, бу ерда ҳукумат нозирларининг синчков назорати остида божхона қошидаги давлат юкхоналарида уч юз фунтли шакарли қоплар тахланарди. Гоҳо

алохида шошилинич ишда у отасига ёрдам берарди ва булинг учун ҳақ оларди. Фрэнк ҳатто мистер Дэлримпл билан шанба кунлари уникида ишлашга келишиб олганди, бироқ шундан кўп ўтмай, у ўн бешга кадам кўйганда, отаси йиллик маоши тўрт минг долларли бош газначи бўлди ва пештахта ортидаги иш тўғрисида, албатта, энди гап бўлиши мумкин эмасди.

Худди шу вақтларда Филадельфияга Сенска тоға яна ташриф буюриб қолди, у янаям семириб, янада салобатли кўринар эди, у жиянига деди:

– Гап бундай, жиян, агар чиндан ишламоқчи бўлсанг, бошламасига мен сен учун бир яхши жойини асраб қўйибман. Биринчи йили маошсиз ишлайсан, аммо борди-ю, уддалаб кетсанг, мукофотлар олишинг мумкин. Иккинчи кўчадаги “Генри Уотермен ва К” фирмаси ҳақида эшитганмисан?

– Ҳа, уларнинг идораси қасрдалигини биламан.

– Ана шулар сени ҳисобчи қилиб олишга рози. Улар дон олиб сотиш ва даллолчилик ишлари билан шуғулланадиган маклерлар. Бир гал шу соҳада ишлагим бор деган эдинг. Ўқув йили тугаганида, мистер Уотерменнинг олдига кир, мени айт, у сени ишга олади. Нимага келишганларингни кейин менга хабар қил.

Сенска тоға энди уйланиб олган эди – пуллари билан у унча бой бўлмаган, аммо филадельфиялик бир иззатталабгина хонимнинг юрагини забт этган эди. Шу никоҳ баҳонаси билан Каупервудларнинг муносабатлари, кўпчиликнинг фикрига кўра, жуда мустаҳкамланиши керак эмиш. Генри Каупервуд шаҳарнинг шимолий қисмига, Фрон-стритга кўчиб ўтишни уйлаб юарди, бу ердан дарёнинг улугвор манзараси кўришиб турарди, у ерда чиройли уйлар қурилмоқда эди. Уша вақтлар бўйича – Фукарлар урушидан сал олдин – унинг тўрт минглик маоши хийла катта эди. Фаросатли ва эътиборли Генри Каупервуд ҳеч қачон жамғармаларини озгина бўлсада, таваққал ишларга сарфламасди ва ўзининг бежоғлилиги, ҳушёрлиги сабабли, унинг ҳамкасблари айтганидек, ўзи ишлаётган банкнинг вице директори ёки ҳатто директори лавозимига кўтарилиши учун барча асослар бор эди.

Сенска тоғанинг “Уотермен ва К”га нисбатан таклифини Фрэнк бошламаси учун мутлако тўғри деб ҳисобларди. Шу боис у июнь ойида Иккинчи кўчага равона бўлди ва уни ота Генри Уотермен очик чехра билан қарши олди. Бундан ташқари, маълум бўлишича, йигирма яшарлик ўғил Генри Уотермен, ота Уотерменнинг укаси, эллик ёшлардаги Жорж Уотермен деган киши ҳам бор эди. Жорж Уотермен ишончли шахс бўлиб, барча битимлардан кўз-қулок бўлиб турар эди. Корхонага эллик беш ёшдаги ота Генри Уотермен бошчилик қиларди. Зарурат туғилганда у шахар чеккаларидаги мижозларга чикиб кетар эди; укаси ўзи ҳал этолмаган масалаларда сўнги сўзни айтиш унга қоларди ва янги битимларни ҳам у тузарди, шу боис шериклари ва хизматчилари уларни ҳаётга татбиқ этиш билангина андармон бўлишарди. Кўринишидан оғир табиатли, оёқлари катта-катта, кориндоргина эди, ирғиб чиккан кўзларининг атрофини ажин босган ва бўйни кип-кизил мистер Генри Уотермен ўз ишига зийрак, етти ўлчаб бир кесадиган ақлли одам эди. Туғма ақллилиги ва хушмуомалалиги туфайли у қилган ҳар бир иш пухта ва самарали бўларди. Аммо йиллар ўз ишини қилгани ва борди-ю фирма зарар кўрмайдиган бўлса, у ўғли билан жон-жон деб ҳамкорлик қилишга тайёр эди.

Аммо бу тўғрида орзу қилмаса ҳам бўларди. Отасидай одамшаванда, фахмли ва ишчан бўлмаган ўғил тижорат фаолиятига нисбатан нафратдан бошка ҳеч нарсани ҳис этмасди. Унинг ихтиёрига қолдирилган иш, шубҳасиз, йўқка чиқиши тайин эди. Буни кўриб, отаси куйинарди ва тижоратга қизиқадиган битта-яримта йигит топилиб қолишига ва шу билан бирга ўглини сиқиб чиқариб юборишига умид боғлар эди, ҳулласи калом, кичик шерик вазифаси билан қаноатланишга рози бўладиган одам керак эди унга.

Мана, Сенека Дэвиснинг тавсияси билан ёш Каупервуд келди. Мистер Уотермен унга танқидий кўз билан назар солди. Ҳа, ўйлади чол, бола маъқулгина. Бу болалан маънили иш чиқиши мумкин. У ўзини хотиржам ва айни вақтда ҳеч бир ҳаяжонга берилмай, тортинчоклик қилмай, мағрур тутарди. Унинг сўзича, гарчи дон даллоллиги ишларини миридан-сиригача билма-

са-да, у ҳисоб-китобларни юргизишни уддаларкан. Аммо у шу соҳага кизиқар ва шунда омадини синаб кўрмокчи экан.

– Бу болакай менга ёкиб қолди, – деди укасига Генри Уотермен, эртагаёк янги вазифаларини бажаришга киришиш ҳақида таклиф олган Фрэнк кетгандан кейин. – Унда нимадир бор! Бундай ёш, нишонга урадиган одам анчадан бери даргоҳимизга оёқ босмаганди.

– Ҳа, – уни маъқуллади акасидан ҳам озғинроқ ва бўйчанроқ, қора, ўйчан кўзлари хиёл хиралашган ва сийрак қора сочили Жорж, сочининг коралиги унинг тухумсимон бошидаги кални яна-да якколроқ кўрсатиб турарди. – Жуда ёқимли йигит экан. Қизик, отаси нега уни ёнига банкка олмади экан?

– Имкони бўлмагандир-да, – эътироз билдирди ака Уотермен. – У ерда бор-йўғи ғазначи бўлиб ишлаши мумкиндир.

– Ҳа, тўғри айтасан.

– Нима ҳам дердик, синаб кўрайлик-чи. Менимча, у ҳар бир ишни дўндиради. Келажаги порлоқ йигитчанинг!

Генри Уотермен ўрнидан турди ва Иккинчи кўчага очилувчи катта эшик томон йўналди. Тонг куёшидан биноларнинг яхлит деворлари (улар орасида унинг идораси ҳам бор эди) тўсиб турган тош йўлдан эсаётган муздек ел, туёқлар дупури, араваларнинг дўқир-дўқири, ивирсиган оломон – буларнинг барчаси унга хуш ёқарди. У йўлнинг нариги томонига кўз солди – уч ва тўрт қаватли уйлар, уларнинг бари деярли кулранг тошдан қурилганди. Уйларнинг ичида ҳам ҳаёт қайнарди. Генри Уотермен бир вақтлар мана шундай гавжум жойда иш бошлаш-ни кўнглига солганидан Худога қайта-қайта шуқурлар айтарди. Фақат ўз вақтида бу ерда яна бир неча ховлини сотиб олиб қўймаганига ачинарди.

“Мана шу ёш Каупервуд менбоп одам бўлиб чикса-ку, зўр бўларди-я. – кўнглидан ўтди чолнинг. – Кўплаб ортиқча ташвишлардан кутулар эдим”.

Атиги беш дақиқача давом этган суҳбатдаёқ бу боланинг ишбилармонлиги аён бўлганига қойил қолмай илож йўқ. Умидлари рўёбга чиқишига Генри Уотермен энди деярли шубҳа қилмасди.

IV боб

Ўша йиллари Фрэнк Каупервуднинг ташки кўриниши ёқимтой ва кўркем эди. Бўйи барвастагина – беш фунт ва ўн дюйм, елкалари кенг-кенг ва хушбичим, каттакон, чиройлик бошидаги кизғиш сочлари қалин ва жингалак-жингалак. Чакнок кўзлари маъноли боқарди, аммо пигоҳи ўткир бўлиб, ундан бир нарсаи билиб олиш амри маҳол эди. Фрэнк тез, енгил, дадил одимларди. У на тақдирнинг оғир зарбаларини, на тушқунлик аломатларини писанд этарди. У ҳали ҳеч қачон касаллик ё жудолик каби балолардан азият чекмаганди. Тўғри, атрофида бойроқ одамларни кўрарди, бироқ у ҳам бойиб кетишидан ноумид эмасди. Фақат бир мартагина у банкка берилган кичик векселнинг мудлатини ўтказиб юборганда, отаси унинг шунақанги адабини берган эдики, у буни умрбод эсидан чиқармайди.

– Тўрт оёқлаб эмакласам эмаклардимки, аммо векселимни қайтаришларига асло чидолмайман! – дер эди мистер Каупервуд.

Фрэнк ҳам шуни яхши англадики, бундай жазавади сўзларсиз ҳам кредитнинг қанчалик аҳамияти катта эканлигини тушуинса бўларди. Шу воқеадан кейин унга берилган вексел бирон марта ҳам на қайтарилди ва на унинг хатоси билан муддатдан кечикди.

Фрэнк энг ишбилармон хизматчи бўлиб чиқди, бунақасини “Уотермен ва К” савдо уйи ҳеч қачон кўрмаганди. Аввалига уни ҳисобчи ёрдамчиси сифатида, яқинда ишдан бўшатирилган мистер Томас Трикселер ўрнига дафтарлар ортига ўтказиб қўйишди, бироқ икки ҳафта ўтгач, Жорж Уотермен:

– Каупервудни ҳисобчиликка ўтказсак, қалай бўларкан? Бизнинг Сэмсон умр бўйи имиллаб счолмайдиган нарсаларни у кўз очиб-юмгулча ҳал қилиб ташлаяпти, – деди.

– Яхши, Жорж, мен қарши эмасман, аммо сен бу гапни дуч келган жойда гапираверма. Каупервуд узок ҳисобчи бўлиб қолмайди. Кўрайлик-чи, балки у тез вақт ичида айрим ишларда менинг ўрнимни босар.

“Уотермен ва К” савдо уйининг хийла мураккаб ҳисобхонаси Фрэнк учун болалар ўйинидай бир гап эди. У ҳисоб дафтарларини шушчалик осон ва тез англаб олар эдики, унинг собик бошлиғи Сэмсон фақат койил қоларди, холос.

– Йўқ, бу болакай хаддан ташқари шошма-шошар экан, – деди у биринчи кунёк Фрэнкнинг ишига қараб, бошқа хизматчига. – У адашиб қолади, ҳа, мени айтди дерсиз. Мен бу нақаларни биламан. Мана кўрарсиз, кредитлаштириш ва қайта ҳисоблашлар бошлансин ҳали, қандай кунларга қоларкан у.

Мистер Сэмсоннинг қароматига қарши ўлароқ Фрэнк алашмади. Бир ҳафта ўтмаёқ у Уотермен фирмасининг молиявий аҳволини хўжайинларнинг ўзларидан кўра ҳам яхшироқ билиб олди. Ҳисобларни кимга юбориш керак, қайси туманларда битимлар энг кўп тузилади, ким яхши ва ким ёмон моллар етказиб берди – ҳаммасини беш кўлдай биларди, бу ҳақда йил бўйи бир кўтарилиб-бир тушиб турган нарх-наволар шундан гувоҳлик берди. Ўз тахминларини текшириш ниятида у қатъи дафтардаги қатор эски ҳисобларни қараб чиқди. Ҳисобчиликка у фирма ҳаётини қай даражада қайд этгани ва акс эттиргани даражасигагина қизиқди. Бу ишда узоқ қолмаслигини у биларди. Буни вақт кўрсатади. Ҳозирча эса у биринчи галда, дон воситачилиги ишининг моҳиятини энг майда иқир-чикиригача англаб етди. Хўжайинлар, тўғрироғи, уларнинг мижозлари қанақанги зарар кўришаётгани унга маълум бўлди, чунки фирма фақат воситачилик билан шуғулланарди, – консигнацияга келиб тушувчи молларнинг етарли даражада тез соғилмагани, шунингдек, мол етказиб берувчилар, харидорлар ва бошқа воситачи фирмалар билан алоқанинг яхши йўлга қўйилмагани шундай бўлган экан. Мисол учун, мижоз ҳатто ўсиб бораётган бозор нархи эмас, балки барқарор нархга қараб мева ёки сабзавот ортган. Бироқ айни вақтда ўн одам шу ишни қилган бўлса ёки бошқа воситачиларда мол тўпланиб қолса, нарх тезда тушиб кетган. Юқ айлиниши ҳеч қачон барқарор бўлмаган. Фрэнкнинг миясига ўша захоти бир фикр келди, унга кўра ташқи агент сифатида қатъи туркумдаги молни сотиш билан шуғулланиб, у фирмага қатъагина фойда келтирар эди, аммо

вакти-соати келмагунча бу масалани кўтариб чикмасликка қарор қилди. Яқин вақт ичида ҳаммаси ўзидан-ўзи изга тушиб кетиши ҳам эҳтимолдан холи эмасди.

Уотерменларнинг ҳар иккаласи – Генри ҳам, Жорж ҳам Фрэнк уларнинг ҳисоботларини яхши олиб бораётганини макташдан чарчашмаётганди. Унинг келишининг ўзиёқ уларда ҳаммаси рисоладагидек кетаётганига ишонч пайдо қилганди. Кўп ўтмай Фрэнк бошлиғи Жоржнинг эътиборини айрим ҳисоботларнинг аҳволига қаратди, баъзиларини мувозанатлаштиришни, бошқаларини эса бутунлай ёпиб қўйишни тавсия этди, бу билан кекса жентльменга озмунча ҳузур бахш этмади дейсиз. Бу йигитчанинг ишбилармонлиги вақти келиб унинг барча қийинчиликларини орқада қолдиришига шубҳа қилмасди; айна вақтда унинг Фрэнкка меҳри бошқача товланиб бормоқда эди.

“Генри оғайни” йигитчани ташқи ишларда синаб кўриш тарафдори эди. Фирманинг нақд захиралари ҳар доим ҳам буюртмачиларни қониқтира олмасликлари сабаб мол учун бошқа идораларга ёки бозорларга мурожаат қилишга мажбур бўлар эдилар ва бу ишни одатда фирма бошлиғи бажарарди. Бир куни эрталаб бозорда уннинг кўплиги ва доннинг камлигидан дарак берувчи ёрликлар келганида, – буни Фрэнк биринчи бўлиб пайқади, – ота Уотермен уни ўз кабинетига чорлади-да, деди:

– Фрэнк, вужудга келган қийинчиликдан қандай чиқиб кетиш ҳусусида бош қотириб кўрсангиз дегандим. Эртага ҳаммаёғимизни ун босиб кетади. Туриб қолган мол учун ҳақ тўлаёлмаймиз, бу орада эса нақд буюртмалар барча молни ҳазм қилолмайди. Бизда дон етишмаяпти. Балки ортиқча унни маклерлардан биронтасига ўтказиш ва буюртмаларни ёпишга етарли дон ундириш йўлини қиларсиз?

– Уриниб кўраман. – жавоб берди Каупервуд.

Ўзининг ҳисобхона дафтарларидан Фрэнк турли воситачи идораларнинг манзилларини билар эди. Яна маҳаллий мол бозори нималарга эга ва бу соҳада ишлайдиган у ёки бу воситачилар (даллоллар) нима таклиф қилишлари мумкинлигини ҳам биларди. Вужудга келган дамланишни бартараф қилиш тўғрисидаги топширик унинг кўнглидагидай бўлганди. Яна

тоза ҳавода бўлиш ва уйма-уй юришнинг мазасига нима етсин! Идорада перони китирлатиб ўтириш ва дафтарлар узра мук тушиб, моғор босиш унинг жонига тегиб кетганди. Кўп йиллар ўтиб, Фрэнк: “Менинг идорам – бу менинг каллам”, деганди. Ҳозир эса у энг йирик воситачилар олдига шошмоқда, уннинг ахволи қандайлигини аниқлаб олмоқда, ўзида ортиб қолган молларини у сўраган нарҳда тавсия этмоқда эди. Олтимиш бочка биринчи нав ушси олишни хоҳловчилар борми? Ун зудлик билан (бошқача айтганда, икки кеча-кундузда) етказиб берилади. Нархи – бир бочкаси тўққиз доллардан. Хоҳловчилар топилмади. Шунда Фрэнк молни майда-майдалаб сотишни таклиф этди ва бу йўл муваффақиятли чиқди. Бир-икки соат ичидаёқ бисотида бор-йўти икки юз бочка ун қолди ва у қолган унни таниқли ишбилармон, унинг фирмаси билан савдо муносабати ўрнатмаган Жендермен деган одамга таклиф қилиб кўришга жазм этди. Жендермен оппоқ жингалак сочли, дўмбок юзли, чўтир, киртайган кўзлари оғир ковоклари остидан айёрона бокиб турувчи йирик гавдали киши эди, у Фрэнкка кизксиниб тикилиб турарди.

– Исми шарифингиз нима, йигит? – сўради у ёғоч ўриндик суянчиғига ўзини ташлаб.

– Каупервуд.

– Демак, сиз Уотерменда хизмат қиласиз, шундайми? Ўзингизни кўрсатишга қарор қилгансиз ва шунинг учун менинг олдимга келгансиз, тўғрими?

Жавобан Каупервуд жилмайиб қўйди, холос.

– Нима ҳам дердик, мен сиздан унни оламан. У менга аско-тади. Чек ёзиб беринг.

Каупервуд шоша-пиша хайрлашди-да, Жендерменнинг олдидан тўғри Уолнат-стритдаги маклерлик идорасига борди, унинг фирмаси бу идора билан иш олиб борарди; у бозорда унга керакли донни бозор нарҳида сотиб олишни буюрди-да, ўз идорасига қайтди.

– Тез уддалабсиз, – деди Генри Уотермен, унинг ахборотини тинглаб. – Жендермен чолга икки юз бочка унни сотдингиз ҳамми? Жуда, жуда яхши. У мижозимиз эмасди, шекилли?

– Йўқ, сэр.

– Ха, агар сизнинг бунака ишларга суягингиз йўқ бўлса, дафтарлар устида кўпам ўтирмайсиз.

Тез орада Фрэнк кўплаб маклерлик идоралари ва бозорда таникли бўлиб колди. У ўз хўжайинлари учун колдиқ молларни, керакли молнинг туйқис қўлга кирган туркумини сотиб олар, янги мижозларни сафарбар этар, ҳеч кутилмаган харидорларга майда-майда бўлақларга бўлиб, ортиб қолган молларни ўтказар эди. Бу ишларни у хамирдан қил суғургандек осон бажаришини кўриб, Уотерменлар ёқа ушлашарди, холос. Гапини жон-жон деб тинглашларига, дўстона алоқалар ўрнатишга, янги савдо доираларига кириб боришга мажбур қилишда Фрэнк алоҳида лаёқатга эга эди. “Уотермен ва К” савдо уйининг эски ўрнида янги булоқ кўз очганди. Мижозларга энди ҳаддан ташқари яхши хизмат кўрсатилаётган эди. Жорж энди савдони кизитиши учун Фрэнкни қиллоқ жойларга боришга ундай бошлади, чунки Фрэнк шаҳардан ташқарига тез-тез чиқиб турар эди.

Рождество олдидан Генри Уотермен укасига шундай деди:

– Каупервудга яхши совға қилишимиз керак. Ахир у маош олмайди-ку. Нима дейсан, беш юз доллар етармикан?

– Ҳозирги вақтда бу қатта пул, аммо, менимча, барча ишончимизни оқлади ва ҳатто ундан ўтказиб юборди. У бамисоли дон воситачилик ишлари учун яратилгандай.

– Бу ҳақда унинг ўзи нима дейди? Эшитмалингми, у хурсандмикан?

– О, назаримда, у мутлақо мамнун. Дарвоқе, сен уни мендан кам кўрмайсан-ку.

– Ундай бўлса, шунга келишдик – беш юз доллар. Вақти келиб уни ишимизга шерик қилиб олишимиз мумкин. Унда чинакам тижоратчи қобилияти бор. Мана шу пулни тўғрила-да, унга ҳар икковимиздан салом айтиб қўй.

Арафа куни Фрэнк келаётган байрам олдидан барча ишларни бадастур қилиб қўйиш учун аллақандай ёрликлар ва ҳисобларни қараб чиқаётганда, унинг столи олдига Жорж Уотермен келди.

– Ҳали ҳам ишляяпсизми? – сўради у пориллаб ёниб турган газчирок остида тўхтаб, тиришқок йигитга мамнун бокқанча.

Ташқарида кош қорайиб колганди, аёз деразаларга нақшлар чизганди.

– Ҳа, охири қоғозларни кўздан кечираётган эдим, – жилмайиб жавоб берди Каупервуд.

– Бу ярим йилликда қандай ишлаганингиздан биз акам билан ғоят хурсандмиз. Сизга қайсидир йўл билан миннатдорлигимизни изхор этмокчи эдик, шу боис беш юз доллар мукофотни қабул этишингизни сўрардик. Келаси йилдан эса биз сизга мунтазам маош тайинлаймиз – ҳафтасига ўттиз доллардан.

– Ғоят миннатдорман сизлардан, – жавоб берди Фрэнк. – Бундай маош ҳаёлимга ҳам келмаганди. Бу менинг мўлжалимдан анча кўп. Ахир сизларда ишлаб, мен кўп нарса ўргандим.

– Етар. Сиз бу пулга арзийсиз ва бизда хоҳлаганингизча қолишингиз мумкин. Биз сиздан жуда хурсандмиз.

Одатдагидек, Каупервуд очик чехралик ва самимият ила илжайиб кўйди. Унинг хизматларини очик-ойдин эътироф этишлари унга жуда наша қилди. Инглиз матосидан яхшилаб тикилган костюмдаги бу қувнок, истарали йигитга қараб кўз қувонарди.

Кечкурун уйга кетишда Фрэнк у ишлаётган жойдаги иш ўзида нимани намоён этиши устида мулоҳаза юритди. Мукофот ва ваъда қилинган маошга қарамай, унинг бу ишда узок қолиш нияти умуман йўқ эди. Ака-ука Уотерменлар уни яхши кўришади – бунинг таажжубланарли жойи йўқ. У ғайратли ходим эди ва буни ўзи биларди. Ўзини майда хизматчилардан деб ҳисоблаш унинг етти ухлаб тушига кирмаганди, аксинча, вақти келиб бу тоифадаги одамлар унга ишлаши керак бўлади. Иш моҳиятига унинг бундай қарашида на жаҳл, на ғазаб ва на муваффақиятсизлик олдида кўркув бор эди. Ўз хўжайинларига у ишбилармонларнинг муайян бир тоифаси вакилларига қарагандек қарарди. Худди катта ёшдаги одам боланинг камчиликларини кўриб тургандай, унга уларнинг заиф жойлари ва камчиликлари алайна-ошкор маълум эди.

Тушдан кейинг киз ўртоғи Маржори Стаффордникига отланар экан, Фрэнк отасига мукофот ва ваъда қилинган маош ҳақида сўзлаб берди.

– Жуда соз! – суюниб деди отаси. – Сен мен ўйлаганимдан ҳам кўра кўпроқ муваффакият козонаяпсан. Демак, ўша ерда колдинг деса ҳам бўларкан-да?

– Йўқ, колмайман. Келаси йили мен улардан кетаман.

– Нимага?

– Тўгриси, бунга кўнглим чопмаяпти. Иш ёмон эмас, аммо мен кучимни жамғарма бозорида синаб кўрмоқчиман. Бу менга кизикроқ.

– Агар олдиндан огоҳлантириб қўймасанг, бу хўжайинларингга нисбатан беодобли бўлади деб ўйламайсанми?

– Мутлако. Мен барибир уларга керакман, – жавоб берди Фрэнк, тошойна олдида галстугини такиб, костюмини тўғрилар экан.

– Ойингга айтдингми?

– Ҳали айтганим йўқ. Ҳозир уларнинг олдига бораман.

У ойиси ўтирган ошхонага кирди, унинг нозик елкаларидан кучоклади ва:

– Топинг-чи, хозир мен сизга нима гап айтмоқчиман? – деди.

– Билмасам, – жавоб берди она ўглининг кўзларига меҳр билан боқиб.

– Мен бугун беш юз доллар мукофот пули олдим, келаси йилдан эса менга маош тайинланди – хафтасига ўттиз доллардан. Рождествога сизга нима совға қилай?

– Йўғ-е, нахотки? Жуда яхши бўлибди-ку. Жуда-жуда хурсандман! Сени у ерда жуда яхши кўришса керак? Сен бутунлай катта лавозимларда ишлайсан. Кўзим етиб турибди.

– Ойижон, Рождествога сизга нима совға қилай?

– Ҳеч нарса. Менга ҳеч нима керакмас. Фарзандларим соғ-омон бўлса, бас.

Фрэнк жилмайди.

– Сиз айтганча бўлақолсин – ҳеч нима бўлса, ҳеч нима-да.

Аммо ўгли унинг учун, албатта, нимадир сотиб олишини она билиб турарди.

Чика туриб, Фрэнк остонада бир зум туриб колди. синглисини белидан кучиб қўйди, кечроқ келаман, кутманглар, деб

онасини огохлантирди ва Маржориникига ошиқди, у билан театрга тушишга келишиб қўйганди.

– Сенга Рождествога қандай совға олиб берай, Маржи? – сўради у нимкоронги дахлизда кизни ўпар экан. – Мен бугун беш юз доллар олдим.

Қиз эндигина ўн беш ёшга тўлганди, унда кувликдан асар йўқ эди.

– Бу дунёда ўз йўлингни яхшилаб топиб ол, хаётдаги барча лаззатлардан баҳраманд бўл!

V боб

Келаси йилнинг октябрида – бу унинг ўн саккизга тўлгандан кейинги ой, – Фрэнк дон воситачилик иши унга тўғри келмаслигига ишончи комил бўлгач (бу ҳақда Уотермен компанияси бўйича фикр қилишига кўра), бу фирмадан кетишга ва “Тай ва К” банкир идорасига ишга киришга аҳд қилди.

Мистер Тай билан Фрэнк ташки шартномалар бўйича “Уотермен ва К” агенти сифатида танишганди, у дарҳол йигитчага кизиқиб қолди.

– Хўш хўжайинларингизнинг ишлари қандай кетаяпти? – оккўнгиллик билан сўрарди у.

Ёки бундай савол берарди:

– Хўш, векселлар портфелингиз ўсаяптими?

Мамлакат бошдан кечираётган оғир вақт, қимматли қоғозлар узлуксиз ишлаб чиқариш, қулдорликка қарши тарғибот ва бошқа нарсалар одамларни келажакдан дахшатта тушишга мажбур қилмоқда эди. Гарчи нима учунлигини ўзи айтолмаса-да, Тайга ҳам бу йигитча билан муҳим масалаларда гаплашса бўладигандек кўринмоқда эди. Унинг ёши ҳам барча масалаларни ҳал қилишга унчалик тўғри келмайдигандек кўринса-да, аммо йигит барча нарсани ҳал этишнинг улдасидан чиқарди.

– Ташаккур сизга, мистер Тай, ишларимиз ёмон кетмаяпти, – одатда шундай жавоб берарди унга Каупервуд.

– Мана кўрасиз, – бир куни эрталаб Тай Фрэнкка шундай деди, – борди-ю, кулдорликка карши мана бу ташвикот тўхта-маса, биз ҳали кўп азият тортамиз.

Айни шу вақтларда бир келгинди кубаликка карашли кул хўжайинидан тортиб олинган ва озод қилиб юборилган эди, зеро, Пенсилвания конунлари бўйича штат ҳудудида пай-до бўлган ҳар қандай негр, йўл-йўлакай бўлса-да, озодликка чиқар эди. Бу воқеа катта ғалаён келтириб чиқарди. Бир қан-ча одам хибс этилди, рўзномалар ғазабнок шовкин кўтарди.

– Ишларнинг бундай тус олишига Жануб жим қараб турар-ди деса ҳеч қачон ишонмаган бўлардим. Бу бизнинг ишимиз-ни алғов-далғов қилиб юборди, бошқа соҳаларда ҳам шундай бўлиши турган гап. Сизларга айтиб қўяй, биз Жанубий штат-ларни тор-мор эгмагунимизча ўйини тўхтатмаймиз.

Мистер Тай бу хикматли гапини хиёл ирландча лаҳжада ирод қилди.

– Ҳа, шунга бораяпти, – хотиржам жавоб берди Каупервуд. – Қўлингдан ҳеч нарса келмайди ҳам. Негрлар, албатта, бу барча ғалаёнларга арзимади, аммо ташвикот уларнинг фой-дасига давом этаверади. Сизгир одамлар тагин нима билан шуғулланишсин? Бизнинг Жануб билан савдомизга бу кучли зарар етказади.

– Мен ҳам шундай фикрдаман, лекин ҳар томондан худди шу гапларни эшитаёпман.

Ёш Каупервуд кетаётганида мистер Тай бошқа миждоз би-лан шугулланди, бироқ ҳадеганда уни молиявий масалалар-даги ўз мулоҳазаларининг теранлиги ва жонлилиги билан маҳлиё қилган йигитча ёдига тушаверди.

“Агар бу йигитча иш жойини ўзгартирадиган бўлса, уни менда ишлашга таклиф қилиб кўраман”, – аҳд қилди у.

Бир куни Фрэнкка:

– Сиз биржа ишида бир кучилгизни синаб кўрмайсизми? Менда айнан битта жой бўш, – деб қолди.

– Жоним билан, – жилмайиб жавоб берди Каупервуд, аф-тидан, ийиб кетиб. – Мен ўзим сиздан шу ҳақда сўрамоқчи бўлиб юргандим.

– Нима ҳам дердик, модомики, менга ўтишга жазм қилиб-сизми, жой сизники. Истаган вақтингизда келиб ишга киришаверинг.

– Мен хўжайинларимни олдиндан огоҳлантириб қўйишим керак, – деди Фрэнк. – Сиз икки ҳафтача сабр қилиб тура оласизми?

– Албатта. Шошайтганим йўқ. Ҳамма ишларингизни саришта қилиб олинг. Мен зинҳор Уотерменларни кийин аҳволга солмокчи эмасман.

Икки ҳафтагина ўтиб, Фрэнк Уотерменлар компанияси билан хайр-маъзур қилди: унинг олдида очилган истикболлардан у заррача ўзидан кетмаёгганди, факат шунга кизикиб қолган эди, холос. Мистер Жорж Уотермен роса жиғбийрон бўлди, мистер Генри эса бу соткинликдан ўзини қаерга уришини билмай қолди.

– Мен эсам биз сизга ёкиб қолганмиз деб ўйлаб юрардим, – деди у. Каупервуд ўзининг қарори ҳақида уни вокиф қилганида. – Ё маошимиздан норозимисиз?

– Йўқ, мистер Уотермен, мен шунчаки биржа иши билан шуғулланмокчиман.

– Шунака денг. Афсус, минг афсус. Агар бу сизнинг манфатларингизга зарар етказадиган бўлса, мен сизни қарорингиздан қайтармокчи эмасман. Ўзингиз биласиз. Аммо биз Жорж билан бирмунча муддатдан кейин сизни ўзимизга шерик қилиб олмокчи бўлиб тургандик. Сиз бўлсангиз, ҳе йўқ-бе йўқ шартта ўрнингиздан туриб, хайр-хўш қилиб кетмокчисиз. Ахир бизнинг ишимизда, жин урсин, яхшигина пул ишлаш мумкин эди.

– Биламан, – жилмайиб жавоб берди Фрэнк Каупервуд, – аммо бу иш менинг кўнглимдагидек эмас. Менинг бошқа режаларим бор. Мен ўзимни дон-воситачилиги ишига бағишламокчи эмасман.

Мистер Генри Уотермен бир нарсани сира тушунмаётганди: модомики, Фрэнк бир ишда шунча муваффақиятларга эришар экан, нега бу соҳа уни кизиктирмайди? Боз устига у бир нарсадан хавфсирарди – ёш йигитнинг кетиши фирма ишларига зарар келтирмасмикан?

Кўп ўтмай Каупервуд шундай хулосага келди, янги иш унинг кўнглидагидек экан – у ҳам энгил, ҳам фойдали. Агар бир бошдан келадиган бўлсак, “Тай ва К” фирмаси чиройли яшилтоб тош бинода жойлашганди – Учинчи кўчадаги олти-миш олтинчи уй, у ўша вақтларда ва кўп йиллар ўтгандан кейин ҳам маҳаллий молия дунёси маркази бўлиб колганди. Шунинг ёнгинасида фақат Америкада эмас, балки ундан ташқарида ҳам машҳур бўлган “Дрексел ва К”, Учинчи миллий банк, Биринчи миллий банк бинолари, шунингдек, жамғарма биржаси ва бошқа шунга ўхшаган муассасалар жойлашганди. Яна йигирматача банк ва кичикрок биржа идоралари унга бакамти эди.

Асли бостонлик фирманинг бошлиғи ва мияси ҳисобланган Эдвард Тай бу мутаассиб шаҳарда илгарилаб ва бойиб кетган мухожир ирланднинг ўғли эди. Филаделфияга мистер Тайни олибсотарликнинг кенг имкониятлари етаклаб келганди. “Бу қулоғини динг қилишни уддалайдиган одам учун энг қулай жой”, – хиёл ирландча лаҳжа билан у дўстларига шундай дер эди. Ўзини ҳам айнан шундай одам деб биларди. Бу ўрта бўйли, унча семиз бўлмаган, сочига эрта оқ тушган, қувнок ва оккўнгил, аммо айна вақтда забти тор ва ўзига ишонган одам эди. Юқори лаби устида калта қилиб қузалган оқ мўйлаби диккайиб турарди.

– Пенсилванияликлар Худонинг балюси, – кўчиб ўтгандан кўп ўтмаёқ у нолий кетди. – Сира нақд тўлашмайди, векселни зўрлаб ўтказишда пихини ёрган.

Ўша вақтда Пенсилваниянинг, бинобарин, Филаделфиянинг ҳам кредити жуда паст турар эди. – Агар иш жанжалгача бориб етса, – дерди мистер Тай, – пенсилванияликларнинг бутун бир қўшини векселни тушликка тўлашни таклиф қилишади. Роса икки аср яшаганимда, мен пенсилвания вексел ва мажбуриятларини сотиб олиб, бойиб кетган бўлардим. Тўғри, қачондир келиб улар қарзларини узишар, бироқ, эй худойим, буни улар аччиқ ичакдай чўзиб юборишди-ку! Қарзларининг лоақал фоизларини тўлаб қутулишгунча мен аллақачон очик мозорга кириб кетган бўламан.

У янглишмаётганди. Штат ва шаҳарнинг молияси гоյат ачинарли аҳволда эди. Униси ҳам, буниси ҳам ўзинга етганча бой эди, бироқ эринмаган одам турли йўллар билан ғазнани коқиштириб олганидан штатдаги ҳар қандай янги ташаббуслар янги облигациялар чиқаришни талаб этар эди. Бу облигациялар ёки уларнинг тили билан айтганда, “мажбуриятлар” йиллик олги фоизни кафолатлар эди, бироқ фоизларни тўлаш муддати келганда, шаҳар ёки штат ғазначиси уларга такдим этиш санаси кўрсатилган муҳр босар эди ва мажбуриятлар бўйича фоизлар шу кундан нафакат номиналга, балки тўпланиб қолган фоизларга қўшиб ёзилар эди. Бошқача айтганда, бу – фоизларнинг аста-секин тўпланиб бориши дегани эди. Нақд пулга муҳтож одамларга бундан фойда йўқ ҳисоби, зеро, бундай “мажбуриятлар” гарови остида банклар нарх киймати-нинг етмиш фоиздан кўпроғини берар эдилар, “мажбурият”ларни эса олтин баҳоси бўйича эмас, балки юзини тўқсондан сотилар эди. Албатта, уларни келажакни ҳисобга олиб сотиб олиш мумкин, лекин жуда узок кутишга тўғри келарди. Бу мажбуриятларни узил-кесил сотиб олишда тағин ғирромлик ўйинлари бошланиб кетарди. У ёки бу “мажбуриятлар” “инсофли танишлар” кўлида бўлишини билиб, ғазначи фалон-фалон рақамлар – айнан унга маълум бўлганлари, тўланади деган хабарни эълон қилар эди.

Боз устига, Қўшма Штатларнинг бутун пул тизими ўшанда тўла тартибсизлик ҳолатида мавҳум тартибни эслатувчи ҳолатга энди-энди ўта бошлаганди. Қўшма Штатларнинг Николас Бидл асос солган банки 1841 йилда узил-кесил тугатилди. 1846 йилда Қўшма Штатларнинг молия вазирлиги ўзининг ғазначилик тизимини ташкил этди. Сохта банклар шунчалик кўп эдики, унча қатта бўлмаган саррофлик идораси эгаси беихтиёр равишда тўлашга қодир бўлган ва тўлашга қодир бўлмаган корхоналарнинг қўчма маълумотхонасига айланиб қолганди. Тўғри, аҳвол оз-оздан яхшиланиб бормоқда эди, чунки телеграф Нью-Йорк, Бостон ва Филадельфия ўртасидаги барча қотировкаси алмашинувинигина эмас, балки маҳаллий биржа маклери идораси билан жамгарма биржаси ўртасидаги алоқа-

ни ҳам осонлаштирганди. Бошқача айтганда, киска масофаларда амал қилувчи хусусий телеграф линиялари таомилга кира бошлаганди. Ўзаро ахборот алмашиш кундан-кунга тезлашиб, осонлашиб ва такомиллашиб бормоқда эди.

Темир йўллар аллақачон жанубга, шаркка, шимолга ва ғарбга чўзилиб улгурганди. Аммо курслар автоматик қайддан ўтказилмасди, устига-устак телефон ҳам йўқ эди: Нью-Йоркда яқиндагина ҳисоб палатаси ҳақида ўйлаб қолишди, Филадельфияда у ҳали таъсис этилмаганди. Уларнинг ўрнига банклар ва биржа идоралари ўртасида югурдаклар бўзчининг моқисидай катнаш эдилар; банк ҳисоб дафтарлари бўйича балансларни шулар чиқарарди, векселни алмаштирар ва ҳафтасига бир марта банкка қарздорлик бўйича узил-кесил ҳисоб-китоб учун ягона восита – олтин тангани ўтказиб турар эдилар, чунки ўша вақтларда мустаҳкам давлат валютаси йўқ эди. Бугунги кунга битимлар тўхтатилгани ҳақида бонг урилганида, биржадаги танобийнинг ўртасида, худди Лондондагидек, “ҳисоб-китоб ходимлари” деб аталувчи йиғитлар гуж бўлиб тўпландилар; улар турли-туман сотувлар ва харидларни бир-бирига солиштирар ҳамда жамлар, фирмалар ўртасидаги такрорий битимлар натижасида ўзаро тўланганларни ҳисобдан ўчираш эдилар. Ҳисоб дафтарларига қараб, улар бир кунда амалга оширилган битимларни: “Делавер ва Мериленд” “Бомонт” компаниясига сотди, “Делавер ва Мериленд” “Тай” компаниясига сотди, деб кичкириб эълон қилардилар. Бундай усул фирмаларнинг ҳисобхонаси ишини енгиллаштириб, тезлаштирар ва битимларни жонлантирарди.

Жамғарма биржасидаги жой икки минг доллар турарди. Яқинда биржа кўмитаси жорий қилган қоидага кўра, битимлар кундузги соат ўн билан уч ўртасида тузиларди. Ўша кўмита шармандаларча олишувлар ўрнига маклерлар кўрсатадиган хизматлар учун қатъий иш ҳақи белгилади. Қондан бузганлар қаттиқ жазоланар эдилар. Бошқача айтганда, биржани мустаҳкамлаш учун турли чоралар кўрилар ва бошқа маклерлар қаторида Эдвард Тай ҳам келажакка катта умидлар боғлаётган эди.

Бу вақтга келиб Каупервудлар оиласи дарёнинг шундок Ёкасидаги, Фронт-стрит кўчасидаги кенггина ва яхши жихозланган ўзининг янги хонадонига келиб жойлашиб олганди. Уй тўрт қаватли бўлиб, олд деворларининг узунлиги йигирма беш фут келар, олдида ҳовли саҳни йўк эди. Бу ерда Каупервудлар вақти-вақти билан турли тижорат соҳаларининг вакиллари учун унча катта бўлмаган зиёфатлар уюштирар эдилар. Генри Каупервуд улар билан уни бош газначи лавозимига бевосита якинлаштирган ўзининг йўлида учрашар эди. Бу жамоа назокату нафосати билан кўзга ташланмасди, аммо меҳмонлар ичида Каупервудга ўхшаган шундай омадли шахслар – унинг банки билан ишга доир муносабатлар ила боғлиқ кичикрок корхоналарнинг хўжайинлари, мануфактура, чарм моллари, дон савдогарлари ва улгуржи бакколлар бўлар эди. Болалар ўзлари бир жамоа бўлиб олган эдилар. Мистер Каупервуд ҳам аҳён-аҳёнда черковга қатнайдиган ўз танишлари учун кундузи чой ёки кечкурун зиёфат килиб берарди. Шунда Каупервуд дунёвий одам ролини ўйнашга ҳаракат қиларди, одатда бу шунга олиб келардики, у ўзини содда бир киёфага соларди-да, хотинининг меҳмонларини “кслинг-кслинг” деб кутиб оларди. Чунки у ўзини сарвикор ва жиддий тутишни ва чет тилда жавоб айтилмайдиган салом-аликларни тинглашни койил килиб кўярди, шу бонс бундай маросимлар кўнда унга малол келмас эди. Баъзи вақтларда Каупервудларникида кўшиқ айтишар, гоҳида унча-мунча ракс тушишарди, кўп ўтмай меҳмонлар тушликка айтса-айтмаса келадиган бўлиб қолишдики, илгари сира бунақаси бўлмаган эди.

Шундай килиб, у янги уйдаги ҳаётининг биринчи йилида Фрэнк миссис Сэмил деган хоним билан танишиб колди ва унга парвона бўла бошлади. Унинг эрининг Учинчи кўча яқинидаги Честнат-стрит кўчасида катта пойафзал дўкони бор эди. У ўша Честнат-стритнинг ўзида, факат сал нарида иккинчи дўконни очишни кўнглига тугиб қўйди.

Бир куни кечкурун Сэмил хотини билан Каупервудлар-никига ташриф буюрди. Мистер Сэмил уйнинг хўжайини билан шаҳар наклиётининг яқинда пайдо бўлган тури – от кўшилган темир йўл ҳақида суҳбатлашмоқчи эди. Шимолий Пенсилвания темир йўл компанияси қурган бир ярим миллик узунликдаги тажриба йўли яқиндагина фойдаланишга топширилган эди. Уиллоу-стритдан бошланиб, у Фронт-стрит ёкалаб Жермантоун-роудгача борар, ундан эса турли кўчалар билан “Кохоксинк станцияси” деган ном билан машҳур жойгача чўзилиб кетганди. Наклиётнинг бу тури шаҳар бўйлаб юриб турган ва унинг савдо қисмида пиёдалар ҳаракатини жуда қийинлаштириб юборадиган юзлаб омнибусларни сикиб чиқариши керак эди. Ёш Каупервуд мана шу корхонага аввал-бошданок кизиқиб юрар эди. Темир йўл иши Фрэнкнинг жон-дили деса бўларди, мана бу янги тури эса – алалхусус. Конка кизгин баҳсларга сабаб бўлди ва Фрэнк бошка шинавандалар билан биргаликда уни кўргани йўл олди. Вагоннинг кўриниши ғалати ва бесўнакайгина эди – узунлиги ўн тўрт фут, эни эса етти фут, баландлиги ҳам тахминан шунча, – у кичкина-кичкина темир гилдиракларга ўрнатилган бўлиб, омнибусга қараганда йўловчилар учун бекиёс кўп қулайликлар туғдирарди. Алфред Сэмил аллақачон кўнглида кўзда тутилаётган иккинчи йўлга пул қўйиш ҳақида ўйлаётганди, шаҳар ҳокимиятидан рухсат олингандан кейин бу йўл Бешинчи ва Олтинчи кўчалардан ўтиши керак эди.

Ота Каупервуд ушбу корхонага ажойиб келажакни мўлжаллаб қўйганди, ҳолбуки уни амалга ошириш учун қаердан маблағ олишни у ҳам тушуниб етмасди. Фрэнк эса, бунинг акси, Бешинчи ва Олтинчи кўчаларнинг бўлажак темир йўллари акциялари рўёбини Тай компанияси ўз зиммасига олса бўларди, деб ўйларди, башарти, шаҳар бунга розилик билдирса! У акционерлик жамияти ташкил этилган ва донаси паритетда, пировард-оқибатда, юз долларга беш доллардан сотувга чиқариладиган акцияларни кўплаб чиқаришга тайёрланаётганини эшитди. Бу акцияларнинг каттагина қисмини сотиб олиш учун етарлича пули йўқлигидан Фрэнк каттик афсусланди.

Бир ёқдан Лилиан Эмил Фрэнкнинг бошини айлантириб, ўзига асир қилиб олганди. Ёш Каупервуд унинг нимасига учганини айтиш кийин, зеро, на жўшқинликда, на ақлу фаросатда жувон унга тенг кела олар эди. Аёллар билан муносабатларда Фрэнк энди бирмунча тажрибага эга бўлганди ва аввалгилек Маржори Стаффорд билан дўст эди. Шундай бўлса-да, Лилиан Сэмил гарчи на ақлда, на ҳуснда бошкалардан устун бўлмаса-да ва устига-устак, у эрли бўла туриб, Фрэнк бошқача ниятлар қилишига имкон йўқ эса-да, уни ҳаммадан кўпроқ ҳаяжонга соларди. Жувон йигирма тўртга кирганди, бироқ Лилиан бутун борлиги билан худди Фрэнк каби дуркун кўринарди. Гарчи Фрэнк бу вақтга келиб бўйи етиб улгурган бўлса-да (беш фут ва ўн ярим дюйм), жувон ундан бироз баланд эди. У оғир-вазмин бўлиб, унинг ички оламидан кўра гашки кўринишини кўпроқ жозибалор қилиб кўрсатар эди. Жувоннинг кулранг калин сочлари пахмайиб турар, юзи оқиш ва ҳиссиз, лаблари пуштиранг ва қиррабурун эди. Унинг кўкимтир кўзлари ёруғда гоҳ мовий, гоҳ кора бўлиб кўринарди. Ингичка ва бежирим қўллари кишини ўзига тортмай қолмасди. У куйди-пишди ҳам, ақли тераи ҳам эмасди, ҳаракатлари ҳам суст бўлиб, юрайми-юрмайми дегандай қадам ташларди. Каупервуд унинг жамолига шайдо эди. Ўша вақтдаги энг олий гўзалликнинг тимсолини у шу жувонда кўрарди. “Қанчалик фаросатли, – ўйларди йигит, – қанчалик малоҳатли, фазилатларини санаб адогига етмайсан”. Борди-ю, хогишликка кимни танлар эдинг деса, у ўзига, албатта, шу Лилианга ўхшаганини танлардим, дерди.

Аёллар ҳақидаги ўз мулоҳазаларида Каупервуд ақлдан кўра ҳиссиётга кўпроқ таянарди. Бойлик, обрў ва амрифармочиликка эришиш учун интилар экан, у, албатта, аёлнинг кўркамлигига, унинг жамиятдаги ўрнига ва шунга ўхшаш нарсаларга кўпроқ аҳамият берарди. Айни вақтда эса чиройли бўлмаган аёллардан кўнгли қанчалик беҳузур бўлса, чиройли аёллар уни ўзига шунча мафтун этарди. Уйда ўзларини қурбон қилган аёллар ва, дарвоқе, эркаклар ҳақида кўп эшитганди, эрлари, ёки болалари, ёки умуман оиласига чўриларча солиқ меҳнаткаш аёллар тўғрисида, оғир дақиқаларда бурч ва раҳимдиллик

туйгуси амри билан қариндош-уруглари ва ёки дўстлари учун жонбозлик кўрсатган аёллар тўғрисида эшитганди. Аммо негадир бу гаплар унга таъсир қилмас эди. У ҳаммани, ҳатто аёлларни ҳам очиқ-ошкора худбинга чиқаришни афзал биларди. Нима учунлигини у айтиб беролмасди. Ўзини ҳимоя қилишга қодир бўлмаган ва ҳар қандай ҳолатдан чиқиб кета оладиган одамлар унга нодон ёки жуда нари борганда шўрлик бўлиб кўринарди. Еттинчи ҳукми бузганлар ёки лоақал шундай қилишда гумон қилинганлар олдида олий ахлоқликлик ҳақида қанчалик кўп гапирилди, саховатпешалик ва саришталик қанчалик ошириб-тошириб таъриф тавсиф қилинди, такводорона даҳшат ичида қўллар осмонга қанчалаб марта кўтарилди. Фрэнк бундай суҳбатларга жиддий қарамас эди. Бошқа йигитлар ҳам худди шундай қилар эдилар. Тўғри, кўча аёлларини у ёмон кўрарди. Улар билан илакишиб, тубанлик ва ифлосликдан бошқа ҳеч нарса орттирмайсан. Дастлабки пайтларда “кувнок уйлар”нинг жимжимадор, тўпори жилваси унга ёқарди. Уларнинг уйлари ҳашамдор бўларди: қизил ёғочли мебел, кулинг ургулсин кизил дарпардалар, дидсиз, аммо қимматбаҳо ромчаларга солинган сувратлар ва энг аввало, соғлом ва кучли ёки бўлмаса ҳарис ва тепса-тебранмас уй эгаларининг ўзлари – хотинлар (Фрэнкнинг онаси таъбирича) эркакларнинг “йўлига кўз тикиб ўтиришарди”. Улар баданларининг серчидамлиги ва хирсга ўчликлари, ясама ноз ва қарашма билан эркакларни олдинма-кетин қабул қилиш қобилияти – булар бари бошда Фрэнкни таажжубга солар эди, аммо кўп ўтмай бу унда нафрат уйғота бошлади. Бунинг устига хотинлар ғирт оми эдилар. Улардан пичоққа илинадиган биронта сўзни эшитиш амри маҳол эди. Уларнинг қўлидан шундан бошқа иш келмасди ҳам. У ҳаёлан қизғин тушлардан кейин уларнинг эринибгина уйғонишларини, уйқуларини сал-пал қочирадиган жирканч қуйқани ва текин пулга чанқоқликни ўзича тасаввурига келтирди. Навкирон бўлишига қарамай, Фрэнкнинг ичи чирок ёкса ёримайдиган бўлиб қолди. У кўпроқ ўзаро, нозик, ғалати, шахсий бўлган яқинликни хоҳлар эди.

Мана, Лилиан Сэмпл пайдо бўлди, олийликнинг мавҳум бир тимсоли ҳолос. Шундай бўлса-да, унинг хотинлар ҳақи-

даги тасаввурини бойитди. Жувонда фохишахонадаги аёлларда бўладиган, кўпчилик томонидан эътироф этилган тушунча ва қарашларга зид келадиган ҳайвоний куч ва ўзбошимчалик йўқ эди – биргина шу нарсанинг ўзи Лилианнинг унга ёқиши учун кифоя эди. Янги соҳада унинг фаолиятини бирдан ўт олган алангадек ёритиб юборган мана шу кизгин кушларда ҳам жувон унинг ҳаёлида яшар эди. Зеро, Каупервуд боши билан шўнгиган биржа олами бугунги кунда бизга нечоғли ибтидоий бўлиб кўринмасин, унинг учун фусунга тўлиб-тошган эди. Учинчи кўчадаги маклерлар, уларнинг агентлари ва хизматкорлар тўпланадиган жамғарма биржа танобийси ҳаммаси бўлиб бир юз элликтача одам – зинҳор меъморий ёдгорлик эмасди – олтмишга олтмиш фунт кенгликдаги оддий хона бўлиб, тўрт қаватли уйнинг тепадаги иккинчи қаватини ўз ичига олганди. Аммо Фрэнк бу танобийни кўриб, лол қолди. Унинг деразалари баланд ва энсиз эди, кираверишнинг шундок қаршисида, ғарбий деворда катта циферблатли соат осиглик эди, шимоли-шарқий бурчакда эса баланд ёзув столлари, стуллар ва телеграф аппаратларининг бутун бир галаси хирмондай уйилиб ётарди. Биржа фаолиятининг илк паллаларида танобийда стуллар қатор-қатор саф тортган бўларди, уларда акцияларнинг турфа таклифларига қулоқ солганча маклерлар ўтиришарди. Кейинчалик бу стулларни олиб ташлашди ва танобийнинг турли жойларига у ёки бу қоғозлар қаерда сотилишини кўрсатувчи устунчалар тиклашди (ёки полга белгилар чизишди). Шундай устунчалар гирдида шартномалар тузишга кизиккан одамлар тўпланар эдилар. Учинчи қават йўлагидан эшик омма учун бир амаллаб жиҳозланган камтаргина айвонга очиларди. Ғарбий деворда улкан қора тахта осиглик бўлиб, унда Нью-Йорк ва Бостондан телеграф орқали келган акциялар котировкаси қайд этиб кўйиларди. Танобийнинг ўртасида пастак девор ортида расмий раиснинг ўрни жойлашганди, учинчи қаватнинг юқорисида эса, ғарбий томонда яна бир кичик балкон бор эди – унга тезкор хабарлар учун биржа кўмитасининг котиби чиқар эди. Жануби-ғарбий бурчакда бир эшик бўлиб, у биржачилар турли-туман ҳисоботлар ва йиллик тафсилотлар билан танишадиган хонага очилар эди.

Агар Фрэнкка мухтож ва бундай одам унга фойда келтиришига ишонган Тай унинг учун жой сотиб олмаганда Каупервудни на маклер, на маклернинг агенти ёки ёрдамчиси сифатида ишга қўйишарди. Унинг баҳоси икки минг доллар бўлиб, у буни Фрэнкка қарз қилиб ёзиб қўйди, шундан кейин баланд овозда уни ўз шерикларига таништирди. Бундай сохта шерикчилик биржа коидаларига зид эди, аммо маклерлар бот-бот шу усулни қўллар эдилар. Ёш шериклар ва гумашталарни масхара қилиб, “саккизчилар” ёки “икки долларлик маклерлар” деб аташ эдилар, чунки улар ҳар қандай майда иш ҳақи ортидан югурар ва дуч келган одамнинг топшириғи билан сотиб олар ва сотар эдилар. Ўз ўрнида қилган ишлари ҳақида ўз фирмаларига ҳисобот берар эдилар. Ўзининг ажойиб қобилиятига қарамай, Фрэнк ҳам дастлабки пайтларда “саккизчи” саналарди ва биржадаги “Тай” компаниясининг мухтор вакили мистер Артур Райверс ихтиёрида ишлар эди.

Ўттиз беш ёшдаги Райверс ҳаддан ташқари ғайратли, келишган, хушбичим, соқоли обдон қиртишланган, калта қилиб қузалган мўйлаби, ингичка қора қошлари ўзига ярашган жиддий ва силлик юзли одам эди. Боши ўртасидаги фарқ сочини қок иккига бўлиб турарди. Бақбақаси билинар-билинемас қатланган. Райверснинг овози майин, ҳаракатлари вазмин, хотиржам эди, у ҳамма вақт ва ҳамма жойда бирдек саришта эди. Аввалига шундай бир тажрибадор ишбилармон нима учун мистер Тайда хизмат қилишини англолмай юрди, бироқ кейинчалик билдики, Райверс ишда иштирокчи экан. Тай ташкилотчи бўлиб, миқозларни идорада қабул қиларди, Райверс эса биржада фирма вакили бўлиб, ташқи алоқаларни олиб борарди.

Қўп ўтмай Фрэнк нима учун акциялар бир қўтарилиб, бир тушиб туришини англашга уриниш ортиқчалигини билди. Тай унга тушунтирганидек, бу, албатта, қандайдир умумий сабаблар билан белгиланади, бироқ уларни ҳисобга олишининг деярли ҳеч имкони йўқ.

– Ҳар қандай сабаб биржада ваҳима келтириб чиқариши мумкин, – дерди Тай ваҳима билан. – Биржа мутлақо алоҳида дунё, Каупервуд. Дунёда ҳеч ким уни сизга тушунтириб

беролмайди. Мен акциядорлик жамиятлари қандай синганларини кўрдим, холбуки энг кўзи пишган биржачи нима сабабдан шундай бўлганини айтиб беролмайди. Мен акцияларнинг осмони фалаккача кўтарилиб кетганини кўрдим. Уҳ, бу биржа миш-мишлари-ей! Бунақа нарса шайтоннинг ҳам хаёлига келмайди. Одатда, агар акциялар тушиб кетса, демак, кимдир уларни биржага ташлаган ёки бўлмаса бозорда ялпи келишмовчилик содир бўлган. Борди-ю, акциялар кўтарилса, демак, ё моливий ҳолат яхши, ёки кимдир уларни сотиб олаяпти. Бу аниқ. Ундан ташкари... Майли, барча икир-чикирлар билан сизни Райверс таништириб кўя қолсин. Сизни бир нарсадан огоҳлантириб қўйишим керак. Мени ҳеч қачон зарарга бошламанг. Бу идорамнинг ишончли одами қўлидан келиши мумкин бўлган энг оғир гуноҳ.

Шу гапларни айтар экан, Тай такаллуф билан, аммо маънодор жилмайиб қўйди.

Каупервуд тушунди, аммо... бу унга ҳеч қандай қўшимча маълумот бермади. Бу маккор дунё унга ёқарди. Унинг жўшқинлигига мос келарди.

Ҳар томондан минг турлик миш-мишлар тарқалган эди — темир йўл ва конкаларнинг кенг микёсда қурилишлари, янги ерларни ўзлаштириш, ҳукуматнинг божхона қийматларини қайта кўриб чиқиш Франция ва Туркия ўртасидаги уруш, Россия ва Ирландияда очарчилик ҳақидаги миш-мишлар эди. Биринчи трансатлантик кабел ҳали ётқизилмаганди, чет элдан янгиликлар кам келар эди. Шундай бўлса-да, биржа майдонида Сайрус Филд, Уилям Вандербилдт ёки Ф.Дрексел каби йирик молиячилар кўзга ташланиб турар, улар муъжизалар яратмокчи бўлар эди ва уларнинг фаолияти бу ҳақдаги турли-туман миш-мишлар каби биржа ҳаётида катта роль ўйнар эди.

Фрэнк ишнинг йўл-йўригини тез эгаллаб олди. Қиймат ошиши илинжида сотиб олган одамни “ҳўкиз” деб аташларини ҳам билди, борди-ю, шу маклер маълум қийматли қоғозларнинг катта туркумини сотиб олган бўлса, у тўғрида уни “кекирдагигача ботган” дейишарди. У сота бошлаганида эса, бу уни ўз фойдасини “рўёбга чиқараётганини” англатарди, борди-ю,

маржаси тугаб колса, у “куйди”га чикарди. “Айик” деб акцияларини сотган биржачига айтиларди, акцияларнинг аксар кисми унда нақд бўлмас эди, нархи тушиб кетгудек бўлса, уларни арзон-гаровга сотиб олиш ва ўзининг сотув битимларини коплашини назарда тутган бўларди. Ўзида йўқ қоғозни сотгани учун у “курук” деб саналарди; мижозни кондириш ва чўнтакка солиб қўйиш учун ёки курсларнинг тўсатдан кўтарилишидаги зарардан кутулиб қолиш мақсадида у акцияларни сотиб олса, биржа лахжасида уни “у копланаяпти” дейиларди. Буюртмаларни бажариш учун уларни илгари банд қилган одамга қайтарганда олиши мумкин эканлиги маълум бўлса, у “бурчакка камаб қўйилган” ҳолатга тушиб қоларди. Шунда ўз қарзини у ва бошқа “курук” маклерлар қимматбаҳо молни сотган шахслар белгиллаган нархлар бўйича коплашига тўғри келарди.

Дастлабки пайтларда Фрэнкни ёш маклерларга хос билимдонликнинг сирли кўриниши завқлантирарди. Улар гоят самимий эдилар. Уларнинг анча тажрибали ҳамкасабалари одатда ичимдагини топ бўлишарди. Ташқаридан ҳеч нарсадан беҳабардек беғам ва қатъиятсиз кўринишга ҳаракат қилишарди-ю, аммо худди йирткич балиқдек, ўлжасини таппа босишга тайёр туришарди. Бир лахза кечикишдими, тамом, имконият бой берилди деяверинг: бошқа биров илиб кетади. Уларнинг ҳар бири кичкина ён дафтарчаларни қўлидан сира туширмасди. Ҳар бирини ўз кўз қисиш одати, ўз гавда ҳолати ёки қўл ишораси бўлиб, улар: “Бўлади. Оламан!” деган маънони билдиради. Гоҳо шундай туюлардики, улар ўз харид ва сотувларини деярли тасдиқламас эдилар – улар бир-бирларини шу қадар яхши билишарди. Аммо бу шундай бўлиб кўринади, холос. Биржада бирон сабаб билан жонланиш ҳукм суриб колса, у ерда биржачилар ва уларнинг агентлари кўплаб тўпланардилар, биржа суст ишлаган ва кузатувчилар ишида турғунлик кузатилган кунларда ҳам бундай бўлмасди. Эрталаб соат ўндаги бонг зарби ишлар бошланганидан дарак берарди, бир ёки бир неча компаниялар акциялари сезиларли тарзда кўтарилган ё тушган бўлса, у ерда ғалати манзарани кўриш мумкин. Элликтача ёки юзтача одам баравар кичкирарди, қўлларини силкишарди, таклиф этилган ёки талаб қилинган қоғозлардан фой-

да ундиришга ҳаракат қилиб, оёғи куйган товукдек ўзларини ҳар томонга урар эдилар.

– “II” ва “У”нинг беш юз донаси учун саккиздан беш берман! – овоз берарди маклер – Райверсми, Каупервудми ёки бошқа биронтасими.

– Учу чорақдан беш юз! – шу нархда сотишга кўрсатма олган агент жавобан кичкирарди, у кейинроқ керакли акцияларни сотиб олиш ва олинган буюртмаларни бажариш, боз устига тафовутда нимадир ишлаб қолишга умид қиларди.

Агар шу нархдаги акциялар биржада кўп бўлса, харидор, дейлик Райверс, ўзининг “саккиздан беш”ида тураверарди. Бироқ уни кизиктирувчи қоғозларга талаб ўсаётганини кўриб, у уларга “тўртдан уч” ҳам тўлаган. Борди-ю, устомон биржачилар Райверснинг у ёки бу акцияларининг катта туркумига буюртма олганига шубҳаланишса, улар олдинга чопиб ўтишга ва уларни лоакал “тўртдан уч” бўйича сотиб олиб, кейин уларнинг ўзига кичикрок устама билан сотишга жон-жаҳдлари билан уринганлар. Бу устомонлар, албатта, сезгир рухшунос бўлганлар. Уларнинг муваффақияти Тайга ўхшаган бирорта йирик ишбилармондан вакил қилинган у ёки бу маклернинг бозорга таъсир қилиши ва унга, уларнинг таъбирича, ўз харидларини тугатишдан олдин фойда билан “ўчирилиб олиш” имконияти бериш учун хийла катта буюртмага эгами-йўқлигини пайқаш қобилиятига боғлиқ. Ракибнинг чангалидан ўлжани тортиб олиш учун бургут ана шундай хушёрлик билан пайт пойлайди.

Тўрт, беш, ўн, ўн беш, йигирма, ўттиз, кирк, эллик нафар одам, баъзи вақтлари эса бутун бир оломон таклиф этиб ё харид қилиб, у ёки бу қоғоз кўтарилишидан фойдаланиб қолишга ҳаракат қилган, бундай ҳолларда ўзига хос талаб-ғовур кўтарилган ва шовкин қулоқни коматга келтирар даражага етган. Айрим гуруҳлар бошқа қоғозлар олди-соттиси билан шуғулланишда давом этишган, аммо мутлоқ кўпчилик қулай пайтни кўлдан чиқармаслик учун ўзининг ҳамма ишини пухта бажариб қўйган. Беш кўлни барабар оғзига тиккан, кийматларнинг кўтарилиши ва тушишини ўз фойдасига оғдириш иштиёкида снган ёки маклерлар ва кларклар у ёқдан-бу ёққа чопар, шарт-

ли сонни билдирувчи бармоқларини юқорига кўтариб, жазавига тушганча қўлларини силкитар ва белгилар алмашар эди. Еттиёт бегона одамларнинг елкалари оша бурушган афтлари ва қўллари кўриниб турарди. Ҳамма қандайдир ғалати киликлар киларди – бировлари билиб туриб қилса, бошқалари билмай туриб. Битта-яримтаси фойда келтирадиган нархдаги қоғозни сотиб олиш ё сотиш ниятини билдиргани ҳамон у қўллар, елкалар ва бошларнинг бутун бир гирдобига шўнғиб кетарди. Аввалига булар бари – шу нарсаларнинг ички ва ташқи томонлари ёш Каупервудни бутунлай ўзига ром қилиб олди, чунки у оломонни, ғала-ғовурни севарди, бироқ кўп ўтмай унинг ўзи иштирок этган саҳналарнинг ранг-баранглиги ва жўшқинлиги кўнглига урди ва у барча содирликларнинг ички маъносини чақишга киришди. Акцияларни сотиб олиш ва сотиш санъат, нозик маҳорат бўлиб, сал бўлмаса рухий хиссиётни англатарди. Таваккалик, мақсадли интилиш, сезгирлик – муваффақият учун мана шу нарсалар керак эди.

Бирмунча муддат ўтгандан кейин у ўзига шундай саволлар бера бошлади: Хўш, бунда энг кўп пул топадиган ким бўлиб чиқади? Маклерларми? Ҳеч ҳам унака эмас! Тўғри, улардан айримлари ёмон пул ишламайди, аммо уларнинг барчаси – буни Фрэнк тезда англаб қолди – бамисоли ғафлатда қолган балиқни очкўзлик билан таъқиб қилганча шамол эсиб турган томондан бостириб келган оч чағалайлар ёки бўрон кушлари галасидан бошқа нарса эмас. Уларнинг ортларида бошқалар турарди – улар илоннинг ёғини ялаган, хийлакорликда тенгсиз одамлар эди. Улар – корхона ва бойликлари мана шу акцияларда мужассам бўлган йирик сармоядорлардир. Темир йўлларни лойиҳалаштирган ва қурганлар, қонларни қазиганлар, тижорат корхоналари ва улкан фабрикалар яратганлар – мана шулардир. Тўғри, биржа ишлари учун улар маклерлар хизматидан фойдаланар эдилар, аммо барибир олди ҳам, сотди ҳам фақат ёрдамчи ходисалар бўлиши мумкин ва шундай бўлиб келган – қонлар, темир йўллар, ҳосиллар, тегирмонлар ва ҳоказолар асосийси бўлиб қолаверган. Нақд маблағни тезроқ олиш мақсадида одатдаги сотув бўлмаган ёки маблағ сарфлаш мақсадида одатдаги харид бўлмаган бошқа ҳамма нарса шунчаки бе-

жоксиз кимор ўйини, шу билан машгул одамлар эса ўйинчилар бўлиб қолаверган. Фрэнкнинг ўзи ҳам бор-йўғи ўйинчининг агенти эди, холос. Ҳозирча у ҳали бунинг аччиқ таъмидан тотганича йўқ, аммо унинг учун жумбоклар энди йўқ ҳисоби эди, у ўзининг кимлигини биларди. У “Уотермен ва К” да ишлаган вақтидагидек касбдош оғайниларини хаёлан тасаввур қилишни севарди: бирлари иродаси бўш бўлса, иккинчилари нодонлар, учинчилари оқиллар, тўртинчилари эса тўпорилар бўлиб чиқарди, аммо барчалари – ожиз бандалар, чалажон одамлар бўлиб, бировлар қўлидаги агентлар, қуроллар ёки ашаддий ўйинчилар эдилар. Ҳақиқий одам ҳеч қачон на агент, на бировлар ихтиёридаги итоаткор ижрочи, на ўйинни олиб боровчи ўйинчи бўлади, ўзининг ё бошқа бировнинг манфаати учун ўйнаш-ўйнамаслигининг фарқи бўлмасди; йўқ, бу гоифа одамлар уни, Фрэнкнинг хизматини қилишлари керак. Ҳақиқий одам – сармоядор – бировлар қўлида қурол бўлиб қолиши мумкин эмас. Унинг ўзи шунга муносиб. У яратувчи бўлмоғи лозим. У раҳбарлик қилади.

Ўн тўққиз ё йигирма ёшида Каупервуд мана шу нарсани беш қўлдай билиб олганди, аммо бу паллада у ўз билимларидан амалий хулоса чиқариш учун тўла етилиб улгурмаганди. Шундай бўлса-да, унинг ҳам вақти-соати етиб келишига у қаттиқ ишонарди.

VII боб

Ажабланарлиси шунда эдики, Фрэнкнинг мистер Сэмпл хотинига бўлган қизиқиши зимдан ортиб бормоқда эди. Кунларнинг бирида уни уйларига таклиф этишганида Фрэнк бу таклифга жон-жон деб рози бўлди. Сэмпллар Каупервудлардан унча узок бўлмаган Фронт-стритда яшар эдилар. Жануб томонга қараган чоккина равондан дарёнинг жозибадор манзараси кўриниб турарди; юқори қаватдаги барча эшик-деразалар ярим доира шаклдаги майда ойначалар билан безатилганди. Уйнинг ички жиҳози Фрэнк ўйлагандек ҳашамдор эмасди. Гарчи мебел янги ва кўркем бўлса-да, жимжи-

мадорликдан асар ҳам йўқ эди. Суратларга келсак, нима ҳам дердик, бинойидек сувратлар. Китоблар бўлса, гапирришга ҳам арзимади – Инжил, икки-учта урф бўлган роман, бир неча машхур баёзлар ва Сэмплга мерос бўлиб қолган бир тўда эски нашрлар. Чинни буюмларга гап йўқ: бир-биридан ажойиб, нозик суратлар чекилан. Гиламлар ва гулкоғозлар яркирок тўқ рангда бўлиб, кўзга ярқ этиб ташланади. Аммо Ли-лиан чинакамига позанин эди; унга қайси томондан туриб қараманг, бирдай гўзал ва офатижон кўринарди.

Жувоннинг фарзандлари йўқ эди, аммо бунга миссис Сэмил айбдор эмасди, у бола кўришни жуда хоҳларди. Агар қизлик давридаги ота-оналари гоҳ-гоҳ қариндош-уруглари ва кўни-кўшиларидан айримлариникига кирди-чикди қилиб турганларини ҳисобга олмаганда, у одамлар билан кам учрашар эди. Лилианнинг икки акаси ва опаси ҳам Филадельфияда туришарди, улар оилани бўлиб кетишганди. Улар Лилианни ўзига яхши жуфтлик топиб олган, деб ҳисоблашарди.

Гарчи мистер Сэмплга бажонидил турмушга чиққан бўлса-да, у эрини ҳеч қачон чин дилдан севмаган эди. Сэмил аёлда қучли эҳтирос уйғотишга қодир одамлар сирасидан эмасди. Ишчанлик ва ўта саришталик унинг алоҳида хусусиятлари синаларди. Унинг пойафзал дўкони мактагулик бўлиб, замонавий хилма-хил молларга лик тўла бўларди, дўкон ичи ёруғ ва гоятда покиза эди. Мистер Сэмпл баъзан гапга тушиб кетганида, пойафзал ишлаб чиқариш, янги қолиплар ва андозалар тўғрисида узок гапирарди. Ушанда тайёр пойафзал – қисман, машинада тикилган буюмлар савдоси урфга кирганди, бироқ у буюртмага ўлчаб тикадиган қосиб этикдўзлар хизматидан ҳам бўйини товламасди.

Миссис Сэмпл ахён-ахёнда бироз китоб мутолаа қилишни ҳуш кўрарди, бироқ кўпинча чуқур ҳаёлга толгандек тек ўтирарди, ҳар ҳолда унинг бу ўтириши зинҳор чуқур мутолаага берилганини билдирмасди. Лекин шундай онларда унинг ўн чиройига яна бир чирой қўшиларди, у қадимги фаришталар ҳайкалига ёки юнон ашулачилари иштирокчисига ўхшаб кетарди. Шубҳасиз, Каупервудга у худди шундай бўлиб кўринарди, зеро Фрэнк аввал-бошданок ундан сира нигоҳини узол-

мас, бунга курби етмасди. Миссис Сэмпл унинг хайрат тўла нигоҳини сезиб турса-да, бироқ бунга кўпда эътибор бермасди. Азбаройи гаомилга ҳурматию ҳаёти эрининг тақдири билан абадий боғлиқлигига ишонганидан у тинч ва бсгалва ҳаёт гаштини сурарди.

Фрэнк уларниқига кела бошлаган дастлабки вақтларда Лилиан у билан нима ҳақда гаплашишни билмасди. Лилиан меҳмонни очик чехра билан қарши оларди, аммо суҳбат юки бутунлай эрининг гарданига тушарди. Каупервуд дам сайин миссис Сэмплга қарар, унинг чехрасидаги ифодани кузатарди ва агар жувон озгина фаросатли бўлганида бунинг замирида нима ётганини англаган бўларди. Яхшиямки, у фаросатли эмасди. Мистер Сэмпл меҳмон билан лутф ила суҳбатлашарди, бунинг сабаби, биринчидан, ёш Каупервуд сармоядорлик бобида хиёл кўпроқ сўзларди, одоб сақларди ва мулойим эди, иккинчидан эса мистер Сэмпл ўз бойлиги билан мақтанишни яхши кўрарди. Фрэнк эса унинг назарида молиявий муваффақият тимсоли бўлиб кўринарди. Баҳор окшомларидан бирида учовлон айвонда ўтириб, у ёқ-бу ёқдан, яъники негрлар масаласи ҳақида, қонка ва яқинда авж олган молиявий ваҳима ҳақида (бу 1857 йилда бўлганди) ҳамда Фарбнинг тез ривожланиб бораётгани ҳақида гап сотар эдилар. Мистер Сэмпл жамғарма биржа тўғрисида батафсилроқ билгиси келарди. Фрэнк эса, ўз томонидан, унинг пойафзал борасидаги ишлари ҳақида суриштирарди, холбуки сирасини айтганда, бундай нарсаларга у заррача қизикмасди. Суҳбат асносида у зимдан миссис Сэмплини кузатиб борди. Ўзини қапчалик дилбар, қувнок ва мафтункор тутади-я, ўйларди Фрэнк. Жувон унга печенье билан чой тутди. Бироздан сўнг чивинлардан қочиб, барчалари ичкарига киришди. Миссис Сэмпл роялга ўтирди. Соат ўнда Фрэнк хайрлашиб, чиқиб кетди.

Шу окшомдан кейин ёш Каупервуд бир ё бир ярим йил мистер Сэмплдан ўзига пойафзал олиб юрди, гоҳида эса бир-икки оғиз гап сотгани Честнат Стритдаги дўконга шунчаки бир кириб ўтар эди. Бир куни Сэмров унда Бешинчи ва Олтинчи кўчаларнинг шаҳардан руҳсат олишга улгурган қонка йўлининг акцияларини сотиб олса, қалай бўларкин,

деб сўради – бу воқеа биржада катта шов-шувга сабаб бўлганди-да. Каупервуд унга ўз мулоҳазаларини баён этди. Бу, шубҳасиз, фойда келтирадиган иш эди. Унинг ўзи беш доллардан юзта акция сотиб олганди ва Сэмпл ҳам ундан ўрناق олишни астойдил маслаҳат берди. Аслида бу одам Фрэнкка мутлақо бепарк қарарди, бироқ гарчи у миссис Сэмплни кам кўрса-да, жувон унга ҳамон ёқарди.

Тахминан бир йилдан сўнг мистер Сэмпл дунёдан ўтди. Бу бевакт ўлим тасодифан рўй берди. Кеч кузда у шамоллаб қолди, киши оёғини нам тортириб қўйганида ёки рутубатли хавода палтосиз кўчага чикканида содир бўладиган оддий касаллик. Хотини, қўйинг, борманг, деганига карамай, у барибир дўконга йўл олди. Ювош ва босик кўрингани билан у ўзига етганча қайсар ҳам эди ва ўз ишини деб жонини жабборга берарди. Яқин келажакда эллик минг доллар эгаси бўлай-бўлай деб турганди ўз кўнглида. Бирдан ўпкаси шамоллаб, тўққиз кун кўрпа-тўшак килиб ётдию у дунёга кетиворди. Пойафзал дўкони бир неча кунгача очилмади, уйдан таъзиячилар ва черковдагиларнинг кети узилмади. Кейин Кэллоухил пресвитер черковида видолашув маросими бўлди (эр-хотин Сэмпллар бу ерга келиб туришарди) ва майит тупрокка қўйилди. Миссис Сэмпл аччик-аччик йиғлади. Оёғи остидан чиккан ўлим уни каттик ларзага солди ва анча вақтгача ўзига келолмай юрди. Акаси Дэвид Уиггин вақтинча ишларни ўз қўлига олди. Марҳум васият ёзиб қолдирмаганди, бироқ мерос ҳақидаги масала ҳал бўлгач ва пояфзал дўкони сотилиб кетгач, миссис Сэмпл ўн саккиз минг доллардан кўпроқ маблағ олди, зеро, ҳеч ким унинг барча мулкка сўзсиз эгаллик қилишига монелик кўрсатмади. У ўша Фронт-стритда яшаб қолаверди ва “ғалати бева” деган ном ордирди.

Мана шу воқеалар вақтида эндигина йигирма ёшга кирган ёш Каупервуд ўзини анча фаол тутди. Мистер Сэмпл касал бўлиб ётганида у тез-тез келиб ҳолидан хабар олиб турди. Дафн маросимида катнашди. Пойафзал ишини бир ёқлик қилишда миссис Сэмплнинг акасига ёрдамлашди, дафн маросимидан кейин у икки марта бевани келиб кўрди-ю, кейин анча вақтгача кўринмай кетди. Олти ойдан кейин у яна пайдо бўлди ва шуун-

дан кейин ҳар ҳафта ўн кунда Лилианни кўргани келиб турди.

Такрор айтамыз: Лилиан Сэмплда у нимани топганини айтиш кийин эди. Балки унинг чиройли, оппок юзи уни ўзига мафтун этгандир, ё бўлмаса жувоннинг бефарклиги унинг жўшқин табиатига олов ташлагандир. Жувонни бу қадар каттик ва юракдан ёкгириб қолганини унинг ўзи ҳам тушунтириб беролмаса керак. У Лилианни ўйласа, тинчини йўқотарди ва у тўғрида деярли гапирмасди. Унинг Лилианнинг олдига келиб туришини оиладагилар билар эдилар, аммо Каупервудлар бу вақтга келиб, Фрэнкнинг ички кудрати ва аклига тан бериб бўлган эдилар. У хушчақчақ, оккўнгил, кўпинча қувнок юрарди, унча кўп гапирмасди. У энди пул ишлаб топаётганини ҳамма биларди. У ҳафтасига эллик доллар маош олар ва маоши бундан кейин ҳам ошишига барча асослар бор эди. Филадельфиянинг ғарбий қисмида уч йил аввал сотиб олган бир нечта томоркалик ернинг нархи анча кўтарилган эди. Унинг конка йўлларига сарфлари янгитдан ташкил этилган компанияларнинг у сотиб олган эллик, юз ва бир юз эллик долларлик акциялар шарофати билан кўпайди; кийин вақтга қарамай, бу қоғозлар секин, аммо бир текис кўтарилиб борарди ва дастлабки беш долларлик кийматда энди ўн, ўн беш ва йигирма беш деб баҳоланар эди, вақти келиб эса улар паритет гача бориб етиши керак эди. Молия доираларида Фрэнкни яхши кўришарди, келажак унинг кўз ўнгида рангли бўёқларда жимжима киларди. Катталардай мушоҳада юритиб, у стук биржа ўйинчиси бўлмастикка қарор килди. Энди у ҳисоб-вексел иши ҳақида, унинг кузатувларига кўра, ҳеч қанақанги таваккалдан холи нақд маблағни ўйлай бошлаганди. Ўз иши ва отасининг алоқалари туфайли Фрэнк кўплаб тужжорлар, банк арбоблари ва улгуржи савдогарлар билан учрашар эди. Улар ўз ишларини ёки лоакал ишларининг бир қисмини унга жон-жон деб топширишларини у биларди. “Дрексел ва К” ва “Кларк ва К” илораларида унга гоаят тақаллуф билан муносабатда бўлар эдилар, чарақлаб чикиб келаятган банк куёши Жей Кук эса унинг дўсти эди.

Фрэнк ҳамон миссис Сэмпликига келиб туришни қанда қилмаганди ва уникида тез-тез бўлиб тургани сайин жувон

унга кўпрок ёкиб колмоқда эди. Уларнинг суҳбати марокки ва окилона бўларди. У Лилианга шунангидек фойдали маслаҳатлар берардики, ҳагто жувоннинг қариндош-уруғлари ҳам йигитга кулок солишарди. Аста-секин у жувонга ёқа бошлади: одобли, вазмин ва маъқул Фрэнк Лилианга то ҳаммасини аниқ-равшан тушуниб етмагунча у ёки бу масалани куйиб-пишиб изоҳлар эди. Йигит унинг ишларини ўз ишидай кузатаётганини ва унинг моддий фаровонлигини мустаҳкамлашга ҳаракат қилаётганини жувон ўз кўзи билан кўриб турарди.

– Қандай яхши оламсиз, Фрэнк, – деди бир куни унга Лилиан. – Сиздан жуда ҳам миннатдорман. Сиз бўлмаганингизда нима қилишни билмасдим, рости.

Шундай дея у йигитнинг болаларча маъсумлик билан қараб турган чиройли юзига қараб қўйди.

– Қўйсангиз-чи, нималар деяпсиз! Менга шу нарса ёқади. Агар сизга ёрдамим тегмаса, мен нима деган одам бўлардим.

Йигитнинг кўзлари ёнмади, аммо қандайдир майин, илик нур йилт этгандай бўлди. Миссис Сэмплнинг юраги тўлиқиб кетди: яхшиямки ёнида суянса бўладиган шундай одам бор.

– Нима бўлганда ҳам сиздан чин дилдан миннатдорман. Сиз менга кўп яхшиликлар қилдингиз. Яна келинг, яқшанбадами ёки истаган куни окшомдами. Мен уйда бўламан.

Фрэнк миссис Сэмплниқига танда қўйиб юрган айни шу кунларда тоғаси Сенека дунёдан ўтиб қолди. Ундан ўн беш минг доллар пул қолганди. Шу пуллар билан биргаликда Фрэнкнинг бисоғидаги маблағ энди йигирма беш минг долларга етганди ва улардан қандай фойдаланишни у жуда яхши биларди. Мистер Сенеканинг ўлиmidан кейин кўп ўтмаёқ молия оламини ваҳима чулғади, у Фрэнкка маклерлик иши нечоғли ярамас иш эканлигини шундоқ кўрсатди-қўйди. Саноат оламида эса каттик турғунлик бошланди. Эркин пуллар сийрак тортиб қолди, бутунлай ғойиб бўлди, деса ҳам бўлади. Издан чиққан савдодан ва мамлакатдаги умумий пул аҳволдан кўриқиб кетган сармоя яширин жойлар – банклар, тағхоналар, пайпоқлар ва йигма идишларнинг энг тағига кириб кетганди. Мамлакат жарга учиб тушаётгандек бўлиб кўринмоқда эди.

Олдинда эса Жануб билан уруш очилиши ёки унинг бутунлай тўкилиб тушиши кутиларди. Асабий зўриқиш бутун миллатни камраб олганди. Одамлар барча бойлигини бозорга чиқариб қўймоқла эди, ишкилиб нақд пул топиниша бўлгани эди. Тай ўз идорасидан уч хизматчинини ишдан бўшатиб юборди. У иложи бўлган ҳар нарсадан тежашга ҳаракат қилар ва барча шахсий омонатларини муомалага қўяр эди, ишкилиб, коғозга қўйилган сармоясини сақлаб қолса бўлгани. У уйи ва томорқалик ери – хулласи калом, ўзидаги бор нарсаларни гаровга қўйиб юборди. Ёш Каупервуд бир неча марта унга даллолчилик қилди ва эвазига қўлдан келганча наказ олиш шартин билан акциялар боғламларини турли банкларга элтиб юрди.

– Билинг-чи, отангизнинг банки мана бунга ўн беш миңг доллар қарз берармикан. – деди у бир куни Фрэнкка, “Филадельфия ва Уиллингтон” акцияларининг қалин боғламини олар экан.

Фрэнк бир маҳаллар отаси уларни гоят сашмоқдор деб атаганини эслади.

– Сирасини айтганда, бу жуда яхши коғозлар. – иккила-нибгина деди отаси акцияларни кўриб. – Тўғрироғи, улар бошқа ҳар қандай вақтда асқотиб қолиши мумкин. Аммо ҳозир нақд пулнинг аҳволи чаток. Биз ўз мажбуриятларимизни жуда қийинчилик билан тўлаб турибмиз. Дарвоқе, мен мистер Кугел билан гаплашиб кўрай-чи (Кугел банк бошқармаси ранси эди).

Узоқ кутишга, узоқ суҳбатлар қилишга тўғри келди. Охири ота Каупервуд қайтиб келди-да, Фрэнкка улар бундай ҳамкорлик олиб боришга қодир эмасликларини маълум қилди. Пулга бўлган талабни ҳисобга олганда, ўша вақтда белгиланган дисконт – саккиз фоиз хаддан ташқари бефойда шартлар экан. Мистер Кугель рози бўлган тақдирда ҳам ўн фоизли ҳисобдан онкол қарзига рози бўлар экан. Фрэнк ўз ваколатнома берувчисини олдига қайтиб келди, бу гапни эшитиб, ваколат берувчининг тепа сочи тикка бўлди.

– Бу қандай гап, жин урсин. – газаб билан деди у. – Нахотки бутун шаҳарда пул қолмаган бўлса? Ахир бундай фоизлар

одамни хонавайрон килади-ку! Мен бунга чидолмайман. Ха, майли. Бу акцияларни кайта олиб боринг-да, менга пулларни олиб келинг. Аммо бу ҳеч нарсага ярамайди, ҳеч нарсага ярамайди.

Фрэнк тагин банкка йўл олди.

– Мистер Тай ўн фоизга рози, – хотиржам оҳангда дели у.

Тайга бетўхтов фойдаланиш ҳукуки билан ўн беш минг долларга кредит очилди ва у ўша захоти барча пулни у срдаги “тиркиш”ни бекитиш учун Жирард миллий банкка ўтказди. Шундан иш жунашиб кетди.

Ёш Каупервуд эса мамлакатнинг тобора оғирлашиб бораётган молиявий аҳволини кизикиш билан кузатиб борарди. Қулдорлик муаммоси, Жанубий штатларнинг чўкиб қолиши ҳақидаги суҳбатлар, мамлакат фаровонлигининг умумий кўтарилиши ёки инкирозга учраши уни бу нарсалар унинг манфаатларига бевосита дахл киладиган даражада ташвишга соларди. У ҳақиқий сармойдор бўлишга ҳаракат қилмоқда, аммо энди биржа иши билан четдан туриб танишиб олгач, биржачи бўлиш хоҳишига шубҳа билан қарай бошлаганди. Мана бу ваҳима юзага келтирган шароитлардаги биржа ўйини фавқуллодда таваккал билан чатишиб кетганди. Кўплаб маклерлар хонавайрон бўлди. Улар мистер Тайнинг олдида чопганларида ва ундан уларнинг у ёки бу талабномаларини бекор қилишни сўраганларида шўрлик уларнинг аянчли чехраларини мириқиб томоша қилди. Ҳатто уйда ҳам зигирча ҳаловатимиз йўқ, дер эди улар. Уларни муқаррар ҳалокат кутмоқда, хотин, бола-чақалари кўчада қолади.

Бу ваҳима, ҳар ҳолда Фрэнкка қўл келди – у астойдил шуғулланмоқчи бўлган нарсасини аниқлаб олди. Энди унинг бисотида эркин маблағлар бор, у мустақил равишда иш кўра бошлайди. Ҳатто мистер Тайнинг унга кичик шерик бўлиш ҳақидаги таклифи ҳам Фрэнкни йўлдан чалғитолмади.

– Сизда ажойиб иш бор деб биламан, – деди у ўз эътирозини изоҳлар экан, – аммо мен ўз ҳисоб-вексел идорамни очмоқчиман. Биржа ўйинига ишониб бўлмайди. Кичиккина бўлса-да, ўз ишимни дунёдаги барча биржалардан афзал кўраман.

– Ҳали она сути оғзидан кетмаган ёш боласиз, Фрэнк, – зътироз билдирди. – Мустакил фаолият учун олдингизда бир дунё вақт бор.

Пировардида у Тай билан ҳам, Райверс билан ҳам дўстона хайрлашди.

– Болакайнинг турган-битгани ақл! – афсус билан дели Тай.

– Айтганини қилмай қўймайди! – тасдиқлади Райверс. – Бундай қобилиятли болани умримда кўрмаганман.

VIII боб

Дунё Каупервуднинг кўзига кизил рангда кўринарди. У Дошиқ бўлиб қолганди ва ўз ишини бошлаш учун бисотида пули ҳам бор эди. Конка темир йўлларнинг нархи тобора ортиб бораётган ўз акциялари остида у уларнинг қиймат баҳосининг етмиш фоизини ола оларди. Зарурат туғилганда яна томорқа ерини гаровга қўйиши ва шу тариқа мўмайгина пул топиши мумкин эди. У Жирард банки билан алоқаларни йўлга солиб олганди, – Фрэнк директор мистер Девисон хузурига йўл олди ва вақти келиб у менга кредит беради деб ҳисобларди. Фақат маблағни тез ишга тушиб кетадиган ва безарар фойдаланса бўладиган қилиб жойлаштиришгина қолганди. Фрэнкнинг фикрича, ҳамон тармоқланиб бораётган конка темир йўллари ажойиб фойда келтириши керак эди.

Бу вақтга келиб Фрэнк ҳеч жойдан кидириб топиб бўлмайдиган от ва арава сотиб олди – бу нарса унга эллик долларга тушди, – ва миссис Сэмплни у билан бирга сайр қилишга таклиф этди. Жувон аввалига қўнмади, бироқ кейин рози бўлди. У аёлга ўз муваффақиятлари, режалари, унга осмондан тушгандай келиб қолган ўн беш минг доллар ва ниҳоят, ўзининг ҳисоб-вексел иши билан шуғулланиш нияти ҳақида сўзлаб берди. Миссис Сэмпл йигитнинг отасини келажакда Учинчи миллий банк вице-директори лавозими кутаётгани-

ни биларди ва боз устига Каупервудлар, умуман, унга ёкарди. Фрэнкнинг унга бўлган муносабатини шунчаки дўстлик деб аташ мумкин эмаслигини ҳам у англай бошлаганди. Кечаги болакай бугун эркакка айланган ва у йигитчага мойил бўлиб қолганди. Бу унга деярли қулгили туюлмоқда эди. Жувон ундан қатга, бсва, тинч, яқранг, яқнасақ ҳаёт кечирмоқда эди. Аммо бу йигитчанинг оғзидан бол томиб изҳор этган кайсарона, вазмин дил изҳори уни ҳеч қанақанги шарт билан йўлдан қайтара олмаслигини билдириб турарди.

Каупервуд ўзини алдамаётганди ва жувонга бўлган муносабатини ҳавойи деб ўйламасди. Сулув Лилиан жисму жон билан уни ўзига ром қилиб олганди. Биронта ҳам бошқа аёл уни ўзига бунчалик маҳлиё қилмаганди. Бунинг устига энди бошқа аёлларга қизиқиши мумкин ёки лозим деган ўй унинг ҳаёлига ҳам келмасди. Оила муқаддаслиги ҳақидаги сафсата-ни у аллақачон миясидан чиқариб ташлаганди. Миссис Сэмплининг пулларига у тамаъ билан қарамасди, бироқ жувоннинг ўз маблағи борлигини билган ҳолда шунга ишончи қомил эдики, жувоннинг фойдаси учунгина шу пулларни у муомалага киритишга муваффақ бўлажак. Фрэнк аёлни ўзиники қилиб олишни интизорлик билан кутар ва ораларида бўладиган фарзандлар ҳақида ғурур билан ўйлар эди. Уни беғараз муҳаббат ила севишга жувонни уната олармикан, унинг кўнглидан олдинги ҳаёти ҳақидаги хотираларини қувиб чиқариб олармикан – йигит шуларни жуда-жуда билгиси келарди. Ғалати манманлик! Ҳатто ғалати бузуклик дейиш ҳам мумкин.

Барча хадик ва шубҳаларга қарамай, Лилиан Сэмпл Фрэнкнинг хушомадлари ва ғамхўрликларини қабул қиларди, зеро ўзи ҳам беихтиёр унга интиларди. Бир куни тунда ухлаганга ёта туриб, у пардоз столи олдига борди ва тошойнада юзи, яланғоч елка ва қўлларига разм солди. Қанчалик гўзал у! Узун, қулранг сочларига разм солганида уни қандайдир ҳаяжон қамради. У ёш Каупервудни ҳаёлига келтирди, бироқ унинг кўз унгида дарҳол марҳум Сэмплининг киефаси намоён бўлди, – жувоннинг бадани жимирлаб кетди ва одамлар орасида қанақанги гап-сўзлар бўлишини тасаввур қилиб, уятдан ерга қираёзди.

– Меникига тез-тез келадиган бўлиб колдингиз, нега? – суради у навбатдаги оқишомда уникига келган Фрэнкдан.

– Наҳотки ўзингиз билмасангиз? – ғудранди Фрэнк, ҳаммасини нигоҳи билан англатмокчи бўлган каби.

– Йўк!

– Ростдан билмайсизми?

– Нима десам экан... Билганим шуки, сиз мистер Сэмплинг ва унинг хотини, менинг олдимга келар эдингиз. Аммо мистер Сэмпл энди йўк.

– Аммо сиз борсиз-ку, – жавоб берди йигит.

– Мен?

– Ҳа. Сиз менга ёқасиз ҳам. Сиз билан ўзимни яхши ҳис этаман. Сиз-чи, ўзингизни бундай ҳис этмайсизми?

– Рости, мен ҳеч қачон бу ҳақида ўйламаганман. Сиз мендан анча ёшсиз. Ахир орамиздаги фарк беш ёш.

– Ёшимизда фарк бор. – деди Фрэнк, – аммо бунинг аҳамияти йўк. Бошқа ҳамма нарсада ҳаётни сиздан кўра яхшироқ биламан. Ўзингиз ҳам бунга шубҳа қилмасиз? – қўшиб кўйди у майин, катъий оҳангда.

– Ҳа, бу тўғри. Бирок мен ҳам сиз билмаган кўп нарсаларни биламан, – дея ўзининг чиройли тишларини кўрсатиб, аёл аста кулиб кўйди.

Кош қорайиб қолганди. Улар пешайвонда ўтиришарди. Пастда дарё сокин оқарди.

– Эҳтимол, – деди Фрэнк, – чунки сиз аёлсиз. Эркак ҳеч қачон аёлнинг нуқтаи назарида тура олмайди. Мен эсам ҳаётнинг амалий жиҳати тўғрисида гапиргандим, шу маънода мен сиздан каттаман.

– Катта бўлсангиз-чи?

– Ҳеч нима. Сиз олдингизга нега келиб турганимни сурадингиз, мана мен жавоб бердим. Қисман, албатта.

Йигит жим бўлиб қолди ва нигоҳини дарёга қаратди.

Миссис Сэмпл кўзини кўтариб меҳмонга қаради. Йилдан-йилга тўлишиб бораётган унинг чиройли қад-комати энди ажабтовур эркак қиёфасига кирганди. Катта-катта, тиник кўзлари билан қараганда, унинг чехраси қандайдир болалардек

маъсум кўриниб кетарди. Бу кўзлар тубида нелар яшириниб ётганини жувон билолмади. Йигитнинг юзи кип-кизил, қўллари унча катта эмас, аммо мушакдор ва кучли эди. Жувоннинг нозик, нимжон вужуди ҳатто узоқдан туриб ҳам йигитдан чиқаётган кувватни ўзига тортиб олаётганга ўхшарди.

– Менимча, бунақа тез-тез келмаганингиз маъқул. Одамлар ёмон хаёлларга бориши мумкин.

У кўхлик аёллардай, дастлаб танишган пайтлардаги вазмин оҳангда гапиришга қарор қилди.

– Одамлар? – такрорлади Фрэнк. – Бу ёғидан хотиржам бўлинг. Одамлар биз тўғримизда уларга уқдирмоқчи бўлган нарсаларимизни ўйлашади. Мен билан бундай курук гаплашаётганингиз менга ёқмаяпти.

– Нима учун?

– Чунки, мен сизни севаман.

– Аммо сиз мени севмаслигингиз керак. Бу яхши эмас. Ахир мен сизга турмушга чиқолмайман-ку. Сиз навжувонсиз, мен эсам қариман.

– Етар! – катъий тарзда деди Фрэнк. – Бу нима бемазагарчилик! Сиз хотиним бўлишингизни истайман. Сиз буни биласиз ҳам. Яхшиси, айтинг, қачон турмуш кураимиз?

– Нималар деяпсиз ўзи? – деди жувон. – Умримда бунақа гапларни эшитмагандим. Бундай бўлиши мумкин эмас.

– Нима учун? – сўради Фрэнк.

– Чунки... чунки мен сиздан каттаман. Бу ҳаммага ғалати кўриниши мумкин. Бева колганимга ҳам кўп бўлгани йўқ.

– Оббо, кўп бўлгани, оз бўлгани – бунинг нима аҳамияти бор! – ёғиниб деди йигит. – Сиздаги менга ёқмайдиган яққаю ягона нарса бу қачон қарамай: “Одамлар нима дейди?” – деб турганингиз. “Одамлар” сизнинг ҳаётингизни қуриб бермайдилар-ку. Албатта меникини ҳам. Энг аввал ўзингиз ҳақингизда ўйланг. Сиз ҳаётингизни ўзингиз тиклашингиз керак. Наҳотки сиз билан сизнинг хоҳишингиз ўртасида бошқаларнинг нималарни ўйлашига йўл қўйиб берсангиз?

– Менда айни шу хоҳиш йўқ-да, – жилмайиб йигитнинг гапини бўлди Лилиан.

Фрэнк ўрнидан турди, аёлга якин келди ва унинг кўзларига тикилди.

– Нима бўлди? – хаяжон ичида ва хиёл истехзоли оҳангда сўради Лилиан.

Йигит унга қараб тураверди.

– Нима бўлди деяпман? – такрорлади жувон тобора ўзини йўқотиб.

Уни кучмокчи бўлиб, йигит эгилди, бироқ жувон ўрнидан турди.

– Йўқ, менга яқинлашманг! – ёлвориб деди Лилиан. – Мен ҳозир ичкарига кириб кетаман-да, сизни бошқа даргоҳимга йўлатмайман. Бу даҳшат! Сиз ақлдан озибиз! Мени тинч қўйинг.

Жувоннинг азбаройи жиддийлик билан айтган сўзлари Фрэнкни бўйсунушга мажбур этди. Бироқ шу оқшомгагина, холос. Йигит тинмай келаверди. Бир куни чивиндан қочиб хонага киришди ва миссис Сэмпл яна унга, бошқа келманг, деб ялина бошлади, менга хушомад қилаётганигизни кўриб қолишса, шарманда бўламан, деди, Фрэнк эса аёлнинг ҳарчанд қаршилик кўрсатганига қарамай, шартта уни кучоклаб олди.

– Бу нима қилганингиз, бу нима қилганингиз! Бас қилинг! – деди жувон. – Ахир айтдим-ку сизга! Бу қанақа беодоблик! Ўпманг деяпман сизга! Вой ўлмасам!

Аёл Фрэнкнинг кучоғидан юлкиниб чиқди-да, зинадан ўз ётоғига югуриб кетди. Каупервул аёлнинг ортидан эргашди. Миссис Сэмпл эшикни ёпмокчи бўлганида йигит куч билан эшикни очди, ёш жувонни яна маҳкам кучоклаб олди-да, ҳавога азод кўтарди.

– Бу нима қилик! – кичкирди жувон. – Мен сизни танимайман ҳам, билмайман ҳам! Қўйиб юборинг деяпман мени, бўлмаса иккинчи марта бу ерга кадам босмайсиз. Қўйиб юборинг!

– Мен сизни қўйиб юбораман, эркатойим. Мен ўзим сизни пастга тушириб қўяман, – жавоб берди йигит, уни ўзига тортиб ва унинг юзидан чўлп-чўлп ўпа кетди.

Йигит хаддан ташкари жазавага тушган ва сира ўзини болсолмаётган эди.

Лилиан юлкиниб чикиш ва каршилиқ кўрсатишда давом этишига карамай, Фрэнк уни пастга меҳмонхонага кўтариб кирди-да, ўша-ўша маҳкам кучоклаганча каттакон ўриндикка чўкди.

– Оҳ! – хўрсинди жувон ва унинг кўйиб юбормаслигини англаб, ночор бошини унинг елкасига кўйди. Кейин, Фрэнкнинг юзида жиддий қатъиятни кўриб ва унинг жозиба кучини хис этиб, у жилмайди.

– Борди-ю, сизга турмушга чиқсам, – хоргин оҳангда деди у, – нима деган одам бўламан? Отангиз, онангиз нима дейишади?

– Сизнинг ҳеч нарса дейишингизга ҳожат йўқ. Буни мен ҳал қиламан. Ҳаяжонланишнинг ҳам кераги йўқ. Қариндошларим ҳеч нарса демайди.

– Менинг оилам-чи? – титраганча деди аёл.

– Уларнинг нима иши бор? Мен оилангизга эмас, сизга уйланаман. Биз иккаламиз моддий жиҳатдан мустақилмиз.

Аёл янги-янги эътирозлар билдира бошлади, бироқ Фрэнк уларга янги ўпичлар билан жавоб қайтарарди. Унинг эркалашларига бўйсунмаслик мумкин эмасди. Мистер Сэмпл ҳеч қачон бундай оташин тарзда муҳаббат изҳор этмаган эди. Фрэнк жувонда илгари у билмаган ҳисларни уйғотиб юборганди. Жувон ҳам кўркув, ҳам уятдан ёнмоқда эди.

– Хўш, шундай қилиб, бир ойдан кейин турмуш қурамыз-а? – жувон жим бўлганда шодон сўради йигит.

– Бу мумкин эмаслигини биласиз-ку! – энгашиб деди Лилиан. – Нега ҳадеб кистайверасиз! Бу ҳақда гапирмайлик бошка.

– Қачонлиги барибир эмасми? Эртами ё кечми, сен менинг хотиним бўласан.

Бошка, янги муҳитда у қанчалиқ мафтункор бўлишини Фрэнк кўз олдида келтириб бўлганди. На у, на унинг оиласи яшашни билар эди.

– Бир ойдан кейин сира иложи йўқ. Кутиш керак. Сиз ростдан ҳам шуни холаганингизга амин бўлганингизда мен сизга турмушга чиқаман.

Фрэнк уни бағрига маҳкам босди.

- Мен буни исботлайман сенга, – шивирлади йигит.
- Бас килинг. Ҳамма ёғимни оғритиб юбордингиз.
- Хўш, қачон бўлмаса? Икки ойдан кейинми?
- Йўқ. Йўқ.
- Уч ойдан кейинми?
- Балки.
- Гап битта. Сен менинг хотиним бўласан.
- Аммо сен ҳали ёш боласан-ку.
- Бу ёғидан хотиржам бўл. Қанака ёш бола эканимни биласан ҳали.

Жувонга янги очилган олам бўлиб кўринди ва ҳеч қачон ҳали одамлардай яшамаганини англади. Бу одамда шундай бир куч мужассам, унинг олдида шундай уфқлар очилмоқда эдики, эри буларни хаёлига ҳам келтирмасди. Ёш бўлишига карамай йигитча ҳам кўрқинчли, ҳам ботир эди.

– Бўпти, уч ойдан кейин бўла қолсин, – шивирлади аёл, йигит уни аста-аста аллалар экан.

IX боб

Каупервуд ўзининг ҳисоб-вексел ишини Училчи кўчадаги Колтмиш тўртинчи уйда чоккила идора очишдан бошлади ва кўп ўтмай унинг олдинги яхши йўлга қўйган иш билан боғлиқ алоқалар кўчада қолганига ишонч ҳосил қилиб, боши кўкка етди. У тахминича нақд пулга муҳтож бирорта фирмага мурожаат қилар ва ё унинг векселини инобатга олишни, ё воситачилик асосида ўзига олишни, йигитга олти фоиздан чиқаришни, истаган ҳар қандай мажбуриятларни тарқатишни таклиф этар эди; кейин у бу қоғозларни пулларини ишончли ишга қўйиш учун пайт пойлаган миқдорга унча катта бўлмаган устама билан сотар эди. Отаси ёки танишларидан битта-яримтаси вақти-вақти билан унга қандай иш тутиш кераклигини айтиб турарди. Мана шундай иккиёклама битимларда у одатда тўрт-беш фоиздан фойда кўрар эди. Дастлабки йилдаёқ барча устама харажатлари ҳисобдан чиқариб ташлаган-

да, унинг бисотига нақд олти минг доллар келиб тушганди. Бу жуда ҳам кўп эмасди, албатта, бироқ Фрэнк бу даромадни келажакда, унинг ўйлашича, катта фойда келтириши мумкин бўлган бошқа йўл билан кўпайтиришга ҳаракат қиларди.

Фронт-стритдан биринчи, ҳали унчалик шошиб юрмайдиган конка ўтгунига қадар Филадельфия кўчалари тош йўлдан гумбурлаб юрувчи юзлаб рессорасиз омнибусларга тўлиб кетганди. Бироқ энди Нью-Йоркда, Жон Стефенгоннинг ғояси бўйича, икки изли йўл ётқизилганди, аввал-бошиданок ажойиб даромад келтирган Бешинчи ва Олтинчи кўчалардаги излардан ташқари (вагонлар бир кўчадан бир томонга қараб ва иккинчи кўчадан тесқари томонга қараб юрар эди) кўплаб янги излар ё лойиҳалаштирилган ёки фойдаланишга топширилган эди. Илгари каналларни темир йўлларга алмаштиришга шошилганидек, шаҳар омнибусларни конкага алмаштиришга шошиларди. Баъзи бир одамлар, албатта, бу янгиликларга қаршилик кўрсатарди. Бундай ҳолларда қаршилик кўрсатишни истисно қилиб бўлмасди ҳам. Яккаҳоқимлик ҳақида айюҳаннос сола бошлашганди. Хонавайрон бўлган омнибус эгалари ва ишсиз қолган хайдовчилар овозларини баралла қўйиб сўқинар эдилар.

Каупервуд конка темир йўлларининг истикболига қаттиқ ишонарди. Шу ишонч уни таваккал қилишга ва барча эркин пулларни янги конка темир йўллари компаниялари чиқараётган акцияларга қўйишга ундарди. У ҳар доим ишнинг теварак-атрофидаги шароитлардан воқиф бўлишга интиларди, аммо бу гал бундай қилиш осон бўлмади, дастлабки излар ётқизиляётганда Фрэнк ҳали жуда ёш эди ва унча моҳиятнинг ўзига ёриб кириш имконини бериши мумкин бўлган сармоядорлар даврасида дурустгина алоқаларга эга эмас эди. Бешинчи ва Олтинчи кўчаларнинг яқинда ишга туширилган изи кунига олти юз доллар даромад келтираётганди. Филадельфиянинг ғарбий қисмида янги из ва Иккинчи ва Учинчи кўчалардан, Релс ва Вайн, Спрус ва Пайн, Уран ва Катс, Ўнинчи ва Ўн биринчи кўчалардан ўтиши керак бўлган яна бир канча излар лойиҳалаштиримоқда эди. Бу изларни қуриш ва молиялаштириш штатнинг қонун йиғилишида ало-

калари бўлган ва жамоатчиликнинг каттик норозилигига карамай рухсат олишга муваффақ бўлган кудратли сармоядорларнинг қўлида эди. Дам-бадам порахўрликда айбловлар кулокка чалинар эди. Шаҳар кўчалари – бебаҳо ҳудудлиги ва шаҳар темир йўл компанияларига бир милига минг доллардан солиқ солиш лозимлиги кўрсатиб ўтиларди. Бирок асосий корчалонлар тўғри ва нотўғри йўллар билан керакли имтиёзларни олишга муваффақ бўлган эдилар ва Бешинчи ва Олтинчи кўчалардаги излардан тушаётган даромадлар ҳақида эшитиб, кўпчилик одамлар акцияларни сотиб олишга шошилдилар. Улар ичида Каупервуд ҳам бор эди; Иккинчи ва Учинчи кўчаларда янги излар ётқизилиши ҳақидаги хабар пайдо бўлиши билан у пулларни мана шу корхонага қўйди, бирмунча кейинроқ Уолнат ва Честнат кўчаларидаги изларга ҳам навбат келди. Фрэнк мана шундай изларнинг эгаси бўлишни мўлжаллай бошлади, аммо бу орзунинг ушалишига олиб борадиган аниқ йўлни у ҳозирча кўрмаётганди: унинг идораси ҳали Сармоядор Элдорадси эмас эди.

Айни шу паллаларда Фрэнкнинг миссис Сэмпл билан унаштирув маросими бўлиб ўтди. Тўй одмигина, ортикча гала-говурсиз бўлди, – Фрэнк шундай бўлишини хоҳларди, бўлажак хотини ҳамон “одамлар нима деркин” деган ваҳимадан асабийлашарди. Фрэнкнинг оиласи ўғлининг бу ишини маъқул топишмади. Лилианнинг ёши ўғиллари Фрэнкдан катта, устига-устак бева эди. Бундан ташқари Фрэнк олдида порлок истикболлар очилмоқда эдики, у ўзига бундан яхшироқ жуфтликни бемалол топа оларди. Опаси Анна миссис Сэмплни етти ўлчаб бир кесадиған ва маккор аёл деб ҳисобларди, аммо бу, албатта, ундай эмасди. Ака-ука Жозеф ва Эдвардга бу ишлар ғоят марокли туюларди, аммо кимнинг тарафини олишни тузук-курук билишмасди: нима бўлганда ҳам миссис Сэмпл яхши хотин бўлган, унинг бисотида пул ҳам бисёр эди.

Октябрнинг очик бир кунида Фрэнк ва Лилиан Кэллоухил-стритдаги Биринчи пресвитерия черкови меҳроби олдида туришарди – келин шу ерда никоҳдан ўтишни хоҳлаганди. Лилианни орқа этаги узун оппоқ каштали кўйлақда кўриб,

Фрэнк ич-ичидан коникиш хис этмокда эди – бундай либосни тикиш учун каштачилар неча ойлаб меҳнат килишган бўлса, ажаб эмас. Маросимда Фрэнкнинг ота-онаси, Сенека тоғанинг беваси миссис Дэвис, Лилианнинг ака-ука ва опа-сингиллари ва бир нечта якин танишлари иштирок этишди. Фрэнкка шугина жамоа ҳам хаддан таниқари кўпдек бўлиб туюлди, аммо Лилианнинг хохиши шундай эди. Никоҳ вақтида қоп-қора сюртук кийган Фрэнк коматини тик тутиб турди – буни ҳам келин хоҳлаганди, – бироқ маросим тугаши ҳамон тезда башанг кўчалик костюмини кийиб олди. У ўз ишларини икки хафтага Нью-Йорк ва Бостонга бориб келишга мўлжаллаб ташкиллаштирган эди. Кечга якин улар поездга ўтиришди, беш соатдан кейин Нью-Йоркка етиб келишди. Одамлар орасида узок вақт ўзлари зўраки бефарқ тутиб юргандан кейин улар ниҳоят “Астор” отелидаги хонада танҳо қолишди Фрэнк хотинини кучоғига босди.

– Қандай маза, ниҳоят, биз ёлғизмиз! – деди Фрэнк.

Лилиан унинг эҳтиросига йигитни ҳар доим мана шундай хаяжонга солиб келган латиф бир ибо ва ҳадик билан жавоб қайтарди, аммо энди бу ҳадик Фрэнкдаги хохиш билан йўғрилиб кетганди. Йигитча унинг ўзини, гўзал чехрасини, силлик кўллари-ю, нозик коматини томоша килиб, сира тўймасди. Улар тўхтовсиз гап сотар, эркаланар, шаҳар кезар, ширин-ширин таомлар тановул қилар ва манзаралардан лаззатланар эдилар. Фрэнк Нью-Йорк ва Бостоннинг молиявий марказларида бўлишга ошиқарди. Бу иккала шаҳар уни тижорат салмоғи билан ўзига тортарди. Биринчи шаҳарни кўздан кечириб, Фрэнк қачондир Филадельфия билан хайрмаъзур қиламанми, деб ўзидан ўзи сўрарди. У ерда Лилиан билан уни бекаму кўст бахт кутмокда, кейинчалик эса, эҳтимол ёш Каупервудларнинг бутун бир зурриёдлари дунёга келар. У бор кучини аямай ишлайди ва кўп пул ишлаб топади. Ўзининг ва энди унинг ихтиёрига ўтган хотинининг маблағлари билан у тез орада ғоят бадавлат одам бўлиб қолишига умид боғларди.

Х боб

Тўй саёҳатидан қайтар эканлар, улар қуршаб олган муҳит латифлиги билан миссис Каупервуд миссис Сэмплга қараганда устун туришлигини фахмлади. Улар жувоннинг Фронт-стритдаги уйида вақтинчалик яшаб туришга аҳд қилишди. Ўша паллаларда уларни камраб олган барча нафосат жозибасига бўйсунган ҳолда Фрэнк никоҳ марсимидан кейин дарҳол мебел ва уй жиҳозлари услубига, тўғрироғи “услубсизлиги”га қарши иш кўра бошлади ва уларнинг турар жойларини нафосат ва гўзаллик ҳақидаги ўз тушунчаларига, балоғатга етиш даврида табиий равишда ўзлаштирган тушунчаларига мувофиқ жиҳозлашга изн беришларини илтимос қилди. У ота-онасининг бекиёс дид билан безатилган кўплаб уйларини кўрганди. У вақтларда Филадельфия кўчаларидан яёв ёки уловда ўтганда янада маданийроқ ва гўзалроқ турмушга бўлган умумий интилишни ҳис этмаслик мумкин эмасди. Кўчаларнинг ҳар икки тарафида данғиллама ҳовли-жойлар саф тортганди. Одамлар боғ барпо этишга ружу кўйганди. Уйлар ёқалаб чаманзорлар барқ уриб турарди. Мистер Тай, мистер Ли, Артур Райверс ва бошқа таниш-билишларнинг уйларидаги жимжимадор, қимматбаҳо нарсалар бринч, мрамар, дарпардалар, сувратлар, соатлар, гиламлар киши ҳавасини келтирарди.

Фрэнк унча катта бўлмаган чиқим билан ўзининг одмигина гўшасини шинам ва мафтункор ҳовлига айлантириб олишга қарор қилди. Масалан, ҳар иккала деразаси жанубий пешайвонга очиладиган, ўт-ўлан ва дарахт-буталар қоплаган, мистер Сэмпл мулкини қўшнининг еридан ажратиб турувчи деворгача чўзилиб кетган ўтлоқзор кўриниб турадиган ошхонани янада кўркароқ қилиб олса бўларди. Ўткир учли кулранг ёғоч деворни олиб ташлаб, бута девор билан алмаштириш керак. Ошхона ва меҳмонхонани ажратиб турувчи деворни ўйиб, эшик очса ва чиройли дарпарда осиб қўйса бўлади, иккита чўзинчок дарча ўрнига “фонус” ўрнатиш мумкин, у ердаги ромбсимон ойнаванд, қўштавақали деразалардан ўтлоқзорни мириқиб томоша қилиш мумкин. Худо билсин,

каёклардан тўғланиб қолган, қисман Сэмпл хонадонидан, қисман Уиггин хонадонидан мерос қолган, қисман ўзлари ҳавас қилиб сотиб олган барча эски тақир-туқурларни чиқариб ташлаш ёки сотиб, ўрнига янгиларини олиш керак. Фрэнк яқинда ўқишни энди битирган Элсуорт деган бир меъмор билан танишиб қолганди; улар дарҳол бир-бири билан тил топишиб, ишга киришиб кетишди. Уолтон ўйчан, вазмин, диди нозик, том маънодаги артистнамо киши эди. Честнат-стритда қурилган уй ҳақида гап кетганида, – Элсуорт уни “дахшат” деб атади, – улар умуман санъатни, тўғрироғи, бунақаси Америкада йўқлигини муҳокама қилишга ўтишди. Фрэнк уйни қайта тиклашга келганда у ўйлаганларини Элсуорт бошқалардан кўра дурустрок амалга оширади, деган гапни ҳаёлидан ўтказди. Бу тўғрида Лилианга оғиз очганида, хотини дарҳол рози бўлди, эрининг уйни қайта таъмирлашга доир бошқа барча режаларига ҳам у бир оғиз қаршилиқ кўрсатмади.

Каупервудлар асал ойини ўтказишга жўнаб кетгандан кейин Элсуорт таъмирга мўлжалланган уч минг долларлик тахминдан келиб чиққан ҳолда ишга тушиб кетди. Улар қайтиб келгандан кейин уч ҳафта ўтгандагина иш ниҳоясига етди, аммо уй таниб бўлмас даражада ўзгариб кетганди. Фрэнк ўйлаганидек, “фонус” ям-яшил ўтлоқзор устида осилиб турарди, ромбсимон ойнаванд деразаларга бринч илмоқлар ўрнатилганди. Меҳмонхона энди ошхонадан сурилма эшик билан ажратиб қўйилганди, унга Нормандиядаги тўй тасвирли шойи дарпарда осиб мўлжалланганди. Ошхона кўҳна инглиз эман мебелли билан, меҳмонхона ва ётоқхона эса Чиппендел ва Шератоннинг америкача нусхаси билан жиҳозланибди. Бир нечта сувбўёқ тасвирлар деворларга зеб бериб турарди, унда-мунда Хосмер ва Пауэрснинг бринчдан ясалган хайкал асарлари қўйиб қўйилганди. Поттернинг (бу хайкалтарошнинг ҳозир ҳеч ким билмайди) мармар Венераси ва яна бир канча, айтиш мумкинки, иккинчи даражали нарсалар хонага ажабтовур ҳусн бағишлаб турарди. Яланғоч Венерани кўриб, миссис Каупервед бироз хижолат тортди – бу хонага Америкада урф бўлмаган оврупоча эркинлик руҳи бериб турарди, аммо индамай кўя

колди; нима бўлганда ҳам бундай безак кўзни яшнатади-ку, бундан ташқари, жувон ўзини бу борада билимдон деб ҳисобламайди, буларнинг барини Фрэнк унга караганда яхшироқ билади. Оксоч ва ошпаз ёллашгандан кейин Каупервудлар унча катта бўлмаган зиёфатлар уюштира бошлашди.

Бўйнига олахуржун тушган ҳар қандай одам никоҳдан кейин Фрэнкда содир бўлган энг майда ўзгаришларни ҳам англайди, зеро, ўзини Гименей занжири билан боғлаган ҳар қандай одам кайсидир даражада рўзғор муҳити таъсирига тушиб қолади. Унинг феълидаги айрим хусусиятларга қараб, тахмин қилиш мумкинки, тақдири азал унга одамшаванда, мўътабар фукаро бўлишдек толе билан сарафроз этган, Фрэнк оилавий ҳаётга боши билан шўнғиб кетганга ўхшарди. Гала-говурлардан, кўчадаги шовкиндан ва ишбилармонларнинг маҳаллаларига югур-югурлардан тин олгани у кечқурунлари буюк севинч ила хотини қошига қайтарди. Уйда уни моддий ва жисмоний фаровонлик туйғуси чулғаб оларди. Тушликка тузалган дастурхон, ёкиб қўйилган шамлар (Фрэнкнинг ғояси), яшил ёки мовий шойи қўйлаги ергача тўкилиб тушган Лилиан – шу рангдаги қўйлақда бўлиши йигитга жуда ёкарди – йўғон-йўғон тарашалар чарс-чурс ёниб турган камин ва унга келиб ёпишган яна ўша Лилиан – булар барчаси унинг ҳали пишиб етилмаган тасаввурини асирликда сакларди. Олдин айтганимиздек, Фрэнк китобларга қизиқмасди, аммо ҳаёт, сувратлар, дов-дарахтлар, суюкли хотини билан жисмоний яқинлик уни мураккаб молиявий ўйинлар банд этганига қарамай, унинг устидан ҳукмронлик қилиб турарди. Бой, кувнок, тўкис ҳаёт бутунлай уни мафтун этганди, у мана шуларга ўч эди.

Ёшдаги тафовутга қарамай, миссис Каупервуд айни вақтда унинг учун энг муносиб дўст ҳисобланарди. Аёл Фрэнкка жуда боғланиб қолганди, эрининг ҳар бир хоҳишига “лаббай” деб турар ва у билан бирга ҳаёлларга берилишни севарди. Иккови ҳам фарзандли бўлишни хоҳларди ва кўп ўтмай у бу севинчли воқеани кутаётганини Фрэнкнинг қулоғига шивирлаб айтди. Илгари Лилиан зурёдсизлик сабаби менинг ўзимда деб ўйлаб юрарди, бироқ ўзининг хато қилганига амин бўл-

гач, у ҳам ҳайрон қолди, ҳам суюнди. Унинг рӯпарасида янги уфқлар – ажойиб келажак очилди, энди бу ёғидан хавотир олмаса бўлади. Ўзининг болага айланишини ўйлаб, Фрэнк севинганидан севинди. Жажжигина Каупервудни ўйлаганда, юраги гурурга тўларди. Кўп кунлар, ҳафталар, ойлар ва ҳатто йиллар – ҳеч бўлмаганда дастлабки тўрт-беш йилда уйга қайтиш, ҳовлида айланиб юриш, дўстларни зиёфатга чакириб туриш, хотини билан шаҳар кезиш, унга ўз режаларини тушунтириш беҳад завқ бағишларди. Хотини унинг мураккаб молиявий ўйинлари ҳақида ҳеч нарса тушунмас ва эри ҳам тушун деб кисти-бастига олмасди.

Бирок, муҳаббат, Лилианнинг ажойиб бадани, унинг дудоклари, майин ҳаракатлари – булар барчасининг жозиба кучи ва тўрт йиллик турмушларидан кейин Худо берган мапа бу икки фарзанд унда тўла қониқиш пайдо қиларди. У ўғилчасини, кўзининг оқу қорасини тиззаларида тебратиб, дўмбок оёкчаларини томоша қилар, чакнок кўзларига тикилар, ғунчамопанд оғизчасидан завқлар ва боланинг қандай дунёга келиши ҳақида ўйлаб кетар эди. Миссис Каупервуд биринчи ўғлида кўз ёрганида Фрэнк оғир дақиқаларни бошидан кечирганди, бунинг биринчи сабаби – хотини ваҳимага тушиб кетгани эди. Фрэнк хотинининг гўзал баданидан хавотирда эди, уни бой беришидан қўрқарди ва бола дунёга келган куни эшик ортида турганча у, тўғриси, гарчи унча кучли бўлмаса-да, ҳақиқий ташвиш нима эканини биринчи марта англади. – бунинг учун у ҳаддан ташқари оғир-босик, ҳаддан ташқари ўзи билан ўзи банд эди. Бирибир ҳам хотиним ўлиб қолса нима қиламан, ҳозирги бахтли ҳаётим тамом бўлади, деган ўй уни даҳшатга соларди. Кейин эса юракни ларзага солувчи кичкирик ва кийкириклар эшитилди, ҳаммаси яхшилиқ билан тугаб, унга хушхабар етказдилар ва чакалоқни бирров кўришга руҳсат бердилар. Шу кунги кечинмалар Фрэнкнинг дунёкарашини кенгайтирди, ҳаётни чуқурроқ тушунишга туртки берди. Ҳодисалар замирида, худди ялтиратиб бўялган ёмон ёғочдай, фожа яшириниб ётишига у яна бир қарра амин бўлди. Ўғилча Фрэнк, кейинроқ эса мовий кўзли ва жингалак сочли кизалоқ Лилиан унинг фикру зикрини бу-

тунлай банд этди. Ўз уйи, бундок караганда, ёмон нарса эмас! Ҳаёт ўзи шунақа тузилган – унинг асос негизи – уй.

Шу йиллар ўзи билан келтирган майда-чуйладек бўлиб кўринувчи, аммо, сирасини айтганда, жиддий ўзгаришларни бу ерда муфассал тасвирлашнинг иложи йўқ. Улар шу қадар секинлик билан содир бўладики, худди тинч оқар сув каби кўз илғаб-илғамасди. Беш йил ичида Фрэнкнинг бойлиги анча кўпайди, арзимаган нарсадан бошлаганини назарда тутилса, бу, айниқса, кўпроқ сезиларди. У Филадельфиянинг муттасил ўсиб борган сармоядорлар оламининг энг уддабурон вакиллари билан оз-оздан яқинлашиб олди (тижорат ишлари умуман яқинлашувга йўл кўйган даражада). Унинг иш вақтида мистер Тайникида ва биржада унга шахар бошқармаси ёки штат маъмуриятининг “сиёсатда қандини урган” оз ёки кўп даражадаги йирик арбобларнинг ажибу ғариб киёфаларига ва “Дрексел ва К”, “Клерк ва К” ва хаттоки “Тай ва К” банк уйларининг вакиллари билан кўришгани Вашингтондан келган давлат микёсидаги арбобларга неча марталаб шама қилган эдилар. Унга маълум бўлганидек, бу одамлар савдонинг машҳур қадриятлари ва соҳаларида сўзсиз акс этиши керак бўлган бўлажак қолун ислохотлари ва иқтисодий ўзгаришлар ҳақида олдиндан бохабар эканлар. “Тай ва К” идорасида ёш ходим Фрэнкни енгидан тортиб кўйди.

– Ҳозиргина хўжайиннинг хонасига ўтиб кетган одамни кўрдингизми?

– Ҳа.

– Бу Мэртаг, шахар ғазначиси. Мен сизга айтсам, у ўйин қиляпти! Барча хазина пуллари унинг ихтиёрида, ўзи эса факат асосий маблагда ҳисобот беради, шунинг учун фоизлар унинг чўнтагига жарак-жарак келиб тушади!

Каупервуд тушунди. Шаҳар ва штатнинг барча амалдорлари олибсотарлик билан шуғулланар эдилар. Ҳукумат ё ваколат берган, ё бўлмаса кўйилмалар сакловчиси қилиб тайинланган муайян банклар ёки маклерлардаги шахар ё давлат маблагларини улар ўтказиб олар эдилар. Банклар бу кўйилмалар бўйича хазина вакиллари билан бошқа ҳеч кимга фоиз тўламас эдилар. Мана шу шахсларнинг махфий кўрсатмалари бўйича улар ха-

зина пуллари билан биржачиларни сикиб кўяр эдилар, улар эса пулларни “ишончли коғозларга” жойлаштирардилар. Филадельфияда бутун бир тўда ҳаракат киларди: улушга шахар мэри, муниципалитетнинг бир канча аъзолари, хазинабон, полиция бошлиғи, жамоат ишлари бўйича вакил ва бошқа амалдорлар кирар эдилар. Уларнинг шиори “қўл қўлни ювади” эди. Даставвал бундай “фаолият” Каупервуднинг каттик нафратини келтирди, аммо кўшлар унинг кўз ўнгида бойиб кетди ва бу, афтидан ҳеч кимни ташвишга солмади. Рўзномалар тинмай фукаролик бурчи ва ватанпарварлик ғурури ҳақида жар солар эди, аммо мана бундай килвирликлар ҳақида лом-мим демасди. Бу ишларни килган одамлар эса ҳокимият тепасида қолаверар ва кўпчиликнинг ҳурматига сазовор бўлар эдилар.

Кўплаб банкирлар уйлари – улар доираси узлуксиз кенгайиб борарди – Фрэнкни тўлов мажбуриятларини амалга ошириш ва векселлар бўйича тўловларни ундириш учун ишончли қозонган даллол деб ҳисоблар эдилар. У пул учун қаёққа мурожаат қилиш кераклигини тезда англар эди, чамаси. Фойдали таклифга ортикча гап-сўзсиз “лаббай” деб жавоб бериши учун Фрэнк биринчи кунданок кўлида ҳар доим нақд йигирма минг доллар пули бўлишни ўзига қоида қилиб олди.

Шундай қилиб, у кўп ҳолларда “Ҳа, бўлмаса-чи, мен буни ўзимга оламан!” дея жавоб қайтара оладиган шароит яратиб олди ўзига. У ёки бу биржа муаммоларини олиб бориш учун унга илтимослар билан мурожаат қилар эдилар. Ўшанда Фрэнкнинг биржада ўз жойи йўқ эди, аввалига сотиб олишга шошилмади, лекин бу фикридан қайтиб Филадельфияда эмас, балки Нью-Йоркда ҳам жой сотиб олди. Мануфактура савдогари, қатор векселларни сотишда ёрдам бергани Жозеф Зиммерман деган одам унга конка темир йўллари акцияларини ўзига олиб кўя қолишни таклиф этди ва Фрэнк яна жамғарма биржасининг кунда-шундасига айланди.

Бу орада унинг оилавий ҳаёти ҳам ўзгарди, хотин, болачакалари билан муносабатлари яна ҳам мустаҳкамрок тус олди, бир-бирларига нисбатан иззату ҳурматлари ошди. Масалан, миссис Каупервуд, худди эрига ўхшаб, вақти-вақти билан ўз таниш-билишларини танкидий кўз билан назардан

Ўтказишга мажбур бўларди. Мистер Сэмпл ҳаётлигида Лилианнинг яқинлари асосан чакана савдогарлар ва кичикрок бир неча улгуржи савдогарлар оиласидан иборат бўлар эди. Бундан ташқари, Лилиан ҳалиги Биринчи пресвитерия черковига бориб турувчи икки ёки учта хоним билан дўст тутинган эди. Аҳён-аҳёнда “бир пиёла чой” деган ўтиришлар ва оқшомлар уюштирар эдилар, уларда Лилиан эри билан бирга иштирок этар эди ёки улар биргаликда гоҳ Лилианнинг, гоҳ мистер Сэмплнинг қариндош-уруғлариникига наридан-бери бориб турар эдилар. Каупервудлар, Уотерменлар ва ўша даражадаги бошқа оилалар умумий хира манзарада ажралиб турган бахтиёр одамлар эдилар. Энди ҳаммаси ўзгарганди. Ёш Каупервуд Лилианнинг қариндош-уруғларига ҳадеганда кизикавермасди, улар ҳам ўз навбатида, Лилиандан ўзларини торта бошлаган эдилар, бунга эса, уларнинг назарида, ўхшамаган никоҳни баҳона қилиб кўрсатишарди. Фрэнкнинг оиласи улар билан илгаридай илик қариндош-уруғчилик ришталари билан узвий боғлиқ эди. Энг асосийси, у бир қанча чинакамига таниқли шахсларнинг эътиборини қозонишга муваффақ бўлганди. Фақат ишларни муҳокама қилиш учун эмас, зеро, бу унинг руҳиятига мутлақо тўғри келмасди, – Фрэнк банкирларни, турли корхоналарга пул қўйган бадавлат одамларни ва ҳозирги ҳамда келажакдаги мижозларни меҳмонга чақириб турарди. Скупкил, Уиссахикон дарёлари соҳилларида ва бошқа кўплаб жойларда шаҳарорти ресторанлари жойлашган бўлиб, якшанба кунлари у ерларда кўришиб туришни ёқтирарди. Фрэнк ва Лилиан тез-тез Сенека Девиснинг бевасиникига, ҳакам Кейченникига борар эдилар. Таниқли ҳуқуқшунос Эндрю Шарплесс, шахсий мухтори Харпер Стежер ва кўплаб бошқа обрўли кишиларникига қадам ранжида қилиб турарди. Хоҳ аёл ё эркак бўлсин, уларни билганлардан биронтаси ҳам Фрэнкнинг самимий дўстлигига шубҳа қилмасди. Фрэнк ўйлагани-ўйлаган эди, аммо бу унинг ҳаётдан лаззатланишига халакит бермасди.

Унинг илк ва энг эзгу армонларидан бири рангтасвир эди. У табиатни жондан севар, аммо ўзи билмаган ҳолда уни мусаввирнинг тасвирида кўпроқ кўзга ташланади, деб ҳисобларди, буни қонун ва сиёсий воқеалар маъносини бошқалар

орқали яхшироқ англанишига ўхшатарди. Лилиан рангта-свирга у қадар кизикиш билан қарамасди, бироқ Фрэнк ҳам барибир одам, кизикса кизикибди-да, деган ҳаёлда барча кўргазмаларга у билан бирга борар эди. Азбаройи хотинига муҳаббатидан Фрэнк унда маънавий лаззат уйғотишга ҳаракат қиларди, бироқ миссис Каупервуд, гарчи ўзини рангта-свир шайдосидай қилиб кўрсатишга уринса-да, аслида бу ҳақда ҳеч нима билмас ва бефарқ эди: бу соҳани у икки дунёда ҳам тушуниб етолмас керак.

Болалар Лилианнинг кўп вақтини оларди. Аммо Каупервуд бунга парво қилмасди. У Лилианда ҳайратомуз ва олий даражада муносиб меҳрдан баҳраманд эди. Шу билан биргаликда Лилиандаги совуққонлик, ўйноқи табассум ва ҳатто дунёдаги ҳамма нарсага лоқайдлик унга ҳуш ёқарди. Улар ана шундай турли тоифадаги одамлар эди! Ўзининг иккинчи турмушини у биринчи галдагидек қабул қилди. – унинг учун бу фикр ва туйғулардаги ҳар қанақанги иккиланишларнинг барча имкониятини истисно этувчи жиддий воқеа эди. Фрэнкка турмушга чиққач, у шовқинли дунёда яшамокда эди, бу дунё ҳеч бўлмаганда молиявий жиҳатдан ўзгаришлар, тасодифий ва аклини тонг қолдирувчи ифлосликлардан иборат бўларди. Фрэнк хотинини севар, аммо унинг борлигини тўғри баҳолашга ҳаракат қиларди. У Лилианни беш йилдан бери биларди. Аммо у ҳақда нимани била олди? Биргаликдаги ҳаётларининг дастлабки йилларидаги ёшлик жўшқинлиги уни кўп нарсалардан кўз юмишга мажбур этарди, аммо энди, хотини бугунлай ўзиникига айланганда...

Шу паллаларда, ниҳоят, Шимол ва Жануб ўртасидаги уруш аста-аста яқинлашиб келмоқда эди. Ниҳоят, уруш эълон қилинди ҳам, у одамлар аклини шунчалик шошириб қўйдик, ҳамма нарса унинг қаърига маҳв бўлгандек туюларди. Аввалига ақл бовар қилмас ишлар бўлди. Кейин кўп кишилиқ ва шиддатли намоёишлар бошланди, кўчаларда тартибсизликлар ҳукм сурарди; Жон Браун қолдикларининг можароси бўлди; буюқ халқ раҳнамоси Линколннинг Спрингфилддан (Иллинойс штати) Вашингтонга ўтиб кетаётиб, Филадельфияга ке-

лиши, бу ерда у касамёд этиши ва президентлик вазифасини бажаришга киришиши керак эди; аввал Булл-Рене остонасида, сўнг Гёттеборг остонасида жанг бўлди. Каупервуд бу вақтда йигирма беш яшар айтганидан қайтмайдиган навқирон йигит эди; у кулликка қарши тарғибот инсонийлик нуқтаи назаридан тўла асосланган бўлиши ҳам мумкин, ҳатто айнан шундай ҳам, аммо тижорат учун ҳалдан ташқари хатарлидир, деб биларди. У Шимолнинг ғалаба қозонишини истарди, аммо унинг ва бошқа сармоядорларнинг иши орқага кетишини ҳам биларди. Унинг ўзи жанг қилишга орзуманд эмасди – ўзини билган одам учун бундай бемаъни иш бўлмаса керак. Бошқалар жанг қилаверсин, дунёда кўксини ўкка тутиб беришга тайёр камбағал, содда-баёв ва тентақлар тўлиб-тошиб ётибди: улар буйруққа бўйсуниб, ажал қомига кириб кетишдан бошқасига ярамайди. Унга келганда, ўз ҳаётини у муқаддас деб билар ва бутунлай оила ва ишбилармонлик манфаатлари учун дунёга келганман, деб санарди. Эсида, бир кун ишчилар ишдан уйларига қайтмоқда эдилар, тор кўчалардан бирида кўк мундирли ёлловчиларнинг кичик бир гуруҳи шахдам одимлаб борарди. Ноғоралар гўмбури, Қўшма Штатларнинг ҳилпираган байроғи – булар бари, албатта, бир мақсадни кўзлар эди: лоқайд ёки иккиланаётган фуқарони талвасага солиш, то мувозанати ва ҳушини йўқотгунча электр қувватида адабини бериш ва мамлакатга керак қилинган, деб миясига қуйиш, уй-жойи, хогин ва бола-чақаларини ҳам унутиб, гуруҳга бориб қўшилишга мажбур этиш керак эди, вассалом. Фрэнк кетиб бораётган бир ишчининг қозончасини аста силкитиб қўйганини кўриб қолди ва афтидан, у ўз меҳнат кунининг бу тарика ниҳоясига етишини ҳаёлига ҳам келтирмаганди, сўнг бирдан тўхтади-да, яқинлашиб келаётган гуруҳнинг қадам товушларига қулоқ тутди, аскарлар унинг ёнига етиб келишганида эса бироз тараддулланиб, уларга анқовсираб разм солди ва бирдан сафнинг охирига қўшилиб, таптанавор тусда ёллаш маскани томон одимлаб кетди. “Бу ишчи нимани ҳавас қилиб қолдийкин?” – ўйлади Фрэнк. – Нима учун ўзгалар амрига бу қадар осон бўйин эгди? Ахир у урушга кетмоқчи эмасди-ку?

Унинг башарасида хали мой ва курум доғлари бор эди; йигит йигирма беш ёшларда бўлиб, кўринишидан металл куювчи ёки чилангар эди. Фрэнк гуруҳ кўча муюлиши ортида кўздан йўқолгунча унинг ортидан қараб колди.

Жанговар руҳнинг бундай кутилмаганда уйғониши нақадар ажабланарли! Фрэнкка одамлар ногора ва карнайлардан бошқа ҳеч нарсани эшитишни, муздек пўлат милтикларни елкага қўйиб, фронтга йўл олган минглаб аскарлардан бошқасини кўришни, уруш ва уруш янгиликларидан бошқа ҳеч нарсага кизикишни истамаётгандек туюлмоқда эди. Шубҳасиз, бу тўлкин-лантирувчи, ҳатто улуғвор, аммо уни бошдан кечираётганлар учун фойдасиз туйғу эди. У ўзини ўзи қурбон қилишга чорларди, Фрэнк эса буни тушунмасди. Борди-ю, у урушга борса, уни ўлдиришлари мумкин, шунда унинг кўтаринки туйғуларидан нима фойда? Йўқ, яхшиси, у пул тўплайди ва сиёсий, ижтимоий, молиявий ишлар билан шуғулланади. Ёлланма гуруҳ ортидан кетган шўрлик нодон, – йўқ, нодон эмас, у уни бундай атамайди! Шунчаки ўзини йўқотган бечора ишчи, – Худонинг раҳми келсин унга! Уларнинг барчасига Худонинг раҳми келсин! Нималар бўлаётганини улар чиндан ҳам билмас эдилар!

Бир куни у Липколлни кўришга муваффақ бўлди – алпон-талпон қадам ташлаб юрувчи, дароз, суяти бузук, кўринишидан оддий бу одам Фрэнкда ўчмас таассурот колдирди. Совук ва булутли феврал тонги; уруш давридаги буюк президент эндигина ўзининг халққа тантановар мурожаатини тугатганди, унда у штатларни боғлаб турувчи ришталар таранг тортилиши мумкин, аммо узилиб кетмаслиги керак, деган эди. У машҳур бино, америка озодлиги ниш урган Мустақиллик даргоҳидан чиқиб келганида унинг чехраси ғамгин ва ўйчан эди. Каупервуд штат зобитлари, маҳаллий ҳокимият вакиллари, изкуварлар ва кизикувчан, ҳамдардлик кайфиятидаги халойик қуршаган поддeryдан чиқиб келган президентдан кўзини олмасди. Лиляннинг ғайриоддий, хунуккина чехрасига диққат билан тикилганча у бу шахснинг хайратомуз поклиги ва ички улутворлигини чуқур ҳис этди.

– Мана ҳақиқий инсон! – ўзича деди Фрэнк. – Қандай ажойиб одам! – Президентнинг ҳар бир ҳаракати уни лол кол-

дирмоқда эди. Линколннинг экипажига ўтираётганига қараб турар экан, у: “Ана у, қондалар кушандаси, собик вилоят оқловчиси. Нима ҳам дердим, огир кунларда тақдир ўзи сарафроз этган уни” – деб ўйларди.

Линколннинг қиёфаси узок вақтгача Фрэнкнинг кўз ўнгидан кетмади ва уруш вақти мобайнида неча марталаб мухотиб бўлди. Ёруғ дунёнинг хақиқий буюк инсонларидан бирини кўришга мушарраф бўлганига у каттик ишонарди. Уруш ва сиёсий фаолият Фрэнкни махлиё этмаса-да, у гоҳо укаси ҳам, буваси ҳам нечоғли муҳим эканини биларди.

XI боб

Уруш давом этаётган бир пайтда Каупервуд учун чинакам йирик ишда ўзининг сармоядорлик қобилиятини намоён этиш имкони пайдо бўлди. Бутун мамлакат, штат, шаҳар бу даврда пулга қаттик муҳтожликни бошдан кечирмоқда эди. 1861 йил июн ойида конгресс йигирма йил давомида тўлаб бориладиган ва эгаларига йиллик етти фоиздан фойда келтирадиган облигациялар кўринишида эллик миллион долларлик ички заём чиқаришни тасдиқлади; ўз навбатида штат тахминан ўша шартларда уч миллионга заём чиқаришга рухсат берди. Биринчи заёмни Бостон, Нью-Йорк ва Филадельфия сармоядорлари сотишди. Каупервуд бунда иштирок этмади. У ҳали бу ишни яхши билмасди. Рўзномаларда у молия эгалари, унга шахсан ёки номлари таниш одамлар “мамлакат ёки штатга ёрдам кўрсатиш бўйича” энг макбул тадбирларни муҳокама қилиш учун йиғилишлар чақириш ҳақида ўқирди. Улар Фрэнкни бундай йиғилишларга таклиф этишмасди. Аслида, у ўшалар орасида бўлишни жуда-жуда истарди. Бу вақтда у иш муваффақияти учун кўпинча бадавлат кишининг бир сўзигина кифоя қилишини англаб етганди, на пул, на қафолат, на аниқ таъминот – ҳеч нарса керак бўлмасди, факат унинг сўзи керак эди, холос. Бирон-бир иш атрофида агар “Дрексел ва К”, “Жей Кук ва К”

ёки “Гулл ва Фиск” яширингани ҳақида миш-мишлар юргудек бўлса, бу энди ишончсиз деб саналарли! Ёш филаделфиялик Жей Кук ажойиб иш қилди: Дрексел билан шерикликда у штат чиқарган заёмни ўтказиш мажбуриятини зиммасига олди ва уни номинал бўйича сотди. Кўпчиликнинг фикрича, заём факат юзига тўксон доллар билан таркатилиши мумкин эди. Кук бу фикрга қўшилмади. У, ўз штати учун гурурланиш ва фуқароларнинг ватанпарварлиги заёмнинг майда банклар ва хусусий шахслар орасида сотилишига ёрлам бериши мумкин деб ҳисобларди, бинобарин, ёзилиш суммаси чиқариш суммасини ҳатто ошиғи билан коплайди. Бундан кейинги воқеалар Кукнинг ҳисоб-китоблари тўғрилигини тасдиқлади ва бу унинг ишбилармонликдаги обрўсини оширади. Каупервуд шунга ўхшаш нимадир қилишни хоҳларди, аммо у Кукка ҳасад қилмаслик учун анчайин омилкор эди, у ҳар доим далиллар ва аниқ имкониятлардан келиб чиқар эди.

Пенсилванияга имкони борича кўп пул зарурлиги аниқланганди, ярим йилдан кейин унинг гали етиб келди. Таксимлаш бўйича штат қўйган аскарларни кийинтириш ва боқиш керак. Бундан ташқари, қатор муҳофаа тадбирларини ўтказиш ва қўшимчасига яна хазинани тўлдириш зарур эди. Қонунчилик йигилиши узоқ муҳокамалардан сўнг, ниҳоят, йигирма уч миллион долларга ички заём чиқаришга қарор қилди. Сармоядорлар доирасида заёмни сотиш кимга топширилиши ҳақидаги масала кизгин муҳокама қилинди – биринчи галда Дрексел ва Жей Кук компаниялари тилга олинди.

Каупервуд бунинг устида узоқ ўйлади. Борди-ю, бу катта заёмнинг бир қисмини сотиш ваколатини қўлга киритгудек бўлса, – унинг ҳам алоқалари унча кўп бўлмаганидан заёмни бутунича олишга қурби етмасди, – у биржа маклери обрўйини анча кўтариб олган ва айни вақтда талай пулга эга бўлган бўларди. У қанча миқдордаги пулни ўзига олиши мумкин? Ҳамма гап шунда. Ундан қим облигацияларни сотиб олишга тайёр? Отасининг банкими? Эҳтимолдан узоқ. “Уотермен ва К” ми? Озгина миқдордаги пулга сотиб олиши мумкин. Ҳакам Китченми? Ҳа! У ҳаслида у ёки бу мулоҳаза билан – шахсий дўстликлари важида, ройиш феъллиги, ўтмишдаги

хизматлари учун миннатдорлик туйғуси ва хоказолар туфайли у мана шу етти фоидали облигацияларнинг кандайдир микро-рига ёзилишлари мумкин бўлган корхона ва хусусий шахсларни бирма-бир ўрганиб чиқа бошлади. Фрэнк ўз имкониятларини хомчўт қилиб кўрди, айрим дастлабки “ишловлар”дан кейин у, ҳар эҳтимолга қарши, агар Филадельфиянинг мўътабар сиёсий арбоблари заёмнинг мана шу улушини тақдим этишга ёрдамлашиб юборишса, бир миллион долларлик облигацияларни жойлаштира олиши маълум бўлади.

Эдвард Мэлия Батлер деган одамга Фрэнк энг кўп умид боғлаётган эди, унинг сиёсий оламда кўзга ташланмайдиган, аммо ғоятда ишончли алоқалари бор эди. Батлер пудратчи эди, канализация қувурлари ва сув қувурлари ётқизиш, пойдеворлар кўтариш, кўчаларга тош териш ва хоказолар бўйича ишларни бажарар эди. Узок ўтмишда, Каупервуд у билан таниш-гунига қадар Батлер кўрка-писа ва таваккал қилиб чиқиндини чиқариб ташлаш пудратини олди. Шаҳар у вақтда ҳали кўчаларни мунтазам тозалашни билмасди, чекка жойларда ва айрим эски қашшоқлар турадиган туманларда бунинг айниқса иложи йўқ эди. Ўша пайтда ёш бўлган камбағал ирландиялик Эдвард Батлер ишни сарқитларни текинга тўплаш ва йиғиштириб олишдан бошлаганди, улар унинг чўчка ва қора молларига емиш бўлар эди. Кейинчалик у бу хизматлар учун нимадир тўлашга тайёр одамлар борлигини билди. Кейинрок эса маҳаллий арбоб, муниципалитет аъзоси ва Батлернинг ошнаси – улар иккови ҳам католик эди, – бу барча ишга янгича нуқтаи назардан қарай бошлади. Батлерни чиқинди йиғиш бўйича расмий пудратчи қилиб тайинласа, қалай бўларкин? Бу мақсад учун муниципалитет ҳар йили йиллик ассигнация ажрата олар эди. Батлерга йигирма-ўттизтача чиқинди фургонларини ёллаш имкони берилди. Боз устига, шаҳарда бошқа ҳеч қанака чиқинди йиғувчи қолмади. Ҳозир улар бор, албатта, бироқ Батлер ва муниципалитет ўртасидаги расмий шартнома ҳар қанака рақобатга барҳам беради. Пудрат билан иш кўрганларни авраш ва тинчлантириш учун бу ғоят серунум ишдан қелувчи фойданинг бир улушидан воз кечишга тўғри келади. Сайлов вақтида баъзи ташкилотлар ва айрим кучларни пулдан сиқиб

кўйиш керак бўлади, ammo бу кўркинчли эмасди, гап унча катта бўлмаган пул миқдорлари устида кетмоқда эди. Шундай қилиб, Батлер ва муниципалитет аъзоси Патрик Гевин Комисский гапни бир жойга қўйиб, иш бошлаб юборишди (сўнггиси сир, албатта). Батлер энди чикинди фурғони билан ўзи кўча-ма-кўча юрмасди. У қўшни уйда яшайдиган, Жимми Шихен исмли абжир бир ирланд болани ёллади ва у унга ҳам ёрдамчи, ҳам бошқарувчи, ҳам ҳисобчи бўлиб хизмат қила бошлади – хуллас, ҳар бир ишда унинг суяги йўқ эди. Кўп ўтмай Батлер йилига тўрт мингдан беш минг долларгача ишлаб топа бошлади, – илгари ўлиб-тирилиб базўр икки минг доллар топарди, – шаҳарнинг жанубий чеккасидаги бир ғиштли уйга кўчиб олди ва болаларини мактабга берди. Миссис Батлер совун пишириш ва чўчка боқишдан кутулди. Шу вақтдан бошлаб омад муттасил Эдвард Батлерга қулиб боқадиган бўлиб қолганди.

Илгари у на ёзишни, на ўқишни биларди, энди бўлса у ажабтовур саводини чиқариб олганди. Мистер Комисский билан бўлган суҳбатларидан унга маълум бўлдики, пудратларнинг бошқа шакллари ҳам бор экан, масалан, канализация, сув қувурлари ётқизиш, газ магистраллари ўтказиш, кўчаларга тош териш ва ҳоказолар. Бундай ишларга Эдвард Батлердан бошқа яна кимнинг ҳам кўзи учиб турибди? У кўлаб муниципалитет аъзолари билан таниш эди. У улар билан пивохоналарнинг хилватдаги хоналарида, шанба ва якшанба кунлари шаҳар бошлиқлари уюштирадиган сайру саёҳатларда, сайловолди кенгаш ва мажлисларида учрашар эди, зеро, шаҳар саховатидан хузур қилганча унга пул билангина эмас, балки маслахати билан ҳам ёрдам бериши керак эди. Шуниси кизикки, Батлер кўп ўтмай бенуксон сиёсий сезгирликка эга эканини намоён этди. Кишининг тоққа боришини айтиш учун у унга бирров қараб қўйса бўлгани. Унинг ҳисобчилари, бошқарувчилари ва котибларидан кўплари муниципалитет ёки конунчилик йиғилиши аъзолари бўлиб кетишди. Сайловларда у олдинга сурган номзодлар, одатда, кокилмасдан ўтиб кетар эдилар. Аввалига у муниципалитетга унинг гумаштаси ўз номзодини қўйган туманда, кейин ўз сайлов участкасида, сўнг партиясининг, албатта, виғларининг шаҳар йиғилишида

этибор қозонди ва ниҳоят, уни мустақил сиёсий ташкилотнинг бошлиғи деб ҳисоблай бошлашди.

Муниципалитетда аллақандай сирли кучлар унга ишлар эди. Унга йирик-йирик пудратлар тегарди, у барча савдо-сотикларда иштирок этарди. Чикинди йиғиш ишлари ҳақида у ўйламай қўйганди. Мистер Батлернинг тўнғич ўгли Оуэн қонунчилик йиғилишининг аъзоси ва отасининг шериги эди. Иккинчи ўгли Кэлем шаҳар сув таъминотида хизмат қилар ва у ҳам отасининг ишларига қарашар эди. Катта кизи, ўн беш ёшли Эйлин ҳам Жермантаундаги авлиё Агата монастирлик пансиониди ўқир эди. Оиладаги энг кичкинаси, ўн уч яшар яна бир киз Нора католик роҳибалар ихтиёридаги хусусий мактабга қатнашар эди. Батлерлар оиласи Филадельфиянинг жанубий қисмидан Жирард-авенюга, зодагонлар маҳалласига яқинроқ жойга қўчиб ўтганди, у ерда жўшқин “дунёвий” ҳаёт илдиз отиб улгурганди. Батлерлар сара доирага мансуб эмас эдилар, бироқ оила бошлиғи, қарийб ярим миллион “турувчи” эллик беш яшар пудратчининг сиёсий ва молиявий дунёда қўплаб дўстлари бор эди. Унинг ўзи ҳам илгариги “йўнилмаган таёқ” эмас эди, балки тўладан келган, юзи кизғиш, хиёл қорайган деса ҳам бўлади, сочига оқ оралаган, кулранг кўзли, елкалари кенг ва ўмрови баланд одам эди – ғирт ирландиялик деяверинг; бой ҳаётий тажриба унинг юзига хотиржам, донишмандона ва англаб бўлмас ифода бағишлаб турарди. Катта-катта қўл ва оёқлари у ҳам инглиз сурупидан тикилган ажойиб костюм ва сарик ботинка киймаганидан дарак берарди, аммо унда “соддалик”дан асар ҳам қолмаганди, у ўзини ғоятда мағрур тутарди. Тўғри, Батлер ўша-ўша ирландча лаҳжада гапирса-да, бироқ гаплари ҳар доим жонли, сертақаллуф ва ишончли чиқарди.

У биринчилардан бўлиб қонкали темир йўл қурилишига қизиқиб қолганди. Каупервуд ва бошқа қўплар каби бу ишнинг келажаги катта деган тўхтамга келганди. У сотиб олган акциялар ва байларнинг фойдаси энг яхши далолат бўлиб хизмат қилмоқда эди. Батлер энди маклерлар орқали иш тутмоқда эди, чунки бу қорхоналарга уларни ташкил этиш даврида киришга улгурмаган эди. Ҳар бирининг олдида ажойиб истикболлар очилаётганини ҳисобга олиб, у барча қонкали темир йўл компа-

нияларининг акцияларини сотиб олганди, бироқ у кўпроқ бир ёки икки из назоратини бутунлай ўз қўлига олишни истарди. Шу ниятига мувофиқ у ишончли, қобил ва унинг кўрсатмаларини тўла-тўқис адо этадиган, унга буюрилган ҳамма нарсани қойил қилиб дўндирадиган йигитни қидирарди. Қимдир унга Каупервудни тавсия этди ва у хат билан уни ҳузурига чорлади.

Каупервуд дарҳол лаббай деб жавоб қайтарди, чунки Батлер, унинг ишдаги муваффақиятлари, алоқалари ва обрўи хақида кўп бор эшитганди. Феврал ойининг аёзли тонглиридан бирида Фрэнк унинг ҳузурига йўл олди. Кейинчалик у бу кўчани бир неча бор эсга олди – кенг ёштин йўлақлар, қор қоплаган тош йўл, яланғоч, қовжирок дарахтлар ва фонусли симёғочлар. Батлернинг уйи янги бўлмаса ҳам – сотиб олгандан кейин уни таъмирдан чиқарганди – ўз даври меъморчилигининг дурустгина намунаси эди. Узунлиги эллик фут тўрт қаватли бу уй қулранг оҳақтошдан тикланганди; қатта эшикка тўртта кенг-кенг оқ зинадан кўтариларди. Оқ часпақли деразалар кенг пештоқ шаклида эди. Ичкаридан уларга турли дарпардалар осилганди ва тўрлар орасида элас-элас кўзга ташланиб турган қизил печакгулли мебел совук ва қорли кўчадан қандайдир шиннам кўринарди.

Башанг қийинган ирланд оксоч хотин эшикни очди: Каупервуд ичкарига қирли-да, унга ўзининг ташрифномасини тутди.

– Мистер Батлер уйдами?

– Айтолмайман, сэр. Ҳозир билиб бераман, чиқиб кетган бўлсалар керак.

Бир неча дақиқадан кейин Фрэнкни юқорига олиб чиқишди. Батлер уни кўпроқ идорага ўхшайдиган хонасида қабул қилди. У ерда ёзув столи, ёғоч ўриндик, қандайдир чарм қопламали мебел ва қитоб жавони бор эди. Бу барча буюмлар шундай пойинтар-сойинтар қилиб терилгандики, на идорада ва на турар-жой хонасида мебел бу тарика жойлаштирилмасди. Деворда сувратлар осилдик эди; бири – мойбўёқда қизилган бўлиб, қандайдир ақл бовар қилмас даражада эди – қоп-қора ва маъюс, иккинчисида – чапланган қизил ва яшил рангларда баржа сузиб кетаётган қанал тасвирланганди ва

нихоят, бир канча кариндош-уруғ ва дўстларнинг унча ёмон ишланмаган фоторасмлари. Каупервуд икки кизалокнинг ажойиб, хиёл ранг берилган сувратига эътибор қаратди. Бит-тасининг сочи малларанг, иккинчисиники эса қизғиш эди, ҳар нечук ипакдай майин бўлиши керак. Булар кельт наслидаги ёкимтой, соғлом ва кувнок қизлар эди; улар бошларини бири-бирига деярли текизиб туришарди, кўзлари томошабинга тик боқарди. Фрэнк уларга яхшилаб қараб олди-да, бу, хойнахой, хўжайиннинг кизлари бўлиши керак, деган тўхтама келди.

– Мистер Каупервудмисиз? – уни қарши олди Батлер; у унли товушларни қандайдир чўзиб талаффуз қиларди, умуман, бу одам секин ҳаракат қиладиган, жиддий, ўйчан эди.

Фрэнк унинг ёмғир ва шамолдан чиниккан эски эман дарахтидай маҳкам, кучли гавдасига эътибор берди. Юзлари тара-ранг эди, умуман, унинг бутун қад-қомати тик ва келишган эди.

– Ҳа, – жавоб берди Фрэнк.

– Сизда бир ишим бор эди – акциялар сотиб олиш борасида ва менинг идорангизга борганимдан кўра ўзингизни бу ерга чакириб қўя қолганим маъқул деб билдим. Бу ерда биз юзма-юз ўтириб гаплаша оламиз, қолаверса, менинг ёшим ҳам ўтиб қолган.

У кўзларини хиёл қисиб, меҳмонга разм солди.

Каупервуд жилмайди.

– Хизматингизга тайёрман, – одоб билан жавоб берди у.

– Ҳозирги вақтда мен биржада айрим конкали темир йўллар акцияларини қўлга киритишга қизиқиб турибман. Тафсилотни сизга кейинроқ тушунтириб берарман. Бирон нарса ичасизми? Бугун эрталабдан ҳаво совук.

– Миннатдорман сиздан, мен ҳеч қачон ичмаганман.

– Ҳеч қачон? Гап виски хақида кетгани, бу ҳизилакам гапмас! Аммо нима бўлганда ҳам бу – мактовга сазовар нарса. Менинг ўғилларим ҳам ичкиликни оғизларига олишмайди ва бу мени қувонтиради. Хуллас, гап бундай, мен биржада бироз акцияларни қўлга киритмоқчиман, аммо сизга тўғриси айтиб қўя қолай, менга сизга ўхшаган дангалчи бир йигит топиш ҳаммасидан муҳим, токи мен барча ишларни у орқали бажарай. Ўзингиз биласиз, бир иш албатта бошқасини эргаш-

тириб келади, – шундай дея Батлер бир вақтнинг ўзида мехмонга ҳам синовчан, ҳам илтифот билан қараб қўйди.

– Мутлақо тўғри, – унинг гапини маъқуллади Каупервуд, уй эгасининг нигоҳига жавобан ёқимли жилмайиб.

– Хў-ўш, – ўйчан деди Батлер ё Каупервудга ё ўзига-ўзи мушоаат қилганча. – Уддабурон йигитгина менинг ишларимда фойда берган бўлар эди. Менинг иккита ўғлим бор, ёмон болалар эмас, аммо мен уларнинг биржада ўйнашларини истамайман, истаганимда ҳам улар буни эплармиди, йўқмиди. Бироқ гап аслида бунда ҳам эмас. Мен умуман бандман ва ҳам сизга айтганимдай, ёшим ҳам ўтинқираб қолган. Ўзимни кўтариб юрсам ҳам катта гап. Ёнимда муносиб бир йигит бўлсам (дарвоқе мен сизнинг ишингиз ҳақида ҳаммасини билиб олдим), у бай ва заъмлар бўйича менга турли майда-чуйда топшириқларни бажариб турарди – бундан ҳар иккаламиз ҳам қуруқ қолмасдик. Ўз маблағини ишга тикишни хоҳлайдиган ёш-яланглар у ёки бу масала бўйича мендан тез-тез маслаҳат сўраб туришади, шунинг учун...

У жимиб қолди ва мехмонга шиғов солмоқчи бўлгандек, Каупервудни нима кизиктираётганини ва ишбилармонлар оламидаги обрў ва тижорат алоқалари ҳақидаги бу суҳбат уни яна-да кўпроқ шайлашини билган ҳолда деразага қарай бошлади. Бу ишларда асосий нарса садокат, уддабуронлик, ишнинг кўзини билиш ва сир сақлаш эканини англаш учун Батлер унга имкон берди.

– Нима ҳам дердим, модомики, менинг ишимни ўрганиб чиққан экансиз... – деди Фрэнк сўзларига ўшандай ёқимли табассум билан зеб бериб, аммо гапини охиригача айтмади.

Мана шу бир оғиз гапдан Батлер қудрат ва ишончни ҳис этди. Йигитнинг сабрлилиги ва ўзини тута олиши унга ёқди. Каупервуд ҳақида у кўплардан эшитганди (энди фирма “Каупервуд ва К” деб аталарди, “компания” эса ғирт ясама эди). У биржа ва бозорнинг аҳволига доир яна бир қанча саволлар берди, унинг темир йўллар ҳақида хабари борлигини билди ва режа Тўққизинчи, Ўнинчи, Ўн бешинчи ва Ўн олтинчи кўчаларнинг қонка излари акцияларидан иложи борица кўпроқ сотиб олиш ва бу ишни енг ичида бажаришдан иборат эди.

Акцияларнинг бир қисмини биржа, яна бир қисмини алоҳида ушлаб турувчилар орқали сотиб олинар экан, бунда жуда эҳтиёткорлик билан иш тутиш керак. Батлер қонун чиқарувчи органларга маълум тазйиқ ўтказиш ва ҳозирги сўнгги масканлар учун йўлларни давом этдиришга рухсат олиш борасида лом-мим демади, иш бошланиш вақти келганда темир йўл концернларининг энг йирик акционерлари ота ёки ўғил Батлерлар ҳисобланиши ҳақидаги хабар билан уларни танг қолдирмоқчи эди – узоқни кўзлаб тузилган бу режа охир-оқибат бу излар бутунлай Батлер хонадони қўлига ўтиб қолишига қаратилганди.

– Сиз билан ҳамкорлик қилишдан бахтиёр бўлардим, мистер Батлер, сиз қандай хоҳласангиз, ўша тарзда, – деди Каупервуд. – Элбурутдан менда катта иш бор деб айтмайман, бу ҳали биринчи одимлар. Аммо яхши алоқалар бор менда. Нью-Йорк ва Филадельфия биржаларида мен ўз жойимга эга бўлиб олганман. Мен билан ишлашга тўғри келган одам, менимча, ҳар доим натижалардан хурсанд бўлган.

– Сизнинг ишингиз ҳақида мен баъзи нарсаларни билман, – такрорлади Батлер.

– Жуда соз. Мен сизга керак бўлиб қолсам, сиз идорамга киришингиз мумкин ёки хат ёзсангиз, ўзим олдингизга келаман. Мен сизга ўзимнинг махфий кодими хабар қиламан, бинобарин, сиз ёзган ҳамма нарсга қаттиқ сир бўлиб қолажак.

– Бўпти, бўпти! Энди биз бу ҳақда бошқа гапирмаймиз. Яқинда яна кўришамиз ва ўшанда менинг банкимда сизга маълум миқдордаги пулга кредит очилади.

У ўрнидан турди ва деразага қаради. Каупервуд ҳам жойидан турди.

– Бугун ҳаво зўр бўлди, шундай эмасми?

– Ажойиб!

– Хуллас, вақти келиб биз сиз билан яна-да яқинроқ бўлиб қоламиз.

У Каупервудга қўлини узатди.

– Мен ҳам шундай ўйлайман.

Каупервуд ташқарига йўл олди ва Батлер уни катта эшиккача кузатиб қўйди. Шу пайт қўчадан ёш, юзлари қизил, мо-

вий кўзли, калпоғи тилларанг сочларини ёпиб турган оч кизил пелеринали киз югуриб кирди.

– Вой, дада, сизни ағдариб юбораёздим.

Киз отасига, шу билан бирга Каупервудга ҳам очик чехралик ва самимият ила жилмайиб кўйди, унинг гуручдай майда тишлари яраклар, лаблари эса ғунчадек эди.

– Бутун эрта кайтибсанми? Бутун кунни ўтказиб келарсан, деб ўйлагандим.

– Шундай килмокчи эдим, аммо фикримдан кайтдим.

Киз кўлларини ҳар томонга силкитганча тўрига юриб кетди.

– Шундай килиб, – давом этди Батлер, кизи кўздан ғойиб бўлгач, – бир-икки кун сабр киламиз. Хайр!

– Хайр!

Сармоядорлик фаолиятининг олдинда очилган истикболларидан суюнганча Каупервуд зинадан пастга тушди ва бирдан кўз олдига ҳозиргина кирган кирмиз юзли киз келди – ёшликнинг жонли тажассуми! Унинг кўнгирокдек овозидан ўн беш ё ўн олти яшар дуркун киздаги тароват ва қувноклик мана мен деб турарди. Ой деса ой, кун деса кун дегулик бир фаришта! Унинг бутун вужудида ҳаёт нафаси уриб турарди. Қачондир бир ёш йигитга насиб этувчи хилкат, бу ҳам етмагандай унинг отаси уни ҳализамон бойитиб юбораман деб турибди ёки ҳеч бўлмаганда унинг бойиб кетишига ёрдам бермокчи.

ХII боб

Эдвард Мелия Батлерга Каупервуд қарийб икки йилдан кейин, агар унга чиқарилган заёмнинг бир қисмини таркатиш топширилгудек бўлса, мен анча юқори мавкега эга бўла олишим мумкин, деб ўйлаганда мурожаат килди. Эҳтимол, Батлернинг ўзи ҳам облигациялар пакетини сотиб олишдан манфаатдордир, уларни жойлаштиришда Фрэнкка ёрдам бериш ўзи бир гап. Бу вақтга келиб, Батлер Каупервудга чиндан

мехр кўйиб колганди ва Каупервуднинг дафтарларида кимматли коғозларнинг йирик эгаси деб қайд этилганди. Каупервудга ҳам бу тўладан келган, басавлат ирландиялик ёкар эди. Батлер ҳаётининг бутун тарихи ҳам марокли эди. У Батлернинг хотини билан ҳам танишди – жуда ҳам семиз, тепса тебранмас бир аёл экан. У ақлли хотин бўлиб, юзакичиликка сира тоқати йўқ эди ва ҳалигача ўчоқбошида ивирсиб, қора қозонни қайнатишдан кўнгил узолмаганди. Фрэнк Батлернинг ўғиллари – Оуэн ва Кэлем, кизлари – Нора ва Эйлин билан ҳам танишиб улгурганди. Эйлин дегани бу бир йил аввалги кишда унинг биринчи ташрифи чоғида зинада дуч келган ўша киз эди.

Каупервуд Батлернинг ўзига хос кабинет идорасига кирганида, у сраги камин ёқимли ёнарди. Баҳор эшик қоқиб колган бўлса-да, кечкурунлари ҳали совуқ эди. Батлер меҳмонга олов ёнидаги чуқур чарм ўриндикка бемалол ўтириб олишни таклиф этди ва қулоғим сизда дегандай, тинглашга чоғланди.

– Ҳа-да, бу чакки нарса эмас! – деди у Каупервуд гапини тугатгач. – Бундай нарсаларни сиз мендан кўра яхшироқ биласиз. Ўзингиздан қолар гап йўқ, мен сармоёлор эмасман, – дея ўзини оқлагандек, жилмайиб қўйди.

– Мен фақат бир нарсани биламан – бу обрў ва ҳомийлик масаласи, – давом этди Каупервуд – “Дрксел ва К” ҳамда “Кук ва К” Гаррисбергга алоқаларга эга. У ерда уларнинг манфатларини кўриқлаб турувчи ўз одамлари бор. Штатнинг бош прокурори ва хазинабони билан улар оғиз-бурун ўпишишди. Борди-ю, мен хизмагимни таклиф этгудек ва ҳатто заёмни жойлаштириш мажбуриятларини зиммамга ола билишимни исбот этгудек бўлсам, бу ишни барибир менга топширмайдилар. Бунақаси энди бўлаётгани йўқ. Мен дўстларимнинг қўллаб-қувватлашларига, уларнинг обрўсига суянишим керак. Бундай ишлар қай тарика дўндирилишини ўзингиз биласиз-ку.

– Улар ҳамирдан қил суғургандек бажарадилар буни, – деди Батлер, – кимга мурожаат қилиш лозимлигини билганингизда, албатта. Мисол учун Жимми Оливерни олайлик, – у озми ё кўпми бундай ишлардан хабардор бўлиши керак.

Жимми Оливер ўшанда округ прокурори бўлиб, вақти-вақти билан Батлерга қимматли маслаҳатлар бериб турарди. Бахтли тасодиф туфайли у яна штат хазинабони билан ҳам дўстлашиб олганди.

– Заёмнинг канча қисмини мўлжаллаяпсиз?

– Беш миллионини.

– Беш миллион! – Батлер ўриндиқда қаддини ростлади. – Нималар деяпсиз, бўталоғим? Ахир бу жуда катта пул-ку! Шунча облигацияларни қаерда жойлаштирасиз?

– Мен беш миллионга ариза ёзаман, – босиклик билан уни тинчлантирди Каупервуд, – аммо олишга фақат бир миллионини оламан, аммо бундай ариза менинг обрўимни оширади, бозорда обрў ҳам ҳисобга олинади.

Батлер енгил нафас олиб, ўзини ўриндиқ суяничиғига ташлади.

– Беш миллион! Обрў! Ўзингиз эса атиги бир миллионини оласиз, шундайми? Нима ҳам дердик, унда бошқа гап! Ўйлашга, ростини айтсам, чакки ўйламагансиз. Шунча пулни, харкалай, топса бўлади.

У кафти билан иягини артди ва оловга тикилди.

Шу куни кечкурун Батлерникидан кета туриб, Каупервуд унинг алдамаслиғига ва ўзининг бор имкониятларини ишга солишига шубҳа қилмаётганди. Шу боис у бир неча кун ўтиб, уни шаҳар хазинабони Жулиан Боудга рўпара қилганларида, бунинг нимани англатишини у равшан англади ва заррача ажабланмади. Жулиан Боуд ўз навбатида уни штат хазинабони Ван-Настренд билан таништиришга ва Каупервуднинг аризаси кўриб чиқилишидан кўз-қулок бўлиб туришга ваъда берди.

– Ўзингиздан қолар гап йўқ, – деди у Каупервудга, Батлернинг уйидаги кўришув пайтида, – банкдаги нияти бузук одамлар ғоят қудратли. Уларга қим бошчилик қилишини биларсиз. Улар заём чиқариш ишига чет одамлар суқулиб киришини истамайдилар. Мен уларнинг ўша ердаги, тепадаги (у Гаррисберг штати пойтахтини назарда тутарди) вакиллари Тэрейс Рэлихен билан суҳбатлашган эдим, у заём билан боғлиқ ишга ҳеч қимнинг аралашшига тоқат қилолмаймиз, деди. Сиз, бу ерда,

Филадельфияда бошингизга озмунча ташвишларни сотиб олмайсиз, башартики, мақсадингизга етсангиз, чунки булар жуда кучли одамлар. Заёмларни қаерга жойлаштиришни кўз остига олиб қўйганмисиз, йўқми?

– Ҳа, олиб қўйганман, – жавоб берди Каупервуд.

– Нима ҳам дердик, менимча, ҳозир энг яхшиси – тилга маҳкам бўлиш. Ариза бераверинг – карнайчидан бир пуф. Ван-Ностренд губернаторининг розилиги билан уни тасдиқлайди. Губернатор билан, ўйлашимча, тил топишсак керак. Тасдиқ олганингизда, сиз билан, ҳойнаҳой, катта суҳбат куришни хоҳлаб қолишса, ажаб эмас, аммо бу ёғи энди ўзингизга хавола.

Каупервуд ўзининг англаб бўлмас табассуми билан жилмайиб қўйди. Бу сармоя дунёси йўллари бунча чигал бўлмаса! Худди ер остидаги тубсиз горга ўхшайди! Озгина зийраклик, озгина мўлжал, озгина омад – вақт ва тасодиқ – ҳамма ишни асосан мана шулар бир ёқлик қилади. Жиллақурмаса, унинг ўзини олайлик: кўнглида сармоядор бўлишга иззати нафсини кондириш хоҳишичи, бошқа ҳеч нарсани эмас, фақат шундай хоҳишини ҳис этдию, бу ёқдан штаг хазинабони ва губернатор билан ораларида муносабат пайдо бўлиб турибди. Улар унинг ишини шахсан кўриб чиқадилар, чунки буни унинг ўзи талаб қилганди. Ундан обрўлироқ бошқа ишбилармонлар заём улушида худди шундай ҳуқуққа эга эдилар-у, аммо улар шу ҳуқуқдан фойдаланишга журъат қилмагандилар. Жасорат, ташаббус, уздабуронлик – айтган билан тугамайди, ҳа, яна омад деган гап ҳам бор.

Кета туриб, Фрэнк “Кук ва К”, “Дрексел ва К” компаниялари унинг уларга рақиб сифатида чиққанини билиб, ҳайрон бўлишлари ҳақида ўйларди. Уйда у иккинчи каватга кўтарилди, бу ётоқхона ёнидаги чоккина хона бўлиб, уни кабинет қилиб олганди, у ерда ўқув столи, ўтла ёнмайдиган жавон ва чарм ўриндик бор эди, у ўз захираларини текшира бошлади. У жуда кўп нарсаларни ўйлаб олиш ва тарозига солиши керак эди. У шартнома тузган ва кўркмай ҳисоб-китоб қилса бўлаверадиган шахслар рўйхатини яна бир қарра қараб чиқди.

Бир миллион долларга облигацияларни жойлаштириш уни кўпда ташвишга солмасди; унинг ҳисоб-китобича, у умумий миқдордан икки фоиз, яъни йигирма минг доллар ишлаб олиши керак эди. Борди-ю, иш ўнгидан келса, у Жирард-авенюда, Батлердан сал нарида бир ховли-жойни сотиб олишга қарор қилди, балки ундан ҳам маъқулроғи, ер сотиб олади-да, уй қуришни бошлаб юборади. Ер ва уйни гаровга қўйиб, қурилишга пул топади. Отасининг иши ҳам ҳозир унча ёмон кетмаяпти. Балки у ҳам шу қатордан уй қуради, шунда улар ён қўшни-жон қўшни бўлиб яшар эдилар.

Идора шу йили, заём муомаласидан катъи назар ўн минг доллар бериши керак эди. Фрэнкнинг конкага қўйган қўйилмаси эллик минг долларга етган бўлиб, йилига олти фоиздан фойда келтирмоқда эди. Уларнинг ҳозирги уйда давлат заёмлари облигацияларида ва Филадельфиянинг ғарбий қисмидаги кўчмас мулкдаги хотинининг мулки яна қирк минг долларни ташкил этарди. У бой одам эди, аммо тезда бундан ҳам бойиб кетишни мўлжаллаб юрарди. Энди фақат оқилона ва совуққонлик билан ҳаракат қилиш керак. Агар заём муомаласи муваффақиятли ўтса, у буни яна-да йирикрок миқёсда такрорлаши ҳам мумкин, чунки бу охириги чиқариш эмасди-да. Яна бироз ўтирди-да, у чироқни ўчирди ва ухлаб қолган хотинининг ёнига йўл олди. Энага болалар билан зинанинги нариги ёғидаги хонани банд этган эдилар.

– Ана кўрдингми, Лилиан, – деди у хотини уйғониб, унга томон ўгирилганда, – назаримда мен сенга айтган заём иши энди авжида, жойлаштириш учун мен бир миллионни ана оламан, мана оламан деб турибман. Бу йигирма минг фойда келтирди. Агар ҳаммаси муваффақиятли ўтса, биз Жирард-авенюда ўзимизга уй қураимиз. Вақти билан у энг яхши кўчалардан бирига айланади. Коллеж – ажойиб қўшни.

– Бу зўр бўлади, Фрэнк! – деди хотини ва Фрэнк қаравот четига келиб ўтирганида, унинг кўлидан силади. Аммо гапининг оҳангида қандайдир шубҳа бор эди.

– Биз Батлерлардан эҳтиёт бўлишимиз керак. У менга жуда яхши муомала қилди ва бизга бундан кейин ҳам фойдаси те-

гиши мумкин, албатта. У иккаламизни вақт топиб, уникига боришимизни айтди, бу таклифни эътиборсиз қолдириб бўлмайди. Унинг хотини билан ширин муомалада бўл. Эри истаса, мен учун кўп иш қилиши мумкин. Ҳарҳолда унинг икки қизи бор. Биз уларни бутун оиласи билан меҳмонга таклиф қилишимиз керак бўлади.

– Уларни, албатта, меҳмонга чакирамыз, – ҳозиржавоблик билан деди Лилиан. – Мен яқин кунларда миссис Батлернинг ҳузурига бораман ва уни мен билан сайр қилишга таклиф этаман.

Батлерлар ҳарҳолда ёш авлодга мансублигини, юзаки даб-дабани ҳуш кўришларини, ўзларининг келиб чиқишлари ҳақидаги суҳбатларга кулоклари динг бўлишини ва пул, уларнинг тушуничасига кўра, барча камчиликларни ҳаспўнлаб юборишига ишонишларини Лилиан алакачоқ билиб олганди.

– Қария Батлер ўзига егганча иззат-нафсли одам, – деганди бир гал Каупервуд, – аммо миссис Батлер... у ҳам, ҳарқалай дуруст, аммо жудаям солда. Оқкўнгил ва меҳрибон аёл.

Фрэнк хотинига яна Эйлин ва Нора билан ҳам такаллуф ила муомалада бўлишини илтимос қилди, чунки ота ва она Батлерлар кизлари билан жудаям фахрланадилар.

Бу вақтда Лилианнинг ёши ўттиз иккида, Фрэнкники эса – йигирма еттида эди. Икки болани туғиш ва уларни катта қилиш унинг ташқи кўринишини бир қадар ўзгартириб юборганди. У олдинги кўхлилиги ва латофатини йўқотган, бироз озганди. Унинг сўлгин тортган чехраси Россети ва Берн-Жонс сувратларидаги хотинлар чехрасини эса соларди. Соғлигининг ҳам путури кетганди: болаларга қараши ва сўнгги вақтларда ошқозон катарини аломатларининг пайдо бўлиши унинг мадорини қуритганди. Асаб тизими издан чиққан ва вақти-вақти билан хуруж қилиб турадиган хафаконликдан азият чекарди. Каупервуд буларнинг барини кўриб турарди. У хотинига олдингидай қувноклик ва эътибор билан қарашга ҳаракат қиларди, бироқ кўпни кўриб, кўзи пишиганидан эртами, кечми дардманд хотини унинг кўлига қараб қолишини тушунмасдан иложи йўқ эди. Ҳамдардлик ва меҳрибонлик улуғ иш албатта, аммо эҳти-

рос ва майл сакланиб қолиши керак – уларни йўқотиш ҳаддан ташқари аччиқ бўлади. Энди Фрэнк тез-тез ёш, дуркун ва гулгул очилиб юрадиган қизларга қарайдиган бўлиб қолганди. Ўз-ўзидан равшанки, инсоф ва адолатга, ахлокий қоидаларга риоя қилиш ҳар жиҳатдан мақтовга сазовор иш, аммо хотиннинг дардманд бўлса-чи... умуман, одам ўз хотинига умрбод боғлаб қўйилганми? Наҳотки у биронта ҳам хотин зотига қараёлмаса? Борди-ю, бошка биттасига кўнгил берса-чи? Фрэнк бўш вақтларида шундай нарсалар устида кўп фикр юритар эди ва булар бари у қадар даҳшатли эмас деган тўхтамга келди. Агар фош бўлишдан кўркмасанг, ҳаммаси жойида. Фақат жуда-жуда эҳтиёткорлик билан қадам босиш керак. Ҳозир, хотиннинг қаравоти четиде ўтирар экан, шу фикрлар тагин унинг миёнасига келди, чунки кундузи у Эйлин Батлери кўрган эди: Фрэнк меҳмонхона бўлмасига ўтиб кетаёганида, Эйлин рояль жўрлигида кўшиқ айтарди. Эйлин патлари рангин қушчага ўхшарди, тез-тез ва шодон нафас оларди. Мукамал ёшлик!

“Дунё кизик яратилган-да” ўйлади Фрэнк. Аммо бу фикрини дилининг тубида саклар, уни ҳеч кимга ошқор қилишни истамасди.

Заём билан муомала хийла кизикарли натижаларга олиб келди: тўғри, Фрэнк ўзининг йигирма минг, ҳатто ундан кўпроқ долларини ишлаб олди ва қўшимчасига Филадельфия ва Пенсилвания штати сармоядорлари дунёсини ҳам ўзига қаратди, бироқ барибир ҳам заёмни тарқатишига тўғри келмади. Машҳур бир филадельфиялик ҳуқуқшунос идорасида штат хазинабони билан кўришди ҳам, у ерда хазинабон ўзининг Филадельфияга ташрифлари вақтида одатдаги ишлари билан шуғулланар эди. У Каупервуд билан ғоят сертакаллуф муносабатда бўлди – шундан бошка иложи йўқ эди унинг – ва Гаррисбергга шундай ишлар уюштирилишини тушунтирди. Сайловолди кампаниялари учун маблағлар йирик сармоядорлардан ундирилди. Уларнинг штат палатаси ва сенатида ўз гумашталари бўлгучи эди. Губернатор ва хазинабон, албатта, ўз билганларича иш тутар эдилар, аммо обрў, дўстлик, жамоатчилик таъсири ва сиёсий иззатталаблик деган омил-

лар мавжудлиги хакида эслашларига тўғри келарди. Йирик ишбилармонлар кўпинча пинхоний корпорация уюштириб оладилар -- бу, ўз-ўзидан равшанки, унчалик хосиятли нарса эмас. Аммо бошқа томондан улар исташса-исташмаса йирик заёмлар чиқариш чоғида конуний кафиллар ҳисобланишарди. Айникса, hozirги мана бунақа вақтларда штат улар билан яхши муносабат ўрнатишга мажбур эди. Чунки Каупервуд бир миллион долларлик облигацияларни жойлаштириш учун ажойиб имкониятларга эга бўлиб турибди, айнан шундай микдорга у даъво килаётгани боисидан унинг илтимосини кондирмаса бўлмасди. Аммо Ван-Ностренд унга бошқа таклиф киритмоқчи эди. Борди-ю, заём сотувчи сармоядорлар гуруҳи йўқ демаса, Каупервуд маълум товон учун (у кўзла тутган халиги фойда баробарида) уларга ён бериш хақидаги аризаси тасдиқлангандан кейин заёмни жойлаштиришдаги ўз улушига рози бўлармикан? Бир канча сармоядорлар ҳам шундай хошишни билдиришди. Уларга қаршилик кўрсатиш хатардан холи эмасди. Улар Каупервуднинг обрўини кўтариши керак бўлган беш миллион долларлик аризага мутлақо қарши эмас эдилар. У бир миллион жойлаштиришни истаганда ҳам улар бунга қарши ҳеч нарса демайдилар. Аммо улар битта қўлда йиғирма уч миллионнинг ҳаммасини яхлит сотишни ўз зиммаларига олишни истайдилар: ана шунда иш жўялироқ бўлур эди. Шунда Каупервуднинг заёмларини тарқатишда иштирок этишдан воз кечгани хақида жар солишга ҳожат колмайди. Борди-ю, Каупервуд бошлаган ишини охиригача етказган бўлса, зафар тожини бошига босгириб кийиб олишига улар заррача қаршилик кўрсатмайдилар. Битта ёмон томони шундаки, бу ёмон одатга айланиб қолиши мумкин. Унинг изидан борувчилар топилиши ҳеч гап эмасди. Бироқ борди-ю, ён бергани учун тор сармоядорлар доирасидаги хусусий манбалардан ҳақ олгач, унга тазйик ўтказилган эди ва у заёмларни жойлаштиришда иштирок этишдан воз кечганди, деган мишмишлар тарқалгудек бўлса, келажакда ҳеч ким бу ишга қўл урмай қўяди. Борди-ю, Каупервуд унга қўйилган бу шартларга рози бўлмаса, турли кўнгилсизликларга гирифтор бўлиши

хеч гап эмас. Масалан, ундан онкол қарзларни тўлашни талаб этиш. Кўлгина банкларда бундан кейин у билан эҳтиёт бўлиб муомала қиладиган бўлиб қолишади. Унинг миждозларини у ёки бу йўл билан чўчитишлари мумкин.

Каупервуд тушунди. Ва... рози бўлди. Ёруғ дунёнинг талай зўравонларини қаршисида тиз чўктириш – шунинг ўзи унинг учун катта гап эмасми! Хуллас, у ҳақда гапирмаган одам қолмади, унинг нима эканини тушунишди. Жуда яхши, жуда соз! У ўзининг йигирма мингини ёки тахминан шунчасини олади-да, жуфтаси ростлаб қолади. Ҳазинабон ҳам ўзини қўйгани жой тополмай қолганди. Бу унинг ғоят мушкул аҳволдан чиқиб олишига ёрдам берганди.

– Сиз билан кўришганимдан хурсандман, – деди у. Умуман, учрашганимиздан хурсандман. Бу ерларга янаги сафар келганимда олдингизга, албатта кираман ва биргаликда тамадди қиламиз.

Ҳазинабон унинг ул-бул ишлаб олишига имкон берувчи одам билан муомала қиладиганини сезиб турарди. Каупервуднинг синчковлигига гап йўқ, юзидан эса ақл ёғилиб турарди. Идорасига қайтиб келгач, у губернатор ва бир канча таниш ишбилармонларга ёш сармоядор ҳақида сўзлаб берди.

Сотиш учун заём таксимлаш, ниҳоят, тасдиқланди. “Дрексел ва К” фирмаси раҳбарлари билан хуфёна музокаралардан сўнг Каупервуд улардан йигирма минг долларни олди ва уларга бу ишда иштироки учун ўз ҳуқуқини ҳавола этди. Энди унинг идорасида вақти-вақти билан янги шахслар кўзга ташланадиган бўлиб қолди, улар орасида Ван-Ностренд ва аввал тилга олиб ўтганимиз, Гаррисбергдаги бошқа сиёсий гуруҳ вакили Тэрэнс Рэлихен бор эди. Бир куни ресторанда нонушта қиладиган бўлиб, Фрэнк губернатор билан танишиб қолди. Унинг исми рўзномаларда тез-тез кўрина бошлади, жамоатчилик кўзи олда у тез ўсиб борарди.

Ёш Элсуорт билан бирга Фрэнк ўзининг янги уйи лойиҳасини ишлаб чиқишга енг шимариб киришиб кетди. Мисли кўрилмаган уй кураман, деди у хотинига. Энди улар катта-катта базми-жамшидлар уюштиришларига тўғри келади. Фронт-стрит улар учун ҳаддан ташқари тинч кўча. Фрэнк эски уйини

сотиш хакида эълон берди, отаси билан маслаҳат қилди ва у ҳам кўчиб ўтиш ниятида эканлигини билди. Ўғилнинг муваффақияти отанинг ишдаги обрўсига яхши таъсир кўрсатмоқда эди. Банк директорлари кундан-кунга у билан сертакаллуф бўлиб бормоқда эдилар. Келаси йилги банк идораси раиси Кугел истеъфога чиқишни мўлжаллаб юрибди. Ўғли билан ўтказган ажойиб молиявий муаммолари ва шунингдек, узок йиллик хизмати туфайли кекса Каупервуд мана шу лавозимга лойиқ деб топилди. Фрэнк унинг банкида йирик заёмлар қилар ва, бинобарин, йирик пул кўювчи ҳам эди. Эдвард Батлер билан унинг ишбилармонлик алоқалари ҳам гоят ижобий баҳоланган эди. Фрэнк банк раҳбарларини уларсиз ҳеч нарсага эришиб бўлмайдиган маълумотлар билан таъминларди. Шаҳар хазинабони ва штат хазинабони шу банкка қизиқа бошлашди. Ота Каупервуд кўз олдига идора раисининг йигирма минг долларлик маошини келтира бошлаганди ва бунинг учун кўп жихатдан у ўғлидан миннатдор бўлиши керак эди. Иккала оила ўртасидаги муносабатларни бундан яхшироқ тасаввур қилиш мумкин эмасди. Анна, у йигирма бир ёшга тўлганди. Эдвард ва Жозеф кўпинча оқшомларни акасининг уйида ўтказишарди. Лилиан деярли ҳар куни кайнонасидан хабар олиб турарди. Каупервудлар ўртасида биронта ҳам оилавий янгилик қизгин муҳокамадан ўтмай қолмасди ва охири уйларни қатор қилиб қуришга аҳд қилинди. Ота Каупервуд ўғлининг ўттиз футли томоркаси ёнидан эллик фугли томоркани сотиб олди ва улар биргаликда икки чиройли ва шинам иморатни тиклашга киришишди. Уйларни бир-бири билан пешайвон бирлаштириб туриши, ёзда очик бўлиб, кишида ойнаванд қилиниши кўзда тутилганди.

Уйнинг олд девори пардози учун Филадельфияда кенг расм бўлган яшил гранит танланди, аммо мистер Элсуорт бу тошга кўзни яшнатадиган кўриниш беришни ваъда қилди. Ота Каупервуд қурилишга етмиш беш минг доллар сарфлашга қарор қилди (унинг бисотидаги бойлик икки юз эллик минг доллар эди). Фрэнк эса эллик минг доллар сарфлашга таваккал қилди, бу пулни у гаров ҳисобига олди. Айни вақтда у ўз идорасини ўша Учинчи кўчада-ю, сал жануброқда жойлашган алоҳида бинога олиб ўтишни кўз остига олиб қўйганди. У ерда

олд деворининг узунлиги йигирма беш фут келадиган бир уй сотилишини эшитиб колди, тўғри, уй эски бўлса-да, аммо унга кора тошдан пардоз берилса, жуда ҳам маҳобатли иморатга айланарди. Фрэнк хаёлан данғиллама ойнаванд иморатни кўз олдига келтирди, ойналардан ички деворларнинг ёғоч пардозлари кўриниб турарди, эшикларда ёки уларнинг ён томонларида зарҳал ҳарфлар билан “Каупервуд ва К” деб ёзилган лавха кўзга ташланиб туради. Элас-элас бўлса-да, худди уфқдаги шафақдай, келажаги унга аник-таниқ кўринмокда эди. У бойиб кетади, жуда ҳам бойиб кетади!

ХIII боб

Каупервуд ҳаётини муваффақиятлар йўлидан узлуксиз олга ҳаракат қилиб турган бир вақтда бош кўтариб чиққан Жанубга қарши бошланган уруш ниҳоясига етмокда эди.

1864 йилнинг октябр ойи. Мобилнинг олинини ва “ўтиб бўлмас ўрмонзордаги жанг” ҳам ҳеч кимнинг хотирасидан ўчиб улгурмаган. Грант Питсбург остоналарида турарди, жанубликларнинг донғи кетган генарали Ли ўзининг барча стратегик ва жангчилик қобилиятини ишга солиб, аҳволни қутқариш учун сўнги ажойиб ва умидсиз уринишларни амалга оширарди. Масалан, баъзида бутун мамлакат Виксбергнинг йикилишини ёки Потамак дарёсида турган қўшиннинг музаффар ҳужумини кутган, бу орада Ли эса Пенсилванияга бостириб кирган ўша узок ва зерикарли дамда акциялар нархи шиддат билан тушиб кетди ва бозор каттиқ инкироз ҳолатига тушиб колди. Шундай дақиқаларда Каупервуд ўзининг барча найрангини ёрдамга чақирди ва қандайдир кутилмаган ва ҳалокатли хабарлар туфайли бор ишлаб топганини сувга уриб кетмаслиги учун ҳар лаҳзада ҳушёр туришга мажбур бўлди.

Унинг Иттифоқ яхлитлигини сақлашни талаб этувчи ватанпарварлик туйғуларидан қатъи назар урушга нисбатан шахсий муносабати шундан иборат эдики, бу хонавайронлик

ва кимматга тушувчи корхонадир. Эндиликда Атлантика океанидан Тинч океанигача ва Канада қорликларидан Мексика қўлтиғигача ястанган Қўшма Штатларни кадрламаслик мумкин эмаслигини англамаслик учун миллий ғурурдан у қадар маҳрум бўлиб қолган эмасди. 1837 йилда туғилган Каупервуд мамлакатнинг ҳудудий яхлитлигига (агар Аляскани ҳисобга олмаса) қандай эришганига гувоҳ эди. Унинг ўсмирлик пайтларида АҚШ испанлардан сотиб олинган Флорида билан бойиб олганди; Адолатсиз урушдан кейин Мексика 1848 йилда Мексика Техасни ва ундан ғарбга томон бўлган ҳудудни бой берди. Олис шимолий ғарбда Англия ва Қўшма Штатлар ўртасидаги чегара можаролари, ниҳоят, бир ёқлик бўлди. Ижтимоий ва молиявий масалаларга кенг қарайдиган одам бу воқеликлар аҳамиятини чуқур тушунмаслиги мумкин эмасди. Нима бўлганда ҳам, улар бундай кенг давлатда яшириниб ётган чексиз тижорат имкониятларини англашга мажбур этар эди. У ҳар бир тадқиқ этилмаган ирмоқда, вилоятнинг ҳар бир қарич ерида бениҳоя пул топиш манбаларини кўзда тутган молиявий найрангбозликлар ёки хаёлпарастликлар сирасига кирмас эди; бироқ мамлакат ҳажмининг ўзиёқ улкан имкониятлардан дарак берарди, уларни Фрэнк умид қилганидек, ҳар қанақанги тажовузқорликдан тўсиб қолиш мумкин эди. Океандан океангача чўзилиб кетган ҳудуд, агар Жанубий штатлар Шимолий штатлардан воз кечгудек бўлишса, бой берилиши мумкин бўлган катта бойликларни бағрида яшириб ётарди.

Айни вақтда негрларни озод қилиш муаммоси Каупервудга жиддий бўлиб кўринмасди. У болалигидан шу ирқ вакиллари қузатиб келарди, уларнинг фазилатлари ва нуқсонларини ҳисобга оларди, у буларни туғма деб билар ва уларнинг тақдирини шулар ҳал қилади деб ўйларди.

Масалан, у негрларга айни вақтдаги меъёрдан ортиқ даражада аҳамият берилишига зинҳор ишонмасди. Нима бўлганда ҳам, уларнинг олдида ҳали узок ва оғир кураш ётибди, унинг қачон ниҳоясига етишини эса яқиндаги авлодлар билмайди. Улар учун озодлик талаб этувчи назарияга қарши Фрэнкнинг заррача эътирози йўқ эди, бироқ жанубликларнинг бойлиги

ва иқтисодий тузумига килинган тажовузларга улар бор кучи билан қаршилиқ кўрсатмасликлари кераклиги сабабини ҳам кўрмаганди. Албатта, айрим ҳолларда қора танли қулларга ёмон муомала қилишлари афсусланарли иш. У бу масалани қайта кўриб чиқиш керак, деб биларди, бироқ қора танлиларнинг ҳомийлари олиб борган ҳалиги курашда ҳеч қанақанги жиддий ахлокий сабабини кўрмаганди. Жуда кўпчилик эркак ва аёлларнинг аҳволи мамлакат конституцияси ҳимоя қилишига қарамай, қулларнинг аҳволидан яхши эмаслигини биларди. Рухий қуллик, руҳи ва жисми заифлар қуллиги ҳамон мавжуд эди-да. Каупервуд Сэмнер, Гаррисон, Филиппс ва Бичерларнинг нутқларини кизикиб кузатиб борарди, аммо ҳеч қачон бу муаммони ўзи учун ҳаётининг муҳим муаммо деб ҳисобламасди. У солдат бўлишга ёки солдатларга буйруқ беришга асло ишқибоз эмасди ва нотиклик истейдодига ҳам эга эмасди; ҳатто сармоядорлик соҳасида ҳам баҳслар олиб боришга фаросати етавермасди. Уни фақат унинг учун фойдали бўлган нарсани кизиктирарди ва бутун фикру-зикри фойдага қаратилганди. Унинг ваганидаги биродарқушлиқ уруши унга фойда келтириши мумкин эмасди. Гарчи кўплар учун оғир синовлигини билса-да, баланд ҳарбий солиқлар солишга жон куйдиравермасди. Ўлимлар ва мусибатлар ҳақидаги ҳикоялардан у қаттиқ таъсирланарди, аммо, афсуски, инсон ҳаёти ана шундай ифлосликлардан холи эмас ва ундаги бирон нарсани ўзгартиришга унинг қурби етмайди! Қунда-қунда ҳарбий гуруҳларнинг келиб-кетишларини кузатар, жанг майдонидан ёки лазаретлардан қайтган кир-чир, озиб-тўзган, жанда кийимли ва касалланд одамлар тўдаларига ҳар қадамда дуч келар экан, у ўз йўлидан кетиб борарди; унинг уларга ичи ачир эди, холос. Бу унинг кўнглидаги уруш эмасди. У бунда иштирок этмасди ва фақат бир нарсани биларди – ватанпарвар сифатида ҳам, сармоядор сифатида ҳам у бу урушнинг тамом бўлишидан ҳаят хурсанд бўларди. Уруш хонавайронлик келтиривчи, фожиа, мусибатли уруш эди.

Қунлар бирин-кетин ўтиб борарди. Бу вақт ичида ҳокимият маҳаллий органларида сайлов бўлиб ўтди ва шаҳар хазинабо-

ни, солик вакили ва мэр алмаштирилди. Бирок Эдвард Мэлиа Батлер, афтдан, олдинги мавкедан фойдаланишда давом этарди. Батлерлар ва Каупервудлар ўртасида узвий дўстлик ўрнатилди. Гарчи турли динга эътикод қилишса-ла, миссис Батлер Либиан билан апок-чапоқ эди; иккала хогин аравада бирга сайр қилар, дўконларга бирга борар эди; тўғри, миссис Каупервуд ўзининг катта ёшдаги дугонасига бир қадар жиддийроқ муносабатда бўларди ва унинг саводсизларча нутқи, ирландча лаҳжаси ва тўпориларча дидидан хиёл ноқулай ахволга тушарди, ўзининг ҳам худди шундай плебей зотидан келиб чикқанини унутар эди. Бирок, бошқа томондан, у бу аёлнинг ғоят меҳрибонлиги ва самимийлигидан ҳам кўз юмолмасди. Егани олдида, емагани кстида бу аёл одамларга яхшилик қилишни яхши кўрарди, Либиан ва унинг болаларининг кўнглига қарар ва эркалар эди.

“Биз билан бирга овқатлангани келиш эсингиздан чикман-а!” (Батлерлар фаровонликнинг шундай даражасига етган эдиларки, бунда кеч овқатланиш таомилга кирганди). Ёки: “Эртага тагин менсиз сайрга чикиб кетманг!”

“Тан-жони соғ бўлгир, Эйлиндай киз бор экамми дунёда!” Ёки: “Шўрлик Норагина шу кунларда нимадандир хафа кўрилади”. Бирок инжик, феъли тез, ўзига бино кўйган ва кибрли Эйлин миссис Каупервуднинг ғашига тегар, гоҳо жаҳлини чикарарди. Эйлин энди ўн саккиз ёшда эди ва унинг бутун вужудида қандайдир киши кўзини куйдирувчи жозиба акс этиб турарди. Унинг қилиқлари болаларга ўхшарди, гоҳо шўхлик қилишни яхши кўрарди ва монастирда тарбия олганига қарамай, унинг эркини заррача бўғишларига тоқат қилолмасди. Бирок шунда ҳам Эйлиннинг мовий кўзларида унинг очик ва самимий қалбини ифола қилиб турувчи майин шуъла порлаб турарди. Ўзлари айтганидек, кизларни “меҳрибон католик” қилиб тарбиялашга ҳаракаат қилишар экан, Эйлиннинг ота-онаси ўз вақтида унинг учун Жерментаундаги авлиё Тимофей черкови ва монастирлик мактабини танлашганди. Эйлин у ерда католик ақидапарастлиги ва расм-русумлари билан табиқти, аммо улардан ҳеч нима тушуна олмади. Бирок унинг

хотирасида куйидагилар маҳкам ўрнашиб колганди: деразалари хира ялтираб турувчи эҳром, баланд ок меҳроб ва унинг хар иккала томонида эгнига олтин юлдузлар жимжима килиб турган мовий ридо кийган, боши атрофида гулчамбари бўлган ва қўлида асо тутган авлиё Иосиф ва биби Мария хайкаллари. Ҳар қандай католик эҳромларини-ку, қўяверинг, умуман, эҳром кўзни қувонтиради ва руҳга ором бағишлайди. Ибодат чоғида эллик, ҳатто ундан кўпроқ шамлар нурига тўлган, руҳонийлар ва хизматкорлар эгнидаги сербурма либослар туфайли янада улуғворроқ ва савлатлироқ кўринган меҳроб, ридолар ва қўлқопларнинг ранг-баранг ва чиройли кашталари кизга ёқар ва уни ўзига махлиё киларди. Айтиш жоизки, уни хар доим улуғворлик ўзига тортар, ёркин расмларни жондан севар, “муҳаббатга муҳаббат билан карашни ёктирарди. Эйлин кичик ёшиданок ҳеч қачон нарсалар моҳиятининг туб мағзи-ни чакиб ўрганмаганди, аниқ билимларга кизикмасди.

Юқорида айтилган гаплар тўлалигича Эйлинга тааллуқли деса бўларди. Бу вақтга келиб у анча хиссиётли шахсга айланиб улгурган эди, дейиш унча тўғри келмасди. Хулди шу нарсалар ҳали унда ниш урганича йўқ эди. Дон ҳадеганда ҳосил беравермайди. Зиёратгоҳ, черковни атиги бир нечта чирок ғира-шира ёритиб турган шанба окшомлари, патернинг ваъзалари, у фарз килган риёзат ва панжарали деразадан шивирлаб айтилган истиғфорлар уни галати ҳаяжонга соларди. Уни ўз гуноҳлари даҳшатга солмасди. Осий бандаларга мунтазир дўзах Эйлинни чўчитмасди. Виждон кийналиши унинг етти ухлаб тушига кирган эмасди. Черковга судралиб келадиган ва тасбех ўгирганча дуоларни минғирлаган чол ва камширлар унинг учун хочнинг муқаддаслигини билдириб турувчи ёғоч санамларнинг ўзига хос сафидаги киёфалардан ўзга нарса эмасди. Айниқса, ўн тўрт-ўн беш ёшларда тавба-тазарру килиш, ўз ваъзларини: “Ана шунака, менинг шайдо бўтагинам...” деб бошловчи руҳоний овозига кулок солиш унга ёқарди. Бир қариб-чуриган, монастир пансионининг ўқувчи кизларига ваъз ўқийдиган француз патер ўзининг оккўнгиллиги ва мулойимлиги билан айниқса, Эйлиннинг юрагини эзиб

юборарди. Унинг дуолари самимий янграрди, киз шошиб ва пала-партиш ўқийдиган дуолардан ҳам самимийрок бўларди. Кейинрок унинг фикру зикрини авлиё Тимофей церковининг ёш патери ота Давид эгаллаб олди. У жингалак сочлари манглайига тушиб турадиган, пастерча кулоҳини олифталарча бошига кўндириб оладиган кизил юзли барваста одам эди; якшанба кунлари у кўлларини дадил ва тантанавор силкитиб, табаррук сувни кавмларга сепи-сепи скамейкалар оралиғидан ўтиб келарди. У истиғфорларни қабул қиларди ва Эйлин миёсига келган куфрона фикрларни гоҳо шивирлаб такрорлашни яхши кўрарди, бу билан руҳонийнинг унинг тўғрисида нималарни ўйлаётганини илғашга ҳаракат қиларди. Минг истаб-хоҳлагани билан у пастирда илоҳий ҳукмрон вақилини кўришга муваффақ бўлолмасди. Ота Давид хаддан ташқари ёш, хаддан ташқари одатдаги одам эди. Ўзи ҳақида ҳузур билан сўзлаш ва кейин эса тавбасига таянган гуноҳкор киз кўринишида эшик томон йўналиш учун қилган ҳаракатида қандайдир маккорлик, жиззакилик ва менсимаслик бўларди. Авлиё Агата мактабида у “кийин” тарбияланувчи ҳисобланарди, зеро кўп ўтмай, меҳрибон сингиллари сезишча, бировлар амрига бўйсунуш учун у хаддан ташқари қувноқлик, хаддан ташқари серғайратлик қиларди.

– Бу мисс Батлер, – деди бир куни мураббия она Эйлиннинг бевосита мураббияси бўлмиш ҳамшира Семиронияга, – ерга урсангиз осмонга сапчийди. Агар усталик билан иш тутмасангиз, у бошингизга не кунларни солмайди. Менимча, унинг баъзи қилиқларига чидашингизга тўғри келади. Нима бўлганда ҳам, ундан кўп нарсага эришасиз хали.

Шундан буён ҳамшира Семирония Эйлиннинг кош-қовоғига қарамайдиган бўлиб қолди, баъзи вақтларда эса ҳатто кўра-била туриб ноҳўя иш қилишига йўл қўйиб берарди. Бирок роҳибанинг бунда ҳам иши ҳар доим ўнгидан келавермасди – кизалок отасининг бойлигидан ва ўзининг бошқалардан устунлигидан қаттиқ ғурурланарди. Тўғри, баъзан унинг бирдан уйга боргиси келиб қоларди ёки у мураббия ҳамширадан тасбеҳига қора ёғоч хочли ва Исонинг қумуш тасвири

туширилган йирик мунчоклар ўтказиб беришини илтимос киларди – пансионда бу зўр ҳурмат саналарди. Бу ва шунга ўхшаган имтиёзлар шанба куни кечкурун монастыр ерларида сайр қилишга, гуллардан хоҳлаганча узишга, бир нечта оргкча қўйлакка эга бўлишга, такинчоклар тақишга рухсат унга мукофот тарзида тақдим этиларди. ишқилиб у синфда ўзини тинч тутсин, тинч юрсин ва паст овозда гаплашсин (қўлидан келганча, албатта!), чирок ўчирилгандан кейин бошқа кизлар хузурига бориш учун йўлкаларга чиқиб кетмасин ва у ёки бу мураббия ҳамширага азбаройи меҳри жўш урганидан уни қаттиқ кучоқлаб, бўғиб қўймасин. Эйлин мусикани севарди ва гарчи унда рангтаъсир бобида ҳеч қандай салоҳият бўлмаса-да, шу касб билан шуғулланишни жон-дили билан истарди. Китобларга, айшикса, романларга ҳам кизиқарди, аммо уларни қаердан олишни билмасди. Қолган ҳаммаси – грамматикани, хуснихатни, ҳунармандчиликни, диний қонунларни ва бутун жаҳон тарихини ўлгудай ёмон кўрарди. Яхши овоз чиқариш қоидалари, бу ҳам, албатта, кўнгилга урмайдиган нарсаси. Унга ўргатишгани етти букилиб таъзим қилиш ҳам ёқарди ва у ота уйига қайтиб боргач, меҳмонларни қандай кутиб олиши ҳақида ўйларди.

Эйлин ҳаётга қадам қўйиши билан маҳаллий жамиятнинг алоҳида қатламлари аҳволидаги барча нозик тафовутлар уни ҳаяжонга сола бошлаганди; у отасининг бошқаларда кўрганидек, данғиллама ҳовли-жой қуриб олишини ва унга жамият томон йўл очишини жуда-жуда истарди. Унинг бу хоҳиши рўёбга чиқмади ва энди у бутун фикру-зикрини қимматбаҳо такинчокларга, миниладиган отларга, шоҳона араваларга ва, албатта, қўплаб қийим-кечакларга эга бўлиши мумкин бўлган нарсаларга қаратганди. Улар истикомат қилаётган уйда қатта зиёфатлар уюштириб бўлмасди ва Эйлин ўн саккизга қириб-қирмаёқ лат еган иззат-нафс одобини бошдан кечириб ўтирибди. У бошқача ҳаётга орзуманд эди! Аммо орзулари ушалиши учун у нима қилиши керак?

Эйлиннинг чиройли безак буюмлари, жавоҳиротга тўла хонаси бетокат ва қибрли одамдаги нуқсонларни ўрганиш учун

намуна бўлиб хизмат килиши мумкин эди – туфлилар, чулкилар, ичкўйлақлар ва кечлик либосларни Эйлин гоҳ-гоҳидагина кияр эди. У атир-упаларнинг барча русумларидан бохабар эди (холбуки уларнинг унга сира ахамияти йўқ эди) ва атирларни ҳам, упаларни ҳам чексиз миқдорда сотиб олганди. Унда саришталикка ҳавас йўқ эди, балки ҳамма нарсасини баравар кўз-кўз килишни севарди. Хонасидаги беҳисоб эшик ва дераза пардалари, майида-чуйда безак буюмлари ва сувратлар уйдаги бошка барча жихозлар билан асло ҳамоҳанг эмасди.

Эйлинни Каупервуд асов отга ўхшатарди. Кизни у онаси билан кўпинча дўконларни айланиб ёки отаси билан аравада бирга сайр килиб юрганида учратарди ва у билан суҳбатлашганида киз ўзини эңсаси қотганга солишини кўриб кулгиси кистар ва завқланарди.

– Эй худойим-ей, ёруғ дунёда яшаш ҳам жонга тегиб кетди! – дерди киз, аслида ҳаётнинг ҳар бир лаҳзаси унинг учун эзгу шодликка тўлиб турган бир паллада. Каупервуд кизнинг рухий моҳиятини ўзича тўғри тавсифлаб олганди: бутун вужудидан ҳаёт булоғи жўш уриб турган, ҳаёлида севгидан ва севги ўзи билан олиб келадиган ҳамма нарсадан бошка ҳеч вако йўқ бир киз. У кизга бокканида унга шундай туюлардики, гўё табиат қандайдир жисмоний жихатдан эңг олий хилкатни яратишга жазм қилган-у, ҳар жихатдан мукамал мана шу киз вужудга келгандай. Яқин орада бир толен порлоқ йигит кслади-да, уни ўзи билан олиб кетади, деган ўй кечди унинг ҳаёлидан. У насиб этган ўша йигит кизни ўзида саклаб қолиш учун бисотидаги бор ширин сўзларни ишга солиб, уни қафтида асраб-авайлашга мажбур бўлади.

– Мана бу тирмизак киз бутун дунё отанинг чўнтагида деб ўйлайди. – деди бир куни Лилиан эри билан суҳбатлашиб ўтирганида. – Гапларини эшитиб, шундай ҳаёлга борасанки, гўё Батлерлар насли ирланд киролларига бориб такалармиш! Унинг мусика ва санъатга бўлган кизиқиши масхарабозликдан бошка нарса эмас.

– У тўғрида бундай каттик гапирмасанг бўларди! – сиполик билан уни тинчлантирди Каупервуд (бу вақтда Эйлин унга

жуда ёкиб колганди). – Созни яхши чалади, овози ҳам чакки эмас.

– Шундайку-я, лекин унда дид деган нарса йўк. Каёқдан ҳам бўлсин? Отаси билан онасининг аҳволини кўр – шуларнинг кизи-да!

– Тўғрисини айтсам, унда мен ҳеч канака ёмон нарсани кўрмаяпман, – сўзида туриб олди Каупервуд. – Кувнок киз, хусни ҳам ёмон эмас, тўғри, у ҳали она сути оғзидан кетмаган кизалок ва бироз такаббур ҳам, аммо ундаги бу нарсалар ўтиб кетади. Энг асосийси – у нодон эмас – сергайрат.

Эйлин унга жуда мойил эди ва буни Фрэнк биларди. У кизга ёкарди. Киз уларникига келганида рояль чалиб, кўшик айтишни севарди, шуни айтиш керакки фақат Фрэнк борлигида кўшик айтарди. Фрэнкнинг дадил, шахдам одимлашлари, кучли гавдаси ва хушбичим боши – ҳаммаси кизни ўзига маҳлиё этарди. Шунча дали-гулилигига ва саркашлигига карамай, киз гоҳида унинг олдида кўйдаи ювош бўлиб коларди. Бирок, одатда, йигитнинг хузурида у айниқса кувнок ва мафтункор бўлиб кетарди.

Дунёдаги энг бссамар иш – бу одам феълини аниқ белгилаш. Ҳар бир одам зиддиятларнинг бутун бир тугуни, истёодли шахс тўғрисида гапирмаса ҳам бўлади.

Шу бонс Эйлин Батлерга узил-кесил таъриф беришнинг асло иложи йўк. Гарчи сайқал топмаган ва ибтидоий бўлса-да, унда, шубҳасиз, ақл бор эди, шунингдек, вақти-вақти билан унга замондош бўлган жамият карашлари ва шартлари билан жиловлаб кўйилган, табиий равишда ижобий жиҳатда намоён бўлган феъл-атвор соҳибаси ҳам эди. У эндигина ўн саккизга кадам кўйган ва Фрэнк Каупервуддек одамга мафтункор кўринар эди. Унинг бутун вужудидан илгари ҳеч бир аёлда учрамайдиган ва ҳеч қачон уларнинг биронтасидан билиб туриб талаб этмаган нарса – кувноклик ва шод-хуррамлик ёғилиб турарди. У қачонлардир билган киз ё аёллардан биронтаси бундай туғма ҳаётий кучга эга эмас эди. Унинг заррин сочлари тўлқин-тўлқин бўлиб, манглайи узра солланар ва кўнғирок бўлиб, боши оркасига тушиб турарди. Бурнининг бежиримли-

гини айтмайсизми, учи тўғри тушган, катаклари кичик-кичик, хаяжон ва хайрат тўла кўзлари катта-катта. Каупервудга, айникса, унинг мана шу мойил кулранг кўзлари кўпроқ ёқарди. Унинг пардозлари беихтиёр канизакларнинг билакузуклари, сирғалари ва кўкрактуморларини эсга соларди, холбуки, Эйлин бунақа нарсаларни умрида такмаганди. Кўп йиллар ўтгач, Эйлин тирнок ва кафтларига жон-жон деб хина кўярдим, деб айтганди унга. Вужуди соғлом ва кучли Эйлин эркаклар унинг хақида нима деб ўйлашларига ва бошқа аёлларга киёсан уларга қанақа кўринишига кизиқарди.

Фойтунларда сайр қилиш, Жирард-авенюдаги башанг ҳовлида яшаш Каупервудларникидек уйларда бўлиш – булар бари унинг учун у қадар муҳим эмасди; бироқ айна ўша йилларда киз ҳаётнинг маъноси мана шундай имтиёзлардангина иборат эмаслигини тушунарди. Шу нарсалари йўқ одамлар ҳам яшаб юрибди-ку.

Барибир ҳам бойлик ва бошқалардан устунлик унинг бошини айлантитарди. Рояль олдида ўтиралими, сайру томошаларда бўладими ё ўзини тошойнага солиб турган бўладими, у ўзининг гўзаллигини, мафтункорлигини ҳис этиб турарди, эркаклар учун бу нимани англатишини ва аёлларда қанақанги ҳасад ўти ёкишини биларди. Гоҳо камбағал, сийнаси текис ва кўримсиз кизларни кўрганида, уларга раҳми келиб кетарди; баъзида эса унинг ҳуснига ёки жамиятдаги мавқеига рақобат қилишга жазм этган биронта киз ё аёлга нисбатан унда англаб бўлмас нафрат аланга оларди. Шунақаси ҳам бўлардики, Четнат-стритдаги ҳашамдор дўконларда ёки паркдаги сайрда, отда ё фойтунда кетаётганда таникли хонадоннинг кизлари Эйлин билан кўришганларида бизлар киммиз-у сен кимсан дегандек, бурунларини кўтариб олишарди. Шундай учрашувлар чоғида ҳар икки тараф бир-бирига еб қўйгудек бўлиб қарарди. Гарчи олий жамиятнинг хунаса sifat жентльменлари уни заррача ўзига тортмаса-да, Эйлин шу жамиятга ёриб киришни ўлгудек ёқтирарди. У ҳақиқий эркакни орзу қиларди. Ҳар замон-ҳар замонда унинг нигоҳига “муносиб”дай кўринган йигитлар ташланиб қолади, аммо булар одатда отасининг танишлари,

майда сиёсий арбоблар ёки маҳаллий конун чиқарувчи кенгашининг унинг ижтимоий поғонасидан қуйироқда турувчи аъзолари бўлар эди, шу боис улар киз учун тез аҳамиятини йўқотар ва меъдасига урарди. Қария Батлер жамиятдаги чинакам сара одам ким эканлигини билмас эди. Аммо мистер Каупервуд... у ана шундай сара, кучли ва вазмин бўлиб кўринди; миссис Каупервудга қараб туриб, Эйлин унинг хотини жуда бахтли бўлса керак, дёб ўйларди, кўпинча.

XIV боб

“Каупервуд ва К” фирмаси бошлиғи Каупервуднинг ажойиб заём муомалаларидан кейин тез олға силжиши охир-пировардида ахлокий, молиявий ва қўплаб бошқа жихатларда унинг ҳаётига анча кучли таъсир қилган одам билан юзма-юз бўлишига олиб келди. Бу янги шаҳар хазинабони Жорж Стинер бўлиб, бошқалар қўлида ўйинчок эди, айнан иродасининг бўшлиғи сабабидан ҳам у ўзини муҳим шахс деб чоғлар эди. Бу лавозимга тайинлангунича Стинер кўчмас мулк олди-сотдиси бўйича майда сугурта агенти ва комисионерси бўлиб ишларди. Унга ўхшаган бундай одамлар ҳар қандамда минглаб учрарди – уларда на хушёрликдан, на чинакам зехндан, на кашфиётчилик салоҳиятидан, на бирор лаёқатдан ном-нишон бор эди. Бутун умри давомида бир марта ҳам жўяли бир фикр айтолган эмас. Тўғри, уни ҳеч ким ёмон одам деб айтолмасди. Ташқи кўринишидан у қандайдир тажанг, нурсиз, нимадандир норозидек бўлса-да, аммо бу унинг рухий киёфасини белгилай олмасди. Кўзлари сув рангига ўхшаб, кулрангга мойил кўк, сочи оппоқ ва сийрак, лаблари шалвираган ва ифодасиз. Стинер баланд бўйли одам эди, нақ олти фут келарди, елкалари кенг-кенг, бироқ хушқомат эмасди. У бироз букчайиб юрарди, қорни хиёл олдинга осилиб тушган. Гаплари нукул барчага таниш соҳаларга тегишли бўларди – рўзномалар ҳақида, қуруқ хангомалару тижоратга оид гий-

батлар. Танишлар ва кўни-кўшнилар у билан ёмон муомалада бўлишмасди. Уни ҳалол ва яхши одам деб билишарди ва у ўзи аслида шунақа ҳам эди. Хотини ва тўртала фарзанди ҳам одатда шунақа одамнинг хотини ва фарзандлари қандай бўлса, ўшандай туссиз ва камсукум эди.

Шулар барчасига қарши ўлароқ – сиёсий ва айнан сиёсат нуктаи назаридан – Жорж Стинер вақтинчалик жамоатчилик диққат марказида бўлиб қолди, бунга Филадельфияда ярим асрдан бери амал қилиб келган маълум сиёсий услублар имкон яратди. Биринчидан, Стинер ҳукмрон партиянинг сиёсий қарашлари йўлини тутди; шаҳар кенгаши аъзолари ва унинг округи раҳбарлари уни ишончли одам деб билар эдилар, айниқса, сайловолди компаниясига овоз тўплаш вақтида бу одам жуда иш берди. Икинчидан, биронта пичоққа илингудек фикр айта олмаганидан нотик сифатида ҳеч нарсага ярамаса-да, баққоллар, темирчилар ёки кассоблар қайфиятини билиш учун уни уйма-уй юришга юбориш мумкин эди; у ҳар ким билан дўстлашиб кетаверарди ва натижада сайловнинг қандай нихояга стишини олдиндан аниқ айтса бўлаверарди.

Ўша вақтларда шаҳарнинг сиёсий тақдири Қўшма Штатларнинг сенатори, Марк Симпсон деган одам, Эдвард Мэлия Батлер ва бой кўмир савдогари ҳамда молия ишбилармони Генри Молленхауэр қўлида эди. Уларнинг ихтиёрида агентлар, гумашталар, чақимчилар ва хуфия шахсларнинг бутун бир штаби бор эди. Сиёсий пайрангларнинг шовкинсиз ишлайдиган машинасидаги митти филдирак Стинер ҳам шулар сирасига кирарди.

Бундай одамнинг бошқа шаҳарда ҳазинабон бўлиб ишлашига ҳеч кимнинг кўзи етмасди, аммо Филадельфия аҳолиси ўзининг маҳаллий ишларидан ташқари дунёдаги ҳамма нарсага бепарвою бсғам қараши билан ажралиб турарди. Битта-яримта одамни ҳисобга олмаганда аҳолининг қўлчилиги ўз сиёсий қарашларига эга эмасди. Сиёсат ишбилармонлар сулоласини сотиб олишга қаратилган эди. Лавозимлар кўрсатган хизматларига муқофот тарзида у ёки бу шахслар у ёки бу гуруҳлар ўртасида тақсимланарди. Бундай “Сиёсат”нинг охири нима билан тугагини ким билиб ўтирибди дейсиз!

Шундай қилиб, вақт ўтиши билан Жорж Стинер аввал муниципалитет аъзоси, сўнгра ўз округи раҳбари, ва ниҳоят, муниципалитет раиси, шахсий ҳаётда эса – тош майдалаш ва гишт заводи эгаси бўлган Эдвард Стробик кўзи ўнгида persona granta бўлиб қолди. Стробик сиёсий раҳбарларнинг шу училиги ичида энг пих ёргани ва йирткичи Генри Молленхауэрнинг гумаштаси эди. Молленхауэр гаразғўйлик билан муниципалитетдан бирор нарса ундирганида, Стробик унинг қўлида итоаткор қурол бўлиб хизмат қиларди. Молленхауэр кўрсатмаси билан Стинер муниципалитетга сайланган эди, у буюрилган одамга итоаткорлик билан овоз берганида, уни йўл бошқармаси мудирига муовин қилиб қўйишди.

Шу сзда у Эдвард Мэлия Батлер нигоҳига тушди ва унга майда-чуйда хизматлар кўрсата бошлади. Бир мунча муддатдан сўнг Батлер бошчилигидаги республикачилар партиясининг сиёсий қўмитаси шаҳар хазинабони лавозимига ювош, итоаткор ва айни вақтда беҳад содик одам керак, деган қарорга келди; шу тарика Стинернинг исми сайлов бюллетенида пайдо бўлди. Гарчи ажойиб ҳисобчи бўлса-да, Стинер молия масалаларини ҳал этишда нўнок эди; аммо қудратли ҳукмдор қўлида тайёр қурол бўлган ҳуқуқ маслаҳатчиси Риган истаган вақтда унга фойдали маслаҳат бера олмасмиди? Шундай қилиб, Стинер номзодини ўтказиш ҳамирдан қил суғургандек битди. Номзодлар рўйхатига тушиш сайланган билан баробар эди. Филадельфияга энг аввало ҳалол шаҳар бошқаруви зарурлиги ҳақидаги сийқаси чикқан жумлаларни бир неча ҳафта зерикарли оммавий йиғинларда тутилиб-сутилиб, гўлдираб юргандан кейин Стинерни расман лавозимга сайлаб қўйишди. Бор гап шу.

Жорж Стинернинг маъмурий ва сармоядорлик қобилияти бу лавозимга қанчалик мос келиш-келмаслиги ҳақидаги масала, сирасини айтганда, агар шаҳарлар ичида Филадельфия ўша даврда энг омадсиз молиявий тизим ёки тўғрироғи, шу нарсанинг бутунлай йўқлигидан кийналмаганда, ҳеч қандай аҳамият қасб этмасди. Гап шундаки, солиқ вакиллиги ёки хазинабонга шаҳарга қарашли маблағларни шаҳар ташқарисида-

ги пўлат сандиқларга тўплаш ва сақлаш ҳукуки бериларди, бу маблағлар шаҳарга даромад келтиришини ҳеч ким талаб ҳам қилмасди. Тилга олиб ўтилган мансабдор шахсларга лавозимдан кетиш вақти келганда фақат асосий маблағни қайтариш мажбурияти юкланарди, холос.

Шу тариқа тўпланган ёки ҳар қандай манбадан олинган маблағларнинг шаҳар газнаси пўлат сандиқларида дахлсиз сақланиши кўзда тутилмаганди. Бу пуллар ўсишга бериб юборилиши, банкларга депозитга қўйилиши ёки хусусий корхоналарни молиялаштиришда фойдаланиши мумкин эди, ишқилиб, асосий маблағ қайтарилса бўлгани. Ўз-ўзидан маълумки, бундай молиявий сиёсат расман тасдиқланган эмасди, аммо у ҳақда сиёсий доиралар ҳам, матбуот ва йирик сармоядорлар ҳам билар эдилар. Бунга қандай қилиб нукта қўйиш мумкин эди?

Эдвард Мэлиа Батлер билан амалий алоқага киришиб, Каупервуд ўз ихтиёри биланми ё билиб-билмайми, ифлос ва тубан найранглар гирдобига тушиб қолди. Етти йил мукаддам “Тай ва К” идорасини тарк этар экан, у биржадаги ўйинларда ҳеч қачон қатнашмасликка онт ичганди. Энди бўлса, яна шу ишга бош қўшиб ўтирибди, тагин янада кўпроқ иштиёқ билан, зеро, у энди ўзига, “Каупервуд ва К” фирмасига ишлаётган эса-да, янги мижозлари – тобора унинг хизматига ошиқётган қудратли олам вакилларининг хоҳишини қондириш иштиёкида ёнарди. Майли, кўп бўлмаса ҳам бу одамларнинг барчасида пул бор эди. Уларнинг барчаси четдан маълумотлар тўплар ва Каупервудга улар учун у ёки бошқа акцияларни гаровга сотиб олишни топширар эдилар, чунки унинг исми кўп-лаб сиёсий арбобларга таниш эди ва у анча ишончли одам деб ҳисобланарди. У шунақа эди ҳам. Шу пайтганча у олиб-сотарлик қилмас, биржада ўз ҳисобига ўйин ўйнамас эди. Ҳатто аксар шу йиллар мобайнида биржада бирон марта ҳам ўз исми билан иш тутмаганини, ўзгалар топширикларини бажариш билан чекланиш қондасидан бир қалам чиқмаганини ўйлаб, ўзига тасалли берарди. Мана, энди унинг ҳузурига биржа ўйинига бутунлай менгзаб бўлмаса-да, мохиятан ундан сира фарқ қилмайдиган таклиф билан келиб ўтирибди.

Шу ерда бир гапни айтиб ўтиш керак бўлади, фуқаролар урушидан анча олдин ва уруш вақтида Филадельфияда ғазнада нақд маблағлар етарли бўлмаган чоғда шаҳар мажбуриятлари деган нарсалар чиқариш одати бор эди, бошқача айтганда, бу муддатли сумма миқдори ва хазинабон фикрича, шаҳар бу мажбуриятларни қачон сотиб олиши ва тўлашига боғлиқ равишда гоҳо бир ой, гоҳо уч ой, баъзан олти ойда ўтадиган йилига олти фоизлик ўша векселнинг ўзи эди. Бу ҳам майда савдогарлар, ҳам йирик пудратчилар билан тўлов ишлари олиб боришнинг одатдаги усули ҳисобланарди. Бирок нақд пул бўлмаган ҳолда биринчи бўлиб шаҳар муассасалари етказиб берувчилари бу векселларни юзга тўксон ҳисобидан ҳисобга олишларига тўғри келарди, бошқалари эса муддат ўтгунча бу нарсаларни кутиб туриш ва ушлаб туриш имконига эга бўлишарди. Бундай тизим, албатта, майда савдо одами учун бориб турган зарар эди, аммо йирик пудратчилар ва банкир идоралари учун бу ғоят манфаатли эди, зеро, шаҳарнинг бу мажбуриятлар бўйича ўз вақтида тўлашига заррача шубҳа бўлиши мумкин эмасди, уларнинг йилига олти фоизлик мутлак ишончлилиги бўлган жойда ажойиб сумма эди. Майда савдогарлардан мажбуриятларни бир долларини тўксон центдан сотиб олар экан, агар кутиб туриш имконига эга бўлсалар, банклар ва маклерлар пировардида мўмайгина пул ишлаб олар эдилар.

Аввалига шаҳар хазинабони, афтидан, ўз ҳамшаҳарларидан ҳеч кимнинг зарар кўришини хохламади – эҳтимол, ўшанда ғазнада ҳақиқатан ҳам тўлов учун нақд маблағ бўлмагандир. Бирок кейинчалик бу мажбуриятларни чиқариш ҳеч ўзини оқламади-оқламади, зеро, шаҳар хўжалигини тежамлироқ юритиш мумкин бўлгандир. Бирок бу вақтга келиб бу мажбуриятлар, буни тасаввур қилиш қийин эмас, маклер идоралари эгалари, банкирлар ва йирик олиб-сотарлар учун катта фойдалар манбаси бўлиб қолган эди ва шу боис уларни чиқариш шаҳар молия сиёсати томонидан муттасил кўзда тутиб келинарди.

Аммо бу ишнинг тескари томони ҳам бор эди. Ўзи учун энг кўп фойдали бўлган ҳолатдан фойдаланиш учун йирик банклар, мажбуриятларни тутиб турувчи яна “ўз одами” бўли-

ши керак, яъни шаҳарнинг сиёсий раҳнамолари билан яхши муносабатда бўлмоғи лозим; бошқача айтганда, у нақд пулга муҳтож бўлиб қолганида ва у ўз мажбуриятлари билан шаҳар газнасига келганда, улар бўйича ҳисоб-китоб қилиниши мумкин бўлмаган. Бироқ у уларни ҳукмдор сулолага яқин турувчи биронта банкир ёки маклерга хавола қилгудек бўлса, унда бошқа гап! Шаҳар газнаси мажбуриятларни тўлаш учун зудлик билан маблағ қидириб қоларди. Ёки бўлмаса, агар бу маклер ёки банкиргга ўз-ўзидан равшанки, “ўзиники”га маъқул бўлса, уч ойга берилган ва сотиб олишга қаровчи векселларнинг амал қилиш муддати яна кўп йилларга чўзилган ҳамда улар бўйича илгаригидек йилига олти фоиздан тўлаб борилган, холбуки, шаҳар уларни тўлаш учун маблағга эга бўлган. Шаҳар газнасини хуфия ва жиноий йўл билан талаш ана шу тарзда давом этган. “Пул йўк!” – бу қоида барча қилвирликларни ҳам хаспўшлаб турган. Кенг омма ҳеч нарсани билмаган. Қасрдан ҳам биларди? Рўзномалар етарлича хушёрлик кўсатмасди, чунки уларнинг кўпчилигини ўша ҳукмдор сулола ўз томонига оғдириб олган бўларди. Озгина сиёсий мавқега ҳам эга бўлган одамлар ичидан бу суистеъмолликларга қарши астойдил ва содиқ курашчилар илгари сурилмасди. Уруш давомида йилига олти фоиздан тўлаб бориловчи тўланмаган шаҳар мажбуриятларининг умумий миқдори икки миллиондан ортиқ долларгача ўсган ва иш жанжалга айланган. Бундан ташқари, маблағ қўювчилардан айримлари ўз пулларини қайтариб олишни талаб этишни ўйлаб қолганлар.

Мана шу муддати ўтиб кетган қарзларни қоплаш ва ҳаммаси яна “ўрага сичқоп тушли, гулдур-гуп” бўлиши учун шаҳар ҳукмдорлари юз долларлик номинал билан фоизли сертификатлар кўринишида тахминан икки миллион долларга (суммани алоҳида аниқ айтиш талаб этилмаган) заём чиқаришга қарор қилганлар, сертификатларни қисм-қисмлаб, олти, ўн икки ва ўн саккиз ойда сотиб олиш мумкин бўлган. Сотиб олиш учун амортизация фонди ажратган сертификатлар очик сотувга қўйилган, улардан тўпланган пулларга аллақачон муддати ўтиб кетган мажбуриятларни сотиб олиш

кўзда тутилган, сўнги вақтларда бу кўпгина нохуш талкинлар пайдо бўлишига олиб келди.

Бу барча ҳагги-ҳаракатлар охир-окибат биттасидан тортиб олиб, бошқасига тўлашга олиб келиши мутлақо равшан. Аслида ҳеч қанақанги муддати ўтган мажбуриятларни сотиб олиш ҳақида гап бўлиши мумкин эмасди. Ҳамма гап шундан иборат эдики, ўша сулола сармоядорлари илгаригидек шаҳар ғазнасини қоқиштириш билан овора бўлганлар: сертификатлар “қимга жоиз” бўлса юзга тўксон ва ундан ҳам қамига сотилган, бунга шаҳарнинг қарз бериш қобилияти пастлиги туфайли уларни очик бозорда сотилаётгани баҳона қилиб кўрсатилган. Қисман шундай бўлган ҳам эди. Уруш яқинда тугаганди. Пулнинг қадри баланд эди. Агар тўксон долларлик шаҳар заёми сертификатлари тақдим этилмаса, сармоядорлар истаган жойда анча баланд фоизларни ола билганлар. Бироқ шаҳар маъмуриятига дахлдор бўлмаган ва унинг фаолиятига хушёрлик билан муносабатда бўлган бир гуруҳ сиёсатчилар, шунингдек, қатор рўзномалар ва сиёсатдан четда турган айрим сармоядорлар мамлакатда ватанпарварлик руҳининг умумий кўтарилиши таъсири остида заёмни альпари усулида жойлаштиришни талаб эта бошлаганлар. Шу боис заём чиқариш ҳақидаги қарорга тегишли банд қиритишга тўғри келган.

Ўз-ўзидан маълумки, бу ҳол заём сертификатини тўксон доллардан олиш илҳижда юрган сиёсатдон ва сармоядорларнинг махфий қелишувларини қиппаққа чиқарди. Маблаг тақчиллиги туфайли уларнинг сотиб олмаган шаҳарнинг муддати ўтиб кетган мажбуриятларида туриб қолган ўз пулларини у ёки бу тарзда қириб-қиртишлаб олмағи қерак эди. Биргина йўли қолганди – биржани миридан-қирғача қиладиган маклер топилди. Янги шаҳар заёмини тарқатишга қиришган бу маклер унинг хўжақўрсинга маблаг сарфлаётгандек қилиб кўрсатган ва шу тариқа сертификатларни бир қонасини юз доллардан четга сотган бўларди. Қейинчалик эса, агар заёмнинг қадри тушиб кетса, (бу эса муқаррар эди) улар сертификатларни истаганча сотиб олар ва дастлабки қулай ҳолдаёқ уларни номинал қиймат билан тўлаш учун шаҳарга тақдим эта оларди.

Айни шу вақтда шаҳар хазинабони лавозимига ўтирган ва бундай мураккаб муаммоларни ҳал этиш учун ертарлича моливий қобилиятга эга бўлмаган Жорж Стинер озмунча ташвиш чекмади. Кўплаб эски шаҳар мажбуриятлари соҳиби, эндиликда пулларини Ғарбдаги истикболли корхоналарга қўйиш учун уларни олмоқчи бўлган Генри Молленхауэр Стинер хузурига, шунингдек, шаҳар мерига ташриф буюрди. Симпсон ва Батлер билан биргаликда у “катта учлик” таркибига кирар эди.

– Мана бу муддати ўтиб кетган мажбуриятлар муаммосини бир ёқлик қилиш вақти келди, – деди у. – Менда улар жуда кўп тулланиб қолди, бошқаларда ҳам. Биз чурк этиб оғиз очмай, узок вақт шаҳарга ёрдам бердик, аммо энди ишга киришмасак бўлмайди. Мистер Батлер ва мистер Симпсоннинг ҳам фикри шундай. Янги заём сертификатларини жамгарма биржасида муомалага қўйиб ва шу тарика пулларни ишга солиб бўлмасмикан? Чаккон маклер уларни паритетгача олиб бориши мумкин.

Тарифдан Стинер ҳаддан ташқари хурсанд эди. Молленхауэр одамлар орасида камдан-кам кўринар ва бирон фойдаси бўлсагина шундай қиларди. Энди у шаҳар мэри ва шаҳар кенгаши раиси хузурига ҳам ташриф буюрди, худди Стинер билан бўлганидек, улар билан суҳбатда ўзини сипо, мағрур ва жиддий тутди. Ахир кечагина улар унинг оёғи тагида ўралашиб юрган югурдаклар эмасмиди?

Молленхауэрнинг нима учун Стинерга кизиқиб қолганини ва уникага қилган ташрифи ва ундан кейин хазинабоннинг хатти-ҳаракатлари нечоғли катта аҳамиятга эга эканлигини аниқлаб олиши учун тасвирланмиш воқеалардан олдинги сиёсий вазиятга бир назар ташлаш керак. Гарчи Жорж Стинер маълум даражада Молленхауэрнинг гумаштаси ва шотирини бўлган бўлса-да, бироқ уни сиртдангина биларди. Тўғри, у Стинерни бир неча марта кўрган ва у ҳақда бир нималарни эшитганди, бироқ унинг номини номзодлар рўйхатига кириштишга ўз яқинларини Стинернинг “мўмин болакай” эканига, ҳеч қачон буйруқдан бўйин товламаслигига, ҳеч кимга ортиқча ташвиш келтирмаслигига ва ҳоказоларга ишонтириб, қўндир-

гандан кейингина рози бўлди. Молленхауэр илгарилари ҳам бошқа маҳаллий ҳокимиятларда шаҳар ғазнаси билан алоқани узмаган эди, аммо шу қадар эҳтиёткорлик қилар эдики, ҳеч ким уни чув тушира олмасди. У сиёсий оламда ҳам, сармоядорлар оламида ҳам ҳаддан ташқари таниқли шахс эди. Шундай бўлса-да, Батлерми ё Симпсонми ўйлаб топган режадан у пинагини ҳам бузмади: сиёсий ва тижорат дунёсидан қўйилган шахслар ёрдамида шаҳар ғазнасидан нима бўлса шуни ими-жимиди, шовкин-суронсиз сўриб олавериш режаси. Шундай қилиб, биз тасвирлаётган воқеалардан бир неча йил олдинроқ шу мақсадда махсус агентура ташкил этилган эди: шаҳар кенгаши раиси Эдвард Стробик, шаҳарнинг ўша пайтдаги мери Эйс Конклин, олдерменлар Томас Уайкрофт, Жейкоб Хармон ва яна талай одамлар. Улар турли-туман сохта номлар остида, шаҳар хўжалиги учун асқотиши мумкин бўлган ҳамма нарса билан савдо қиладиган – тахталар, тош, темир, пўлат, цемент ва ҳоказо ва ҳоказолар – фирмалар туздилар, ўз-ўзидан равшанки, мазкур номлар ортида яширинганлар учун бу катта-катта фойдалар келтирарди. Бу эса шаҳарни ҳалол ва виждонли пудратчилар кидириб топиш ташвишидан ҳалос қиларди.

Каупервуд ҳақидаги бундан кейинги ҳикоя шундай “фирма”ларнинг камида учтаси билан боғлиқ бўлганидан, улар фаолиятига қисқача таъриф бериб ўтмоқ лозим бўлади. Уларга Молленхауэрнинг энг ғайратли гумаштаси Эдвард Стробик бошчилик қиларди; бу ўттиз беш ёшлардаги, озғин, қорасоч, қоракўз, шоп мўйловли, чаккон, юлдузни бенарвон урадиган одам эди. У олифталарча ва дид билан кийинарди – йўл-йўл шим, ок жилет, қора визитка ва шойи цилиндр. Оёғидаги ҳаддан ташқари бежамдор пойафзали ҳар доим ялтираб турарди.

Ҳамқасабалардан иккитаси, мистер Томас Уайкрофт ва мистер Хармон бундай ёқимли ва кўркам кўринишга эга эмас эдилар. Кўпчилик ичида ҳамманинг энсасини қотирадиган Хармон молиявий масалаларда дурустгина уқувли эди. Ўзининг тунд кўринишига қарамай, барваста ва малласоч, кўнғир кўзли бу одам фаросатлигина ҳам эди ва ҳар доим унча йирик бўлмаган ва жинойт кодекси нуқтаи назаридан анча хавфсиз бўлган ҳар қандай фирибгарликка бош қўшишга тайёр турарди.

Ушбу фойдали, ammo нимиззатли учликнинг сўнги аъзоси, баланд бўйли, захил, ғамгин ва бўзранг чехрали, кўзлари ичига чуқур ботган Томас Уайкрофт ташки кўринишдан хунуккина бўлса-да, ақлдан Худо берганди. Асли куювчи бўлган бу одам сиёсий фаолиятга тасодифан тушиб колганди. Стинер каби у ҳам фойдали бўлишнинг уддасидан чикарди. Стробик бошчилигидаги турли-туман ва хийла ўзига хос ишлар билан шуғулланувчи учликда иштироки туфайли у унча-мунча бойлик орттирганди, бу ҳақда куйнда сўз юритамиз.

Молленхауэр гумашталари ташкил этган фирмалар муниципалитетнинг эски таркибидаёқ гўшт, курилиш ашёлари, фонус симёғочлари, шағал – хуллас, шаҳар хўжалигига талаб этилиши мумкин бўлган ҳамма нарса билан савдо-сотик киларди. Шаҳар топширган пудратни йўқ килиб бўлмайдди, ammo уни олиш учун аввал шаҳар бошкармаси аъзоларидан биронтасининг томоғини ёглаш керак бўларди, бунинг учун эса пул зарур эди. Фирма қорамолларни сўйиш ёки фонус симёғочларини куйиш билан ўзи шуғулланиши асло шарт эмасди. У фақат бу ишни ташкил этиши, савдо патенти олиши, шаҳар бошкармасидан товар етказиб беришга пудратни тўғрилаши (бу ҳақда, албатта, Стробик, Хармон ва Уайкрофт жон куйдиришади), кейин эса пудратни кушхона ёки куйиш заводи эгаларига ишониб топширишлари керак, улар талаб этилган нарсани етказиб берадилар, воситачи фирмага фойданинг тегишли улушини ажратадилар; бу улуш, ўз навбатида, Молленхауэр ва Симпсонга таксимлаб берилади ёки қисман ҳавола этилади. Буни улар бошқарадиган сиёсий клуб ёки бирлашма эҳтиёжларига яхши ниятда берилган садақа деса бўлади. Булар бари жуда жўн ва ҳаддан ташқари ноқонуний бажарилади. Кушхона эгаси ёки куйиш заводи ўзи пудрат ололмас ва буни орзу ҳам қилолмасди. Айни вақтда шаҳар газнасини юритиб турган ва унча баланд бўлмаган фоизга кушхона эгасига ёки куйиш заводига мол етказиб беришни таъминлаш ёки пудратни бажариш учун зарур пулни қарзга берган Стинер ёки биронга бошка одам на фақат ўзининг бир ёки икки фоизини олиб чўнтагига урган (унинг издошлари шундай килар эди-

лар-да), балки яна фойдадан ҳам мўмайгина улуш олишган. Бош ёрдамчи сифатида Стинерга “ўзлари”дан бир ювош ва сир саклай биладиган одамни тавсия этишди. Хазинабонга Молленхауэр фойдасига иш тутаётган Стробик, Хармон ва Уайкрофтларнинг асло дахли йўқ эди, ҳар замонда бир замон деганларидек, шаҳардан олинган маблағнинг бир қисмини мутлако кўзда тутилмаган нарсаларга ишлатар эдилар. Унинг иши шуларга пул қарз бериб туриш эди.

Лекин кўрайлик-чи, бу ёғи кандок бўларкин. Стинер шаҳар хазинабонлигига номзод қилиб рўйхатга олингунга қадар Стробик – сирасини айтганда, шу лавозимни эгаллашда унинг қўлдошларидан бири (бунинг қонунга ҳилофлиги шундок кўриниб турибди, чунки Пенсилвания штати конституциясига кўра биронта ҳам расмий шахс бошқасининг қўлловчиси бўлиши мумкин эмас) – унга шама қилиб айтдики, унинг сайланишига ҳамкорлик – қонунга зид бўлган нарсани зинҳор талаб этмайдилар, аммо у расамади билан иш тутиши, ошиб-тошиб кетган шаҳар бюджетларига қаршилиқ кўрсатмаслиги, қискача айтганда, туз ичган тузлуғига тупурмаслиги керак. Яна икки қарра икки тўртдай қилиб шуни тушунтириб қўйишдики, у лавозимини бажаришга киришгани ҳамон унга ҳам устидан унча-мунча насиба келиб туша бошлайди. Олдин айтиб ўтганимиздек, Стинернинг бутун умр қосаи оқармай келарди. Сиёсатдонлик билан шуғулланувчи одамлар моддий жиҳатдан ўзларини ўнглаб олганларини у кўрди, суғурта ишлари ва кўчмас мулк савдоси агенти ўларок у эса қўл учида қун кўради. Майда сиёсий гумаштанинг боши сира оғир ишлардан чикмайди. Бошқа сиёсий арбоблар шаҳарнинг янги туманларида данғиллама ховли-жойлар тиклаб олишди. Нью-Йорк, Гаррисберг ёки Вашингтонга қўнгилочар саёҳатлар уюштирадилар. Ёзги мавсумда улар хотинлари ёки жазманлари билан шаҳар ташқарисидаги отелларда дилхушлиқ қилдилар, унга эса шўх-шан тақдир даврасига олиб қирадиган йўл ҳамон ёпик эди. Бу барча имтиёзлар унинг ҳаёлини банд этиши турган гап ва у тиришқоклигидан мамнун эди. Охири унинг ҳам егани олдида, емагани кетида бўлар-ку.

Молленхауэр унинг хузурига келиб ва шаҳар заёми нархини паритетгача кўтариш зарурлиги ҳақида ўз фикрини айтганда – холбуки бу суҳбат Молленхауэр Стробик ва бошқалар орқали хазинабон билан қўллаб-қўлтиклаган муносабатларга бевосита дахл қилмаса-да, – Стинер хўжайинининг амрона овозини эшитиб, ўзининг сиёсий хушомалдгўйлигига имзо қўйишга шошилди ва муфассалрок маълумот олгани Стробик томон отилди.

– Менинг ўрнимда бўлганингизда нима қилар эдингиз? – сўради у Стробикдан. Молленхауэр хазинабоннинг олдига борганини у биларди, аммо бу тўғрида унинг ўзи гап очишини пойларди – Мистер Молленхауэр заёмнинг биржада муомалада бўлишини ва паритетгача чиқарилишини, яъни бир сертификати юз доллардан кетишини хоҳлашини айтди!

На Стробик, на Хармон, на Уайкрофт очик бозорда тўксон долларга баҳоланаётган шаҳар заёми сертификатлари биржада юздан сотилишига қандай эришини билар эди, бироқ Молленхауэрнинг Эблер Сангстэк деган котиби Стробикка ёш Каупервудга мурожаат қилишни эслатди: нима бўлганда ҳам у билан Батлер иш олиб бормоқда. Молленхауэр эса, афтидан, бу ишга ўзининг шахсий маклерини жалб этишга ундамаётганди, Каупервуднинг олдидан бирров ўтилса нима қилибди.

Фрэнкнинг Стинер хузурига киришига таклиф олиши ана шу тарика рўй берди. Унинг хонасига киргач ва унинг ортида Молленхауэр ва Симпсон турганидан беҳабар ҳолда у бу яноқлари чиқик одамга, унинг ғалати бурилган оёғига бир қарашдаёқ молиявий ишларда хазинабон ғирт болакай эканини англади. Ох, бутун тўрт йил давомида унинг қошида маслаҳатчи, унинг ягона маслаҳатчиси бўлсами!

– Салом, мистер Стинер, – деди Каупервуд мулойим ва мийғида жилмайиб, у сўрашгани қўлини узатганда. – Сиз билан танишганимдан хурсандман, албатта.

Нимадан кийналаётганини узоқ ва эринмай Каупервудга хикоя қилди. Гапни узоқдан бошлаб, дам-бадам тутила-тутила олдинда турган кийинчиликлардан қандай кўрқаётганини тушунтириб берди.

– Менинг тушунишимча, асосий вазифа шундан иборатки, мана шу сертификатларни ашарида муомалага киритиш лозим. Мен уларни истаган гуруҳларда ва сиз хоҳлаган суръатда чиқара оламан. Ҳозирги вақтда мен икки юз минг долларлик киска муддатли мажбуриятларни тўлашга етарли пулни ишлаб олмакчиман, кейин эса – омадга қараб.

Каупервуд ўзини соппа-соғ, аммо уни тинчлантиришларини каттик истаётган, бунинг учун катта ҳақ беришга тайёр беморнинг имкониятларини тиклаётган шифокор киёфасида хис этди. Жамғарма биржасининг ўйлаб чиқилган айёрликлари унга кундай равшан эди. Борди-ю, заём муомаласи сўзсиз унинг қўлига тушгудек бўлса, борди-ю унинг шаҳар манфаатлари йўлида иш тутаётганини сир сақлашга муваффақ бўлинса ва ниҳоят, борди-ю, Стинер унга биржада “ҳўкиз” ролини бажаришга, яъни амортизация фонди учун сертификатлар сотиб олишга ва айни вақтда пул қиймати ошганда уларни чакқонлик билан сотишга йўл қўйиб берса, хатто энг кўп миқдорда чиқарилганда ҳам ажойиб натижаларга эришади. Аммо у яқка ўзи иш тутмоғи ва ўз агентларига эга бўлмоғи керак. Унинг миясида режалар пайдо бўла бошлади, бепарво биржачиларни пасайтириш ўйинини ўйнашга қандай мажбур қилиш керак: уларни ушбу заём сертификатлари муомалада тўлиб-тошиб ётганига ва уларни истаган вақтда сотиб олишлари мумкинлигига ишонтира билиш керак, холос. Кейин уларнинг ҳушлари жойига келади-да, заёмларни олиш мумкин эмаслигини кўрадилар, сабаби, барча сертификатлар унинг, Каупервуднинг қўлида бўлади-да! Аммо у ўз сирини дарров оча қолмайди. Ҳе-йўқ, зинҳор-базинҳор! У сертификатлар қийматини паритетгача ошириб боради, кейин эса уларни сотувга қўяди. Ўшанда у ҳам бу ишда анча-мунча нарсалик бўлиб қолади! Булар барчаси ортида шаҳарнинг ўша сиёсий раҳнамолари яшириниб турганини ва Стинернинг ортида яна-да ақллироқ ва муҳимроқ одамлар турганини Каупервуд билмаслиги асло мумкин эмасди. Аммо бундан нима чиқади? Стинер орқали унга мурожаат қилиб, улар ниҳоятда эҳтиёркорлик ва айёрлик билан иш тутганлар! Эҳтимол унинг, Каупервуднинг номи маҳаллий

сиёсий доираларда салмоққа эга бўлаётгандир? Бу эса келажакда унга озмунча нарсалар ваъда қилмайди.

– Шундай қилиб, мистер Стинер, – деди у хазинабоннинг гапларини тинглаб ва яқин йилларда у шаҳар заёмининг қайси қисмини муомалага қўймоқчи эканлигидан вокиф бўлгач. – Ҳаммасини яхшилаб ўйлаб кўришим учун менга бир ё икки кун керак.

– Албатта, албатта, мистер Каупервуд! – ҳозиржавоблик билан рози бўлди Стинер. – Шошадиган жойим йўқ. Аммо бирон-бир тўхтамга келганимиз захоти менга хабар қилинг. Айтгандай, қайси ҳайъатни ижарага оласиз?

– Биласизми, мистер Стинер, фонд биржасида биз, маклерлар, рия қилишимиз шарт бўлган маълум нарх меъёри мавжуд. Бу – облигациялар ёки мажбуриятлар номинал қийматининг чорак фоизи. Тўғри, мен катор сохта битимлар тузишга мажбур бўлиб қолишим мумкин. Айнан қанақа битимлар эканлигини мен сизга кейинроқ тушунтириб бераман, аммо бунинг учун мен сиздан ҳеч нарса олмайман, башарти ки гап орамизда қолса. Сиз учун мен қўлимдан келган ҳамма нарсани қиламан, мистер Стинер, бунга шубҳа қилмасангиз бўлади. Аммо менга ўйлаб олишга бир-икки кун вақт берасиз.

Улар бир-бирининг қўлини қисиб қўйгач, тарқалдилар: Каупервуд олдинда йирик молиявий муомала турганидан мамнун бўлса, Стинер ишонса бўладиган одам топилганидан ўзида йўқ шод эди.

XV боб

Бир неча кунлик мулоҳазадан кейин Каупервуд ишлаб чиққан режани тижорат ва сармоядорлик ишларига унча-мунча фаҳми стадиган ҳар бир одам тўлиқ тушунади. Энг аввало хазинабон шаҳар маблағларини Каупервуд идорасида депозитга қўйиши керак. Шундан кейин шаҳар маблағларини Каупервуд ихтиёрига топшириши ёки бўлмаса уни ўз дафтарлари бўйича

кредитга киритиши, шахар заёми сертификатларининг муайян партияларини, бошламаси учун икки юз минг долларни олиш хукуки такдим этилиши лозим, чунки айнан шунча суммани тезда реализация қилиш маълум булар эди, шундан кейин Каупервуд ушбу сертификатларни муомалага қўйишни ва уларни паритетгача олиб бориш чораларини кўришни зиммасига олади. Шунда шахар хазинабони уларни баҳолаш рўйхатига киритиш ҳақида арзнома билан бетўхтов фонд биржа кўмитасига мурожаат қилади. Каупервуд эса бу арзноmani кўриб чиқишни тезлаштириш учун ўзининг бор обрўйини ишга солади. Тегишли рухсатнома келгандан кейин Стинернинг барча сертификатларини ўша орқали ва фақат ўша орқали таркатади. Шундан кейин Стинер унга амортизация фонди учун Каупервуд канча сотиб олиш зарур деб ҳисобласа, ўшанча сертификатларни сотиб олишга изн беради, токи уларнинг нархи паритетгача кўтарилсин. Заём сертификатларининг талай қисми муомалага қўйиб юборилгандан кейин бунга эришиш учун уларни каттарок гуруҳларда яна сотиб олиш зарур бўлиб қолиши мумкин ва бирмунча муддатдан кейин яна сотувга қўйилади. Сертификатларни фақат номинал бўйича сотишни талаб қилувчи қонунга маълум даражада қарши боришга тўғри келади, бу сохта ва дастлабки битимлар то сертификатлар паритетга етмагунча ҳисобга олилмайдди, дегани эди.

Каупервуд Стинерга бу режа кўп афзалликларга эга эканини тушунтириб берди. Сертификатлар охир-оқибат у ёки бу тарзда паритетгача кўтарилиши боисидан ҳар қандай одам каби Стинерга ҳам заёмли реализациясини энг бошида арзонга сотиб олгани ва уларни нархи кўтарилгунча сақлаб тургани халакит бермайдди. Каупервуд Стинерга ҳар қандай суммага жон-жон деб кредит очади, бунинг учун Стинер улар билан ҳар ойнинг охирида ҳисоб-китоб қилиб туриши керак бўлади. Бунда ҳеч ким ундан сертификатларни албатта сотиб олишини талаб қилмайди. Каупервуд унинг ҳисобини маълум, мўътадил маромга, дейлик, ўн моддагача олиб қиради, шундай қилиб, Стинер пул энди чўнтагимда деб ҳисоблай олади. Тушунмаган одам учун номаълум бўлган бундай усулни тажрибали бир-

жачи беш қўлдай биледи. Иш бир одам ски муайян одамлар гуруҳининг бевосита назорати остида бўлган кадриятларга дахл қилганда, биржада азалдан энг хилма-хил тузуклар қўллаб келинган. Бу усул кейинчалик “Ири”, “Стандарт Ойл”, “Мнс”, “Шакар”, “Бугдой” ва бошқа акцияларда қўлланганидан заррача фарк қилмаган. Ҳали ёш биржачи ҳисобланган Каупервуд биринчилардан бўлиб бундай ишлар қандай амалга оширилишини англаб етганди. Унинг Стинер билан биринчи учрашуви вақтида у йигирма саккиз ёшда эди. У билан охириги марта ҳамкорлик қилганда у ўттиз тўрт ёшда эди.

Ота-бола Каупервудлар хонадонлари учун уйлар қуриш ва “Каупервуд ва К” банкирлик биноси олд деворини таъмирлаш жадал суръатлар билан давом этарди. Идора олд девори илк флорентия услубида тикланганди, у деразали бўлиб, юқори томон ингичкалашиб борар. нафис ўймақори устунлар оралиғида нақшин куйма эшик бор эди, карниз қўнғир оҳақтошдан ясалганди. Бу унча балеид бўлмаган, аммо нафис ва улугвор эшик ўртасида маҳорат билан зарб қилинган ингичка, нафис қўл ёник машъалини кўтариб турарди. Элсуорт Каупервудга қадимда Венецияда бундай қўлни саррофлар дўконидаги лавҳаларда тасвирлаганлар, бироқ энди бу тамганинг дастлабки маъноси унутилиб кетганини айтди.

Хона ичкарасига ялтирок ёғочдан пардоз берилган эди, ёғоч тўсин унга безак бўлиб хизмат қилган. Суйри, чўзинчок, тўртбурчак ва доирасимон майда ўйма нақшли, шиша кўзли деразалар чарақларди, улар кўзни яшнатувчи суврат бўйлаб жойлаштирилганди. Газ шохчалар рим шамдонларидан намуна олиб ясалганди, идора пўлат сандиги эса безак бўлиб хизмат қилганидан кишини ажаблантиради: у идора тўридаги мрамар супачада турарди ва унинг локланган кумушранг сиртида зарҳал ҳарфлар билан “Каупервуд ва К” деб ўйиб ёзилганди. Юксак дид билан безатилган бутун хона айни вақтда гуркираш, салобат ва мустаҳкамликдан дарак бериб турарди. Бино тайёр бўлганида, Каупервуд уни кўздан кечириб чиқди ва мамнун ҳолда Элсуортни мактаб қўйди:

– Менга ёқди! Бу жуда гўзал. Бу ерда ишлаш ҳузур. Агар ховли ҳам шунақа чикса, бу жуда зўр бўларди!

– Макташга шошилманг, улар ҳали тугалланмаган! Шунга карамай, сиз мамнун бўларсиз деб ўйлайман, мистер Каупервуд. Ҳажми унча катта бўлмаганидан уйингиз борасида озмунча бош қогиришимга тўғри келади. Отангизнинг уйини қуриш анча осон кечади. Лекин сизники...

Шундай дея у вестибюл ва каттаю кичик меҳмонхона бўлмаларини тавсифлашга тушиб кетди, у уларни шундай жойлаштирган ва пардозлаган эдики, ҳажми унча катта бўлмаса-да, улар анча кенг ва лаблабали кўринарди.

Қурилиш ниҳоясига етганда маълум бўлдики, ҳар иккала уй чинданам гоят таъсирчан, антика эди ва кўшнларнинг жўн ҳовлиларига сира ўхшамасди. Уларни йигирма фут энликдаги яшил майсазор ажратиб турарди. Тюдорлар мактабидан ниманидир олган меъмор кейинчалик Филадельфия ва бошқа амсрика шаҳарларидаги кўплаб ҳовлиларни ажратиб турган жимжимадорликдан воз кечганди. Айниқса кенг, пасгак, хасис безакли аркларда жойлашган эшиклар чиройли эди, учта ойнаванд дарча ғайриоддий шаклда ясалганди, биттаси иккинчи қаватда Фрэнкнинг хонаси ёнида бўлса, иккитаси пастда, ота уйининг деворида жойлашганди. Ҳар иккала уйнинг пастки қаватида кишки боғлар барпо этилганди – улар бир-бирига карама-карши жойлашганди, умумий сахнининг ўртасида эса диаметри саккиз фут келадиган оқ мраммар фаввора бўлиб, ундаги мраммар ҳайкалча устидан сув жилдираб тушиб турарди. Баланд, туйнуклари бор, яшилтоп-кулранг эшикли девор билан қуршалган бу сахн бутунлай яшил баркут майса билан қопланганди ва юмшоқ яшил гиламни эслатарди. Уй тикланган ғишт маҳсус гранит рангида пиширилган бўлиб, устидан мраммар қоплаб чиқилганди. Энг аввалдаёқ айтиб ўтганимиздек, ҳар иккала уйни кишда ойнавандлаб қўйиладиган яшил устунли айвон туташтириб турарди.

Энди Элсуорт аста-секин хоналарни турли даврларга мос қилиб пардозлай ва жиҳозлай бошлаганди, бу Фрэнк Каупервуднинг бадиий дидини ривожлантиришда катта аҳамият касб этди ва санъатнинг буюк дунёси ҳақидаги таассуротини кенгайтириб юборди. Бу жиҳатдан унинг учун Элсуорт билан

меъморчилик ва мебел услуб ва хиллари, ёғочнинг турли хиллари, нақшларнинг ишлатилиши, тўқималарнинг пишиқлиги, парла ва дарпардалардан тўғри фойдаланиши, мебелларга фанер коплаш ва паркетнинг хилма-хил турлари ҳақидаги узундан-узук суҳбатлар ғоят ибратли ва қадрлидир. Меъморчилик билан бир қаторда Элсуорт яна безак санъатиши ўрганди ва америка халқининг бадий диди ҳақидаги масаласи ҳақида кўп мулоҳаза юритди: бу дид, у тасаввур қилганидек, вақт ўтиши билан ғоят ривожланиб кетиши керак. Ўша вақтда шаҳар ташқарисидаги вилланинг оддий уйи билан романча усулда бирикиб кетиш ҳоллари азбаройи кўплигидан унинг кўнглига зиғир ёгдай урганди. Қандайдир янги нарсанинг вақти келганди. Бу янги нарса қанақа бўлишини ҳали унинг ўзи билмасди, бироқ уни ҳалитдан қувонтирган нарса шу эдики, Каупервудлар учун лойиҳалаштирган уйлар антика, оддий ва кўза ёқимли ташланадиган эди. Шу сифатлари туфайли улар кўчанинг қолган барча қисми меъморчилиги фониди яққол ажралиб турарди. Элсуорт фикрича, Фрэнк уйининг пастки қаватида қуйидагилар жойлаштирилган эди: емақхона, танобий, кишки боғ ва тамаддихона, шунингдек, асосий вестибюл, ички зинапоя ва унинг тагидан кийимилгич жойи; иккинчи қаватда кутубхона, катта ва кичик меҳмонхона бўлмалар, Каупервуднинг иш кабинети ва Лилианнинг ғулхона билан тутшиб кетувчи пардозхонаси, дид ила жиҳозланган учинчи қаватда болалар хонаси, хизматкорларнинг хоналари ва меҳмонлар учун бир неча хужра жойлашганди.

Элсуорт Каупервудни мебел, портьер, сервант, жовончалар, пардоз-андоз қутилари ва энг носб шакллардаги рояллар нусхалари билан таништирди. Иккаласи биргаликда ёғочга ишлов бериш турлари ва унинг хилма-хил навлари: кизил, кирмизи, ёнғоқ, инглиз эмани, клён, “куш кўзи”ларин муҳокама қилди. Элсуорт “буль” мебелини тайёрлаш қанақа маҳорат талаб этилиши ва унинг Филадельфияда қапчалик мақсадга мувофиқлигини тушунтириб берди: бринч ёки тошбақа нусхалари офтоб ва намликдан тоб ташлаб юборади, кейин эса шишиб, ёрилиб кетади. У яна пардозлаш турларининг айримлари мураккаб-

лиги ва кимматлиги ҳақида ҳам сўзлади ва пировардида катта меҳмонхона учун зарҳал мебелни, кичиги учун гобелен намоённи, ошхона учун француз ренессансини, бошка хоналар учун эса – “куш кўзи”ни (бир жойда зангори бўлса, яна бир жойда табиий рангда), шунингдек, ўймақори енгил ёнғок мебелни тавсия этди. Портъерлар, гулкоғозлар ва гиламлар, унинг айтишича, мебел қопламаси билан уйғунлашиб кетиши керак, аммо ранглар бир-бирига жудаям ўхшаб қолмаслиги лозим.

Элсуорт яна учбурчак шаклдаги роялга буюртма беришни тавсия этди, чунки тўртбурчаги мунг уйғотади. Каупервуд сеҳрлангандай унинг оғзига тикилиб қолганди. Унинг кўз ўнгида данғиллама, шинам, чиннидай уй гавдаланган эди. Агар уйда сувратлар бўлишини хоҳласа, улар зарҳал ўймақори ромларга солинган бўлиши керак: борди-ю, у бутун бир суратлар уйини ташкил этмоқчи бўлса, унинг тагидан кутубхонани жойлаштириш мумкин, китоблар эса иккинчи қаватда кутубхона ва кичик меҳмонхона оралигида жойлашган кагаз меҳмонхонага териб қўйилади. Кейинчалик, Фрэнкда рангтасвирга чинакам муҳаббат пайдо бўлгач, у шу фикрни рўёбга чиқаради.

Шу вақтдан бошлаб унда санъат ва бадиий буюмлар, сувратлар, бринч, ўймақори майда безак буюмлар ва ҳайкалчаларга жонли кизиқиш уйғонди ва ўзининг янги уйдаги жовончалар, қутичалар, столчалар ва этажеркаларни шулар билан тўлдириб ташлади. Филадельфияда шу хилдаги чинакам нафис нарсаларни топиш умуман кийин эди, дўконларда эса мутлақо бўлмасди, тўғри, қўлаб хусусий уйларда узок саёхатлардан келтирилган безак буюмлари мўл-кўл бўларди, бироқ Каупервуднинг ҳозирча шаҳардаги “энг яхши оилалар” билан алоқалари оз эди. Ўша вақтларда икки америка ҳайкалтароши: Пауэрс ва Хосмер машҳур эди, Фрэнкда уларнинг асарлари бор эди, аммо Элсуортнинг айтишича, бу санъатдаги энг сўнги ютуқлар эмасди ва у қандайдир қадимий ҳайкалдан нусха сотиб олишни маслаҳат берди. Охири Каупервуд Торвалдсен ишлаган Давиднинг қалласини сотиб олишга муваффақ бўлди, бундан у ниҳоятда ҳаяжонга тўлди, яна Хэнт, Сюлли ва

Хартнинг пейзажларини сотиб олди, улар қай даражададир замонавийлик руҳини бағишларди.

Бундай уй, шубҳасиз, ўз эгаларида яхши таассурот қолдирарди. Биз ўзимизни турар-жойларимиз таъсиридан ташқарида ва ҳатто юкорида турадиган индивидуумлар деб биламиз: бироқ улар ва бизнинг ўртамизда кўз элас-элас илғайдиган алоқа мавжуд, шунинг таъсирда шу даражадаги буюмлар бизнинг қандайлигимизни билдириб турганидек, биз ҳам уларни шундай билдириб турамыз. Одамлар ва буюмлар ўзаро бир-бирларига ўз афзалликларини, дидларини ва кучларини кўз-кўз қилиб туради, худди бўзчининг моксидек, гўзаллик ёки унинг тескариси биттасидан бошқасига ўтиб тураверади. Ипни узиб, одамни у мансуб бўлган ва ўрганиб қолган нарсасидан маҳрум этиб кўринг-а, кўз олдингизда ё бир омадли, ё омадсиз одамнинг кўримсиз киёфаси намоён бўлади, у тўрсиз ўргимчакка ўхшаб қолиб, то унинг ҳуқуқи ва имтиёзлари ўзига қайтарилмагунча ўргимчаклик хусусиятига эга бўла олмайди.

Янги уйи қад кўтара боргани сайин Каупервуд ўзини одамдай ҳис қилмоқда эди, шаҳар хазинабони билан қутилмаганда юзага келган муносабатлар эса Елисей омад даласидаги ланг очик эшик бўлди. У гижинглаган сағриндор, сайис ва аравакаш абзалларини обдон ялтиратиб тозаллаган қўш отли аравада шаҳар ичидан кетиб борарди. Элсуорт ҳар иккала хонадон ўртасида фойдаланиши учун янги уйлар ортидаги кўчада кенг отхона қурганди. Фрэнк хотинига янги уйга кўчиб ўтишлари билан “виктория” олиб беришни ваъда қилди – ўша вақтларда усти очик ва пастак тўрт қилдиракли араваши шундай атар эдилар, – ахир уларнинг юришлари кўп бўлади-ку. Биз окшом зиёфатлари берамиз, деди у. чунки у дўстлар даврасини кенгайтириши керак бўлади. Синглиси Анна, укалари Жозеф ва Эдвард билан зиёфатлар чоғида иккала уйдан фойдаландилар. Нима учун Анна ўзига ажойиб жуфтлик топмас экан? Умид қиладики, Жо ва Эдни ҳам ўзларига муносиб қизларга уйлантириб қўяди, чунки тижоратда улар кўп нарсага эриша олмасликлари ҳазирданок маълум бўлиб қолди. Аммо улар ҳам олма пиш, оғзимга туш, деб қараб ўтиришмас.

– Ё булар сенинг кўнглингга тўғри келмадими? – сўради Фрэнк зиёфатлар хақидаги суҳбатдан сўнг.

Лилян эринчоклик билан жилмайиб кўйди.

– Ўрганиб кетарман, – жавоб берди у.

XVI боб

Хазинабон Стинер ва Каупервуд ўртасида битим тузилганидан кейин кўп ўтмай уларнинг фикрларини рўёбга чиқариш учун мураккаб сиёсий-молиявий машина ишга тушиб кетди. Ўн йил ичида тўланадиган олти фоизли сертификатлардаги икки юз минг доллар шахар бошқаруви дафтарлари бўйича “Каупервуд ва К” банкирлик идораси ҳисобига ёзиб қўйилди. Каупервуд тўқсон доллардан ортиқ нарх бўйича заёмни унча катта бўлмаган қисмларда таклиф эта бошлади, бунда у маблағни бундай жойлаштириш катта фойда келтиради, деб турли йўллар билан одамларнинг қулоғига қуяр эди. Сертификатлар киймати тобора ортиб борарди ва Фрэнк уларни янада каттароқ миқдорда сотар эди, шу тариқа улар юз долларгача кўтарилди ва икки юз минг доллар – икки минг сертификат кичик-кичик қисмлар билан охиригача таркалиб бўлди. Стинер мамнун эди. Унга қарши ва донаси юз доллардан сотилган икки юз сертификат унга икки юз минг доллар наф келтирди. Бу ноқонуний, ғирром йўл билан ишлаб топилган наф эди, бироқ Стинернинг виждони унчалик қийналмасди. Унда виждоннинг ўзи бор эди дейсизми? Стинер бахтли келажак иштиёкида ёнарди.

Шу тариқа Каупервуднинг қўлида қанақанги кўзга кўринмас, қудратли қуч тўпланиб қолганини тўла англаб етиш қийин эди. У бор-йўғи йигирма тўққиз ёшда эканини унутмаслик керак. Акциялар, сертификатлар, облигациялар ва нақд пуллар кўриниши остида шашка ёки шахмат тахтасида донга сурган одамдек бемалол катта-катта миқдордаги бир-бирига “уриб” ўйнаётган истеъдодли сармойдорни кўз олдингизга келтиринг.

Яна шахмат сирларини чуқур эгаллаган мохир шахматчини тасаввур қилинг – тахтага орқа ўгириб ўтирганча у бараварига ўн тўрт ўйинчи билан шахмат ўйнайди, галма-галдан қандай юриш кераклигини тушунтириб боради, барча тахталардаги тошлар жойлашувини эслаб қолади ва, албатта, охирида ютиб чиқади, тўғри, ўша вақтда Каупервуд ҳам у қадар мохир эмасди, бироқ бу киёс барибир мутлақо мос келарди. Пулни пул билан қандай ўйнаш кераклигини унга юраги айтиб турарди, – у пулларни бирор жойда нақд депозитда саклай олар ва айни вақтда қарзга бериб фойдаланарди ҳам, кўпгина бошқа жойларда айланма чеклар учун база қилиб қўярди. Бу муаммоларни ҳар тарафлама ўйлаб, изчил амалга ошириш натижасида у энди биттасини унинг қўлига келиб тушган дастлабки миқдоридан ўн, гоҳо эса йигирма баравар ортигига сотиб олиш қобилиятига эга эди. Каупервуд савқи табиат ила кўтариш ё пасайтиришдек ўйин қондаларини ўзлаштириб олганди. Кун-бакун, йилма-йил шаҳар сертификатлари кийматини ўз билгича пасайтириш ва кўтариш йўллариини аниқ билибгина қолмай (албатта, хазинабон ўз таъсирини ўтказишда давом этса), шу заём ёрдамида банкларда илгарин етти уқлаб тушига қирмаган бундай кредит билан олдиндан унинг розилигини қандай олишни ҳам дўндирадди. Юзага келган вазиятдан энг биринчиларидан бўлиб отасининг банкидан фойдаланди ва Фрэнкка кредитни қенгайтириб қўйди. Маҳаллий сиёсий раҳбарлар ва ишбилармонлар Молленхауэр, Батлер, Симпсон ва ҳоказолар унинг муваффақиятларига амин бўлиб, шаҳар заёмини олиб-сотарликка қўйиб юборишди. Шахс сифатида бўлмаса ҳам шаҳар заёми чиқаришдаги ишларни қойилмақом адо эта оладиган одам сифатида Каупервуд Молленхауэр ва Симпсонга маълум эди. Каупервудга мурожаат қилиб, Стинер ғоят оқилона иш қилибди, дейишди улар. Жамғарма биржаси қондалари барча битимлар кун охирига келиб яқунланишини ва эртаси кун охиригача баланс қилинишини талаб этар эди: бироқ янги хазинабон билан келишув Каупервудни бу қоидага риоя қилишдан қутқариб қоларди ва заём чиқариш билан боғлиқ барча битимларда ҳисобот бериш учун унинг ихтиёрида ҳар доим кейинги ойнинг биринчи кунигача гоҳида роса ўттиз кун вақт бўларди.

Боз устига, буни аслида ҳисобот деб ҳам бўлмасди, зеро, барча коғозлар унинг қўлида қоларди. Заём миқдори жуда катта бўлганидан Каупервуднинг бисотида қолган пуллар миқдори ҳам катта бўларди, трансфертлар ва баланс маълумотлари олган нарсалар эса ой охирига келиб, қуруқ гапга айланиб қоларди. Фрэнк олиб сотарлик қилиш, қарз (ссуда) билан таъминлашда уларни ҳар қандай банкда депозитда сақлаш ва шу тариқа улар устидан расмий қийматининг етмиш фоизигача нақд пул олиш мақсадида шаҳар заём сертификатларидан фойдаланиш имконига тўла эга эди ва буни виждони қийналмасдан бемалол бажарарди. Шу йўл билан топилган, ой охирига келибгина ҳисобот бериладиган бу пуллардан Каупервуд бошқа биржа муаммоларида фойдалана оларди, бундан ташқари, улар янги-янги пул миқдорларини банд этиш имконини берарди унга. Унинг захиралари энди чексиз равишда кенгайганди, – уларга фақат вақт ҳамда унинг ғайратию топқирлиги чегара бўлиб турарди. Бу корхона Каупервуд учун соғин сигир бўлиб қолганини шаҳар раҳбарлари ҳатто тасаввур ҳам эта олмасди, зеро, унинг ақлу заковати ўткирлигига шубҳа қилмас эдилар. Шаҳар мэри Стробик ва бошқалар билан олдиндан музокаралар олиб бориб, Стинер Каупервудга йил давомида шаҳар бошқармаси дафтари бўйича барча икки миллионлик заёмни ўтказишини айтди, Каупервуд жавобан чурқ этмади – ҳаяжон унинг оғзига тамба урганди. Икки миллион! Тағин бу пулларни ўз билгича тасарруф қилади! Уни молия маслаҳатчиси бўлишга таклиф этишди, у маслаҳат берди ва бу маслаҳат инобатга олинганди! Ажойиб! Каупервуд виждон азобидан қийналишга мойил одамлардан эмасди. У ўзини ҳалол сармоядор деб биларди.

Шуни айтиб ўтиш керакки, Стинернинг шаҳар маблағларини ҳар қўйга солиши қонқали темир йўллари назорати ҳақидаги масалада маҳаллий юҳолар билдирган фикрга ҳеч қандай дахл қилмасди; бу масала шаҳар молиявий ҳаётида янги ва ҳаяжонга солувчи босқични ўзида намоён этарди. Унга етакчи сармоядорлар ва сиёсатдонлардан кўпчилиги, масалан, Молленхауэр, Батлер ва Симпсонлар қизиқиб қолган эдилар ва бу ерда якка-якка, ҳар қайси ўз боши билан жавоб бериш шарт

билан ҳаракат қилар эдилар. Бу гал улар ўртасида тил бириктириш бўлмади. Тўғри, бу масалага чуқурроқ кириб бориб, улар эҳтимол, чет шахснинг аралашувига йўл қўймасликка қарор қилган бўлишарди. Бирок унда Филадельфияда конкали темир йўл излари шунчалик оз эдики, кейинчалик бўлганидек, конкали темир йўлларнинг йирик бирлашмасини яратиш ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаганди. Шундай бўлса-да, Стинер ва Каупервуд ўртасидаги битимдан дарак топиб, Стробик Стинернинг ҳузурига келди ва унга ўзининг янги ғоясини баён этди. Каупервуд туфайли уларнинг ҳаммаси озмунча нарсага эга бўлишмайди, энг аввал Стробик билан Стинернинг қўйин-қўнжилари гулади. Ундай ҳолда уларнинг, тўғрироғи, Стинернинг махфий вакили сифатида Каупервуд билан биргаликда унга ва Стинерга нима ҳалақит беради? Зеро, Стробик бу ишда конкали темир йўл изларидан бирининг кўпроқ акцияларини сотиб олишга ва унинг устидан ўз назоратини ўрнатишда ошқора иштирок этишга журъат қилолмасди. Кейин эса, агар Стробик муниципалитетдан янги излар ётқишига руҳсат ололса, бу излар барибир унинг қўлида бўларди. Тўғри, Стробик сал нарига бориб Стинерни сиқиб чиқаришни кўнглига тугиб қўйганди. Бу ёғи энди ўшанда маълум бўлади. Ҳозирча эса кимдир тайёргарлик ишини ўтқиши керак, ҳўш, шу ишни Стинер бажарса нима қилибди? Айни вақтда Стробик бундай “иш” каттик эҳтиёткорликни талаб этишини тушунарди, зеро, унинг шефлари, албатта, ҳар доим шай туришади ва борди-ю, улар унинг ўз шахсий манфаати учун бундай ишга илакишиб қолганини билиб қолишса, улар уни сиёсий фаолиятини давом эттириш имконидан маҳрум қилиб қўядилар, ахир фақат шунинг орқасидан кун кўриб юрибди-да. Шунинг унутмаслик керакки, ҳаракатдаги шахар изларидан бирига эгалик қилиб олган ҳар қандай ташкилот, масалан, компания йўлни узайтиришга руҳсат олиш ҳақида муниципалитет олдига арзнома билан чиқиш ҳуқуқига эга. Бу шахар ободончилик фойдасига бўлар эди ва шу боисдан арзнома инобатга олинарди. Бунинг устига Стробик бир вақтнинг ўзида конкали темир йўл акционери ва шахар мэри бўла олмасди. Каупервуд Стинер фойдасига хусусий тарзда иш тутса, бу бошқа гап!

Шуниси диккагга сазоворки, Стинер Стробик помидан Каупервудга баён этиб берган бу режа шахар амалдорларига нисбатан Фрэнкнинг нуктаи назарини тубдан ўзгартириб юборди. Каупервуд Эдвард Батлер билан факат хусусий тарзда унинг агенти бўлиб иш олиб борганига ва яна унинг Молленхауэр билан ҳам, Симпсон билан ҳам бирон марта учрашмаганига карамай, у барибир шахар заёмларини муомалага қўйиб, аслида уларга ишлаётганини фахмлаб турарди. Бошқа томондан, Стинер унинг хузурига келиб, конкали темир йўллар акцияларини сотиб олишни енг ичида таклиф қилганида, унинг ўзини тутишидан Фрэнк тушундики, бу иш тоза иш эмас ва Стинернинг ўзи ҳам муддаосини конунга карши деб билади.

– Айтинг-чи, Каупервуд, – гап бошлади шахар хазинабони, у бу иш хакида биринчи марта сўз очган ўша тонгда (улар Олтинчи ва Честнат кўчалари муюлишида, шахар бошкармасининг кўҳна биносида ўтирар эдилар ва катта унум тушишини олдиндан кўрган хазинабон хузурбахш кайфиятга берилганди), – муомалада биронта кўҳна темир йўл коғозлари йўкми? Уларни сотиб олиш, кейинчалик эса етарлича нақд пул тушганида шу йўлни қўлга олиш мумкин бўлармиди.

Бундай коғозлар борлигини Каупервуд биларди. Унинг тез ишлайдиган мияси уларда қандай имкониятлар яширинганини аллақачон сезган эди. Омнибуслар аста-секин йўқолиб борарди. Конканинг энг яхши йўллари эгаллаб олинганди. Шундай бўлса-да, кўчалар ҳам етарли эди, шахар эса қунлаб эмас, соатлаб ёйилиб борарди. Аҳолининг ўсиши келажакда катта истикболлардан дарак берарди. Ҳозирда мавжуд киска излар учун ҳар қандай нархни тўлаш ва таваккал қилиш мумкин, – башартики яна-да гавжумрок ва бойрок туманларда йўл ётқизиблиб, кутиб туриш ва кейинчалик уларни узайтириш имконияти бор бўлса, Каупервуднинг миясида кейинчалик “сўнгсиз силсила” ёки “макбул қоида” деб аталган ғоя пайдо бўлди. у қуйидагилардан иборат эди: тўлов катта мулдатли у ёки бу мулкни сотиб олиб, сотувчини каноатлантиришгина эмас, балки меҳнати учун, ўзини тақдирлаш учун ҳам кифоя қиладиган акциялар ёки облигациялар чиқариш, шу йўл билан бошқа худди шун-

дай корхоналарга сарфлаш мумкин бўлган кўплаб маблағларни сотиб олиш ҳақида гапирмаса ҳам бўлади, кейин эса шуларга асосланиб, янги акциялар чиқарилаверади, бу эса яна сўнгисиз равишда давом этаверади! Кейинчалик бу одатдаги иш усули бўлиб қолди, аммо ўша паллада бу янгилик эди ва Каупервуд ўз ғоясини махфий саклаб турди. Шундай бўлса-да, Стинер у билан гаплашганида, у суюниб кетди, зеро, конкали темир йўлларини молиялаштириш унинг эзгу орзуси эди ва у бир гал уларни қўлга киритгач, бу ишни бемалол жўнаштириб юборишига шубҳа қилмасди.

– Ҳа, бўлмаса-чи, Жорж, – вазминлик билан жавоб берди у, – икки-учта шундай из борки, пул бўлса, вақти келиб дурустгина маблағ ишлаб олса бўлади. Биржала кимдир ҳалемай уларнинг акциялари пакетларини таклиф этмокчи бўлиб турганини илғаб қолдим. Биз шу акцияларни сотиб олишимиз керак, кейин кўраимиз: балки эгаларидан яна битта-яримтаси ўз пакетини сотишни ўйлаб қолар. Ҳозир менга Грин-стрит ва Коутс-стрит излари энг манфаатли таклиф бўлиб турибди. Агар бисотимдан мапа шу ишга аста-секинлик билан сарфлаш учун уч юз-тўрт юз минг доллар пулим бўлганида, мен ишни бошлаб юборган бўлардим. Темир йўл назорати учун акционерлик маблағининг қандайдир ўттиз фоизи талаб этилади. Акцияларнинг кўпчилиги ҳеч қачон умумий йиғилишларда бўлмайдиган ва овоз беришда қатнашмайдиган майда эгалар ўртасида сочилиб кетган. Йўл назоратини тўла қўлга олиш учун, менимча, икки юз ёки уч юз минг доллар бемалол етарди.

Шу усул билан Каупервуд вақти келиб қўлга олиш мумкин бўлган яна бир изни тилга олди.

Стинер ўйланиб қолди.

– Бу жуда катта пул! – иккиланиб деди у. – Бўпти, бошқа вақт яна гаплашиб кўраимиз, – шундай деди-да, у маслаҳатлашгани Стробикнинг олдига йўл олди.

Бу ишга сарфлаш учун Стинернинг икки юз ёки уч юз минг доллари йўқлигини Каупервуд билар эди. Бунча пулни бир йўл билангина топиш, яъни фоиз ҳисобига шаҳар газнасидан олиш мумкин эди. Аммо бир ўзи бундай ишга журъат қилиши

амри маҳол эди. Унинг ортида кимдир турибди – бу Молленхауэр, Симпсон ёки бўлмаса Батлернинг ўзидан бошқа ким ҳам бўларди. Агар бу ерда ҳам “учлик” энг ичида куроллан-тирмаса, Каупервуд Батлернинг бу ишга бош кўшишига унча ишонмасди. Бунга ажабланмаса бўлади. Сиёсий раҳбарлар ҳар доим шаҳар ғазнасини ўмариб келганлар ва Каупервуд ҳозир бу ишда ўзини қандай тутиш кераклиги ҳақидагина ўйлаётганди. Борди-ю, Стинернинг найранги муваффақият қозонгудек бўлса, унга қандай хатар таҳдид солиши мумкин? Борди-ю, барбод топгудек бўлса, у нимага суянади? Аммо бу ҳолда ҳам Каупервуд фақат агент сифатида иш тутади! Боз устига, билардики, бу пулларни Стинер фойдасига ишлатар экан, аҳвол кўнгилдагидек давом этиб турса, унинг ўзи бир қанча излар устидан назорат қилиш ҳукуқини қўлга кирита оларди.

Ҳаммадан ҳам яқинда унинг янги уйи ёнидаги Ўн еттинчи ва Ўн тўққизинчи номли кўчаларда ётқизилган изга қизиқмоқда эди у. Бирон жойда узоқ ушланиб қолганида ёки фойтунда кетишни хоҳламаганида Каупервуд баъзан шундан фойдаланарди. Из қизил ғиштли уйлар қад кўтарган икки гавжум кўчадан ўтарди ва вақти келиб, шаҳар кенгайганда, шубҳасиз, жуда сердаромад бўлиши керак. Аммо ҳозирча у ҳаддан ташқари қисқа. Мана шу изни қўлга киритиб, уни Батлер, Молленхауэр ёки Симпсон излари билан боғласа – бу изларни уларнинг номларига ўтказиб олгач, – ўшанда қонун чиқарувчи мажлисдан қурилишни бундан кейин ҳам давом эттиришга руҳсат олса бўлади. Фрэнк Батлер, Молленхауэр, Симпсон ва унинг ўзи қирадиган концернни кўз олдига келтира бошлаганди. Мана шу таркибда улар хоҳлаган нарсага эриша оладилар. Аммо Батлер саховатпеша эмасди. У билан гаплашиш учун қўлда салмоқли дастак бўлиши керак. У бундай усулнинг жозибадорлигини ўз кўзи билан кўрмоғи керак. Бундан ташқари, Каупервуд қонкали темир йўллар акцияларини сотиб олишда Батлернинг агенти эди ва борди-ю, айнан мана шу из бундай фойдани ваъда қилаётган экан, Батлер, табиийки, унинг акцияларини нима учун энг аввало унга таклиф

этилмаганини сўраб қолиши мумкин. Яхшиси, то йўл чиндан ҳам унинг, Каупервудники бўлмагунча сабр қилиш керак, деган тўхтама келди Фрэнк. Шунда иш бошқача бўлади: шунда бу Батлер билан сармоядор билан гаплашгандай гаплашади. Унинг кўз ўнгиде шаҳар темир йўлларининг бутун бир тармоғи гавдаланди, уни бармоқ билан санарли ишбилармонлар назорат қилади. Каупервуднинг бир ўзи назорат қилса, нур устига аъло нур.

XVII боб

Вақт ўта бориши билан Фрэнк Каупервуд ва Эйлин Батлер бир-бирларини яқинроқ била бошлашди. Тобора бошидан ошиб-тошиб бораётган ишлари билан мудом банд бўлганидан у ўзи хоҳлаганчалик эътибор қарата олмаётганди, аммо ўтган йилда қизни тез-тез кўриб турарди. Эйлин ўн тўққизнинг устида бўлиб, буй етиб қолган ва қарашлари яна-да мустақилроқ бўла бошлаганди. Масалан, уй қурилиши ва жихозланишида яхши ва ёмон диднинг фарқига бориб қолганди.

– Дадажон, нахотки биз ҳар доим мана шу молхонада яшаймиз? – дея бир куни кечкурун бутун оила дастурхон устида жам бўлганида у отасига мурожаат қилди.

– Бу уйнинг нимаси ёмон экан, билсак бўладими? – деди Батлер, у чет одамлар бўлмаганида салфеткани ёқасига қистириб, столга қапишиб ўтирарди. – Онанг иккаламиз кўнгилдагидек яшаб турибмиз.

– Оббо дадажон-ей, шунга ҳам уй бўлдими, кўриб турибсиз-ку! – гапга аралашди Нора; у ўн еттига қирганди ва у ҳам дангалликда опасидан қолишмасди, бироқ у ҳаётни камроқ биларди. – Ҳамма шундай деяпти. Атрофга қаранг, бир-биридан ажойиб уйлар.

– Ҳамма айтаяпти! Ҳамма айтаяпти! Хўш, қимлар экан ўша “ҳамма”, билсам бўладими? – деди киноя билан Батлер

хийл гижиниб. – Менга, масалан, бу уй ёкади. Ҳеч ким бу ерда мажбуран яшаётгани йўқ. Хўш, кимлар экан ўша “хамма”, айтинглар-чи? Менинг уйимнинг нимаси ёмон экан?

Уй хақидаги масала биринчи марта кўтарилаётгани йўқ эди ва унинг муҳокамаси ҳар гал шунга олиб келардики. Батлер ирландчасига мийиғида кулиб қўярди-да, сукутга чўмарди. Бирок бу окшом мийиғида кулиб қўйиши иш бермади.

– Уйимизнинг ҳеч нарсага арзимаслигини ўзингиз биласиз, дадажон, – жиддий деди Эйлин. – Нега жажлингиз чиқади? Уй эски, хунук, ифлос! Мебелларнинг шалоғи чикиб ётибди. Мана бу рояль эса – эски матоҳ, аллақачон чиқариб ташлаш керак эди. Мен энди уни чалмайман. Каупервудникида эса, масалан...

– Уй эски бўлиб қолибдими? Ана, холос! – деди Батлер, азбаройи ғазабини босолмаганидан унинг ирландча лаҳжаси яна ҳам бўртиб. – Ифлос эмиш, ё тавба! Хўш, мебелимизнинг қайси бирининг шалоғи чикиб ётибди? Кўрсат, қайси бири?

У кизининг Каупервудларга киёсини пучга чиқариш учун энг шимарган ҳам эдики, орага миссис Батлер тушди. Бу тўладан келган, кенг юзли ирланд аёли бўлиб, кулранг кўзлари ҳар доим кулиб турарди, энди кўзлари нурсизланиб, малла сочларига оқ оралаганди. Юзининг чап томонида, пастки лаби ёнида катта холи бор эди.

– Болалар, болалар, – деди она (тижорат ва сиёсатдаги муваффақиятларига карамай, мистер Батлер унинг учун ҳамон гўдак эди). – Нега уришаяпсизлар! Бас қилинлар. Отангизга помидорни узатиб юборинлар.

Овқатланиш чоғида ирланд оксочи хизмат қиларди, бироқ шунга карамай таомлар қўлма-қўл узатиларди. Стол узра ок мармар шамдон кўринишидаги ажи-бужи қилиб бўялган ўн олти газ шохли кандил паст осилиб турарди – бу Эйлиннинг бадий дидига яна бир ҳақорат эди.

– Ойи, неча марта айтдим сизга “уришманглар” деган сўзни тилга олманг деб! – ялинганнамо деди Нора, у онасининг нуткидаги нуксонларга токат қилолмасди. – Бошқа ундай қилмайман деб сўз берган эдингиз-ку.

– Онага қандай гапиришни ўргатадиган сен ким бўлиб қолибсан! – тутакиб кетди Батлер кизининг бу шарттакилигидан. – Шуни қулогингга қуйиб олгинки, ойинг бу гапларни айтганида, сен дунёга келганинг йўқ эди. Агар бу умр бўйи чўрилардай меҳнат қилмаганида, сен мана бунақа қилпанглаб, қийшанглаб юрмасдинг ҳам! Эсингда бўлсин бу гапим, эшитдингми? Сенинг ўша мингта дутонангни онангнинг изига олмайман, билдингми, ҳу бетгачопар бўлмай кет!

– Ойи, эшитдингизми, дадажоним мени нима деяптилар? – ўзини кўриб кетган ва хафа бўлганга солиб. Нора ойисининг ортига яширинди ва пик-пик йиғлай бошлади.

– Эдди! Эдди! – ёзғирик билан эрига деди миссис Батлер. – Нора, қизалоғим, ахир ўзинг биласан-ку, дадажонинг унақа ўйламайдилар. Шундайми?

Она “чақалоғи”нинг бошидан эркалаб силаб қўйди. Кизининг таънасини у заррача кўнглига олмаганди.

Батлернинг ўзи ҳам кенжа кизини бетгачопар деб атаганидан пушаймон эди. Аммо бу болалар – астағфирулло! – нақ кескирдагингга келтириб юборишади. Ахир инсоф билан айтганда, бу уйнинг нимаси ёмон экан?

– Шу дастурхон устида шовкин кўтарганларинг ёмон-да, – деди Кэлем; у фарқи қия очилган коп-қора сочиғи силлик тараган, мурги сабза урган чиройли йигитча эди. Буршининг ўртаси хиёл бўртик бўлиб, қулоқлари бироз дикқайиб турарди, аммо ўзига етганча жозибадор ва ақлли эди.

У ҳам, Оуэн ҳам уйнинг ростдан беўхшовлигини ва жихозлари кўполлигини кўриб турарди, аммо оталари ва оналарига бу ердаги ҳамма нарса азиз эди, оилада тинчлик-хотиржамлик бўлиши учун эса улар барчасига чидаб, сукут сақлашни афзал билишарди.

– Биздан ғариброк одамлар ҳам данғиллама уйларда яшаётганини кўриб, бизнинг мана бу ғариб қулбада турганимизга чидолмайман. Аллакандай Каупервуд ҳам...

– Бунча “Каупервуд”лаб қолдинг! Каупервуддан бошқа гап қуриб кетдимми? – кичкирди Батлер, кенг, кип-кизил юзини ёнида ўтирган Эйлин томон буриб.

– Каупервуд бор йўғи сизнинг агентингиз, ўша ҳам биздан яхши яшайди!

– Каупервуд! Каупервуд! Уларнинг номини эшитишга тоқатим йўқ! Келиб-келиб мен Каупервуддан ибрат олиб қолибманми! Уларнинг уйи ҳашаматли бўлса, менга нима? Бўлса ундан нарига! Менинг уйим – бу менинг уйим! Менга шу ерда яшаш ёқади! Шунча йил яшаб, сиғиб келган одам, энди сиғмай қолдимми? Агар бу ерда яшаш сенга ёқмаса, ўзинг яхши биласан, мен сени ушлаб турганим йўқ. Қаёққа кетсанг кетавер! Мен бу ердан бир қадам жилмайман!

Арзимаган сабаб билан оилада мана шунақа айтишувлар бўлганда, Батлернинг қўлларини хотини ва болаларининг бурни тагида дўқ уриб ўйнатадиган одати бор эди.

– Ҳали ҳам кетаман бу ердан, турмайман! – жавоб берарди Эйлин. – Худо хоҳласа, бу ерда бир умр қолиб кетмасман!

Унинг кўз ўнгида Каупервудларникидаги меҳмонхона, кутубхона ва пардозхона жонлашиб кетди – Аннанинг айтишига караганда, улар яқинда ишловдан чиқиб бўларкан. Каупервудларникидаги зарҳал нақшли, қизил ва қўқ лок билан коплаб чикилган мафтункор, учбурчак роялни айтмайсизми! Уларнинг ҳам шунақа ажойиб нарсалари бўлса, нима қилибди? Улар ўн баравар бой бўлишса кераг-ов. Аммо, у жонидан яхши кўрадиган отажонини эскичага муккасидан кетган одам эди. У ҳақда одамлар ҳам топиб айтишган – йўнилмаган ирланд пудратчиси. Унинг бойлигидан ҳеч қандай фойда йўқ эди! Эйлиннинг мана шундан жони чиккани-чикқанди: ҳам бой бўлиб, ҳам замонавийчасига, нафосатли яшаш яхши эмасми! Шунда улар... Эҳ, бекорга асабийлашгандан нима фойда! То у ота-онасига боғлиқ бўлар экан, у эскича яшашга мажбур. Фақат сабр қилиш керак бўлади. Бундан қутилишининг биргина йўли бор – ўзи хоҳлаган йигитга турмушга чиқиш. Аммо бундай йигитни у қаердан топади?

– Бўпти, бугунча етар ади-бади қилганларинг! – мурасозлик билан деди вазмин ва бардошли миссис Батлер. Эйлиннинг нимага жигибийрони чикаётганини у жуда яхши билиб турарди.

– Яхши уйимиз бўлса, бунинг нимаси ёмон ўзи? – ҳамон паст тушгиси келмасди Эйлин.

– Ҳеч бўлмаса, шу уйимизни бошқатдан курсак, – шивирлади Нора онасига.

– Жим бўл! Ҳар нарсанинг ўз вақти-соати бор, – жавоб берди миссис Батлер Норага. – Мана кўрарсан, қачон бўлмасин шундай қиламиз ҳам. Ҳозир эса, бор, дарсларингни кил. Кўп жавраб юбордиларинг!

Нора турди-да, хонадан чиқиб кетди. Эйлин жим бўлиб қолди. Унинг отаси шунақа кайсар, гапга кирмайдиган одам. Аммо барибир у зўр! Гапирган гапларидан пушаймон килдирмоқ ниятида у лабларини шиширди.

– Бўпти, етар, – деди Батлер, ҳаммалари дастурхондан тургач; у кизи ундан жаҳли чиқаётганини ва бир нима билан тасалли бериш кераклигини тушуниб турарди. – Қани, бир роялда куй чалиб бер-чи, фақат кувнокрогидан бўлсин!

У кизининг истеъдоди ва усулини намоён этадиган, уни хайратга соладиган сершовкин, ўйноқи куйларни яхши кўрарди. Унга берган тарбияси зое кетмаган: Эйлин мана шунақа кийин куйларни тез ва маҳорат билан ижро этарди!

– Истасанг, ўзингга янги рояль сотиб олишинг мумкин. Дўконга бориб, танла. Менга шуниси ҳам яхши, бироқ сенга ёкмагандан кейин на илож.

Эйлин отасининг қўлини енгил қисиб қўйди. Отаси билан баҳслашиб нима барака топарди? Бутун уйни, бутун оилавий мухитни ўзгартириш талаб этилганда битта янги рояль нима берарди? Шундай бўлса-да, у Шуман, Шуберт, Оффенбах, Шопендан куйлар ижро этди. чол эса хона бўйлаб у ёқдан-бу ёққа юрар ва ўйчан жилмаярди. Баъзи нарсаларни Эйлин чинакам эхтирос билан ва таъсирчан ижро этарди, зеро, ўзининг жисмоний кучига, ғайрат ва шижоатга тўлиб-тошганига карамай, кизгина жуда нозик хис этар эди. Аммо отаси буни заррача пайқамас эди. У кизига, дуркун, бардам, мафтункор Эйлинга қарар экан, унинг ҳаёти қанақа бўлиши ҳақида ўйларди. Биронта бой одам унга уйланади, ишбилармонлик лаёқати кўриниб турган одобли, жуда ҳам бой йигит бўлади у, ота эса пуштикамаридан бўлган боласига бир дунё пул қолдиради.

Янги уйга кўчиб кириш муносабати билан Каупервудлар катта зиёфат уюштиришди: аввалига меҳмонлар Фрэнкникида тўпланишлари, кейин эса, ракс тушгани ота Каупервуднинг дабдабалирок ва кенгрок уйига ўтишлари керак эди. Унинг пастки каватида катта ва кичик меҳмонхоналар, рояль турган хона ва кишки боғ жойлашганди. Элсуорт бу хоналарни шундай режалаштирган эдики, уларни концертлар, ракслар ёки ракслар оралиғидаги ҳордиклар учун старли кенг-ковул битта танобийга айлантирса бўларди, хуллас, меҳмонлар кўп келганда юзага келган зарурий максаллар учун мўлжалланганди. Ота-бола Каупервудлар курилишнинг аввал-бошидаёқ ҳар иккала уйдан биргаликда фойдаланишни кўзда тутишганди. Ҳар иккала хонадонга ўша-ўша кирчилар, оксочлар ва боғбонлар хизмат қиларди. Фрэнк болаларига энага таклиф қилди. Аммо ҳамма нарасада ҳам бемалолгарчилик эмасди: масалан, қарол ўз мажбуриятини Генри Каупервуднинг камердинери мажбурияти билан қўшиб юборганди, овқатланиш чоғида гўштни у тўғрарди, бошка хизматкорларга бошчилик қиларди, заруратига қараб гоҳ у, гоҳ бу уйда ишларди. Умумий отхона сайис ва кучернинг ихтиёрида эди, бир вақтнинг ўзида икки арава керак бўлиб қолганида эса, уларнинг иккови ҳам аравага чикиб оларди. Хуллас, бу хўжаликнинг қулай ва тежамли тизими эди.

Зиёфатга тайёргарлик кўришни Каупервуд фавқулодда муҳим масала деб қарарди, зеро, ишбилармонлик нуқтаи назаридан сара одамларни таклиф этиш зарур эди. Шу боис узок мулоҳазалардан кейин Фрэнк уйида бошланиб, сўнг-ра ота Каупервуд уйига кўчириладиган зиёфатга олдиндан рўйхатга киритилган барча одамларни таклиф этишга қарор қилинди, улар ичида мистер ва миссис Тай, Стинерлар, Батлерлар, Молленхауэрлар ва янада сара доиралар вакиллари, масалан, Артур Райверс, миссис Сенека Дэвис, Тренор Дрейк хотини билан, ёш Дрекселлар ва Кларклар бор эди – Фрэнк буларни танир эди. Бу дунёвий одамларнинг қадам ранжида

этишларига Каупервудларнинг кўзи етмасди, аммо барибир уларга таклифнома юбориш лозим эди. Кеч окшомда янада мўтабарроқ кишилар келиши кўзда тутилганди; бу иккинчи рўйхатда Анна, миссис Каупервуд, Эдвард ва Жозефнинг танишлари ва Фрэнк мўлжаллаган барча одамлар қайд этилганди. Иккинчи рўйхат “асосий” деб ҳисобланарди. Жамиятнинг қаймоғи, ёшларнинг юзи, хуллас, илтимос, тазйнк ёки ундов йўли билан таъсир этиш мумкин бўлган ҳамма таклифномага ё ҳа, ё йўқ, деб жавоб бериши керак эди.

Кундузги ва окшомги зиёфатларга Батлерларни, ота-оналари ва болаларни таклиф этмаслик мумкин эмасди, гарчи чол-кампир Батлерларнинг келиши у қадар кўнгилли бўлма-са-да, Фрэнк уларни очик-ойдин яхши кўрарди. Фрэнк тўғри ўйлаганидек, хатто Эйлин Анна ва Лилианга уларникида тўпланган жамоа учун у қадар мос эмасдек кўринмоқда эди: рўйхатни муҳокама қилишганида улар бу қиз ҳақида талай гапларни гапиришди.

– Қанақадир довдиррокми-ей, – деди Анна келинойисига, гап Эйлин исмига тақалганида. – Ўзини, Худо билсин, ким деб чоғламайди, бу ҳам етмагандай, одамга ўхшаб ўтириб-туришни ҳам билмайди. Аммо отасига гап йўқ! Ҳа-а!.. Шунақа далажоним бўлганида, оёқларига бош урар эдим!

Ўзининг янги пардозхонасидаги ёзув столида ўтирган миссис Каупервуд кошини хиёл кўтариб, деди:

– Биласанми, Анна, мен туриб-туриб Фрэнкнинг иши мени мана шундай одамлар билан дўстлашишга мажбур қилганидан жуда афсусланаман. Миссис Батлер... эй Худо, аёл деган ҳам шунақа бўладими! Тўғри, оккўнгилгина-ю, лекин турган-битгани жаҳолат! Эйлин эса мишики бир киз. Эркатоилиги дунёга сиғмайди. У бизникига келди демагунча роялга ўтиради, тагин уйда Фрэнк бўлганида келади. Унинг ўзини қандай тутиши билан иши бўлмайди-ку, аммо Фрэнкнинг гашига тегса керак. Чалган куйлари ҳам қанақадир шайтончалиш. Одам мазза қилиб тинглайдиган нарса чалганини сира кўрмаганман.

– Менга унинг кийиниши ҳечам ёкмайди, – ўша оҳангда жавоб қайтарди Анна. – Аллақасқдаги шалон-шулуплар-

ни эгнига илиб олишига ўлайми! Яқинда мен уни аравани ўзи хайлаб, сайр қилиб юрганини кўрдим. Афсус, сен кўрмадинг-да уни! Ўзинг ўйлаб кара: энли кора жиякли тўккизил “зуав” нимчаси, каттакон кизил патли ва қошгача тушиб турган кизил тасмали шляпа. Сайрга топган кийимини кара! Гердайиб юришини кўрсанг. Қўллари-чи! Қўлларини қандай ушлаб турганини кўрсатайми, мана бунақа, панжасини хиёл эгиб олибди! – Анна Эйлини эрмаклаб кўрсатди. – Узун-узун сарик қўлқоп, бир қўлида югани ушлаб олган, яна бир қўлида камчин. Дарвоқе унинг ўзи отни хайдаганида, ўқдай учириб кетади, хизматкори Уильям эса ёнида лўкиллаб борди. Ҳа, кўрмаганинг чакки бўлди-ла. Эй Худойим-ей, янток ўзини боғ айлар, деганлари шу бўлса керак! – Анна нафрат ва киноя билан хиринглади.

– Барибир ҳам уни таклиф қилмасак бўлмайди; таклиф қилмасдан бошка иложимиз ҳам йўқ. Лекин мен унинг ўзини тутишини тасаввур қилаяпман: бурунчасини чўччайтириб, гердайиб хонада у ёқдан-бу ёққа юрганини кўраман хали!

– Одам дегани ҳам шунақа калондимоғ бўладими, – уни қувватлади Анна. – Менга Нора ёқади! У чиройлироқ ҳам. Ўзини сира катта олиб, кеккаймайди.

– Тўғри, тўғри! Жуда топиб айтдинг.

Қизиги шундаки, айнан Эйлин хамманинг эътиборини ўзига тортар ва ғайри оддий хатти-ҳаракатлари билан кизикиш уйғотарди. Қайсилар даражада улар киз ҳақида ҳаққоний фикр юритар эдилар, бу ҳар ҳолда Эйлиннинг ҳақиқатан ҳам гўзал ақлу фаросатда атрофдагилардан анча устун бўлишига ҳалакит бермасди. Ўзига етганча калондимоғ Эйлиннинг ич-ичидан ўзи билдирмасликка ҳаракат қилган камчиликлари билан мақтаниши бировларнинг эътиборини тортса, кўпчиликни ранжитарди. Одамлар унинг ота-онасини зодагонлар жамияти учун номуносиб санашлари (бу беасос эмасди) ва қизни ҳам шундай деб ўйлашлари Эйлиннинг ғазабини келтирарди. Йўқ, у ҳеч кимдан кам эмас! Мана, масалан, жамиятда тез олға чиқиб олган ва қобилятли Каупервуд буни тушунади. Вакт ўтиши билан Эйлин у билан яқин

бўлиб олди. Йигит ҳар доим у билан ширин муомила қилар ва очилиб-сочилиб гаплашарди. Фрэнк уларникига ҳар келганида ёки қиз билан ўз уйида учрашганида, йигит у билан бирга шакаргуфторлик қилиш пайида бўларди. Бундай пайтда у кизга яқинроқ борарди-да, унга кувнок ва дўстона боқарди.

– Ҳуш, ахволларингиз қалай, Эйлин? – сўрарди у ва шодликдан чақнаган кўзларини унинг кўзига тикарди. – Отангиз яхшимилар? Онангиз-чи? Отда сайр қилдингизми? Бу яхши. Мен бугун сизни кўрган эдим. Сиз жуда дилбар кизсиз.

– О, нималар деяпсиз, мистер Каупервуд!

– Рост, сиз худди эртақлардагидай сохибжамолсиз! Худди амазонкаларнинг ўзи. Заррин сочларингизни узокдан танийман.

– Йўқ, сиз менга бундай демаслигингиз керак! Мени кскайтириб юборасиз, бусиз ҳам ота-онам мени такаббурсан деб қойишди.

– Уларнинг гапига қулок солманг! Сизга айтдим-ку, жуда ҳам мафтункорсиз деб, ёлғони йўқ. Дарвоқе, сиз ҳар доим мафтун этасиз кишини.

– Ростданми?

Қиз бахтиёрлигидан чуқур “ох” тортиб қўйди. Юзлари ял-ял ёнди. Мистер Каупервуд билиб туриб гапиради. У ҳамма нарсани билади, у шунақа кучли одам! Кўплар унга ҳавас қилади, шу жумладан, кизнинг отаси ва онаси ҳам, ҳатто мистер Молленхауэр ва мистер Симпсон ҳам ҳавас қилади деб эшитганди. Уйнинг чиройлигини, идорасининг шинамлигини айтмайсизми! Аммо, энг асосийси, унинг хотиржам кайфияти жўшиб турган ғайратини бир маромга солиб турарди.

Шундай қилиб, Эйлин билан синглисига таклифнома келди, ота-она Батлерларга жуда одоб билан зиёфат сўнггидаги ракс асосан ёшлар учун уюштирилиши айтилди.

Каупервудникига одам кўп йиғилди. Меҳмонлар дам-бадам бир-бирига таништирилар эди. Мезбонлар ўта камтарлик билан Элсуорт ўз олдида турган вазифаларни қандай уддалаганини тушунтирар эди. Меҳмонлар усти ёпик айвон бўйлаб кезишар ва ҳар иккала уйни томоша қилар эдилар. Таклиф

этилганларнинг кўпчилиги азалдан бир-бири билан таниш эдилар. Улар кутубхона ва ошхоналарда мулойим суҳбатлашар эдилар. Кимдир аския айтар, кимдир шеригини слкаси-дан кокар, бошка бир гуруҳда кувнок латифагўйлик кетарди, кеч тушиб, кош қорая бошлаганда эса мехмонлар уй-уйларига тарқалдилар. Эйлиннинг эғнидаги кўк духоба пеляринкали, жимжимадор бурмали зангори шойи костюм кенг расм бўлганди. Қора-кўчкил сунъий орхидей билан безатилган баланд туляяли кўк духоба шляпа уни қандайдир ғалати ва важоҳатли қилиб кўрсатарди. Унинг заррин сочлари шляпа остидан турмаклар кўйилганди, бир ўрим соч эса елкасига тушиб турарди. Эйлин, ҳозир кўриниб турганидек, у қадар журъатли, саркаш киз эмасди, аммо одамлар уни айнан шунақа деб ўйлашларини истарди.

– Бугун жуда очилиб кетибсиз, – деди Каупервуд кизнинг ёнидан ўтиб кетаётганида.

– Кечкурун бундан ҳам очилиб кетаман! – жавоб берди Эйлин.

Энгил одимлаб, виқор билан ошхона томон юриб ўтди-да, киз эшик ортида кўздан яширинди. Миссис Каупервуд билан гаплашганча Нора онаси билан ушланиб қолди.

– О, уйлариңгиз мунча чиройли! – хайрат билан деди миссис Батлер. – Мени айтди дерсизлар, сизлар бу ерда бахтли ҳаёт кечирасизлар! Эдди ҳозир биз яшаб турган уйни сотиб олганида, мен шартта юзига бундай дедим: “Биласанми, Эдди, бу уй биз учун уй эмас, эҳром дсявер, Худо хаки!” Хўш, у менга нима деб жавоб берди дейсизми? “Нора, – дейди у, – бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам сенинг кўнглиңга ёқадиған нарсени топиб бўлмайди!” Шундай дейли-да, лабимдан чўлпиллатиб ўпиб кўяди! Ўзингиз ўйлаб қаранг, гавдаси девдай-у, ўзини худди ёш боладай тутали!

– Бу азбаройи сизга мяхри зўрлигидан, миссис Батлер, – жавобан деди миссис Каупервуд, гапларини биров эшитиб қоладигандек, асабий аланлаганча.

– Ойим шунақа хикоялар айтишни яхши кўрадилар, – гап қотди Нора. – Юринг, ойи, ошхонани кўрамиз!

– Илоё янги уйлар изли-кутли келсин сизларга. Мен умрим бўйи камлик кўрмадим ўзимизнинг уйимизда. Мен ҳам сизларга шуни раво кўраман, чин қалбимдан тилайман!

Шундай дея миссис Батлер самимий жилмайганча алпон-талпон юриб хонадан чиқди.

Кечки соат етти билан саккиз ўрталарида Каупервудлар бутун оила жам бўлиб, овқатнинг чангини чиқара кетишли.

Соат тўққизда яна меҳмонлар кела бошлашди, бироқ бу энди ялт-юлт кийинган ёшлар оломони эди, сиёҳранг, каймоқранг, кизғиш ва пуштиранг кўйлақдаги кизлар дур шолларини ва кенг доломанларини коп-кора костюм-шим кийган йигитлари қўлларига шоша-пиша ташлашди. Изғиринли кўчада уй олдига келган фойтунларнинг эшиклари дам-бадам қарсиллаб очилиб-ёпилар эди. Миссис Каупервуд эри билан ва Анна меҳмонларни танобий эшиги тагида кутиб олар, чол-кампир Каупервуд ўғиллари Жозеф ва Эдвард билан уларни танобийнинг чеккасида қарши олар эдилар. “Сўлғин атиргул” рангидаги кўйлақда Лириан очилиб кетганди, кўйлагининг ўмизи тўртбурчак шаклда чуқур тушган бўлиб, тагидан ажойиб тўр блузкаси кўриниб турарди. Унинг кад-комати ва юз-андоми ҳамон латофатли эди, бироқ бир неча йил мукалдам Фрэнкни асир этган назокату нафосат энди кўзга ташланмасди. Гарчи хунук деб аташ мумкин бўлмаса-да, Анна Каупервуд жозибадор ҳам эмасди – ўзи муштдеккина, корачадан келган, бурни дўнг бўлиб, қора кўзлари безовта боқарди. Чехрасидан инон-ихтиёри ўзидалиги, тутган жойидан кесадиғанлиги, акллилиги ва афсуски, одамларга нисбатан биров кажфеъллиги акс этиб турарди. У гоят дид билан кийинганди. Ялтироқ пистончалар қадалган қора кўйлақ унга жуда ярашганди, корачалигига карамай, сочиға такиб олган кизил атиргул ҳам ўзгача зийнат берарди. Аннанинг дўмбок қўл ва елкалари нафис, ёкимли эди. Қийғоч кўзлари, шахтли ҳаракатлари, сўзларидаги зехндорлик ва топкирлик унга маълум жозибадорлик бағишларди, холбуки унинг ўзи айтишича, булар барчаси бир пулга қиммат: “Эркақларга кўғирчоқлар ёқади!”

Мана шу ёшлар оломони билан бирга опа-сингил Батлерлар – Эйлин ва Нора ҳам пайдо бўлди. Эйлин укаси Оуэннинг кўлига қора тўрдан қилинган юпка шол ва қора шойи доломанини ташлади. Норага хушқад, гавдаси таранг, кулиб турувчи ёш ирланд йигити Кэлем ҳамроҳлик қилганди, унинг бутун авзойидан келажакда таникли ишбилармон бўлиб етишиши мана мен деб турарди. Нора оқ шойидан тикилган, тўпикчаларини аранг беркитиб турган, хиёл калта кўйлақда эди, оккўкиштоб гуллар ва жажжи-жажжи капалакнусха тугунчалар тўр волан криполинга жуда мос тушганди. Белидан энли лолагул тасма такиб олган бўлиб, сочларини ҳам худди шундай тугунчалар билан турмаклаб кўйганди. Ҳаяжонли, кўзлари чакноқ Нора бошқача кўринарди.

Унинг ортидан кулранг пистончалар билан қопланган қора атлас кўйлақда синглиси изма-из келарди. Унинг дўмбок, чиройли кўллари ва елкалари очик бўлиб, кўкраги ва оркасидаги корсаж имкон қадар пастга тушиб турарди. Қад-комати келишган Эйлиннинг сийнаси баланд, сонлари ҳам лорсиллаган бўлиб, айна дамда нафис ҳам эди. Чукур учбурчак шаклда ўйиб тикилган корсажи, кўйлагига зеб бериб турган кумушранг тарам-тарам йўлли қора тўкима тўр уни янада мафтункоррок қилиб юборганди. Қизнинг кизғиш, тўла ва силлик бўйнидаги қора ёқут маржон ўзгача товланар, мошдек қора хол унинг оқи окка, кизили кизилга ажраб турган юзида янада яққолрок кўзга ташланарди. Заррин сочлари манглайи узра тўлқин уриб турар, иккита қилиб ўрилган орқа сочи бўйнига осилиб тушган тўр халтачага турмаклаб кўйилганди, енгил сурма тортилган қошлари сочларининг ғайриоддий рангидан ажралиб турарди. Меҳмонлар орасида Эйлин бир қадар киши ғашини келтирадиган киёфада кўринарди, аммо бу унинг ясан-тусанидан эмас, балки юрагидан тошиб чиқаётган ҳаётий кучнинг таъсиридан эди. Ўзини ҳаммадан бошқача қилиб кўрсатиш уқуви Эйлин учун ўзининг ҳам жисмоний, ҳам рухий ёркинлигини сўндириш учун хизмат қиларди. Аммо ҳаёт уни ҳар доим тўғри қарама-қарши ҳаракатлар томон сургаб келарди.

– Лилиан!

Анна астагина келинойисининг билагидан туртди. Унинг аламиши келтирган нарса, бу Эйлин ҳам қора кўйлак кийиб, улар икковидан гўзалроқ бўлиб кўрингани эди.

– Кўриб турибман, – эшитилар-эшитилмас овозда жавоб берди Лилиан.

– Қайтиб келдиларингми? – муружаат қилди у Эйлинга. – Кўча роса совук бўлса керак?

– Тўғриси, пайкамадим. Уйларингиз бирам яхшики, нима-сини айтай! – У ёқимли нурга тўла хонага ва меҳмонларга кўз югуртирди.

Нора аллақачон Анна билан гап сотишга тушиб кетганди.

– Биласизми, энди бу кўйлакни эгнимга илолмасам керак дёб ўйлагандим! Ярамас Эйлин сира менга қарашиб юборай демайди!

Эйлин тезгина Фрэнк онаси билан гаплашиб турган жойга ўтиб кетди. У этак тўрини ушлаб турган кўлидан атлас тасмани тушириб юборди ва уни шошмайгина тўғрилай бошлади. Ўзининг туғма кажфеъллигига қарамай, кўзларида илтижо ва ихлос ифодалари пайдо бўлди, текис тишлари ярақлаб кетди.

Ҳар қанақанги зотдор жониворни тушунганидек, Каупервуд уни яхши тушуниб турарди.

– Гўзаллигингизни таърифлашга сўз тополмайман! – шивирлади у кизнинг қулоғига, гўё улар ўртасида икковигагина маълум қандайдир эски муносабатлар мавжуддек. – Сиз бошдан-оёқ олов ва кўшиксиз!

Бу ибора унинг оғзидан қандай чикканини унинг ўзи ҳам билмасди. Унда шеърятга ҳаваснинг ўзи йўқ эди. Олдиндан бундай дейишга тайёргарлик кўрмаганди, бироқ вестибюлда Эйлинга кўзи тушгани ҳамон унинг барча фикр ва туйғулари асов отдек ирғишлай кетганди. Бу қиз пайдо бўлиши билан у бсихтиёр тишларини қисиб, кўзларини юмиб олди. Барча мушаклари ўз-ўзидан таранглашди, Эйлин яқинлашиб келгани сайин унинг чехрасида катъият, мардонаворлик, жиддийлик пайдо бўлар эди.

Бироқ ўзларини танитишга, раксга ёзилишга мушток йиғитлар ўша захоти иккала опа-сингилни қуршаб олишди ва Каупервуд бирмунча вақт Эйлинни кўздан йўқотди.

XVIII боб

Хаётдаги ҳар қандай ўзгаришлар уруғини аниқлаш кийин, **Х**азро, у инсоннинг ўзида чуқур илдиэ отган бўлади. Миссис Каупервуд ва Аннага бал ҳақида сўз очишлари ҳамонок Эйлин отасининг шунчалик бадавлат бўлишига қарамай, унда энди ўзининг ҳам кимлигини кўрсатиб қўйиш истаги пайдо бўлди. У кўриниши керак бўлган жамият одатда ўзи айланиб юрган жамиятга қараганда безиён даражада тамтарокли ва талабчан эди. Бундан ташқари, Каупервуд унинг учун энди жуда катта аҳамият қасб этар ва уни ўйламасдан туришга мажбур этадиган нарсанинг ўзи йўқ эди лунёда.

Бир соат олдин Эйлин кийимларини алмаштираётганда йигит сира унинг кўз ўнгидан кетмади-кетмади. Эйлин асосан уни деб ўзига пардоз-андоз берарди. Фрэнк унга синовчан меҳр билан боқиб турган сонияларни ҳеч унутолмасди. Бир куни у кизнинг қўлларини мактади. Бугун эса, “очиқиб кетибсиз”, деди ва кизнинг қўнғлидан бугун оқшомда уни янада осон мафтун этаман, ўзимнинг ростдан ҳам офатижон эканимни кўрсатиб қўяман, деган ўйлар кечди.

Кечкурун соат саккиздан тўққизгача Эйлин тошойна олдида ўтирди, қайси кийимларимни кийсам экан, деб мулоҳаза қилди ва соат тўққиздан чорак ўтганида ниҳоят, тап-тайёр бўлди. Унинг ҳаққат ва бесўнақай кийим жовонининг иккита тошойнаси бор эди, учинчи тошойна кийимхона эшигига ўрнатилганди. Эйлин маана шу тошойна олдида тураркан, ўзининг яланғоч қўл ва елкаларини, шамшоддек қоматини томоша қиларди, гоҳ чап елкасидаги чуқурчага, гоҳ жавоҳир ва юрак кўринишидаги қумуш илғаклар қадалган боғичларга ўйчан тикиларди – бугун шу либосда боришга қарор қилган эди у. Қорсетни аввалига унча қаттиқ боғлашнинг сира иложи бўлмади ва Эйлиннинг оксоч Кетлин Келлидан жаҳли чиқди. Кейин бутун диққат-эътиборини турмагига қаратди ва то сочларини бир ёқлик қилмагунча озмунча овора бўлмади. Эйлин кошларига сурма тортди, сочларини авайлаб пахмайтирди – бемалол тургани ва манглайига соя тушириб тургани маъқул.

Пардоз кайчиси билан кора пластирдан доирачалар киркди-да, уларни юзига ёпиштира бошлади. Охири керакли катталикдаги хол ва унга мос жой ҳам топилди. У бошини у ёкдан-бу ёкка бурар, турмакланган сочи, сурма тортилган кошлари, чукурчали елкаси ва холлари кандай кўринишига ўзича баҳо бериб чикди.

О, унга битта-яримта эркакнинг ҳозир кўзи тушгандами! Аммо кимнинг? Ҳамисоли кўрқиб кетган сичкондай, бу фикр шу заҳоти қайта инига кириб кетди. Шунчалик шўх-шаддод бўлишига карамай, Эйлин ҳаёлидаги ягона ўзиники бўлган эркак ҳақидаги фикрдан каттик кўркарди.

Кейин у кўйлак танлашга киришди. Кеглин унинг олдига кўйлаклардан нақд бештасини ёйиб ташлади; бу нарсалар келтирадиган кувонч ва фаҳрни Эйлин яқинда билди, холос, ва ота-онасининг руҳсати билан бутунлай ясан-тусанга берилди. У заррин, каймоқранг тўрли ва этакли, сирли ялтираб турувчи ёкут кўзчалар тикилган шойи кўйлакни айлантириб каради-да, бир четга кўйиб қўйди. Сўнг ок ва кора йўл-йўл шойи кўйлакни ҳузур қилиб томоша қила бошлади, ок ва кора йўллар бир-бирига қўшилиб, мафгункор суррангга айланарди, аммо ҳар қанча жозибалор кўринмасин, барибир охирида ундан ҳам воз кечди. Қизнинг олдига ёйиб ташланган либослар ичида кизилранг сийнабанд, ок шойи бурмали кўйлак бор эди, яна бири дабдабали, каймоқранг атлас кўйлак ва ниҳоят, ялтирок тангачали қора кўйлак. Эйлин мана шу охиригисини танлади. Тўғри, аввалига балки шунақаси мос келар, деб каймоқранг кўйлакни кийиб кўрди, бироқ сурмали қоши ва холи унга хил тушмаслиги билиниб қолди. Шунда у кумушранг кизил тангачали қора шойи кўйлакни кийди ва офарин! Унинг барча шубҳалари бирдан таркади. Соғларини ишвали қоплаб олган кумушранг тўр унга дарҳол ёқди. Тўрли безаклар ўшанда энди-энди расм бўла бошлаган эди, эскиликпарастлар тан олмагани бу бежол Эйлинни ҳаяжонга солди. Бу қора кўйлакнинг сирли шитирлаши кизнинг баданини жимирлатиб юборди, у қаддини ростлади ва бошини хиёл орқага ташлади, кўйлак унга жуда ярашган эди. Унинг талаби билан оксоч хотин корсетни қисиброк

боғлагач, у кўйлак барини кўтарди-да, билагига ташлаб олди ва яна тошойнада ўзини кўра бошлади. Барибир тағини нимадир етишмаётгандай эди. Бўлмаса-чи! Бўйинга бир нима такмаса бўларканми. Қизил маржонми? У жудаям жўн кўринади. Бир тизим дурми? Бу ҳам тўғри келмайди. Унда яна онаси совға қилган, кумуш камончага терилган майда жавохирли мунчок ва миссис Батлернинг ўз бисоти бўлмиш олмос шодаси бор эди, бироқ униси ҳам, буниси ҳам унинг либосига тўғри келмасди. Охири у ўзининг қора ёкут мунчоғини эслаб колди, бу унга сира ёкмай ксларди, буни карантки, ҳар нарсанинг ўз ўрни ва вақти бўларкан! Қора мунчок узра унинг даҳани янада оппоқрок, янада нозикрок ва силликрок кўринар эди! У мамнун ҳолда кўли билан бўйинини силаб кўйди, қора тўрли мантильосини келтиришни буюрди ва устидан астари кизил, узун қора шойи доломанини ташлаб олди – ясан-тусан ниҳоясига егганди.

У келганида ракс танобийси оламга тўлган эди. Эйлин у ерда кўрган йигит ва кизлар унга жуда кизик туюлди; уни дарҳол мухлислари қуршаб олишди. Йигитлар орасидаги энг уддабурон ва журъатлилари бу кизда қандайдир эҳтиросли лаъват, кайнок севинч яшириниб ётганини дарҳол хис этишди. Асалга ёпирилган оч пашшалардай улар Эйлинни ўртага олишди.

Бироқ унинг йигитлар рўйхати тез тўла бошлагач, кўнглидан агар мистер Каупервуд билан ракс тушишни хоҳлагудек бўлса, унинг учун битта ҳам ракс колмаса керак, деган ўй кечди.

Сўнги меҳмонларни қарши олар экан, Каупервуд жинслар ўртасидаги муносабатлар канчалик нозик ва мураккаб нарса экани тўғрисида фикрлай бошлади. Икки жинс! Ўзаро бу муносабатлар бирон-бир қонунга бўйсунушига у ҳаргиз ишонгиси келмасди. Эйлин Батлерга қараганда унинг хотини сўлгин, кўҳлигини йўқотган эди, яна ўн йилдан кейин эса у бунинг оллида қарияга айланади.

– Ҳа-ҳа, Элсуорт бу икки уйни бошлаб қурди, биз қутгандан ҳам ошириб юборди! – дерди Каупервуд ёш банкир Генри Хейл-Сэндерсонга. – Тўғри, уларни бир-бирига кўшиб юбориб, уста ўз ишини анча енгиллатган, лекин менинг уйимни

курушда у яхшигина тер тўкди. чунки хажм жихатидан уйим ихчамрок эди-да. Отамнинг уйи кенгрок. Элсуорт мени ката-лакка тикиб кўйди, деб ўзим ҳам очик айтаман!

Ота Каупервуд мехмонлар ғала-ғовуридан яширинишга имкон топганидан хурсанд бўлиб, ошналари билан ўзининг дангиллама ховлисидаги ошхонага йўл олди. Унинг ўрнини Фрэнк эгаллади – ўзи ҳам шуни хохлаб турганди. Энди у Эйлин билан ракс тушишга муваффақ бўлиши мумкин. Хотинининг ракс тушишга кўпда хуши йўқ эди, бироқ бир гал уни ҳам таклиф этиб кўйиш керак бўлади. Ҳов анави срда миссис Сенска Девис унга караб жилмаяпти – Эйлин ҳам, жин урсин, шунакаям сулувки! Бир култум сув билан ютиб кўя колсанг!

– Ҳамма раксларингиз эгаларини топиб олгандир? Бир кўрсам майлими рўйхатни?

Фрэнк Эйлиннинг олдига келиб тўхтади ва киз унга мовий мукова ва заррин монограммали жажжигина дафтарчани узатди. Танобийда оркестр янгради. Ҳадемай ракс бошланади. Девор ёкалаб ва хурмолар ортидан аллакачон зарҳал курсилар териблиб кўйилганди. Фрэнк кизнинг кўзларига боқди – бу кўзларда хаяжон, завқ ва хаётга интиклик мана мен деб турарди.

– Ҳаммаси тўлиб бўлибди-ку! Яна бир карай-чи. Тўккиз, ўн, ўн бир. Нима ҳам дердим, менимча, етарли. Майли, мирикиб ракс тушмасак тушмабмиз-да. Менга окшом яхши ўтса, шу ҳисоб!

– Учинчи раксда андак шубҳа бор. Назаримда ниманидир чалкаштириб юбордим. Агар йўқ демасангиз, шуни мен сизга колдиришим мумкин.

Эйлин жўрттага шундай дётган эди. У ҳеч нарсани чалкаштирмаганди.

– Сиз, афтидан, мана бу йигитингизга унчалик кизикмаясиз, – деди Фрэнк ва хиёл кизарди.

– Йўқ.

Эйлин ҳам чидаб туролмади. – Зур! Ракс эълон қилинганда, мен сизни топиб оламан. Сиз – бебаҳосиз. Аммо мен сиздан кўркаман.

У кизга бир кур синовчан караб кўйди-да, у ердан кетди. Эйлиннинг кўкси кўтарилиб-туша бошлади. Бунака дим хавода баъзан нафас олишинг шундай кийин бўлиб кетадики!

Ракс вақтида Фрэнкка аввал хотини, кейин миссис Дэвис ва миссис Уолтерлар жуфтлик бўлишди – у Эйлинни ахён-ахёндагина кўриб коларди ва хар гал киздаги кудрат, гўзаллик ва шиддаткор гайрат унинг юрагини қувнок хисга тўлдириб юборарди – Эйлиндаги бу фазилатлар олдида айникса, мапа бу окшомда, у бутунлай ожиз колганди. Бу хам ўн гулидан бир гули очилмаган бир киз! Турган-битгани ссхр-жоду! Хотини бу кизнинг шаънига канаканги маломатларни ёғдирмасин. Фрэнк бошка хар кандай аёлга караганда унинг тўғри, фаол, шубхалардан холи табиатига Эйлин кўпроқ мос келишини хис этиб турарди. Қиз анча содла – буни Фрэнк кўрмаслиги мумкин эмас, – аммо бошка томондан кизни кўп нарсани тушунишга ўргатиш учун унча кўп меҳнат талаб этилмайди. Қиз унда жуда катта тассурот колдирганди – гарчи буйлари тенг бўлса-да, жисмоний маънода эмас, балки маънавий маънода. Ҳаётни севиш Эйлишинг кон-конига сингиб кетганди. Ракс тушар экан, Эйлин аксар кўзларини чакнатиб, оғзини хиёл очиб ва табассум ила яркираган оппок тишларини кўрсатиб унинг ёнидан ўтиб кетар эди ва Каупервудни хар гал унга нотаниш бўлган кучли хаяжон туйғуси камраб оларди: у тинимсиз киз томон интиларди. Эйлиннинг бутун вужуди, хар бир харакатидан тароват ёғиларди.

– Хўш, нима бўлди, Эйлин, кейинги раксингиз бўш эканми? – сўради у, учинчи навбат бошланишидан олдин кизнинг олдига бориб.

Эйлин хозиргина ракс тушиб бўлиб, шерик йигити билан катта меҳмонхонанинг тўрдаги бурчагида ўтирарди, меҳмонхонанинг мум суртилган паркети ойнадай ялтиларди. Маҳорат билан кўйиб чикилган бир нечта хурмо дарахти бу бурчакни денгиздаги ғорга ўхшатиб юборганди.

– Мени кечирасиз, деб умид киламан, – одоб билан кўшимча килди Фрэнк, Эйлишинг шерик йигитига хурмат билан муурожаат этиб.

– Албатта, – жавоб берди йигит ўрнидан туриб.

– Ҳа, бу ракс бўш экан, – деди Эйлин. – Келинг, мана шу ерда ўтира турамиз; тезда бошланиб қолади. Сиз карши эмасмисиз, ишкилиб? – сўради киз олдинги шеригидан ва ширин жилмайиб кўйди.

– Раҳмат! Сиз билан вальсга тушиб, роса маза қилдим!

Йигит кетди. Каупервуд кизнинг ёнига келиб ўтирди.

– Янглишмасам, бу Ледокснинг ўғли бўлса керак? Сиз у билан қандай ракс тушганингизни кўрдим. Сиз, афтидан, ракс тушишни севар экансиз.

– Ўлгудек севаман.

– Мен ўзим ҳақимда бундай деёлмайман. Ҳолбуки бу тўғри, марокли машғулот. Ҳаммаси ким билан ракс тушаётганингга боғлиқ. Миссис Каупервуд ҳам ракс тушишни кўнда ёқирмайди.

Лилиан тилга олиниши билан киз беихтиёр ўзини ундан устун ҳис этди.

– Назаримда, сиз жуда яхши ракс тушар экансиз. Мен ҳам сизни кузатиб тургандим.

Кейинрок Эйлин шу сўзлари учун ўзини койиди. Нима бўлганда ҳам бунақа шошқалоқлик қилмаслиги керак эди.

– Ростдан-а? Сиз мени кузатиб турганмидингиз?

– Ҳа.

Азбаройи ҳаяжонланганидан Фрэнкнинг фикрлари чалкашиб кетди. Эйлин беихтиёр унинг ҳаётига бостириб кирмоқда эди – тўғрироғи, агар йигит йўқ демаса, бостириб кирган бўларди; шу боис Фрэнкнинг сўзлари қандайдир журъатсизроқ чиқаётганди. У нима десам экан, деб ўйланиб қолди, уларни оз бўлса ҳам яқинлаштира оладиган сўзларни кидирди-ю, аммо тополмаётган эди. Айтадиган гаплари эса жуда кўп эди.

– Сиз жуда мурувватли экансиз, – деди йигит анча узок сукутдан кейин, – кизик, мени кузатишингизга нима тurtки берди?

Фрэнк унга енгил, киноя билан қараб кўйди. Яна мусика янгради. Раккослар жойларидан кўтарила бошлашди. Фрэнк ҳам турди.

Каупервуд ўз саволига жиддийрок маъно беришни ўйланаетганди, аммо hozир Эйлин унга жуда яқин, у билан ёнма-ён турганида у қизнинг кўзларига тикилиб қаради ва мулоқим катъийлик билан қайта сўради.

– Бунинг учун сизга нима туртки берди?

Улар хурмолар тагидан чиқишди. Ўнг қўлини Фрэнк унинг белидан айлантириб олди. Чап қўли билан эса қизнинг чўзилган ўнг қўлини кафтма-кафт ушлаб олди. Эйлиннинг чап қўли йигитнинг слкасида ётарди, қиз унга қапишиброк туриб олган ва унинг кўзларидан кўзини олмасди. Вальснинг қуюнли оҳангига монанд айланишганда, қиз ундан нигоҳини олди-да, Фрэнкнинг саволига жавоб бермасдан, ерга тикилди. У капалакдай енгил ҳаракат қиларди. Худди қиздан электр токи келиб ургандай, Фрэнк ҳам қандайдир енгиллик ҳис этди. Фрэнк қизнинг бадани эгилувчанлигида гап очмокчи бўлди. Қизнинг қўллари, баданига ёпишган қора қўйлагига кумушранг-қизғиш тангачаларнинг йилтиллашлари, бўйни ва заррин сочлари унинг ақлини бутунлай ром қилиб қўйганди. Қизнинг нафасидан дурқунлик, ёшлик уфурар ва йигитга чиндан ҳам ажойиб туюлмоқда эди.

– Саволимга ҳали ҳам жавоб берганингиз йўқ, – эслатди Фрэнк.

– Мусиканинг гўзаллигини қаранг!

Йигит унинг қўлини қисиб қўйди.

Эйлин хурқибгина кўзларини кўтариб, унга қаради: шунча қувноклиги, дали-гулилиги билан қиз ундан кўрқади. Фрэнк бу ерда hozир бўлганлар ичида энг аълоси. Ракс тушиб, у билан ёнма-ён турган айни паллада йигит унга ҳайратомуз даражада қизик туюлмоқда эди, аммо асаблари дош бсролмади ва қиз орқасига қарамай қочиб кетишни хоҳлаб қолди.

– Нима ҳам дердик, йўқ бўлса, йўқ-да, – йигит хиёл кинояли жилмайиб қўйди.

Шундай гапириш, ўзининг пинҳоний туйғусига, унга бўлган тийиксиз мойиллигига шама қилиб, гашига тегиш қизга ёкишини Фрэнк фаҳмлаб қолганди. Аммо бундай изҳор охири нимага олиб келарди?

– Шунчаки қандай рақс тушар экансиз деб қараган эдим, холос. – бироз курук оҳангда жавоб берди Эйлин.

Ораларида рўй берган нарсадан кўрқиб кетган киз ўзини қўлга олишга ҳаракат қилди. Фрэнк бу ўзгаришни сезди-да, жилмайиб қўйди. У билан рақс тушиш қанчалик ёқимли! Рақсда шунчалик нафосат бўлади деб у ҳеч қачон ўйламаганди!

– Мен сизга ёқаманми? – кутилмаганда сўради Фрэнк, оркестр жим бўлиши билан.

Саволдан Эйлиннинг аъзойи бадани бўйлаб титроқ югуриб ўтди. Ёқасидан ичига ташлаб юборилган муз парчаси ҳам уни бу қадар кучли титратмаган бўларди. Савол ножўядай туюлганди, бироқ ундаги маъно ҳар қандай ножўяликдан мосуво эди. Эйлин бирдан кўзларини кўтарди ва Каупервудга тикилиб қаради, бироқ унинг нигоҳига бардош беролмади.

– Ҳа, албатта, – жавоб берди киз овозидаги титрокни бошишга ҳаракат қилиб; мусиқа тиниб, энди йигитдан нари кетиш мумкинлигидан ўзича суюниб қўйди.

– Сиз менга шунчалик ёқасизки, – тан олиб деди Каупервуд, – мен ҳам сизга озгина бўлса-да, ёқишимни билишим жуда керак.

Йигитнинг овозида ҳам илтижо, ҳам назокат ва ҳатто мунг бор эди.

– Ҳа, албатта, – такрорлади киз, уни камраб олган қарахтликни силкиб ташлаб. – Сиз буни биласиз ҳам.

– Сизнинг менга ишонишингизни билмоғим керак, – ўша оҳангда давом этди Фрэнк. – Менга мен билан очикчасига гаплашадиган одам керак. Илгари бу тўтрида ўйламасдим, аммо энди бу нарса менга зарур. Қанчалик латофатли эканингизни биласизми?

– Кераги йўқ, – унинг гапини бўлди Эйлин. – Мен ундай қил... Эй худойим, мен нима қилаяпман.

Қиз у гомон яқинлашиб келаётган йигитни кўрди-да, давом этди:

– Мен ундан кечирим сўрашим керак. Бу рақсни унга ваъда қилгандим.

Каупервуд тушунди-да, у ердан кетди. У исиб кетган, асаб-лари таранг эди. У хиёнаткорона иш қилиб қўйганини ёки жиллақурмаса шул нарсани ўйлаганини тушуниб турарди. Ижтимоий ахлоқ конунига кўра, бундай иш тутишга унинг ҳаққи йўқ эди. Атрофдаги ҳамма – унинг отаси, масалан, ота-онаси, ёки улар муҳитидаги ҳар қандай вакил тушунганидек, бу белгилаб қўйилган меъёрларга бутунлай зид келар эди. Бу меъёрлар зимдан тез-тез бузилиб турса-да, улар ҳар доим ўз кучида қолаверади. Бир куни, ҳали мактабдалиқ вақтида синфдошларидан биттаси кизни номусига теккан одам ҳақида гап кетганида бундай деганди:

– Бундай қилмайдилар!

Бўлар иш бўлди, аммо шу гаплардан кейин Эйлиннинг киёфаси мудом унинг кўз ўнгидан кетмайдиган бўлди. Гарчи бу нарса унинг ижтимоий ва молиявий аҳволини дабдала қилиб ташлаши ўша заҳоти миёнага келган бўлса-да, у барибир қандайдир ғалати кизикиш билан ўзи била туриб, ўйлаб-жўйлаб, энг ёмони – иштиёқ билан ўзида эхтирос оловини ёққанини кузатиб борар эди. Вақти келиб унинг ўзини қуйдириб кул қилиши мумкин бўлган оловни пуфлаш ва боз устига мохирлик ила ва кўра-била туриб пуфлаш!

Юзи ингичка, ёш, қора сочли хуқуқшунос ғалабанинг гапларига Эйлин ўзини елпиғич билан елпиб, эрипибгина қулок соларди. Узокдан Норага кўзи тушгач, киз йигитдан ксчирим сўради-да, опасининг олдига борди.

– Ис, Эйлин! – деди Нора. – Қидирмаган жойим қолмади сени. Қаёқда эдинг?

– Рақс тушдим, албатта. Бошқа қаерда ҳам бўлардим, сенингча? Нахотки танобийда мени кўрмаган бўлсанг?

– Йўқ, кўрмадим, – норози оҳангда жавоб берди Нора, гўё гап жуда муҳим нарса устида кетаётгандай. – Ҳали бу ерда узок қолмоқчимисан?

– Охиригача, ҳар ҳолда. Дарвоқе, кўрамыз-да.

– Оуэн соат ўн иккида уйга кетишини айтди.

– Кетса кетаверсин! Мени битта-яримтаси кузатиб қўяди. Хурсандмисан, ишқилиб?

– Жуда! Эх, сенга кайси бирини сўзлаб берсам экан? Охири рақс вақтида мен бир хонимнинг кўйлагини босиб олдим. Унинг шунақанги жаҳли чикдики! Менга еб кўйгудек қаради ўзиям!

– Бўпти, ҳечкиси йўқ, жонгинам, кўркма, у сени еб кўймайди. Ҳозир каёкка бораяпсан?

‘Эйлин опаси билан ҳар доим бироз хомийларча оҳангда гаплашарди.

– Кэлемни топишим керак. Кейинги навбатда у мен билан рақс тушиши лозим. Унинг кўнглида нима гап борлигини биламан: у мени ташлаб, жуфтакни ростлаб колмоқчи, аммо тушини сувга айтсин!

Эйлин жилмайди. Норага гап йўқ. Бунинг устига ақлдан Худо берган! Ахир ҳамма гапдан хабари бўлганида, у нима деб ўйларди? Эйлин оркага бурилди – уни тўртинчи йигит кидирарди. Киз ўша захоти у билан кувнок гап сота кетди, ўзини бемалол тутиш кераклиги бир зум ёдидан чиккани йўқ. Бирок қулоқлари остида ҳамон ўша кўндаланг кўйилган: “Мен сизга ёқаманми?” – деган савол ва унинг журъатсиз, аммо ҳаққоний равишда: “Ҳа, албатта!” деб берган жавоби жаранглаб турарди.

XIX боб

Эхтироснинг авж олиши – ўзига хос ҳодиса. Катта ақл эгаларида, шунингдек, таъби нозик одамларда эхтирос кўпинча келажакдаги нарсасининг маълум фазилатлари билан мақтанишдан бошланади, дарвоқе барибир бу фазилатлар сўнгсиз шартлар билан эътироф этилади. Фаросат билан яшовчи одам, худбин ўзининг “мен”и билан ғоят оз иш қилади-да, ўзи жуда кўп нарсани талаб этади. Шундай бўлса-да, хох эркак ё хох аёл бўлсин, ҳаётни севадиган одамга бундай худбин шахс билан ҳар томонлама алоқада бўлиш унинг бошига жуда кўп ташвишларни солади.

Каупервуд онадан энг аввало фаросатли худбин бўлиб туғилганди. ҳолбуки унинг бу хоссаларига қайсидир даражада одамларга хайрихоҳлик ва муросасизлик билан муносабатда бўлиш эш бўлиб кетганди. Худбинлик ва аклий манфаатларнинг устунлиги, бизнинг ўйлашимизча, санътнинг турли соҳаларидаги фаолиятга яхши таъсир кўрсатади. Сармоядорлик фаолияти – ўша санъат, оқил ва худбин одамлар хатти-ҳаракатларининг энг мураккаб йигиндиси. Каупервуд ўз табиатига кўра сармоядор эди. Ҳаётнинг моддий жиҳатини эсдан чиқариб, табиат муъжизалари, уларнинг гўзаллиги ва мураккаблиги олдида аграйиб қолиш ўрнига у фикрининг ўткирлиги ша-рофати билан ўзининг узлуксиз молиявий ҳисоб-китобларига зарар етказмасдан борлиқдаги гўзал нарсалардан ҳам аклий, ҳам ҳиссий лаззат олишдек бахтли қобилиятга эга бўлганди. Аёллар ҳақида, ахлоқ ҳақида, яъни гўзаллик, бахт, тўқис ва ранг-баранг ҳаётга ташналик билан узвий боғлиқ бўлган нарсалар ҳақида мулоҳаза юритар экан, даккиюнусдан қолган бир хотинлилик ғоясига шубҳа билан қарай бошлади, замирида мавжуд ижтимоий тарз-тариқани саклаб қолишга интилишдан бошқа бирон-бир бошқа маъно йўқ деб ҳисобларди. Нима учун шунча одамларнинг фикри айнан мана шунга, битта хотин бўлиши ва то ўла-ўлгунча унга вафодор бўлиб қолиш мумкин ва керак, деган нарсага келиб тўхталади? Бу саволга у жавоб тополмасди. Ўшанда Европада роса кўп гапирилган эволюция назариясининг нозикликлари устида бош котиришга ёки тегишли тарихий латифаларни ёдга солишга унинг тоб-тоқати йўқ эди. Бунга унинг сира вақти бўлмасди. Бундан ташқари, бу ғоянинг мутлақо яроксизлигини исботловчи ҳолатлар ва мижозлар маташувларини у неча бор кўрган эди. Эр-хотинлар ўла-ўлгунча вафодор бўлиб қолмаганлар, минглаб ҳолларда эса вафодорлик кўрсатган бўлишса-да, ниятлари пок бўлмаган. Ақл шиддаткорлиги ва журъати, бахтли тасодиф – баъзи одамларнинг ўз оилавий ва ижтимоий зарарлари ўрнини қоплашга ёрдам берган нарсалар шулар; бошқалар эса ўз омилиги, онгсизлиги, камбағаллиги ёки шахсий жозибаси йўқлиги вазидан нурсиз, бемаъни ҳаёт кечиришга маҳкум бўлганлар.

Дунёга тасодифан келиб қолиш, ички эркисизлик ёки топкирлик уларни ё узлуксиз азоб-уқубат чекишга ёки аркон, пичоқ, ўк, захар ёрдамида бошка ҳолатларда гўзал бўлиши мумкин бўлган жирканч ҳаётдан кутулиш йўлини кидирганлар.

“Мен ҳам ўлимни афзал билардим”, ҳаёлан леди Каупервуд, рўзномада камбағал, тушакка миҳланиб қолган ва шунга қарамай тангу тор кулбада шарти кетиб, парти қолган ва табиийки, у ҳам бемор хизматкор хотин қўлида ўн икки йил ёлғиз яшаган одам ҳақида ўқиб. Юрагига суқилган тўр тўкиш игнаси унинг ёруғ дунёдаги азоб-уқубатларига чек қўйган. “Қуриб кетсин бунақа ҳаёт! Ўн икки йил! Нега касаллигининг иккинчи ё учинчи йилида шундай қилиб қўя қолмаган?”

Бу ерда ҳам ҳамма нарса қундай равшан – бунга ҳар қадамда исботлар учрайди – барча кийинчиликларни ақлий ва жисмоний куч ҳал қилади. Ахир саноат ва сармоядорлик магнатлари шу ҳаётнинг ўзида билган нарсаларини қила оладилар ва қилмокдалар-ку! Каупервуд бунга неча марталаб амин бўлди. Боз устига, қонун ва ахлоқ деган нарсаларга риоя этувчи бу барча бало-батарлар – матбуот, черков, полиция ва биринчи навбатда кўнгилли насихатгўйлар қуйи табакаларда заррача иллатни кўриб қолсалар, айюҳаннос солиб, дунёни бузадилар, гап Батлер тўғрисида кетганда эса елкаларини қисиб, пусиб қоладилар, куч-қуввати бор одамга шамолни ҳам раво кўрмайдилар, аммо у салгина қоқилдими, тамом, ҳеч нарсадан тап тортмай, андиша-пандишани йиғиштириб, ўшанга ташланадилар. О, ўшанда қанаканги шовкин-суронлар кўтарилмайди, барча кўнгириклар барабар бонг уради! Қанаканги сурбетларча ва тубан сўзлар айтилмайди! “Бу ёкка, бу ёкка келинлар, хай яхшилар! Қаранглар, ана, ўз кўзларингиз билан кўринглар, ҳатто жамиятнинг олий қатламларида ҳам гуноҳкорга қанаканги жазо берилмайди!” Шуларни ўйлар экан, Каупервуд жилмайиб қўйди. Қандай риёкорлик! Қандай иккиюзламачилик! Аммо дунё ўзи шундай тузилган ва уни тузатиш Фрэнкнинг қўлидан келмайди. Ҳамма нарса ўз йўлидан бораверсин! Унинг вазифаси – ҳаётда ўз ўрнини топиш ва уни тутиб қолиш, ҳар қандай синовга бардош бериш ва унинг чин моҳияти кетидан туша

оладиган одамшавандалик ва вазминлик билан обрў қозониш. Бунинг учун куч керак. Ўткир зеҳн ҳам. Унда униси ҳам бор, буниси ҳам бор. “Мен хоҳишларни биринчи ўринга қўяман” – Каупервуднинг шиори ана шундай эди. У буни омад кетидан чопувчилар орасидан жой олиш учун жангга отланаётганлар кўтариб олган тахтага қўрқмай ўйиб ёзиб қўя оларди.

Бирок ҳозир Эйлин билан бундан кейин қандай муомала қилиши кераклигини обдон ўйлаб олиши ва бир тўхтамга келиши керак эди; дарвоқе, кучли ва бир мақсадли одам ўларок Каупервуд бу масалада ҳам ўзининг мутлако мустақиллигини сақлаб қолди. Унинг учун бу у ҳар қуни дуч келадиган мураккаб молиявий муаммолардан кам фарқ қилувчи муаммо эди. Унга бу муаммони ечиш қийин эмасдек туюларди. Нима чора қўриш керак? У хотинини ташлаб, Эйлин билан кета олмасди, бунга шубҳа йўқ. Уни ҳаддан ташқари кўп ришталар чирмаб олганди. Жамоатчилик фикри олдида қўрқувгина эмас, балки ота-она ва бола-чакаларга муҳаббат, шунингдек, сармойадорлик билан боғлиқ мулоҳазалар уни маҳкам ушлаб турар эди. Бундан ташқари, у буни хоҳлашига ўзининг кўзи етмаётганди. У кундан-кун авж олиб кетаётган ўзининг ишбилармонлик манфаатлари билан иш олиб бориш ниятида ҳам эмас, аммо айти вақтда ҳе йўқ-бе йўқ Эйлиндан воз кечишни ҳам ўйламаётганди. Қизда тўсатдан пайдо бўлган туйғу унга ҳаддан ташқари кўп севинчли ваъда қиларди. Миссис Каупервуд энди уни на жисмонан ва на руҳан кондира оларди ва бу унинг Эйлинга мойиллигини оқлашда етарлича дастак бўлиб хизмат қиларди. Нимадан қўркиш керак ўзи? У бу ҳолатдан ўзига сув ҳам юктирмай чиқиб кета олади. Бирок дақиқа сайин унга тутган йўли тобора чалқашиб бораётгандек, Эйлин эса анча хавфсиз ахлокий йўлда тургандек кўринмоқда эди ва шу нарса уни кўпроқ сукутга чўндириб, ўйга толдирарди. Зеро, энди у кизга бутунлай ошиқ бўлиб қолганда ва у юрагининг ичидан тошиб келаётган бир қудратли туйғу битта йўлини танлашини каттик туриб талаб қилмоқда эди.

Хотини тўғрисида ўйлар экан, Каупервуд ҳам ахлокийгина эмас, балки моддий маънода ҳам шубҳаларга чулган-

гап эди. Гарчи Лилиан бева колиб, унинг шиддаткор ёшлик тазйиқиға бардош беролмаса-да, лекин Фрэнк ксйинчалик англаб етдики, хотини ижтимоий ахлоқ қондаларига риёкоруна риюя этувчиларнинг учига чикқанларидан экан, унинг муздек, кордек тозалиги хўжакўрсингагина экан. Аслида уни маъюс шаҳвониятнинг экинлари қамраб оларди. Йигит яна бир нарсага амин бўлдики, Лилиан вақти-вақти билан вужудиши қамраб олувчи ва ихтиёридан маҳрум этувчи эхтиросдан уялиб кетарди. Бу Каупервудни ранжитарди, зеро, у кучли, хукмфармо эди ва ҳар доим мақсад сари тикка борарди. Албатта, у тўғри келган-келмаган одамга Лилианга бўлган туйғуларини тушунтириб ўтирмоқчи эмасди, аммо нима учун улар юзма-юз бўлганда ўз муносабатлари хақида чурк этмасликлари, бир-бири билан жисмоний яқинлик хақида гапирмасликлари керак? Тилда бошқаю амалда бошқа бўлиши кнмга керак? Тўғри, аёл ўзича унга содик эди – ювошлиги, совукконлиги, факат ақл кучи билан иш тутишлиги, боз устига, орқага қайрилиб қарар экан, ондасондагиларни ҳисобга олмаса, у хотинини бошқача тарзда эслай олмасди. Аёл тушунганидек, бурч туйғуси унинг Фрэнкка бўлган муносабатида катта роль ўйнар эди. Бурчини у ҳамма нарсадан устун кўярди. Кейин “одамлар нима деркин”га навбат келди, ундан кейин давр руҳи нимани талаб қилса, ҳаммаси бўлди. Эйлин, аксинча бурч одамига ўхшамасди ва ундаги жўшқинлик, равшанки, унинг шарттакиликларни менсимасликка мажбурларди. Бошқа қизлар каби хулқ-атвор қондалари, шубҳасиз, унинг қулоғига қуйиб бориларди, аммо у очик-ойдин улар билан ҳисоблашишни истамасди.

Кейинги уч ойда улар яна кўпроқ яқин бўлиб қолишди. Қизнинг қалбини тўлдирган туйғуларга ота-онаси ва одамлар қандай муносабатда бўлишларини яхши тушунган Эйлин барибир битта нарса хақида каттик ўйлар ва ҳамон битта нарсани зўр бериб хоҳларди. Энди у анча чуқур кетиб, қилмиши билан бўлмаса-да, фикру ўйлари билан обрўйини тўкиб бўлгач, Каупервуд унга янада фусункор бўлиб кўринмоқда эди.

Йигит жисмоний жозибаси билан эмас – кучли эхтирос бундай чекловни билмайди, – балки ботиний яхлитлиги билан уни ҳаяжонга солар ва шам парвонани ўзига тортганидай, у ҳам кизни ўзига махлиё қилгани-қилган эди. Унинг кўзларида эхтирос ихтиёрий равишда пасайтирилган бўлса-да, аммо ба-рибир кучли ва кизнинг тасаввурича, ҳамма нарсадан кудрат-ли олов яллиғланиб турарди.

Хайрлашаётиб, у кизнинг кўлидан тутганда, Эйлинни электр токи ургандай бўлди ва ажралишгача киз йигитнинг кўзига тик қараш нечоғли қийин бўлганини эслади. Гоҳ-гоҳ бу кўзлардан қандайдир вайрон этувчи қувват отилиб чиқарди. Кўп одамлар, айниқса эркаклар, унинг совуқ нигоҳларига базўр бардош берар эдилар. Уларга қараб турган бу кўзлар ор-тида зимдан кузатиб турган, аммо ҳеч нарсани назардан ко-чирмайдиган яна бир жуфт кўз бордек туюларди уларга. Кау-первуд нима ҳақида ўйлаётганини ҳеч ким тополмасди.

Кейинги ойларида Эйлин унга янада кучлироқ илакишиб қолди. Бир куни кечқурун у Каупервудларникида рояль чалиб ўтирганида Фрэнк пайт пойлаб туриб – худди шу вақтда хона-да ҳеч ким йўқ эди – эгилди-да, кизни ўпиб олди. Дераза пар-далари орасидан аёзди, қорли кўча ва милт-милт қилиб турган газ фонуслар кўриниб турарди. Каупервуд уйга эрта қайтиб келди ва Эйлиннинг куй чалаётганини эшитиб, рояль турган хонага кириб борди. Эйлин кулранг, шарк усулида жимжима-дор сарик ва кўк кашталар тикилган тивит кўйлақда эди. Кўй-лакка ҳамранг қилиб, бунга ҳам сарик ва кўк рангдаги патлар қалалган кулранг шляпа бошида, – булар барчаси кизнинг бир хўснига ўн хўсн кўшиб юборганди. Тўртта ё бешта, харҳолда жуда кўп – опал, зумрад, ёқут ва олмос кўзли узуклар ялт-юлт қилар ва уларнинг ёғдулари клавишлар узра югуриб юрган бармоқларда акс этар эди.

Фрэнк ичкарига кириб келди ва киз унинг келганини би-либ, ўтирилиб қараб ўтирмади. Каупервуд унинг яқинига келди ва Эйлин жилмайиб, кўзларини йигит томон кўтарди, кизнинг кўзларидаги Шуберт келтирган орзумандлик мут-лако бошқа ифода билан алмашди. Каупервуд бирдан эгил-

ди-да, лабларини кизнинг лабларига босди. Ипакдай майин мўйлов китигини келтириб, қизнинг аъзойи бадани жимирлаб кетди. Эйлин чалишдан тўхтади, сийнаси тез-тез кўтарилиб туша бошлади; киз ҳар қанча кучли бўлмасин, аммо унинг нафаси бўғилди. Юраги оғир болгадек гурс-гурс урарди. Қиз: “Вой”! ёки “Керак эмас!” демади, балки ўрнидан турди, дераза томон кетди ва пардани хиёл кўтариб, ўзини кўчани томоша қилаётганга солди. Бундай катта бахтдан у ҳадемай хушдан кетиб қоладигандек бўлиб туюлди.

Каупервуд тезгина унинг ортидан борди. Эйлинни белидан кучоклаб, кизнинг оқарган чехрасига, тиник, нам кўзларига ва чўгдек лабларига бокди.

– Сен мени севасанми? – шивирлади Фрэнк; азбаройи эхтироснинг зўридан унинг бу саволи жиддий ва амрона садо берди.

– Ҳа! Ҳа! Ўзинг биласан-ку буни!

Йигит юзини унинг юзига қўйди, киз эса қўлларини кўтарди-да, унинг сочларини силай бошлади. Қизга бўлган севгиси, уни ўзиники деб билиш қувонч туйғуси Фрэнкнинг бутун вужудини камраб олди.

– Мен сени севаман, – деди у ўзи айтган сўзлардан ўзи хайратда қолгандек. – Мен буни тушунмаган эдим, аммо энди тушундим. Қанчалик яхшисан! Ақлдан озай деяпман.

– Мен ҳам сени севаман, – жавоб берди киз. – Мен ўзимни қўйгани жой тополмай қолганман. Биламан, бундай қилмаслигим керак эди, лекин... оҳ!..

Эйлин қўллари билан унинг бошини чангаллади ва тиниб кетган нигоҳини унинг кўзларидан узмай, лабларини йигитнинг лабларига босди. Кейин у бирдан четланди-да, яна кўчани томоша қила бошлади, Каупервуд эса мехмонхона тўрига қараб кетди. Улар бутунлай ёлғиз эдилар. Фрэнкнинг бошида кизни яна бир ўпсаммикан, деган савол айлана бошлаганди, эшикда Нора кўринди – у Аннанинг хонасида эди – унинг ортидан миссис Каупервуд юриб келарди. Яна бир неча дақиқадан кейин Эйлин ва Нора уйга кетишди.

Мана шундай узил-кесил ва мукаррар дил изхоридан кейин Каупервуд ва Эйлин, табиийки, яна кўпрок якинлашишлари керак эди. Диний тарбия олганига карамай, Эйлин ўз эҳтирослари билан кураша олмасди. Кўпчилик томонидан эътироф этилган диний карашлар ва тушунчалар унинг учун ўзини тутиб туришига асос бўлолмасди. Кейинги тўккиз ё ўн йил ичида унинг тасавурида аста-секин ошиқ йигит киёфаси юзага келмоқда эди. Бу кучли, чиройли, софдил, омадли, кўзлари тиник ва юзларидан қон томган ва айна вақтда сезгир, эпчил, ҳаётни Эйлиннинг ўзидан кам севмайдиган одам бўлиши керак. Кўплаб йигитлар унга қармоқ ташлаб кўришди. Унинг орзусидаги йигитга энг кўп тўғри келгани авлиё Тимофей черковидаги Давид ота эди, аммо у рухоний бўлиб, уйланмаслик онти билан чандиб ташланганди. Гарчи бир-бирларининг туйгулари ўртасида сир бўлиб қолмаган бўлса-да, улар ҳеч қачон бир оғиз гаплашиб кўрмаган эдилар. Кейин Фрэнк Каупервуд пайдо бўлди. у тез-тез учрашувлар ва суҳбатлар туфайли аста-секин қизнинг орзусидаги энг олий ошиқ рамзига айланди. Сайёра қўшга интилгандай, қиз унга томон талпинарди.

Агар айна вақтда карама-қарши кучлар ҳаракатга келгудек бўлса, қим билсин, охири нима билан тугарди буларнинг бари. Гоҳо шундай бўладикки, бундай туйгулар ва муносабатлар тубдан бир-бири билан кесишади. Ҳар қандай феъл-атвор қайсидир даражада юмшайди, ўзгаради, аммо унга таъсир ўтказадиган кучлар жуда ҳам катта бўлиши керак. Кўпинча кўрқув қудратли тутиб турувчи асосга айланади, бу диний ва ахлокий тасавурлардан келиб чиққан кўрқув бўлмаса ҳам, моддий зарар олдидаги кўрқув бўлиши мумкин; аммо бойлик ва жамиятдаги мавқе, одатда, уни йўққа чиқаради. Пул бўлса, қангалда шўрва деганлари аслида шу бўлади!

Эйлин ҳеч нарсадан кўркмасди. Каупервуд на ахлокий, на диний мулоҳазалар билан ҳисоблашишга ўрганган. У қизга қарар экан, бир нарсани ўйларди: қандай қилиб одамларни ал-

лаб, обрўйига путур стказмасдан киз билан ишкий лаззатлар сурса. У Эйлинни бутун борлиги билан севарди.

Иш юзасидан у Батлерларникида тез-тез бўлиб турар ва хар гал Эйлинни кўрарди. Киз билан изхори дил килишгандан кейин биринчи бор келганида, Эйлин сездирмайгина унинг олдига келди, кўлини кисиб кўйди ва кайнок лаблари билан ўпиб олди. Кейинги галда, Фрэнк кетишга чоғланиб турганида киз бирдан дарпарда ортидан чикиб келди.

– Севгилим!

Қизнинг овози майин ва илтижоли эди. Каупервуд ўгирилди ва эҳтиёт бўл дегандай унинг отаси хонаси томон ишора килди.

Аммо Эйлин кўлларини йигит томон чўзганча жойидан кимир этмай тураверди; Фрэнк шошиб унга якинлашди. Кизнинг кўллари бирдан унинг бўйнига чирмалди.

– Шунақанги сен билан бўлгим келаяптики!

– Мен ҳам! Ҳаммасини ўзим тўғрилайман. Ҳозир ўй-хаёлимда факат шу!

Йигит кизнинг кучоғидан бўшанди-да, чикиб кетди, киз эса дераза олдига югуриб бориб, унинг ортидан қарай бошлади. Фрэнк шу яқин-атрофда турганидан яёв кетиб борарди ва Эйлин анчагача унинг кенг елкалари, самбитдай қад-коматидан кўзини узолмади. Унинг тез-тез, шахдам одимлашини кўриинг! Мана буни ҳақиқий эркак деса бўлади! Унинг Фрэнки! Киз уни ўзиники деб биларди энди! Дераза олдидан кетиб, Эйлин рояль олдига чўкди ва то тушлик бўлгунга қадар қандайдир куйларни ўйчан чалиб ўтирди.

Чапдаст ва маблағдан қисилмаган Фрэнк Каупервуд учун кийин аҳволдан чиқиш катта меҳнат талаб қилмасди. Ёшлигида, у турли “ёғлик жойлар” кетидан чопиб юрганида ва кейинчалик ҳам, уйланганидан сўнг саховатнинг тор йўлидан бурилиб кетган ҳоллар кўп учрарди, у бузуклик йўлида фойдаланадиган барча айёрликлар ва гайриқонуний йўлларни мирдан-сирингача ўрганди. Ўша вақтда ярим миллион аҳолиси бўлган Филадельфия шаҳрида ошик-маъшукларни қизикувчан

нигоҳлардан яширишга тайёр иккинчи даражали меҳмонхоналар анчагина эди. Яна у ерда маълум пулга учрашув ўтказишга рухсат берадиган кўриниши ҳашамагли ховлилар ҳам бор эди. Янги ҳаёт тугилишидан сақлаб қолувчи воситаларга келганда, Каупервуд улар ҳақида аллақачондан бери биларди. Эҳтиёткорлик ва хушёрлик унинг шиори эди. Бошқача бўлиши мумкин ҳам эмасди, зеро, Каупервуд тезда таникли ва бообру шаҳсга айланганди. Эйлин эса эҳтироси уни қаёққа олиб кетаётганини англаб етмасди, англаганда ҳам элас-элас; бу майлнинг чегараси каердалигидан у беҳабар эди. Эйлин муҳаббатга ташна эди, у эркалашларини, паҳ-паҳлаб яхши кўришларини хоҳларди – ундан у ёғи билан унинг иши йўқ эди. Унинг ўйлари сичконга ўхшарди: қоронғу бурчақдаги индан бошини чиқаради-да, ҳар қанақа товушдан қўриқиб, қайта лип этиб инига кириб кетади. Каупервуд билан боғлиқ ҳамма нарса унга гўзал кўринарди. У ҳали йигитнинг ўзи хоҳлаганидек севишига ишонганича йўқ; аммо ўша кун келади! Эйлин унинг хотини шаънини поймол қилаётганини тушунмасди, негадир унга бундай эмасдек туюларди. Борди-ю, Фрэнк уни, Эйлинни ҳам севса, миссис Каупервуд нима йўқогади?

Бебошлиқ ва эҳтиросдан келиб чиқувчи бундай ўз-ўзини алдашни нима деса бўлади? Биз ҳар қадамда унга дуч келамиз. Эҳтиросни тийиб бўлмайди, табиатда кичкина одамзот борлигидан ташқарида содир бўладиган ҳамма нарса шундан гувоҳлик берадики, табиат унга нисбатан бефарқ экан. Эҳтирос туфайли берилган жазоларни биласиз: камоклар, касалликлар, хонавайронликлар ва касолгарчиликлар, аммо шу нарсани ҳам биласизки, булар ҳаммаси инсон шахсиятининг азалий интилишларига таъсир қилмайди. Нахотки унинг учун мақсадга етишишга интилувчи шахснинг туткич бермас хоҳиш-иродаси ва қудратидан бошқа қонунлар бўлмаса? Борди-ю, шундай бўлса, тўғри-да, аллақачон бунни каттаю кичик ҳамма билиши керак эди! Биз ўшанда барибир олдингидай иш тутган булар эдик, аммо жилакурса илоҳнинг бандалар ишига аралашуви ҳақидаги ярамас рўёларни ўзимиздан соқит қилар эдик. Халқ сўзи – Ҳақ сўзи.

Шундай килиб, улар ниҳоят, учрашдилар, юзма-юз ўтириб, ажойиб соатларни бирга ўтказа бошлашди. Эйлинда авж олган эхтирос алангаси шундай учрашувлар билан боғлиқ кўркув ва катта таваккални унутишга мажбур қиларди. Унинг уйдаги ҳеч ким кўрмаган тасодифий бир дақиқалик учрашувлардан кейин улар шаҳар ташқарисида хуфёна кўришувларга ўтишди. Каупервуд боши айланиб, барча ишини ташлаб кўядиган одамлар таифасидан эмасди. У тўсатдан бостириб келган эхтирос ҳақида қанча кўп ўйлагани сайин бу эхтиросни ишларга, унинг оқилона мушоҳадаларига ёриб киришига йўл кўймаслик қарори шунчалик қатъийлашиб борарди. Идора иши ундан эрталаб соат тўққиздан тушки учгача каттик кўз-кулок бўлиб туришни такозо этарди. Аммо у ишга берилиб кетиб, одатда, у срда соат беш яримгача кум-тош бўлиб ўтирарди. Бунга эҳтиёж бўлмагани сабабидан унинг ҳафтада икки марта уч яримдан беш ярим ёки олтигача бўлмаслиги ҳадеганда кўзга ташланавермасди. Эйлиннинг ҳар куни тўрт яримдан беш ё олтигача ёлғиз ўзи бир жуфт тўрик йўрғада сайр қилиши ёки отаси унинг учун Балтимордаги таникли аспжаллобдан сотиб олиб берган отда юриши одат тусига кирганди. Каупервуд ҳам кўпинча арава ва отда сайр қилгани боис уларнинг бир-бирига узок шаҳар ташқарисида, Уиссахикон дарёси бўйида ёки Скайкилд йўлида учрашув тайинлашлари қулай эди. Яқинда барпо этилган боғда мудроқ ўрмондагидан қолишмайдиган хилват бурчаклар бор эди. Тўғри, йўлкаларда ҳар доим таниш-билишлардан битта-яримтасини учратиш мумкин эди, аммо ростга ўхшаган ёлгон баҳона топши қийин эмасди! Дарвоқе, бунга ҳожат ҳам қолмасди: бундай тасодифий учрашув ҳеч қимда шубҳа уйғотмасди.

Бу ишқ достони аввалига ана шундай бошланди – ошиқона алжираш, ўзаро қасамёдлар, жиддий, ҳал қилувчи қадам ҳақида лом-мим демаслик ва қўшимчасига яшил либосга бурканаетган дарахтзор тағларида отда маза қилиб айланиш. Янги эхтирос Каупервудда у шу пайтгача билмаган ҳаёт қувончини уйғотди. У Фронт-Стритга бориб, Лилианни кўриб юрганларида, ундан суюқлироқ аёл йўқ эди дунёда ва ўшанда у ўзини

беҳад бахтиёр ҳисобларди, бироқ ўша вақтдан буён ўн йилча вақт ўтган бўлиб, булар бари унутилиб кетганди. Никоҳдан кейин у ҳеч қанақа эҳтиросга берилмаган, ҳеч қанақанги узоқ алоқада бўлмаган эди, бирданига ҳе йўқ-бе йўқ ишбилармонликдаги ажойиб ютуқлар қуюни ичида – Эйлин, қалби ҳам, жисми ҳам ёш, эҳтиросли орзуларга тўла киз пайдо бўлди! Фрэнк ҳар қадамда шуни кўриб турардики, шунчалик далилгули бўлишига қарамай, йигит чарх уриб юрган ҳисоб-ки-тобли ва бағритош дунё ҳақида киз ҳеч нарса билмайди. Отаси унга кўнгли хоҳлаган нарсани олиб берарди, онаси ва укалари, айниқса, онаси уни кўп эркалатарди, синглиси уни ер-қўкка ишонмасди. Эйлиннинг кўлидан бирон ёмон иш келиши мумкинлигини ҳеч ким ҳаёлига ҳам келтирмасди. Нима бўлганда ҳам у ғоят ақлли ва ҳаётда ҳаммадан ўзиб кетиш иштиёқи билан тўлиб-тошганди. Модомики, олдинда бахтли ҳаёт эшиги очилаётган ва тез орада уни ҳар жихатдан ўзига мосу хос ва ёқимли йигит билан аҳд-паймонли никоҳ қутаётган экан, тақик ҳақида ўйлашига на ҳожат?

– Турмушга чиққанингда, Эйлин, бизнинг ҳаётимиз бошқача бўлиб кетади, – дерди унга ҳар гал онаси. – Бутун уйни, албатта, таъмирлаб, қайта тиклаймиз, балки ундан олдинроқ қилармиз буни. Мен ўзим Эддини тезлайман, истамаса, ўзим киришаман. Бу ёғидан хотиржам бўл.

– Шу ишларга ҳозирдан киришилса яхши бўларди, – жавоб берарди Эйлин.

Батлер одатдаги кўпол эркалатиш билан қизининг елкасига қоқиб кўярди-да:

– Хўш, топдингми уни? – деб сўрарди.

Ёки:

– Қалай, деразанг тагига келиб, ивирсиб юрмаяптими?

Агар кизи: “Йўқ”, – деб жавоб берса, чол бундай дерди:

– Парво қилма, топасан ҳали, қуйинма, бундан баттарлари ҳам бўлади! Аммо сен билан ажрашишим осон бўлмайди, қизим! Ота уйида хоҳлаганча яшашинг мумкин, аммо эсингда бўлсин: ихтиёринг ўзинг билан, ҳар дақиқада бизникига қайтиб келавер.

Эйлин унинг пичингларига эътибор қилмасди. У отасини севарди, аммо у айтган гаплар унинг меъдасига тегиб кетганди. Худонинг берган куни шу, гарчи бирдек ёқимли бўлса-да, бир-биридан фарқ қилмасди бу кунлар.

Аммо фусункор баҳор кунларида яшил либосга бурканаётган дарахтлар остида у нечоғли эҳтирос ила Каупервуднинг эркалашларидан масту мустағрик бўлмасди! У йигитга ўзини бутунлай бахшида этиш онлари яқин колганини билмасди, зеро, ҳозир йигит уни фақат ширин сўзлар билан эркалаб, ўз мухаббатини изҳор қилмоқда эди. Ҳар лаҳзада йигитни шубҳалар камраб борарди. У ўзига эрк бергани сайин бу нарса унга табиийдек туюлмоқда эди, бироқ жўмарддигига бориб, барибир бир куни у Эйлинга уларнинг эҳтирослари нимага олиб бориши мумкинлигини рўйирост айтди. Қиз шунга розими? Нима қилаётганини у тушунадими? Дафъатанига Эйлин чўчиб тушди ва ўйлашиб қолди. У ўзининг қора амазонкаси ва заррин сочлари узра наридан-бери суриб қўйилган шляпасида калта хивчин билан оёғига урганча Фрэнкнинг олдида тураркан, унинг сўзлари ҳақида ўйларди. Нима қилаётганингни ўзинг биласанми, деб сўради йигит. Булар бари уларни нимага олиб боришини ўйлаятими? Қиз уни чиндан ҳам севадими? Улар отларини қалин бутазорда, катта йўлдан ва шўхоқар анҳордан йиғирма қадамча нарида қолдиришди, қиз отлар яхши боғланганми, йўқлигини кўришга интилаётгандек бўлиб, энди Фрэнкнинг олдида турарди. Бироқ кизнинг кўзлари отда-ю, хаёли бошқа ёқларда эди. У Каупервуд ҳақида, костюм унга қанчалик ярашгани ҳақида ва бу дақиқалар нечоғли гўзаллиги ҳақида ўйлар эди. Унинг чавқар оти нақадар ажойиб-а! Яқинда кулок очган япроқ уларнинг бошлари узра ҳарир яшиллик билан чирмашиб кетган. Чор атроф ўрмон эди, аммо у иккаласига гўё яшил тангачалар қадаб тикилган парда ортидан кўриниб тургандек эди. Кулранг тишларни аллақачон юпка тўс қоплай бошлабди, бурилиб оқаётган аркк типимсиз шалдирарди, дарахтларда илк баҳор қушлари чуғур-чуғур қиларди.

– Азизим, – деди Каупервуд, – нималар бўлаётганини биласанми ўзи? Мен билан учрашиб нима қилаётганингни ҳеч ўйлаб кўрдингми?

– Ҳа десам ҳам бўлади!

Қиз оёғига хивчин билан уриб қўйди-да, ерга каради, кейин кўзларини кўтарди ва япроқлар орасидан мовий осмонга қарай бошлади.

– Менга қара, жонгинам!

– Қарамайман!

– Қара деяпман сенга, кабутарим, сенга бир гап айтмоқчиман!

– Мени қийнама, Фрэнк! Қарай олмайман.

– Йўқ, қарайсан, қарашинг керак!

– Йўқ дедим-ку, йўқ!

Йингит унинг қўлларини ўз қўлларига олди, қиз ортга чекинди, бироқ ўша заҳоти яна унга яқин келди.

– Қани, энди кўзларимга қара-чи.

– Йўқ, қарай олмайман!

– Қара дедим, Эйлин!

– Йўқ, қўлимдан келмайди! Мени тинч қўй! Нима сўрасанг, ҳамма саволигга жавоб бераман, аммо ўзингга қарашга мажбур қилма мени.

Фрэнк аста унинг юзидан силади. Кейин қўлини кизнинг слкасига қўйди ва қиз унга бошини эгди.

– Қувончим менинг, қандай гўзалсан! – деди йигит ниҳоят. – Сендан воз кечишга кучим етмайди. Нима қилишим лозимлигини билардим, сен ҳам, эхтимол, биларсан. Аммо мен иложсизман! Сен меники бўлишинг керак. Барибир ҳам, агар буни билиб қолишса, икковимизга ҳам яхши бўлмайди. Сен гапимни тушуняпсанми?

– Ҳа.

– Укаларинг билан таниш эмасман, лекин кўринишларидан чакки одамларга ўхшамайди. Улар сени жуда яхши кўришади.

– Кўрганда қандок!

Фрэнкнинг сўнгги сўзлари кизнинг хиёл иззат-нафсига тегиб кетди.

– Бу ерда нима бўлаётганини билиб қолишсами, менинг қушим битди деявер. Нима деб ўйлайсан, агар улар билишса, нима қилган... хуллас, агар бориб-бориб бир нима бўлиб қолса?

Қизнинг нафис юзига тикилганча Фрэнк жимиб қолди.

– Лекин ҳеч нарса бўлмайди! Факат жудаям хаддан ошиб кетмаслигимиз керак.

– Эйлин!

– Сенга қарамайман дедимми, қарамайман! Овора бўлмай қўя қол! Ундай қилолмайман.

– Эйлин! Жиддий гапираяпсанми?

– Билмайман. Мендан ҳеч нарса сўрама, Фрэнк!

– Наҳотки шу билан тўхтатиб қўя қолмаслигимизни тушунмасанг? Йўқ, сен тушуниб турибсан! Бу охири эмас. Агар борди-ю...

Бир текис, хотиржам оҳангда йигит унга тақикланган учрашувлар йўсинини тушунтира бошлади.

– Ишимиз тесқари кетиб, сиримиз фош бўлганда ҳам сен кўркмасанг бўлаверди. Ҳар нарса бўлиши мумкин. Шунда, албатта, бизга яхши бўлмайди. Миссис Каупервуд ҳеч қачон ажрашишимизга розилик билдирмайди – икки дунёда ҳам! Борди-ю, ҳаммаси мен ўйлагандай кетса, борди-ю, бир миллион доллар ишлаб тополсам, мен ҳозирок ҳамма ишимни йиғиштириб қўйган бўлардим. Бир умр ишлаш ниятим йўқ зинҳор. Ҳар доим ўттиз беш ёшимда ҳаммасига нуқта қўйишни ўйлаб келганман. Бу вақтга келиб, бисотимда тузукки-на пул бўлади. Кейин саёҳат қилишни бошлайман. Бироқ яна бир неча йил сабр қилишимга тўғри келади. Агар сен эркин бўлганингда... агар ота-онанг тирик бўлмаганида (шуниси қизикки, бу кинояли шамаларни эшитиб туриб ҳам Эйлин пинагини бузмади), бошқа гап эди.

Фрэнк жимиб қолди. Эйлин ҳамон оёғи остидан шалдираб оқаётган ариққа ўйчан тикилиб турарди, хаёли эса узоқларда – денгизда, улар иккаласини қирғоқ томон олиб кетаётган яхтада эди, қирғоқда эса қандайдир номаълум сарой қад кўтариб турибди, унда Эйлин ва Фрэнкдан бошқа ҳеч ким бўлмайди. Унинг ярим юмук кўзлари оллидан мана шу бахтли дунё сузиб ўтмоқда эди; худди сеҳрлангандай, у Каупервуднинг сўзларини зехнига жойларди.

– Улай агар, бошка йўлни кўрмайман! Аммо мен севаман!
– У кизни ўзига қаратди. – Мен сени севаман, севаман!

– Ҳа, ҳа! – хаяжондан титраб жавоб берарди Эйлин. – Мен ҳам сени севаман! Мен ҳеч кимдан кўркмайман.

– Ўнинчи кўчада уй ижара олдим, – деди йигит сукутни бузиб, улар эгарга ўтиришганда. – У ҳали жиҳозланмаган, аммо гап бунда эмас. Мен бир хотинни мўлжаллаб кўйганман, уйга қараб туради.

– Ким экан у?

– Ғалати бева хотин, эллик ёшларда. Ақлли, жуда ёқимли, кўпни кўрган. Мен уни эълондан топдим. Ҳаммаси тахт бўлгандан кейин унинг олдига борасан-да, шу уйни кўрасан. У билан кўп илакишиб қолишингга тўтри келмайди. Гоҳ-гоҳда, розимисан?

Йигитнинг саволига жавоб бермай, Эйлин хаёлга толганча кетиб борарди. Ишнинг кўзини билади, ўз мақсади сари оғишмай ҳаракат қилади!

– Борасанми? Ҳеч нарсадан хавотир олма. У билан бемалол танишишинг мумкин. Унга тўла ишонса бўлади. Борасанми унинг олдига, Эйлин?

– Ҳаммаси тайёр бўлгандан кейин айтарсан, – деди киз охири.

XXI боб

Эхтирос инжикликари! Ҳийла-найранглар! Густохликлар!
Ишк меҳробига қилинган қурбонликлар!

Жудаям кўп вақт ўтмади, Каупервуд айтган, ишқий сирни пинҳон тутишга мўлжалланган бошпана тайёр бўлган эди. Уйга афтидан яқинда оғир жудоликка учраган бир бева хотин қарар эди. Эйлин тез-тез у ерда бўла бошлади. Мана шундай вазиятда ва ана шундай ҳолатда уни маъшуғи ихтиёрига бутунлай бахшида бўлишга унатиш катта меҳнат талаб этмасди,

зеро, кизгинанинг бўронли, сўкир хиссиётга ортик қаршилиқ кўрсатишга мадори қолмагани. Унинг гуноҳини қайсидир даражада севги ювиб турарди ва ҳақиқатан ҳам унга ёруғ дунёда мана шу одамдан бошқа ҳеч ким керак эмас эди. Унинг барча ўй-орзулари, унинг барча хис-туйғулари бир шу одамга қарашли эди. Унинг кўз олдида келажак манзаралари намоён бўла бошлади, ўшанда Эйлин ва Фрэнк қандайдир тарзда абадул-абад бир жон-бир танга айланади. Ўттиз беш ёшга тўлганида йигитнинг бисотидаги маблағ бир миллион доллар бўлганида миссис Каупервуд ўлмади ёки Фрэнк хотинини ташлаб, Эйлиннинг олтига кетиб қолмайди, деб ким қарор бера олади? Ҳаммаси бир амаллаб йўлга тушиб кетади. Табиатнинг ўзи унга шу одамни олдиндан ато этиб қўйган. Эйлин унга сўзсиз ишонади. Фрэнк, сенга ўзим қарайман ва сенга шамолни ҳам раво кўрмайман деганида, киз унинг гаплари ростлигига қилча шубҳа қилмагани. Эйлиннинг гуноҳига ўхшаган гуноҳ ҳақида руҳонийлар кўпинча зиёратгоҳларда эшитадилар.

Шуниси эътиборга сазоворки, насронийлар олами қандайдир мантикий найранг йўли билан шундай ҳулосага келган: аввалига анъанавий парвариш ва сўнгра никоҳ билан покланган муҳаббатдан бошқа муҳаббат – бекор. «Битта умр – битта муҳаббат!» – насронийликнинг ғояси ана шу ва у бутун дунёни мана шу тангу тор қарас ичига қамашга муттасил ҳаракат қилиб келади. Бундай тасаввур мажусийликка ёт эди. Қадимги дунёда талок учун қандайдир алоҳида сабабни қидириш керак эмас эди. Ибтидоий жамоа тузумида эса жинсларнинг қовушиши, афтидан, зурёд қолдириш учун зарур муддатнигина кўзда тутган. Энг янги замон оиласи, шубҳасиз, ўзаро майл ва яқинликка асосланади. Аммо бундан охир-оқибатда у қадар бахтли ва омадли бўлмаган ҳар қандай муҳаббатни қоралаш керак, деган маъно келиб чиқмайди. Ҳаётни қандайдир қондалар билан чегаралаб бўлмайди ва одамлар бунга зинҳор-базинҳор ҳаракат қилмасликлари керак. Бир умр толели аҳд-паймон қилиш ёр бўлган одамлар ўзларини қутласинлар ва ўз бахтларига муносиб бўлишга ҳаракат қилсинлар. Тақдир бундай бахт

билан сарафроз этмаганлар эса, гарчи жамият уларни гаровга олишганлар, деб эълон килса-да, барибир хайрихоҳлик кўрсатишга арзийдилар. Бундан ташқари, мулоҳаза ва назарияларимизга боғлиқ бўлмаган ҳолда табиатнинг асосий қонунлари ўз кучида қолавереди. Бир гурдаги зарралар бир-бирига қараб тортилавереди. Феъл-ағвор ва миждоғи ўзгаришлар ўзлари билан, албатта, ўзаро муносабатдоғи ўзгаришларни ҳам олиб келади. Тўғри, баъзиларини ақидапарастлик ушлаб қолса, баъзиларини қўрқув тўхтатиб қолади. Аммо ўзларида табиат овози баралла янграйдиган одамлар ҳам топилади ва улар учун на ақидапарастлик бор ва на қўрқув. Жамият дахшат ичида қўлларини осмонга қўтаради. Бирок асрлар оша Елена, Мессалина, Дюбарри, Попапатур, Ментснан ва Нелл Гвин сингари аёллар пайдо бўлади, улар эркак ва аёл ўртасидаги муносабатларда илғари йўл қўйилганига қараганда каттарок ҳуррият томон олиб боровчи йўлни кўрсатадилар.

Каупервуд ва Эйлин бир-бирига ҳаддан ташқари қаттиқ илакишиб қолган эди. Эйлинни яқиндан билиб, Каупервуд шунга амин бўладикки, у, биргаликда яшаса, қолган умрини бахтли қила оладиган ягона аёл. Эйлин қанчалик ёш, окқунгил, умидларга тўла бўлса, шунчалик жасоратли ҳам эди. Улар биринчи марта бир-бирига интилган ондан буён ўтган шу ойларида Фрэнк уни хотини билан солиштиргани-солиштирган эди. Унинг хотини билан кечирган ҳаётдан қоникмаётганлиги илғари элас-элас билинган бўлса, энди тобора яққолроқ кўзга ташиланмоқда эди. Тўғри, фарзандлари ўша-ўша унга қувонч бағишлар ва уйи ҳам қулинг ўрғулсин эди. Сўлгин, озгин Лиан ҳамон ҳуснини йўқотмаганди. Сўнгги йилларда озми-қўпми ундан мамнун эди, бирок энди ундаги норозилик тўхтовсиз ортиб бормоқда эди. Унинг хотини Эйлинга сира ўхшамасди: Эйлиндоғи тароват, қувноқлик, шарттакиликларга нисбатан нафратдан унда асар ҳам йўқ эди. Гарчи Каупервуд одатда ғоят ройиш эр ҳисобланса-да, энди у бўлар-бўлмасга жаҳли чиқадиган бўлиб қолганди. Ҳаммаси Лианнинг ташқи қўринишига боғлиқ саволлардан бошланарди: ҳар қуни ишлатилдиган "нима учун"лар аёлнинг дилини оғритмай ва жонига тег-

май қолмайди. Нима учун у ўзига кўйлаги рангидаги лолагулли шляпа олмаган? Нима учун у кўп вақтини ташқарида эмас, ичкарида ўтказди? Унга очик ҳавода юриш гоят фойдали бўлиши мумкин, нима учун у ё унисиши, ё бунисини қилмайди? Эри ўзининг хулк-атворини яхши биларди, деб бўлмасди-ю, бироқ Лилиан ҳаммасини кўриб турарди, бу саволларнинг тагида не маънолар ётганини фаҳмлаб, дили оғрир эди.

– Нега ҳадеб менга “нима учун”, “нима сабабдан” деб савол бераверасан? – сўради бир куни у хафа бўлиб. – Бу одатни қаердан ортдирдинг? Сен мени олдингидай севмай кўйгансан, бор гап шу, мен буни жуда яхши биламан.

Хотинининг бирдан аланга олишидан ҳайрон бўлиб, Каупервуд ўзини курси суянчиғига ташлади. Бунга сабаб, афтидан, Эйлин ҳақидаги гаплар эмас, балки унинг навбатдаги танбеҳи эди; аммо ҳақиқатдан ҳам шундайлигига ўзи ишонмаётганди. Лилианнинг токатини тоқ қилиб юборганидан хиёл виждони азобланиб, хотинидан кечирим сўради.

– Майли, кўявер! – жавоб берди хотини. – Менга заррача таъсир қилгани йўқ. Аммо энди мендан совий бошлаганингни билиб турирман. Сенинг доим ишларинг бошингдан ошиб-тошиб ётади! Бир лаҳза бўлсин, иш ҳақида ўйламай туrolмайсан.

Каупервуд енгил нафас олди. Хайрият, хотини ҳеч нарсани сезмабди!

Эйлин билан апок-чапок бўла боргани сайин у хотиним хиёнатимни сезиб қолмадимикан, деган фикрдан камрок чўчийдиган бўлиб қолганди. Гоҳо юзага келган аҳвол-окибати нималарга олиб келиши мумкинлигини хаёлида чўтга соларкан, у балки шундай бўлгани ҳам яхшидир, деган хулосага келарди. Лилиан ўз ҳукуки учун жон олиб-жон бериб курашадиган шаддод хотинлар тоифасидан эмасди. Унинг феълини билганидан, Фрэнк гоҳо хотинини улар оилавий хаётидаги узилишга бошида хавфсираганидек, қаттиқ каршилиқ кўрсатмаса керак, деб ўйларди. Аввал у ажрашаман дейиши ҳам истисно эмасди. Эҳтирос ва бахтга ташналик уни одатдагидек одамларча мулоҳаза юритгани ҳам кўймаётганди.

Йўқ, дерди у ўзига ўзи, энди ҳамма гап унинг эмас, Батлерларнинг оиласида колган. Эдвард Мэлия Батлер билан унинг ўртасида гоят мустаҳкам сармоюдорлик алоқаси ўрнатилган. Каупервуд билан маслаҳатлашмай қария ўзи эгаси бўлган кўпсонли қимматбаҳо қозғалар билан биронта ҳам битим тузмасди. Батлер Пенсилвания кўмир компанияси, “Делавер Гудзон” канали, “Морис-Эссекс” канали ва Ридинг темир йўли каби қорхоналарнинг байчиси эди. Филадельфия темир йўллари қасб этган аҳамиятни англаб, у ундаги мавжуд қимматли қозғаларни иложи борича фойдаси билан сотишга ва шу тариқа тўпланган маблағни маҳаллий изларга сарфлашга қарор қилди. Молленхауэр ва Симпсон ҳам шундай қилишга тганидан у беҳабар эди, маҳаллий ишларни шулардан бошқа қим ҳам яхши тушунарди? Каупервуд каби у қонқали темир йўллар қцияларининг қатта қимқорини ўзида қамлаб, у қирвардида қоқал Молленхауэр ва Симпсон билан қамқорлик қилишга эришаман, деб ўйлаганди. Ўшанда тегишли идоралар орқали бирлашган темир йўллар учун фойдали қонунларни ишга солиш қийин бўлмайди. Улар янги излар ётқиқиш ва қуриб бўлинганларни давом ётдиришга рухсат оладилар. Батлернинг қимматли қозғалари билан муомаласи, шунингдек, шаҳар қонқали темир йўллар қцияларининг тақодифий боғламларини сотиб олиш айнан Каупервуд вазифасига қирар эди. Ўғиллари Оуэн ва Кэлем орқали Батлер ўша вақтда аллақачон янги излар ётқиқиш ва бунинг учун зарурий рухсат бериш устида жон қуйдирмоқда эди; қонунчилиқ йиғилишининг унга қеракли резолюциясини қабул қилишга эришишини истаб, у қциялар боғламлари ва нақд пулларни аямай тарқата бошлади. Лекин бу иш осон эмасди. чунки қўзага қелган ҳолатдан олиш мүмкин бўлган фойда қўпларга, шу жумладан, Каупервудга қундай равшан эди; бу ерда қатта пул ишлаш манбаини қўриб, у, албатта ўз фойдаси қамини ерди, чунки у сотиб олган қциялардан фақат бир қисмигина Батлер, Молленхауэр ва бошқа қимқозлар қўлига тушганди. Бошқача айтганда, ўзидан қўра қўпроқ Батлер ёки бошқа биронтасига фойда қелтиришга қаракат қиларди.

Жорж Стинернинг аслида панада қолишни истаган Стробик, Уайкрофт ва Хармон номидан унинг хузурига олиб келган таклифи Каупервудга жозибадор туюлгани сабаби шунда. Стинернинг режаси шундан иборат эдики, Каупервудга шаҳар газнасида йилига икки фоиз ҳисоб-китобидан ёки, агар у воситачиликлардан воз кечса, ҳатто бегараз (эҳтиёткорлик Стинердан воситачи орқали иш кўришни тақозо этарди) кредит очиб қўйсин. Бу пулларга Каупервуд Шимолий Пенсилвания компаниясидан Фронт-Стрит бўйлаб ўтувчи, катта даромад келтирмайдиган ва унча катта бўлмаган масофа – бир ярим миль – туфайли унча юқори баҳоланмайдиган, шунингдек, унда фойдаланишга берилган рухсатнинг қисқа муддатлиги сабабли конка изини сотиб олиши керак эди. Товон сифатида ишни моҳирлик билан бажаргани учун Каупервуд анча мўмай наф олар эди – барча акцияларнинг йигирма фоизи. Стробик ва Уайкрофт назорат боғламинини сотиб олиш мумкин бўлган жойда факат шошилиш ҳаракат қилиш кераклигини билишарди. Шундан кейин бу режа қуйидагиларни кўзда тутар эди: шаҳар газнасидан олинган пуллардан лицензияни узайтириш ва изнинг ўзини давом эттириш учун фойдаланилади; кейин ўз банкларидан бирига қўйиладиган акцияларнинг катта боғлами чиқарилади: шу тариқа бирмунча муддатдан кейин шаҳар унда банд бўлган маблағни қайтариб олади, улар эса из келтирган фойдани чўнтакка урадилар. Агар акцияларнинг афери барча иштирокчилар ўртасида хомталаш бўлиб кетишини ҳисобга олмаса, Каупервуд учун бу режа озми-кўп даражада маъқул келарди ва барча югур-югурлари-ю, тўккан терлари учун унга нисбатан кичик улушгина тегар эди.

Аммо Каупервуд оғзидаги ошни олдириб қўядиган аптойлардан эмасди. Бу вақтга келиб эса унда алоҳида ишбилармонлик ахлоқи, сармоядорлик ахлоқи пишиб етилмоқда эди. У агар юлғичликнинг ёки пул ишлашнинг бундай йўли ўғирлик деб аталадиган бўлсагина, ўғирликка йўл қўйиб бўлмайди деб ҳисоблар эди. Бу ноокилона, хатарли, бинобарин – аҳмоқона йўл эди. Пулларни қўлга киритиш ёки пул

ишлаб топиш шубҳа ва ҳақоратларга сабаб бўлиши мумкин эди. Каупервуднинг тасаввурида одоб сал бўлмаса иклимга боғлиқ равишда вазият туфайли ўз кўринишини ўзгартиради. Филадельфияда кейинчалик ғазнага қайтариш шарти билан шаҳар пулларида ғазначи бегараз фойдалана оладиган анъана илдиз отганди (албатта, маҳаллий сиёсатчилар доирасида, бутун шаҳар аҳолиси доирасида эмас). Ғазна ва ғазначи бу ерда асалга тўла инни ва атрофида пул орттириш илинжида эркак асаларилар, яъни аферистлар ва сиёсий арбоблар айланиб юрган она асаларига ўхшарди. Стинер билан тузилган битимнинг бирдан-бир нохуш томони шунда эдики, на Батлер, на Молленхауэр, на Симпсон, яъни Стинер ва Стробикнинг ҳақиқий бошлиғи бу битим ҳақида ҳеч нарса билмас эдилар. Стинернинг ўзи, шунингдек, унинг ортида турган шахслар ўзларининг шахсий манфаатларида Каупервуд орқали ҳаракат қилар эдилар. Бундан дарак топган ёруғ дунё буюклари дарғазаб бўлишлари мумкин. Борди-ю, у Стинер билан ёки маҳаллий соҳалардан бошқа биронтаси билан бундай фойдали ишлар олиб боришдан бош тортгудек бўлса, у фақат ўзига-ўзи зарар келтиради, зеро, уни дархол бошқа банкир ёки маклер билан алмаштиришади. Бундан ташқари эса Батлер, Молленхауэр ва Симпсон бунинг хидини олишади, деб тахмин қилишга ҳеч қандай асос йўқ эди.

Шу ерда яна шуни айтиш жоизки, тасодифан Ўн еттинчи ва Ўн тўққизинчи кўчаларнинг конка изидан ўтиб қолган Каупервуд уни ғоят мафтункор иншоот деб ҳисоблади, фақат зарурий маблағ топилса бас. Аввалига бу изнинг нархи, эълон қилинганидек, беш минг доллар эди, бироқ кейинроқ, уни қайта жиҳозлаш мақсадида икки юз эллик минг долларга акцияларнинг қўшимча туркумлари чиқарилган эди ва энди компания фоизларни тўлашда жиддий қийинчиликларни бошдан кечирмоқда эди. Акцияларнинг катта қисми майда эгалар орасида хомталаш бўлиб кетганди ва назорат боғламини эгаллаш ҳамда бошқарув раиси бўлиб сайланиш учун барибир Каупервудга қаида икки юз эллик минг доллар талаб этиларди. Лекин бу изга қўл уриб, у акцияларни бутунлайича ўз

ихтиёри билан тасарруф эта оларди, масалан, уларни олиши мумкин бўлган жуда катта микдордаги пулга вақтинча отасининг банкига қўя олар, кейин янги акциялар чиқара олар, улар ёрдамида маҳаллий конунчилик йиғилиши аъзоларини сотиб ола олар ва шу тариқа ё янги омадли харидлар воситасида, ёки бошқа компаниялар билан битим тузиш йўли билан ишни кенгайтира оларди. “Сотиб олиш” ибораси бу ўринда ишбилармонлик соф америкача маънода қўлланмоқда, зеро, штат конун чиқарувчи йиғилиш тўғрисидаги тушунчани “пора” сўзи билан чатиштириб юбормайдиган одамнинг ўзи йўқ эди. Гаррисбергдаги сармоядорлар доиралари вакили Тэррис Рэлихон паст бўйли, қорачадан келган ирландиялик бўлиб, башанг кийимларию назокатли харакатлари билан гердаийиб юрарди, – бир вақтлар у беш миллион долларлик заёмни жойлаштириш ҳақидаги иш бўйича Каупервуднинг олдига келганди, шу одам штат пойтахтида пулсиз ёки пул эквивалентсиз, яъни кимматли қоғозларсиз ҳеч нарсага эришиб бўлмайти деб ишонтирганди. Овозини олиш ёки қўллаб-қувватлашига эришиш учун конунчилик йиғилишининг ҳар бир кўп ёки оз даражадаги обрўли аъзосининг “томоғини ёғлаш” керак бўлади. Ирландиялик шу нарсага ишора қилдики, борди-ю, Каупервуд бирон хийла ишлатишга мажбур бўлиб қолса, Рэлихон у билан гап сотишдан хурсанд бўлади. Каупервуд Ўн еттинчи ва Ўн тўққизинчи кўчаларнинг конка изини сотиб олиш режасини қайта-қайта ўйлаб кўрган бўлса-да, аммо бу ишга узил-кесил киришишга ботинаолмаётганди. Унинг кўплаб бошқа имкониятлари йўқ эмас эди, аммо васваса кучли эди, у тинимсиз мана шу масала устида бош қотирарди.

Шимолий Пенсилвания изи билан боғлиқ ишлар учун Стинер таклиф қилган кредит Ўн еттинчи ва Ўн тўққизинчи кўчалардаги из билан боғлиқ найрангни янада рўёблироқ қилар эди. Каупервуд бу вақтда шаҳар газнаси манфаатларини кўзлаб шаҳар заёми облигациялари кийматини муттасил кузатиб борарди: биржада киймати тушиб кета бошлаган йирик боғламлар, уларни харид қилар ва киймати кўтарила бошлагани ҳамон жуда эҳтиёткорлик билан уларни сотар

эди. Бу барча амаллар учун унга ўз бисотида озмунча нақд пул бўлиши зарур бўлмасди. У хар доим ишкилиб биржада касодгарчилик бўлмасин-да, деб хавотирланарди. зеро, бу ундаги барча мавжуд бойликларнинг инкирозига олиб келган бўлурди ва, устига-устак, ундан яна қарзларни коплаш ҳам талаб этиларди. Тўғри, ўшанда ҳеч қандай бўрон кўринмаётганди, Каупервуд ҳалокатдан омон қолишга умид боғларди, аммо барибир ўз маблагларини бекорга совурмокчи эмасди. Энди кўп нарсалар ўзгариб кетганди. Борди-ю, у шаҳар маблагларидан бир юз эллик минг доллар олиб, уни Ўн еттинчи ва Ўн тўққизинчи изларга сарфласа, бу унинг маблагни созуришини англатмасди, зеро, Стинернинг янги таклифи унинг бошқа ишларни юргизиш учун катта кредитларни деб ҳазинабонга мурожаат қилишига имкон туғдирарди. Бирок, борди-ю, бирон касофат юз берса-чи?... Начора, бошга тушганини кўз кўрар дейдилар-ку!

— Фрэнк, — деди бир куни Стинер (улар аллақачондан бери бир-бирининг огини айтиб чакирадиган бўлишганди), унинг олдига соат тўртдан кейин кирганида — бу вақтда идорада иш куни тугай деб қолган бўларди, — Стробикнинг айтишича, Шимолий Пенсилвания изи иши деярли тайёрлаб қўйилган ва биз ишга киришаверсак бўлади. Биз акцияларнинг назорат боғлами Колтон деган одамнинг қўлида эканини аниқладик. Айка Колтон эмас, балки Фердинанд Колтон. Қизик исми шариф, шундай эмасми?

Семириб қолган Стинер оккўнгиллик билан мийғида жилмайиб қўйди. У тасодифан шаҳар ҳазинабони бўлиб қолганидан буён унинг ҳаётида катта ўзгаришлар содир бўлди. Бу лавозимга ишга ўтиб, у яхши кийина бошлади ва унинг бутун борлиғидан шунчалик олийжаноблик, шунчалик ўзига ишонч ёғилар эдики, агар ўзига ташқаридан қараганда борми, у, хойнаҳой, янги либосида ўзини таниёлмаган бўларди. Унинг митти кўзлари ўйноқлашдан тўхтаганди, доимий хурсандлик ўрнини беғам хотиржамлик эгаллаганди. Йўғон оёғига у энг юмшоқ чарм туфли кийиб олганди; тўла гавдаси ва сержир сонлари аъло сифатда тикилган кулранг-жигарранг

костюми тагидан лорсиллаб турарди: учли ок ска ва жигаранг галстук унга алоҳида зеб бағишларди. Залворли тилла занжир ялтираб турган дум-думалок корни узра кенг кўкраги уни янада барваста кўрсатарди. оппок енг учида йирик ёкут кўзли катта-катта тилла тўғноғич ялт-юлт киларди. Унинг аъзойи бадани қандайдир кизгиш ва семиз эди. Қискача килиб айтганда, турмушнинг хузур-халоватини кўриб яшаётган одам экани яққол кўришиб турарди.

Тўққизинчи кўчалаги икки каватли ёғоч уйдан у оиласи билан Спринг-Гарден-стритдаги анча кенг тош уйга кўчиб ўтди. Унинг хотини бошқа маҳаллий сиёсатчиларнинг хотинлари билан танишиб олганди. Болалари ўрта мактабда ўқир эдилар, бу бир вақтлар унинг учун ушалмас орзу эди. Энди шаҳарнинг турли қисмларида унинг ўн тўртта ё ўн бешта арзон томорқалари бор бўлиб, улар вақти келиб қимматли кўчмас мулк бўлиб қолиши аниқ эди. Жанубий Филадельфия металлургия жамияти ва “Америка мол ва чўчка гўштлари” компаниясининг овоза қилинмаган хиссадори ҳам эди – фақат қоғоздагина мавжуд бу икки муассасанинг бутун фаолияти шундан иборат эдики, улар шаҳардан пудратлар олиб, уларни ортиқча савол бермай, буйруқларини лаббай деб бажарадиган қуйиш устахоналари ва гўшт дўконларининг камсукум эгаларига ишониб топширар эдилар.

– Ҳа, галати исм экан, – унинг гашига қўшилди Каупервуд.
– Хўш, демак, у акциялар эгаси денг? Мен ҳар доим бу из ўзини қопламаса керак, деб ўйлардим: у ҳаддан ташқари қисқа. Уни Кенсингтон маҳалласи томонга уч миль лавом эттириш керак бўлади.

– Мутлақо тўғри, – маъқуллади Стинер.

– Колтон акциялари учун қанча сўраганини Стробик сизга айтмадимми?

– Олтмиш саккиз доллардан бўлса керак-ов.

– Яъни, жорий қиймати бўйича. Нима ҳам дердик, унинг иштаҳаси чакки эмас-а? Бу нарх билан, Жорж, ҳозир айтаман, – у хаёлан Колтоннинг қўлидаги акциялар қийматини ҳомчўт қилиб чиқди. – фақат унинг боғлами учун бир юз йигирма минг

доллар атрофида. Бу хали ҳаммаси эмас. Яна хакам Китчен бор. Жозеф Зиммермен бор, сенатор Доновэн ҳам бор. – Каупервуд Пенсилвания сенати аъзосини назарда тутаетганди. – Умуман, бу иш сизга арзонга тушмайди. Яна изни ўзлаштиришга қанча сарфлаш керак бўлади! Менимча, бу ҳаддан ташқари кўп зарар келтиради!

Каупервуд бу изни Ўн стипичи ва Ўн тўққизинчи кўчаларнинг восвосли изи билан қўшиб юбориш ҳамирдан қил суғургандек осон иш экани ҳақида ўйлади ва бирпас сукут саклаб сўради:

– Айтинг-чи, Жорж, нега сиз барча усулларингизни Стробик, Уайкрофт ва Хармон орқали ўтказаянсиз? Нахотки яна бир қанча иштирокчиларни жалб этмай, бу ишни иккаламиз эплай олмасак? Менимча, бу сиз учун анча фойдали бўлар эди!

– Албатта, албатта! – деди Стинер ва унинг лумалок кўзлари суҳбатдошига қандайдир ночор мўлтайиб тикилди. Каупервуд унда яхши таассурот қолдирганди ва у ҳар доим у билан фақат ишбилармон сифатида эмас, балки инсон сифатида яқинлашишни ният қилар эди. – Мен бу ҳақда аллақачон ўйлай бошлаганман. Аммо улар, Фрэнк, мендан кўра бундай ишларда кўпроқ тажрибага эга, ахир улар бу билан қачондан бери шуғулланиб келишяпти. Мен эса ҳозирча буларни яхши билмайман.

Гарчи юзи ўша-ўша бефарқлигича қолаверган бўлса-да, Каупервуд ичида қулиб қўйди.

– Тушунтиринг уларга, Жорж! – давом этди у дўстона, сирли оҳангда. – Биз иккаламиз улар билганчалик биламиз ҳам, қиламиз ҳам. Мана кўрасиз, бу ишни керак бўлса улардан ўтказиб удалаймиз. Мен нима деётганимни биламан. Жиллақурмаса сизни қизиқтираётган конкали усулни олинг. Биз иккаламиз уни Уайкрофт, Стробик ва Хармон иштирокидан яхшироқ ўтказамиз. Улар жудаям ақлли одамлар эмас. Пулни улар эмас, сиз киритасиз. Уларнинг иши мана шу бутун қорхонани қонунчилик йиғини ва муниципалитет орқали судраб боришдан иборат, холос. Шундай бўлса-да, қонунчилик йиғили-

шида улар ҳеч кимдан, масалан, мендан кўпроқ нарсага эриша олмайдилар. Ҳаммаси Рэлихон билан келишувга боғлиқ, бунга эса маълум миқдордаги пулни ассигнация қилиш керак, холос. Шаҳар кенгашига келганда эса, Филадельфияда бир Стробик-кина у ерда кунда-шундалардан эмас.

Каупервуд биронта йўл устидан назоратни ўз қўлига олиб, Батлер билан музокаралар олиб боришга ва унинг ҳамкорлик қилишига умид боғлаган эди. Бу, ҳар ҳолда Стробик ва шерикларини тинчлантирган бўлар эди.

– Мен Шимолий Пенсилванияга нисбатан ниятларингизни ўзгартиринг деб айта олмайман. Бу, ҳар ҳолда, ноқулай бўлар эди. Аммо бошқа йўллари ҳам йўқ эмас-ку. Эҳтимол, келажакда биз сиз билан биргаликда қандайдир иш қилармиз! Бу сизга жуда фойдали бўлар эди, менга ҳам! Шаҳар заёмида биз ёмон ишлаб олмадик, буни сиз инкор этмасангиз керак.

Улар чиндан ҳам дурустгина ишлаб олган эдилар. “Юхо”-ларга теккан чўталлар ҳақида гапирмаганда ҳам Стинернинг ўзи янги уйи, ер майдони, банкдаги ҳисоби, яхши энгил-боши, олдингидан бошқа дунёқарашлари учун Каупервуднинг шаҳар заёми сертификатларини муваффақиятли айлантирганидан миннатдор бўлиши керак. Биз тасвирлаётган вақтга келиб, ҳар бири икки юз минг долларлик облигацияларнинг тўрт туркуми чиқариб бўлинган эди; Каупервуднинг бу облигациялар билан айланмаси тахминан уч миллион долларга етар эди, чунки у уларни гоҳ сотиб, гоҳ сотиб олиб, кўтар-тушир ўйинини ўйнарди – бу заём қийматига боғлиқ бўлар эди. Стинер энди жуда бўлмаганда бир юз эллик доллардан мингтасига эга эди.

– Мен шаҳарда битта изни биламан, уни озгина куч сарфлаб, гоҳ даромадли изга айлантурса бўлади, – ўйчан давом этди Каупервуд. – У жудаям қисқа, худди Пенсилвания изига ўхшаш, кичик бир худудга хизмат кўрсатади. Шу тарика, биз бошқа кўплаб жойларда хизмат қиладиган идораларни таъминлашда тежаб қолган бўлардик. Қисқаси, катта маблағ айланмасида ҳар доим фойда келтирадиган иш топиш мумкин.

У жимиб колди ва келажак унга нималар ваъда қилаётгани ҳақида ўй сураётган экан, ўзининг кулинг ўргулсин қилиб жиҳозланган, лакка бўялган ёғоч қопламали кабинети деразасидан ташқарига қарай бошлади. Дераза илгари турар-жоӣ бўлган, энди эса идора жойлашган бинонинг орқа ҳовлисига қараб очиларди. Ҳовлида унда-мунда ўсиб ётган сийрак майсалар кўзга ташланарди. Уйнинг кизил девори ва кўхна гишт тўсик нимаси биландир Каупервудга уларнинг Нью-Маркет-стритдаги тоғаси Сенека келиб турадиган уйни эслатарди. Тоғасининг ёнида қора танли хизматкори ҳам бўларди. Деразага қарар экан, Каупервуд тоғасини худди олдида тургандек ҳис этарди.

– Биз икковимиз, – жиддий тусда леги Стивен, кармоқни чўқилаб, – шу изни қўлга олсак, нима бўлади? Молиявий жиҳатдан, ўйлайманки, мен бу амални таъминлар эдим. Сизнинг чўтингида бизга қанча пул керак бўлади?

Каупервуд яна пинҳона жилмайиб қўйди.

– Ҳозир сизга анигини айтилмайман. – жавоб берди у, биров сукут сақлаб. – Мен бу масалани миридан-сиригача ўрганишим керак. Ҳамма бало шундаки, мен бусиз ҳам шаҳар газнасига маблағларидан талай пул олиб қўйганман. Ўзингиз билгандек, бўйнимда шаҳар заёми муомалалари учун берилган икки юз минг доллар турибди. Бундай комбинация яна икки юз, уч юз минг долларни талаб этган бўлар эди. Агар аҳвол мана бунана бўлмаганида...

У англаб бўлмас биржа ваҳималари ҳақида, Америка учун хос бўлган, мамлакатдаги умумий аҳволдан кўра америкаликларнинг ўз феъл-атворлари билан боғлиқ жазавалар ҳақида ўйларди.

– Борди-ю, Шимолий Пенсилвания изи билан боғлиқ иш аллақачон битан бўлганда эди...

У иягини артди ва сийрак, майин мўйловини силади.

– Мендан ортик суриштирмапг, Жорж, – леги у охири, суҳбатдошининг гап қайси из ҳақида кетаётгани устида бош қотираётганини кўриб, – Бировга чурк этиб оғиз оча кўрмапг!

Мен аввало ҳаммасини яхшилаб текшираман, кейин эса сиз билан икковимиз гаплашамиз. Менимча, бу масала билан кейинроқ, Шимолий Пенсилвания изи билан иш ўнганлиб кетганда шуғулланганимиз тузук. Ҳозир шунақанги ишларим кўпки, бош кашигани кўлим тегмайди. Ҳозирча оғиз очмай туринг, кейин бир гап бўлар...

У стол узра энгашди ва Стинер ўрнидан турди.

– Сиз ҳаракат қилиш вақти келди деб айтишингиз билан, Фрэнк, мен сизга керакли миқдорда кредит очаман! – деди у. Каупервуднинг бу ишга киришишга унчалик хоши йўқлигидан, Стинернинг кўллаб-қувватлаши ёки бошқа ҳар қандай фойдали ўйинни писанд этмаётганидан ҳайратда қолиб. Бу истеъдодли, чапласт Каупервуд орқасидан иккаласи бойиб олса, нима қилибди? – Сиз Стайерсни хабардор қилиб қўйинг, у сизга чек келтириб беради. Биз имилламасдан ҳаракат қилишимиз кераклигини Стробик кўриб қўйсин.

– Бу ишга киришаман, Жорж, – ишонтириб деди Каупервуд. – Ҳаммаси жойида бўлади. Менга ишонаверинг.

Шимини тўғрилаб, Стинер йўғон оёқларини ўйнатди ва Каупервудга кўлини узатди. Янги фикр устида чуқур ўйга толганча у кўчага чиқди. Агар Каупервуд билан рисоладагидай тил топиша олса, бойлик унинг чўнтагида эканига шубҳа йўқ: бу одам омадлилар ичида мингтадан биттаси ва олий ларажада эҳтиёткор. Унинг янги уйи, ажойиб идораси, ортиб бораётган обрўси ҳамда у Батлер ва бошқалар билан биргалликда ҳаётга татбиқ этган оқилона режалари – барча-барчаси Стинерга чинакамига хузур бағишламоқда эди. Конкали темир йўлнинг яна бир изи! Улар бунга ҳам, Шимолий Пенсилвания изига ҳам эгалик қиладилар! Агар иш шундай кетаверса, у, Жорж Стинер, ҳаёт суғургаси ва кўчмас мулк савдоси бўйича аянчли агент магнатга айланади, ҳа, ҳа, ҳақиқий магнат бўлади! Шундай орзуларга кўмилганча у фукаролик бурчи ва ижтимоий ахлоқ деган тушунчалар ҳам борлигини унутиб, кўчадан кетиб борарди.

Кейинги бир ярим йил ичида Каупервуд Стинерга, Стробикка, Батлерга, штат хазинабони Ван-Нострендга, Пенсилвания сенати аъзоси, Гаррисбергдаги “сармоядорлар давраси вакили” дсб айтилган Рэлихенга ва бу жаноблар дўстона муносабатлар ўрнатган турли банкларга кўплаб хуфиявий хизматлар кўрсатди. Стинер, Стробик, Уайкрофт, Хармон ва албатта, унинг ўзининг манфаатлари йўлида у Шимоллий Пенсилвания ишини бароридан келтирди, шундан кейин шу йўл барча акцияларининг бешинчи кисми эгасига айланди. Стинер билан биргаликда у Ўн еттинчи ва Ўн тўққизинчи кўчалар конкали изларнинг акцияларини сотиб олди ва яна бай хисобидан у билан фонд биржасида ўйин бошлаб юборди.

1871 йил ёзида, Каупервуд ўттиз тўртларга кирганда унинг банкирлик идораси икки миллион долларга баҳоланар эди, шундан сал бўлмаса ярим миллион унга тегишли эди ва унинг олдида очилаётган истиқболга қараб мулоҳаза қилинса, у тез орада ҳар қандай америка боёни билан рақобат қила олар эди. Ўз хазинабони Стинер тимсолида шаҳар беш юз минг долларга яқин миқдорда унинг кўювчиси эди. Ўз хазинабони Ван-Ностренд тимсолида штат унга икки юз минг долларни ишониб топшириб қўйганди. Боуд эллик минг долларга конкали темир йўллар акцияларини харид қилганди. Рэлихен ҳам худди шунча миқдорда харид қилганди. Сиёсий арбоблар ва улар гумашталарининг бутун бир галаси унда ўз пулларини саклар эдилар. Эдвард Мэлия Батлернинг онкол хисоби бир юз эллик минг долларга етганди. Каупервуднинг турли банкларга унинг бойликларидан қайсилари гаровда эканлигига боғлиқ бўлган карзи етти юздан саккиз юз минг доллар ўртасида тебраниб турарди. Кумушранг тўр ичидаги ўргимчакка ўхшаб, унинг хар бир ипини ўзи эшиб, ўзи йигирган эди. Ажойиб ишбилармонлик алокалари тармоқларининг қок марказида гуараркан, Каупервуд атрофида содир бўлаётган барча воқеаларни зийраклик билан кузатар эди.

Унинг ҳаммадан кўра кўпрок иштиёк билан берилган эзгу иши конкали темир йўллар, биринчи галда Ўн еттинчи ва Ўн тўккизинчи кўчалардаги излар акцияларини айлангириш бўлиб, улар устидан ўрнатилган назорат аслида унинг қўлида эди. Стинер Каупервуднинг банкирлик идорасига очган бўнакли кредит шарофати билан шу излар акциялари айниқса паст бахоланаётган вақтда у ўзи ва Стинер учун барча акцияларнинг эллик бир фоизини сотиб олишга муваффақ бўлди ва энди йўлдан ўз билгича фойдаланаверса бўларди. Бунинг учун у ғоят “ўзига хос” усулларга мурожаат қилишига тўғри келди, уларни сармоядорлар орасида ана шундай аташарди, бироқ у акцияларни унинг ўзи белгилаган нархлар бўйича сотиб олди. Аввалига у агентлари оркали компанияга катор даъволар билан чиқди, гўё унга тегишли фоизлар гуланмаганидан юзага келган зарарни тўлашни талаб қилди. Ўзини бошқа киши қилиб кўрсатган одамнинг қўлидаги унча катта бўлмаган боғлам, тафтишни белгилаш тўғрисида суд олдида расмий илтимоснома билан нутқ қилиш, тафтишнинг компания ишлари бўйича ҳомий таъсис этиш керакми ёки йўқлигини белгилаши, бу компания акциялари қийматдан уч, беш, етти ва ўн банд қуйини таклиф эта бошлаган биржада ҳар тарафдан бирданига хужум бошлаш – бу барча амаллар йиғилиб, юраклари ёрилган хиссадорларни ўз қоғозларини бозорга ташлашга мажбур қилганди. Банклар шундай тўхтамга келишдики, конканинг бу изи ғоят таваккалли иш ва шу боис компаниядан қарзни узишни талаб қилганлар. Ота Каупервуд ишлаган банк ўз вақтида йўлнинг асосий хиссадорларидан бирига қарз берган эди ва ҳозир ҳам у пулни қайтаришни талаб қиларди. Кейин – яна ўша ўзини бошқа киши қилиб кўрсатган шахс оркали – энг йирик хиссадорлар билан музокаралар бошлаб юборганди: гўё, юзига қирк доллар ҳисобидан ўз акцияларини сотиб, юзага келган ахволдан қутулиб чиқиш имкони берилар эмиш. Уларда бу барча фалокатлар қаердан ёғилаётганини аниқлашнинг сира иложи йўқлиги сабаб, гарчи бунда заррача ҳақиқат бўлмаса-да, улар йўл ташландик ҳолда ётибди деб тасаввур қилишган. Ундан қутилган авло! Каупервуд ва Стинерда пуллар тахт эди ва улар

акцияларнинг эллик бир фоизи эгаси бўлиб олишганди. Бирок Шимолий Пенсилвания изи ишидаги каби Каупервуд майда акционерлардан сотиб олиш мумкин бўлган ҳамма нарсаи енг ичида сотиб олгани боис акционерларнинг эллик бир фоизига тенг назорат боғлами амалда унинг кўлида бўлиб колди. Стинер эса яна йигирма беш фоиз сохиби ҳисобланарди.

Бу Каупервудга наша қилди, зеро, у энди ўзининг бир пайтадаги орзуси ушалиши учун имкон пайдо бўлганини кўрди, айнан: бу изни Шимолий Пенсилвания изи билан кўшиб юбориб, шу йўлни қайта ташкил этиш, ҳар бир эски йўлга учтадан акция чиқариш, назорат боғлампдан ташқари уларнинг барчасини сотиш, кейин тўпланган пуллар ёрдамида конкали гемир йўлларнинг бошка компанияларига байчи бўлиб кириш, янги сотиб олинган қоғозлар нархини ошириш ва пировардида уларни шу шиширилган нархларда сотиш. Қисқача қилиб айтганда, Каупервуд кейинчалик бошка, америка хўжалигининг янада муҳимрок соҳаларини ўз кўлига олган ва ўзлари бойиб олиш максасида охир-оқибат уни ўзига бутунлай буйсундирилган дастлабки дангалчи олиб-сотарлардан бири эди.

Бир канча изларнинг бу биринчи кўшилишига келганда, Каупервуднинг режаси куйидагилардан иборат эди: икки компаниянинг бундан кейинги кўшилиши ҳақида миш-миш таркатиш, конун чиқарувчи органларда изларни давом эттиришга рухсат олиш учун югур-югурлар қилиш, жозибатор реслама проспеклари, кейинрок эса йиллик ҳисоботлар чоп этиш, ва натижада ҳар куни тобора ортиб бораётган захиралари унга имкон берар даражада фонд биржасидаги акциялар нархини кўтариб юбориш. Бу ишларнинг кийинчилиги шундан иборат эдики, акцияларнинг шундай катта қисмини таркатиш ва сотишга (ярим миллиондан ортиқрок микдорга) имкон берувчи шароитлар яратиш учун, боз устига бу акцияларнинг ярим миллионини ўзида колдириш нияти билан хаддан ташқари катта микдордаги маблағга эга бўлиш зарур эди. Бундай ҳолларда биржада сохта харидларни амалга ошириш, бу билан сохта талаб келтириб чиқариш етарли эмасди. Акциялар нархларини бундай сунъий тарзда кўтариб-туширишлар оммани адашти-

ради ва акцияларнинг катта қисмини сотишга имкон беради, уларни узил-кесил тақсимот қилиш учун яна анчагача улар кийматини сақлаб туришга тўғри келади. Борди-ю, айтайлик, айти вақтда бўлганидек, Каупервуд беш минг акция сотди, беш мингги эса ўзида олиб қолди, у сотган акциялар кийматини муайян даражада сақлаб туриш учун унинг озмунча уриниб-чиранишига тўғри келмасди, зеро, ақс холда унинг қўлида қолган акцияларнинг ҳам нархи тушиб кетар эди. Деярли ҳар доим қилиб келинганидек, агар у ўз акцияларини банкка қўйганида, улардан олган пуллардан эса бошқа битимларда фойдаланганда эди, унинг акциялари киймати кескин тушиб кетган холда, банк ўз манфаатларини ҳимоя қилиб, қўшимча таъминотни ёки ҳатто қарзни тўла олишни талаб қилар эди. Бу эса унинг найранги чиппақка чиққани ва унинг ўзига бўҳрон таҳдид солаётганини англатарди. Ҳозир Каупервуд шахар заёми чиқариш билан боғлиқ гоят мураккаб компанияни ўтказгани, заём киймати тинимсиз кўтарилиб-тушиб турарди, аммо айти вақтда бу кўтарилиб-тушишлар унинг учун янада мақбулрок эди, зеро, пировардида у бундан пул ишлаб қолмоқда эди.

Ташаббус ҳар қанча мафтункор бўлмасин, янги оғир юк икки баравар зийракликни талаб этарди. Акцияларни баланг нархда сотиб, у шахар газнақидан олган қарз (ссуда)ни қайтара оларди. Зийраклик натижасидаги унинг ўз акциялари, ҳатто маҳвум келажакдан ва қакқон тузилган проспектлар ва ҳисоботлардан фойда ундириш укувлари устига ёзиб қўйилган киймат бўйича баҳоланади ёки ундан оз-моз қамрок бўлади. Унинг бисотида бошқа қонқали темир йўл изларига сарфлайдиган пули бўлади. Вақти келиб, у қонқали темир йўллар бутун тизимнинг молиявий раҳбарлигини ўз қўлига олиб олиши ва ўшанда миллионер бўлиши истисно эмас. Каупервуднинг узокни кўра билишига ва бу одамнинг фавқулодда ақлидан гувоҳлик берувчи айёрони тўқималаридан бири шундан иборат эдики, мажуд изларни узайтириш ёки янги тармоқлар ётқизиш баробарида у ҳар доим мустикал ташаббуслар яратар эди. Дейлик, икки-уч миль узунликдаги изларга эга бўла туриб ва уни ўшандай масофага ва ўша қўчада давом этти-

ришни исгаб, Каупервуд бу янги кисмни мавжуд акционерлик жамиятига ҳавола этмасди, балки конкали йўлнинг мана шу қўшимча икки-уч милини назорат қила оладиган янги компания ташкил этар эди. Бу ташаббусни у маълум микдордаги маблағ билан таъминларди, бунга акциялар ва облигациялар чиқарарди, бу унга бетўхтов янги из ётқизишга киришишга ва уни тезда ишга туширишга имкон берарди. Бу ишни ниҳоясига етказгач, у турдош фаолиятини дастлабки компанияга қўшиб юборарди, бунда акциялар ва облигацияларнинг янги туркумини чиқарар, улар билан олдиндан кенг олди-сотди бозорини таъминлар эди. Ҳатто унга ишлайдиган оғайнилари ҳам унинг фаолиятидаги барча хилма-хил найрангларини билмасдилар ва унинг буйруқларини кўр-кўрона бажарар эдилар, холос. Баъзан Жозеф ташвиш ичида Эдвардга бундай дерди:

– Ҳа! Фрэнк билмасдан бир ишни қилмаса керак, ҳар ҳолда.

Бошка томондан, Каупервуд унинг барча жорий мажбуриятлари ўз вақтида ва ҳатто муддатида олдин тўлаб борилишини диққат билан кузатиб борарди, чунки у ўзининг тўлов қобилияти барқарорлигини ҳаммага кўрсатиб қўйиш муҳим деб биларди. Яхши обрў ва барқарор мавқедан кимматлироқ нарса йўқ. Унинг узокни кўра билиши, эҳтиёткорлиги ва аниқлиги банкирлик уйлар раҳбарларига мойдай ёқар ва уларда энг тўғри фикрлайдиган ва зийрак ишбилармонлардан бирига бўлган ҳурмат ошгандан-ошиб борарди.

Барибир ҳам кўза кунда эмас, кунда синади, дейдилар. 1871 йилнинг ёзига келиб, Каупервуднинг захиралари, гарчи унинг аҳволини ҳалокатли даражага келтирадиган бўлмаса-да, яхшигина хомталаш бўлиб кетганди. Ҳар доим унга ҳамроҳлик қилиб келган муваффақият таъсири остида у ўзининг молиявий найранглари устида камроқ бош қотирадиган бўлиб қолди. Аста-секин ўзининг барча ўйлари рўёбга чиқишига заррача шубҳа қилмай қўйган Фрэнк отасини ҳам конкали темир йўллар олди-сотдисида иштирок этишга унатди. Учинчи миллий банк маблағларидан фойдаланиб, ота Каупервуд ўғлини қисман молия билан таъминлаши, у пулга қаттиқ муҳтожлик сезганида унга кредит очиши керак эди. Аввалига кекса

жентльмен бироз гижинди ва шубха билдирди, бироқ вақт ўта борган сари ва унга фойдадан бошқа ҳеч нарса келмагани боис, у дадилланди ва ўзини анча тетик ҳис қила бошлади.

– Фрэнк, – деб сўрарди у баъзан ўғлига кўзойнаги устидан караганча, – чув тушиб қолишдан кўркмайсанми? Кейинги вақтларда жуда катта миқдордаги пулларни ўзлаштириб юбордик.

– Агар захираларни ҳисобга олса, илгаригилардан кўп эмас. Катта ишларни кенг кредитсиз қилиб бўлмайди. Буни сиз менадан кўра яхшироқ биласиз.

– Бу тўгрику-я, аммо... Масалан, Грин ва Каутс изларини олайлик, тагин бу иш бошингга бало бўлмасин, эҳтиёт бўл.

– Ҳеч нарса бўлмайди. Мен бу компания ишларининг ахволи билан жуда яхши танишман. Унинг акциялари эртами, кечми кўтарилиши керак. Уларни мен ўзим кўтараман. Агар керак бўлса, бу йўлни бошқа изларимга қўшиб юборишим ҳам мумкин.

Ота Каупервуд ҳайрон бўлиб ўғлига қаради. Дунё ҳали бундай дадил, кўркмас найрангбозни кўрмаган!

– Мендан ташвиш қилманг, ота! Борди-ю, кўркадиган бўлсангиз, яхшиси, мен олган қарзларни тўлаб қўйишимни талаб қилинг. Акцияларимга ҳар қандай банкир менга пул бериб туради. Мен шунчаки фойда сизнинг банкингизга келиб тушса дейман, холос.

Генри Каупервуд таслим бўлди. Бундай ишларга у ҳеч қанақанги эътироз билдира олмас эди. Унинг банки Фрэнкка катта-катта кредитлар берарди, аммо нима бўлганда ҳам бошқа банкларчалик катта бўлмасди. Унинг ўғли фаолиятларига сарфланган пулларга келсак, агар вазият калтислашиб қолгудек бўлса, Фрэнк уни олдиндан огоҳлантиришга ваъда берганди. Фрэнкнинг укалари ҳам ҳар доим унинг фармойишларига қараб иш тутар эдилар ва энди уларнинг манфаатлари унинг ўз манфаатлари билан узвий боғлиқ эди.

Кундан-кунга бойиб борар экан, Каупервуд янада дориламонроқ ҳаёт кечири бошлаганди. Филадельфиялик қадимги буюм ишқибозлари унинг бадийий мойилликлари ва ортиб

бораётган бойлиги хусусида эшитиб, усти-устига унга ме-
бел, дарпардалар, гиламлар, санъат асарлари ва сувратлар-
ни – аввало американики, кейинроқ эса мутлақо хорижий
санъаткорлар асарларини таклиф эта бошлашганди. Унинг
ўз уйида бўлгани каби, отасининг уйида ҳам чиройли буюм-
лар хали унчалик кўп эмасди, бунинг устига Ўнинчи кўча-
даги уй ҳам бор эди, шуни у иложи борича яхши безатишни
хохларди. Эйлин ҳар доим ота-онаси уйдаги камчиликлар-
дан зорлангани-зорланган эди. Гарчи қизнинг ўзи яхши ан-
ламаса-да, нафис буюмларга муҳаббат унинг ажралмас ху-
сусияти эди. Улар хуфёна учрашиб турадиган жой шинам ва
даблабали жиҳозланган бўлиши керак. Бунга улар иккови
ҳам кагтик аҳд қилгандилар. Шундай қилиб, аста-секин уй
ҳақиқий хазинага айланди: бу ердаги айрим хоналар Фрэнк-
нинг ховлисидагига караганда янада нафисроқ мебеллар би-
лан тўлдириб ташланганди. У сзда ўрта аср черков ризалари,
гиламлари ва дарпардаларининг ноёб нусхаларини тўплай
бошлади. Кирил Георг даври усулидаги мебелни сотиб олди
– бу Чиппендел, Шератон ва Хеплуайт усуллари бирикмаси
бўлиб, италян ренессанси ва Людовик ЎII тўртинчи таъсири
остида бирмунча ўзгаришларга дуч келган. У чинни, хай-
каттарошлик, юнон гулдонларининг ажойиб намуналари,
фил суягидан япон усталари ясаган хайратомуз ўймакорлик
асарлари билан танишди. Санъат асарларини четдан олиб
келишга ихтисослаштирилган “Кейбл ва Грей” фирмаси-
нинг ёш ҳамсоҳиби Флетчер Грей бир гал келиб, Каупервудга
XIV аср дарпардасини таклиф этди. Қадимги буюмлар иши-
нинг чинакам ишқибози ўзининг босиқ ва шу билан бирга
нафосат оламига нисбатан оташин муҳаббати ила Каупер-
вудни хаш-паш дегунча авраб ташлади.

– Зангори чининининг бир муайян рангини яратишда эллик-
та даврдан нусха оладилар, мистер Каупервуд! – хикоя қилди
Грей. – Биз гиламнинг камида етти мактаби ва даврини била-
миз – форс, арман, араб, фламанд, замонавий поляк, венгер
ва хоказо. Борди-ю, сиз қачонлардир бу ишга қизиқиб қолгу-
дек бўлсангиз, мен сизга гиламлар мажмуасини тўлик сотиб

олишингизни астойдил маслаҳат берардим, айтмоқчиманки, ё маълум бир даврга тегишлигини ёки барча даврларга мансублигини олинг. Каранг, қанақа гўзал улар! Айрим тўпламларни ўз кўзим билан кўрганман, бошқалари ҳақида эса китоб-журналлардан ўқиганман.

– Мени гапларингизга ишонтириш унча қийин эмас, – жавоб берди Каупервуд. – Санъат вақти келиб мени хонавайрон қилади. Ўзим унга нисбатан бефарқ одамман, сиз эса Элсуорт ва Гордон Стрейк билан, – у рангтасвирнинг ашаддий муҳлиси бўлмиш таниш бир йигитчани назарда тутаётганди, – мени гангитиб қўйдингиз. Стрейкнинг фикрига қойил қолиш керак. У менинг дархол турли мактаб ва даврларга хос дурдона намуналарни тўплай бошлашимни таклиф қиляпти ва йирик санъаткорларнинг асарлари вақт ўтиши билан қимматлашиб боришини уқтирапти, яъни ҳозир бир неча юз минг долларга олган нарсам кейинчалик миллионлаб долларга баҳоланади. Аммо у менга америка рассомлари билан шуғулланмаслигимни маслаҳат берапти.

– Гарчи рақибни макташ менга фойда келтирмаса-да, у ҳақ! – деди Грей. – Фақат бу ишларга катта пул керак.

– Унчалик катта эмас. Кейин, қолаверса, бирданига тўлаш ҳам шарт эмас. Бундай гоёни амалга ошириш учун йиллар талаб этилади. Стрейк айтидики, агар биронта яхшироқ нарса топилгудек бўлса, кейинчалик уларни алмаштириш учун турли мактабларнинг ажойиб намуналарини ҳозир ҳам топса бўлади.

Каупервуд ташқаридан хотиржам кўринганига қарамай, унинг юраги ҳар доим ниманидир қидирар эди. Аввалига у фақат бойликкаю аёллар гўзаллигига интиларди. Энди у санъатнинг ўзини деб уни севиб қолганди ва бу тонг осмонидаги илк ёғдулар эди. У аёл гўзаллиги ҳаётдаги барча энг ажойиб нарсалар билан қуршалган бўлиши кераклигини ва чинакам гўзаллик учун фақат биргина муносиб восита – чинакам санъат эканини англай бошлаганди. Бу ёш вужудидан тароват ёғилиб турадиган Эйлин Батлер бўлиб, унда илгари унга бу қадар хос бўлмаган нафосатга шайдоликни уйғотган эди. Феъл-атворларнинг ўзаро ҳамкорлиги натижасида юзага келадиган энг

нозик хилларни таърифлашнинг иложи йўқ, зеро, бизни ҳайратга соладиган нарса бизга қай даражада таъсир қилишини ҳеч ким билмайди. Каупервуд ва Эйлин ўртасида юзага келганга ўхшаш муҳаббат тоза сув солинган стаканга тушган бир томчи тиник бўёқ ёки тўғрироғи, энг мураккаб кимёвий бирикмага қўшилган номаълум кимёвий модда кабидир.

Қисқача айтганда, ёш бўлишига қарамай, Эйлин Батлер, шубҳасиз, кучли шахс эди. Унинг қарийб гўрларча нафсонияти уйдаги кўримсиз муҳитга қарши ўзига хос исён эди. Шуни унутмаслик керакки, Батлер оиласида дунёга келиб, у кўп йиллар давомида бир вақтнинг ўзида уларнинг ҳаётга нисбатан ибтидоий-ғайрибадий боёнларча қарашларининг ҳам соҳибаси, ҳам қурбони бўлиб келди, энди эса Каупервуд билан танишиш шарофати ила Эйлин ҳаётнинг инсонга бойлик ва олий иштимой рутба инъом этмиш шундай мўъжизалардан вокиф бўлдики, булар унинг етти ухлаб тушига кирмаганди. Айниқса, Фрэнк Каупервудга хотин бўлгач, келажакдаги дунёвий муваффақиятлар унинг сира кўз ўнгидан кетмасди! Узок висол онларида кизнинг олдида ўзини намоён этган унинг ёркин ва чакнок аклини айтмайсизми! Фрэнкнинг аниқ ва тиник дил изҳорлари ва йўл-йўриқларини тинглар экан, киз унинг аклига қайта-қайта офаринлар ўқирди! Сармоядорлик фаолияти, санъат, ижтимоий мавқега тааллуқли унинг орзу ва режалари улуглиги-чи! Энг асосийси, ҳа, энг асосийси киз уники эди, ҳа, киз уники эди! Шундай дамлар бўлардики, ҳажон ва бахтдан Эйлин нақ эсини йўкотарди.

Барибир ҳам Филадельфияда отасини ҳамма собиқ ахлатчи (эски танишлари уни “гўнгкўнғиз” дерди) деб билиши, кизнинг рўзғорларидаги тўпорилик ва ваҳшийлик билан олиб борган беҳуда саъй-ҳаракатлари, унга барқарор обрў ва олий рутбанинг “эхроми” бўлиб кўринувчи данғиллама ҳовли-жойлар олиш имконсизлиги булар барчаси унинг ёш калбига ота уйдаги муҳитга нисбатан сўндириб бўлмас адоват уйғотди. У ердаги ҳаёт билан Каупервудлар уйдаги ҳаёт бир-биридан осмон билан ерча фарқ қиларди. Қиз отасини севарди, аммо ота деган ҳам шунчалик жохил бўладими! Шундай бўлса-да,

мана бу фавкулотда одам, унинг махбуби уни севишга жазм этибди, ҳатто унда ўзининг бўлажак хотинини кўришга азму карор қилибди! Э Худо, ишкилиб, шу бахтимни кўп кўрмагин-да! Аввалига у Каупервудлар орқали жамоатчилик поғонасида ундан баланд турувчи дунёвий ёшлар, хусусан, эркаклар билан танишишга умид боғларди, – уларни кизнинг ҳусни таважжуҳи ва бой меросхўрлик рутбаси ўзига тортиши керак. Аммо бу умид ўзини оқламади. Фрэнкнинг бадийликка мойиллиги ва унинг тобора ортиб бораётган бойлигига қарамай, Каупервуд ва унинг ўзи ҳам олий жамиятнинг маъхум доирасига ёриб қирмаган. Ҳалиги юзаки ва айтиш мумкинки, уларга кўрсатилган дастлабки эътиборни ҳисобга олмаганда, мохиятан улар бундан ҳали жуда ҳам узок эдилар.

Шундай бўлса-да, Эйлиннинг юраги Каупервуд унинг хозирги аҳволдан чиқиб кетиш йўлини топишда ёрдам беражани ва уни ажойиб истикбол билан таъминлаяжани сезиб турарди. Бу одам ҳатто унинг ўзи орзу қилишга ботинолмаган юксакликкача кўтарилади, кизнинг бунга ишончи қомил. Гарчи ноаниқ, элас-элас кўриниб турган бўлса-да, унда Эйлин ҳаёл қилганидан кўпроқ нарсаларни ваъда этувчи буюқ истеъдодлар яшириниб ётибди. Қиз дабдабани ва жамиятда рутбали бўлишни жонидан яхши кўрарди. Нима ҳам дерди, агар у йиғитга тегиб олса, шулар бари амалга ошади. Тўғри, уларнинг йўлида бир қараганда ўтиб бўлмасдек кўригувчи тўсиклар бор эди, аммо уларнинг иккови ҳам мақсад сари интилган одамлар-ку. Улар бир ўрмондаги икки шер, улар бир-бириники бўлиб олишган. Қизнинг хом, чала етилган ва чала ифода этилган ўй-орзулари ўзининг кучи ва ҳаддан ташқари тўғрилиги билан йиғитнинг мардона интилишларидан қолишмасди.

– Менимча, дадажоним қандай яшашни билмайди, холос, – деди бир куни у Каупервудга. – Бунда унинг айби йўқ, бундоқ қараганда, унинг бунга даҳли ҳам йўқ. Буни унинг ўзи ҳам тушунади, менга қўйиб берса, ҳаммасини жой-жойига қўйишим мумкинлигини ҳам тушунади. Уни эски уйимиздан суғуриб чиқишга неча йиллардан бери уринаман! Бошқа жойга кўчиб ўтишимиз зарурлигини у тушунади. Бирок, бу билан ҳам бир нарса ўзгаришига кўзим етмайди.

Киз жимиб колди ва унга тўғри бокувчи, тирик ва жасур нигоҳини Фрэнкка тикди. Фрэнк кизнинг жиддий чехрасини, фариштамонанд, хушбичим киёфасини севарди.

– Кўп куйишаверма, жонгинам, – жавоб берди йигит, – вақти-соати билан ҳаммаси жойига тушиб кетади. Мана бу чалкашликлардан қандай чикиб кетишни мен ҳали ҳам билмайман, аммо афтидан. Лилианга очигини айтган маъқул. Шундан сўнг бундан кейинги ҳаракат режасини пухта ўйлаб олиш керак бўлади. Менинг уларни яхшилаб таъминлашга қурбим етади ва агар Лилиан мен билан тинчгина ажрашиб кетса, сира хайрон бўлмасдим. Унинг ғийбат ва миш-мишларга асло тоқати йўқ, бунга ишонсам бўлади.

Лилианнинг болаларча муҳаббатини ҳисобга олиб, Фрэнк булар барчасига соф амалий ва албатта, эркакча нуқтаи назардан қарарди.

Эйлин унга савол назари билан қараб қўйди. Унда яқин одамнинг ғамига ҳамдард бўлиш қобилияти йўқ эмасди, аммо айни ҳолда у ҳар қанақанги ҳамдардликни ортиқча деб биларди. Лилиан ҳеч қачон унга дўст кўзи билан қарамаган, улар ҳаётга мутлақо бошқа-бошқа томондан туриб қарашарди. Миссис Каупервуд киз бола деган ҳам шунақа қалондимоғ ва ўзига бино қўйган бўладими деса, Эйлин Лилианнинг нима учун бу қадар ланж эканини сира тушунолмасди. У ҳаётни отда сайр қилиш, извошда айланиш, ўйнаб-қулиш учун яратилган, деб биларди. Яна бурнини кўтариб, бировларни қалақа қилишига, пичинг отишларига, тантқиқлик қилишига бало борми! Бу аёлга қарасанг, кўнглинг айниб кетади: Каупервуддай ёш, қадамидан ўт чақнайдиған одамнинг хотини. – майли, ундан беш ёш қатталигини ва икки боланинг онаси эканини айтмай ҳам қўя қолайлик, – ўзини шундай тутадик, гўё унинг учун ишқий кечинмалар ҳам, ҳис-ҳаяжонлар ҳам ва ҳаёт қувончлари ҳам – ҳаммаси бир пулдай. Ҳа, Лилиан Фрэнкнинг тенги эмас, Ҳа, Фрэнкка ёш хотин, у, яъни Эйлин керак, такдир уларни бир-бирига қўшиши керак. О, ўшанда улар қанақанги зўр яшашмасди дейсиз!

– Ох, Фрэнк, канийди хаммаси изга тушиб кета колса! – лам-бадам дерди киз. – Нима дейсан, шунга умид килсак бўладими ё йўкми?

– Умид килсак бўладими дейсанми? Бўлганда кандок! Буни факат вақт хал қилади. Менимча, агар мен Лилианга яхшилик билан айтсам, унинг ўзи ҳам мен билан туришни хохламай колса керак. Аммо сен кўзингга караб юр, ўзингни эхтиёт кил! Борди-ю, отанг ё укаларинг мендан гумонсраб колгудек бўлишсами, шаҳарда катта галва кўтарилади, балки бундан ҳам баттари бўлиши мумкин. Улар ё мени тил торттирмай ўллиришади, ё бутунлай хонавайрон қилишади. Айт-чи, ҳар бир кадамингни ўлчаб босоласанми?

– Бир лаҳза ҳам эсдан чиқармайман буни. Агар бир гап бўлгудек бўлса, мен ҳаммасини инкор этаман. Улар ҳеч нарса исбот қилишолмайди. Эртами, кечми, барибир мен ҳамиша сеники бўлиб қоламан-ку!

Сухбат Ўнинчи кўчалаги уйда бўлиб ўтганди. Телбаларча севиб колган Эйлин меҳрибонлик билан Фрэнкнинг юзини силаб қўйди.

– Сен учун қўлимдан келган ҳамма нарсани қиламан, севгим, – деди киз. – Сен учун ўлимга тайёрман. Ох, сени шунчалик севаманки!

– Бўпти, жонгинам, бундан кўркмасанг ҳам бўлади. Ўлмайсан. Факат кўзингга караб юрсанг бўлгани.

XXIII боб

Каупервуд билан Эйлиннинг бир неча йиллик хуфёна учрашувларидан кейин ниҳоят бўрон кўзгалди. Бу висол онлари давомида уларнинг бир-бирларига бўлган мойилликлари ва тушунчалари заифлашиш у ёқда турсин, балки яна ҳам мустаҳкамланди. Ҳаво очик кундаги момакалдирок сингари офат бирданига ёпирилиб келди, у инсон хоши-и-

родаси ва орзу-ниятларига умуман боғлиқ эмасди. Аввалига бу бор-йўғи бир ёнғин эди, бунинг устига у Филадельфиядан узоқда содир бўлганди – 1871 йил 17 октябрдаги машҳур Чикаго ёнғинида шаҳар, тўғрироғи, унинг кенг савдо маркази куйиб кулга айланмоқда ва бу фалокат кўз очиб-юмгунча Америка сармоядорлик дунёсида, гарчи узоқ давом этмаган бўлса-да, аммо юракни ларзага солгулик ваҳимага сабаб бўлганди. Шанбада бошланган ёнғин бир он ҳам сусаймади, то чоршанбагача давом этди, банклар, савдо корхоналари, бандаргоҳлар, темир йўл омборхоналари ва бутун-бутун аҳоли яшайдиган маҳаллаларнинг кулини кўкка совурди. Табиийки, суғурта компаниялари энг кўп зарар кўрди, кўп ўтмай уларнинг кўпчилиги тўловларни тўхтатиб қўйди. Бунинг оқибатида зарарларнинг барча оғирлиги Чикаго билан иш олиб борган ўзга шаҳарларнинг саноатчилари ва улгуржи савдогарлари, шуингдек, Чикаго тижоратчилари зиммасига тушди. Кўп йиллардан буён мана мен деган идоралар ва дангиллама ҳовли-жойларнинг эгалари ёки ижарадорлари бўлиб келган Шаркий штатларнинг кўплаб сармоядорлари ҳам зарар кўрдилар, улар билан Чикаго ўшандаёқ китъадаги хар қандай шаҳар билан бас бойлаша олар эди. Чикаго билан катнов узилиб қолди. Нью-Йоркдаги Уолл-стрит ҳам, Филадельфиядаги Учинчи кўча ва Бостондаги Стейт-стрит ҳам дастлабки хабарларданок аҳволнинг жиддийлигини сезиб қолишди. Шанба ва якшанбада биринчи хабарлар биржа ёпилгандан кейин келган эди. Бирок душанбада янгиликлар узлуксиз оқиб кела бошлади. Ўша заҳоти темир йўл, давлат, шаҳарларнинг акциялари ва облигациялари, бошқача айтганда, барча тур ва даражадаги бойликларнинг эгалари нақд пул ишлаб қолиш ниятида уларни бозорга ташлай бошладилар. Банклар, табиийки, қарз (ссуда)ларни тўлашни талаб қила бошлашди ва натижада жамғарма биржасида ваҳима юзага келди, бу қўлам жиҳатидан бундан икки йил бурун Нью-Йоркда содир бўлган “Қора жума”дан қолишмасди.

Ёнғин ҳақидаги хабар келганида на Каупервуд, на унинг отаси шаҳарда эдилар. Бир қанча банк арбоблари билан бирга-

ликда улар шахар чеккасидаги конкали темир йўл изини кўздан кечиришга йўл олган эдилар. Улар кабриолетларда бўлажак изнинг каттагина қисмини ёкалаб ўтдилар ва якшанба кунни кеч окшомда Филадельфияга қайтиб келишгач, рўзномачи болақайларнинг кичкириб айтган сўзларини эшитиб қолдилар:

– Тезкор нашр! Тезкор нашр! Чикаго ёнгини хақида тафсилотлар!

– Тезкор нашр! Тезкор нашр! Чикаго ўт ичида! Тезкор нашр!

Кичкириклар давомли, мудхиш, юракни ларзага солиб жангларди. Бу мунгли окшом гира-ширасида шахар гўё якшанбадан кейин таваллою тазарру ҳолатига тушиб қолгандек эди, ҳавода ва дарахт шохларида эса ёзнинг умри тугаётгани сезиларди, улар мудхиш офатдан ларак бериб, юракларни увиштироқда эди.

– Ҳой бола! – кичкирикни эшитиб, Каупервуд, қўлтиғида бир даста рўзнома билан бурчакдан чиқиб келган жулдирвоки болани чақирди. – Нима гап? Чикаго ёнаётими?

Отаси ва бошқа ишбилармонлар билан маъноли кўз уриштириб, у қўлини рўзномага узатди, сарлавҳалар узра кўз югуртирди-да, лаҳзадаёқ офат қўламини чамалади.

“Чикаго ўт ичида!

Кечадан буён олов шахарнинг савдо қисмида тўхтовсиз авж олмоқда. Банклар, савдо ва жамоат бинолари қулга айланди. Бевосита телеграф алоқаси бугун қулдуз соат учдан буён узилиб қолган. Офатнинг тез орада тугашига ҳеч қандай умид йўқ”.

– Иш, афтидан, жиддийга ўхшайди, – хотиржам деди Каупервуд хамроҳларига қараб, унинг кўз ва овозида қандайдир муздек ва амрона оҳанг бор эди.

Бироздан кейин у отасининг қулоғига шивирлади:

– Агар банклар ва биржа идоралари бир ёқадан бош чиқариб ҳаракат қилмаса, бу зўр ваҳимага сабаб бўлади.

У ўз қарзларини тез ва аниқ кўз олдига келтирди. Отасининг банкига унинг конкали темир йўл изларининг юз минг долларлик акциялари қўйилган, улар устидан олтмиш фоиз олишган, унда мавжуд эллик минг долларлик шахар заёми

сертфикатлари устидан етмиш фоиз олинган. Бу маблағлар билан биржа муомалалари олиб бориш учун қария Каупервуд унга қирк минг доллардан ортиқроқ нақд пул берганди. “Дрексел ва К” банкирлик уйи Фрэнк дафтарлари бўйича унга юз минг доллар миқдорга кредит очган; улар, албатта, қарзларни дарҳол тўлаб қўйишни талаб қилиб чиқишади, уларнинг юрагида ногаҳоний мурувват ҳисси жўш уриб кетишига ҳеч ким ишонмайди. “Жей Кук” компанияси ҳам унга бир юз минг долларлик кредит берган. Уларнинг тўловни талаб қилишларига шубҳа йўқ. Кичикроқ тўртта банк ва учта биржа идорасидан ҳам эллик доллардан ҳаммаси бўлиб минг доллар қарз олган. Шаҳар газнасининг унинг ишларидаги иштироки беш юз минг долларга яқин миқдорни ташкил этарди ва борди-ю, бу сир очилгудек бўлса, жанжал чиқиши муқаррар: штат газначиси ҳам унинг идорасига икки юз минг доллар қиритган. Яна юздан то беш ва ўн минг доллар миқдорга юзлаб майда ҳисоблар бор. Биржа ваҳимаси қўйилмаларни талаб қилиш ва қарз (ссуда)ларни тўлаб қўйиш билангина чекланиб қолмай, қимматли қоғозлар нархига ҳам қарз қўйиб зарба бўлиб тушади. Бу маблағларини у қандай айлантисин? Мана гап қаерда! Сал арзонроққа сотиш йўлини топмаса бўлмайди, зеро, ақс ҳолда бу унинг бор бойлигини ютиб юборади ва у муқаррар хонавайрон бўлади.

У юзага келган ҳолатнинг бутун даҳшатини ҳаёлида тез чамалаб чиқди ва дўстлари билан хайр-хўш қилди, улар ҳам олдиндаги кийинчиликлардан чуқур ўйга толганча уй-уйларига тарқалишди.

– Сиз уйга бораверинг, ота, мен эса бир қанча телеграммалар жўнатишим керак (у вақтда ҳали телефон ихтиро қилинмаганди). Мен дарров қайтаман ва биргаликда аҳволни муҳокама қиламиз. Иш чаток! Ҳеч кимга чурқ этманг, аввал ўзимиз гаплашиб оламиз. Ҳаракат режасини ишлаб чиқишимиз зарур.

Ота Каупервуд саросима ва ташвишли ҳолда соқолини қаний бошлади. Борди-ю, ўғли қасодга учраса, унинг аҳволи не кечиши устида қаттиқ ўйга толганди, чунки ўглининг ишла-

рига у боши билан шўнғиб кетганди. Қўрқувдан қариянинг юзи кув оқарганди, зеро, ўғлининг истакларига рози бўлиб, у керагидан ортик даражада таваккал қилиб юборганди. Борди-ю, банк талаби бўйича Фрэнк бир юз эллик минг долларлик қарз(ссуда)ни эртагаёк тулаб қўйишга қучи етмаса, бутун жавобгарлик, бутун шармандалик ота зиммасига тушади.

Ўз навбатида Фрэнк вазиятни ҳар томонлама, жиддий ўйламоқда эди, вазият эса шаҳар газначиси ва унинг бир ўзи, албатта, биржадаги қоғозлар қийматини саклаб тура олмаслиги муносабати билан янада мураккаблашиб борарди. Унга ёрдам қўлини чўзаман деганларнинг ўзлари қийин аҳволга тушиб қолмоқда эдилар. Шароит борган сари ўта ноқулай тус олмақда эди. “Дрексел” компанияси сўнги вақтда темир йўл акциялари нархини кўтариб, улар устидан йирик-йирик қарз(ссуда)лар олмақда эди. “Жей-Кук” компанияси Шимолий тинч океани темир йўлини молия билан таъминлаб, бошқаларни бу йирик трансконтинентал из қурилишида иштирок этишга қўймаслик учун жон-жаҳди билан ҳаракат қиларди. Ўз-ўзидан равшанки, энди уларнинг ўзлари ғоят қалтис аҳволга тушиб қолишганди. Дастлабки ташвишли хабарданок улар энг ишончли ҳукумат облигациялари ва шунга ўхшаган қимматли қоғозларни сотишга киришади – ишқилиб, олиб-сотарликда асқотадиган ўзларининг бошқа қоғозларини саклаб қолишса бўлгани. “Айнклар” мўмай пулнинг дарров хидини оладилар ва ҳеч нарсага қарамай ҳамма нарсани сотиб, нархларни туширишдан тоймайдилар. Фрэнк уларга таъсир қила олмайди. Бу ҳолда ўз оёғига ўзи болта уриши ҳеч гап эмас, унинг учун энг асосий нарса – вақтдан ютиш. Оҳ, қани энди унинг ихтиёрида уч кун, бир ҳафта, ўн кун вақт бўлсайди, офат, шубҳасиз, бир ҳафтдан ўтиб кетган бўларди.

Ҳаммадан ҳам у Стинер унинг ишига қўшган ярим миллион доллардан ташвишда эди. Кузги сайловлар яқинлашиб келарди. Гарчи Стинер ўз лавозимида икки муддат бўлган эса-да, унинг номзоди учинчи марта қўйилмоқда эди. Шаҳар газнасида қош этилган суистеъмолликлар ғоят жиддий оқибатларга олиб келиши мумкин эди. Стинернинг хизмат фао-

лияти нихоясига етган, унинг ўзи судланувчилар курсисига ўтириши ҳеч гап эмасди. Республикачилар партияси учун эса бу нарса сайловда мағлубиятни англатарди. Каупервуд ҳам четда қола олмасди, бу боткокка у жуда чуқур ботиб қолганди. Борди-ю, жала қуйиб бергудай бўлса, у республикачилар партияси раҳнамолари олдида жавоб бериши керак бўларди. Қаттиқ бир сиқувга олинса, у сўзсиз қасодга учрайди, шунда қонқали темир йўлга бош қўшишга ҳаракат қилганигина (бу сиёсий ишбилармонлар ўзлари учун тишларининг қавагида асраб келаётган “қўриқхона”лар эди) эмас, балки буни шаҳар газнасидан олган поконуний қарз (ссуда) ёрдамида қилгани, бунинг учун уларга сайловда мағлубият хавф солаётгани ҳам фош бўлар эди. Бундай ишларга улар панжа орасидан қарашмайди. Бу пулга йилига икки фоиздан тўлаганман (кўпчилик шартномаларга эҳтиёт юзасидан у шу бандни қиритган эди) ёки фақат Стинернинг агенти сифатида ҳаракат қилганман, деган даъволари унга ёрдам бермасди. Тушунмаган одамлар бу даъволарга ишониши мумкин, бироқ тажрибали сиёсатчиларга панд бериш ҳар қимнинг ҳам қўлидан келавермайди. Қўравериб, уларнинг жуда кўзлари пишиб кетган.

Каупервуднинг бутунлай тушқунликка тушиб кетмаганига бир нарсагина сабаб бўлмоқда эди: унинг шаҳардаги сиёсий раҳнамолар қандай қуроллантиришларини у яхши билар эди. Қанақанги олий мансабни эгалламасин, уларнинг ҳар бири мана бу оғир дақиқаларда ховурдан тушади, зеро, уларнинг барчаси, энг қуйи лавозимдагилардан тортиб, энг юқорисига-ча шаҳар такдим этган имтиёзлардан ўзи учун фойда ундириб олади. Батлер, Молленхауэр ва Симпсон пудратдан мўмайгина пуллар ишлаб олганини Каупервуд биларди, пуллар гўё қонунийдек бўлиб қўринса-да, қатта-қатта миқдорларда “ўзлари” орасидагина тақсимланарди, у пулларни шаҳар ер солиғи, сув солиғи ва ҳоказо солиқлар қўринишида ундириб олиниб, мана шу учлик ва бир қанча бошқа шахслар тавсия этган банкларга ўтказилар эди. Пулларни ўз пулат сандикларида сақлаб, банклар шаҳарга хизмат қўрсатаётгандай бўлар эди; шу бонс улар мана шу қўйилмалар бўйича фоизлар тўлашмасди, бал-

ки уларни айлантитар эдилар, шунда ўз-ўзидан савол келиб чиқади: кимнинг манфаатига? Даккиюнусдан колган учликдан порози бўлишга Каупервудда ҳеч қанака асос йўқ эди, бу одамлар у билан ёмон муомала қилишмасди, аммо шима учун шаҳарнинг барча даромадларидан фойдаланишда улар ўзларини яккахоким деб ҳисоблайдилар? У на Молленхауэрни, на Симпсонни шахсан биларди, аммо Батлер каби улар ҳам шаҳар заёми чиқаришдаги унинг пайрангларидан озмунча чўтал ишлаб олмаган эдилар. Яна ўша Батлер унга жуда каттик суюниб колган эди. Борди-ю, иш бутунлай чаппасига кетгудек бўлса, у, Каупервуд, Батлерга ўз карталарини очади, аҳволнинг чатоклигини кўрган Батлер эса унга ёрдам қўлини чўзади. Агар у биргина Стинернинг ёрдамида ишни овоза қилмасдан ўнглашнинг ҳеч иложини тополмаса, ана шундай йўл тутишни кўнглига маҳкам тугиб қўйди.

Ҳаракат режасини пухталар экан, энг аввал Стинернинг уйига боришим ва ундан уч юз-тўрт юз минг доллар қўшимча қарз (ссуда) сўрашим керак, деб ўйлади у. Стинер ҳар доим “лаббай” деб турар эди, айни ҳолда эса у, албатта, унинг газнасидаги ярим миллион долларлик камомадни ошқор қилмаслик нечоғли муҳимлигини тушунарди. Ундан кейин иложи борица яна кўпроқ пул топиш керак бўлади. Аммо қасрдан топади? Банкларнинг ва акционерлик компанияларининг директорлари, йирик биржачилар ва бошқа ишбилармон одамлар билан музокараларга киришишига тўғри келади. У Батлерга бериши керак бўлган ҳалиги юз минг долларга келганда эса кекса пудратчи ҳар қалай, бу пулни тўла деб кисталанг қилмай туришга рози бўлади.

Каупервуд уйга ошиқди, остонаданок аравани қўшишни буюрди ва Стинернинг ҳузурига йўл олди.

Жўрттага қилгандай, Стинер шаҳарда йўқ экан – ўрдак отиб, балиқ овлагани у дўстлари билан Чизапик бухтасига кетган экан; у яна бир неча кундан кейин келар экан. Ҳозир эса у бир чоғроқ шаҳар яқинидаги боткокзорда кезиб юрарди. Каупервуд шу шаҳарчага энг яқин жойлашган телсграф масканига шошилиш хабар йўллади ва янада ишончлироқ бўлиши учун

Стинернинг зудлик билан қайтишини илтимос қилиб, ўша округдаги яна бир канча жойга телеграф юборди. Шунга қарамай, у Стинернинг вақтида етиб келишига мутлақо кўзи етмаётган ва бундан кейин нима қилишини билмаётганди. Кимдан ва қасрдан бўлмасин, унга ёрдам, сўзсиз ёрдам керак эди.

Бирдан унинг хаёлида умид учқуни милт этди. Батлер, Молленхауэр ва Симпсон – конкали темир йўлларнинг энг йирик хиссадорлари. Биржадаги нархни кўтариш ва шу билан ўз манфаатларини чеклаш учун улар бир ёкадан бош чиқармоқлари керак. Улар “Дрексел ва К”, “Кук” сингари йирик банклар билан музокарага киришишлари ва уларни бозорни тутиб туришга ундашлари мумкин. Акцияларни биргаликда харид қилиб, улар нарх-навога ҳам таъсир ўтказа оладилар: ана шундай ёрдам билан у ўзининг қимматли қозғалари ишини ўнглаб олишга имкон бералиган нархда сотишга муваффақ бўлади, боз устига, нархни тушириб, дурустгина пул ишлаб олиши ҳам эҳтимолдан холи эмас. Бу ажойиб, амалда қўллашга муносиб ғоя эди ва унинг бирдан-бир заиф жойи – унинг амалга оширилишига тўла ишончнинг йўқлиги эди.

У дарҳол Батлер хузурига боришга азму қарор қилди, ўзининг ва Стинернинг сирини очишига тўғри келишини ўйлаб, афсус-надомат чекди. Аммо илож канча! Каупервуд аравага ўтирди-да, Батлер хузурига солиб кетди.

Бу вақтда кекса пудратчи дастурхон устида ўтирарди. Рўзномачиларнинг тезкор нашр чиққани ҳақидаги кичкириклари унинг қулоғига етиб келмаганди ва Чикагодаги улкан ёнғин ҳақида ҳам ҳали ҳеч нарса билмасди.

Хизматкор Каупервуд келганини хабар қилганда, Батлер ўрнидан турди ва хушнуд жилмайганча унга пешвоз чиқди.

– Марҳамат, марҳамат, ўлтирсинлар. Нима истайдилар: чойми ё қаҳвами?

– Ташаккур, – жавоб берди Каупервуд. – Мен бугун жуда шошиб турибман. Сиз билан бир неча дақиқа суҳбатлашиб олишим керак, кейин яна борадиган жойларим бор. Кўп вақтингизни олмоқчи эмасман.

– Нима ҳам дердик, модомики шундай экан, мен хизма-тингизга шайман.

Шундай деб Батлер ёқасига такилган салфеткани кўйгани ошхонага кайтди. Столда ўтирган Эйлин ҳам Каупервудни овозидан таниди-да, сергак тортди. У билан қандай кўришса бўлади? Бандай кутилмаган соатда уни отаси хузурига келишга нима мажбур этдийкин? Столдан бирдан туриб кетиш унинг учун нокулай эди, аммо Каупервуд кетгунча у билан бир-икки оғиз гаплашиб олиш ниятида эди. Хотини тўғрисида ва яна бошқа кўплаб нарсалар тўғрисида ўйлагани каби Каупервуд ҳозир ҳам, бошлари узра офат ёғилай деб турган бир паллада Эйлин ҳақида ўйларди. Агар у офатдан кутулиб қололмаса, у билан боғлиқ бўлган ҳаммага жуда оғир бўлади. Булар бари нимага олиб келишини Фрэнк айта олмасди, чунки булут энди-энди уфқни қоплаб келаётганди. Ўзини ғоят хотиржам тутган кўйи Каупервуд ҳозиргина аҳвол устида бош қотиргани-қотирган эди. Унинг жиддий чехрасида ҳам килча ўзгариш сезилмаётганди. Фақат кўзлари одатдагидан совук, кучли чакнардди.

– Хўш, кулоғим сизда, – деди Батлер кайтиб келиб. Унинг чехрасидан тақдири ва ёруғ оламдан тўла мамнунлик акс этиб турарди. – Не воқеа юз берди? Ишқилиб, жиддийроқ нарса эмасми? Бутунги куннинг яхшилигини қаранг!

– Айтарли жиддий нарса юз бермагандир, деб умид килман ўзим ҳам, – жавоб берди Каупервуд. – Аммо сиз билан гаплашиб олмасам бўлмайди барибир. Юқорига, кабинетингизга чиқсак қалай бўларкин?

– Мен ҳам шуни айтмоқчи бўлиб турувдим, – ҳозиржавоблик билан деди Батлер. – Бунинг устига сигарам ҳам ўша ёқда қолган экан.

Улар зина томон юриб кетишди, Батлер олдинда, Каупервуд унинг изидан келарди; кекса пудратчи юқорига кўтарила бошлаганда шойи кўйлагини шитирлатиб, ошхонадан Эйлин чиқиб келди. Бошининг олди ва орқасидан тепага қараб таралган сочи қок миясига турмақланган бўлиб, жимжимадор заррин тож ҳосил қилганди. Юзи ял-ял ёнар, яланғоч қўл ва слқалари қора кўйлаги тагидан оппоқ бўлиб кўринарди. Қиз бирон қор-қол бўлганини дархол сезди.

– Ҳа, мистер Каупервуд, калайсиз? – деди киз унга кўлини узатиб, бу орала отаси ҳамон зинадан кўтарилмоқда эди.

Икки оғизгина гаплашиб олиш учун у Фрэнкни ушлаб қолишга ҳаракат қилди ва атрофдагилар эътиборини тортмаслик учун ўзини бемалол тутди.

– Нима бўлди, азизим? – шивирлаб сўради киз, отаси юкорига чикиб олганда. – Кўринишинг жуда ташвишли?

– Кўркадиган ҳеч нарса бўлгани йўқ, жоним, – жавоб берди йиғит. – Чикаго ёнапти, эртага бу ерда кўз кўриб, кулок эшитмаган тўполон кўтарилади. Мен отанг билан гаплашиб олишим керак.

Киз ҳамдардлик ва кўркув билан “оҳ!” деёлди, холос. Каупервуд эса кўлини бўшатиб, унинг отаси ортидан кетди. Унинг тирсагидан яна бир кисиб кўйиб, Эйлин меҳмонхона бўлмага ўтди. У ерда ўтириб олди-да, хаёлга толди, зеро, ҳеч қачон Каупервуднинг юзида бу қадар жиддий ва совук ифолани кўрмаган эди. Унинг хотиржам чеҳраси ҳам, совук боқувчи кўзлари ҳам мумдан ишланган ҳайкални эслатарди, ичига чуқур ботган кўзлари тик, ифодасиз боқарди... Чикаго ёнмоқда! Бунинг унга нима дахли бор экан? Фрэнкнинг айби нимада? У кизни сира ишларига аралашгани йўл қўймасди: Эйлин уларни миссис Каупервудчалик англарди, холос. Шундай бўлишига қарамай, унинг вужудини кўркув камради. Булар бариинг Фрэнкка дахли бордек кўринмоқда эди. Фрэнк билан эса у, ўзининг ўйлашича, бир жону бир тан.

Мумтоз адибларни айтмаганда, алабиёт бизга хушторларнинг биргина ҳисси хақида тасаввур беради: маккора, ишратпараст, у асосан эркакларни домига илинтиришдан лаззат оларди. Ахлоқ масалалари бўйича замонавий китобчаларнинг муаллифлари ва журналистлар жон-жаҳллари билан ўша ғояни кўллаб-қувватлайдилар. Худонинг ўзи ҳаёт устидан назоратни тайин қилиб қўйган, шекилли, нозирларни эса ўта эскиликпарастлар тайинлаганлар. Бундан ташқари, совукконларча ҳисобдонлик билан ҳеч қанақанги умумийликка эга бўлмаган ишқий алоқалар бўлади. Жуда кўп ҳолларда эса ғамза ва макр аёллар учун ёт туйгулар ҳисобланади. Юрак ҳиссига бўйсунув-

чи ва чин дилдан севувчи оддий аёл риёкорлик қилмайди, у ёш чакалокқа ўхшаган бўлади; у ҳар доим жонини фидо қилишга тайёр ва иложи борича ўзидан кўпроқ нарса беришга интилади. Севги ҳар қанча чўзилмасин, у фақат шундай иш тутади. Ҳис ўзгариши мумкин ва шунда “дўзах азобининг оғир-енгли бўлмайди”, аммо барибир ҳам маъшуқалар фидойиликларини, ўзини ошиғига бутунлай топширишга тайёрликлари ва меҳрибонона ғамхўрликлари билан ажралиб турадилар. Қонуний никоҳ очкўзлигига қарши қўйилган бундай муносабатлар эр-хотинлик илдизига қашаткич зарба бериб келган. Хох эр-как ё аёл бўлсин, инсон беғаразлик ва фидойиликнинг бундай зухурлари олдида таъзим қилмасдан, тасаннолар айтмасдан иложи йўқ. Бу зухурлар олий ҳаётий ҳавасларга тенг, санъат чўккиси, яъни улугвор руҳ билан ҳамсоядир, ажойиб суврат, гўзал бино, нафис ҳайкал, жимжимадор каштагул аввало шуниси билан ажралиб туради, бу шундай улугворликки, ўзини саҳийлик билан чексиз равишда инъом этиш, ўзидан нафосат ёғдусини таратиш қобилиятига эга. Эйлин руҳий ҳолатининг гайри оддийлиги ҳам ана шунда эди.

Батлер ортидан юқорига кўтарилар экан, Каупервуд юзага келган вазиятнинг барча тафсилотларини қайта-қайта ҳаёлидан ўтказарди.

– Қани, марҳамат қилиб, ўтиринг! Бирон нарса ичасизми? Э-ҳа, сиз ичмайсиз-ку: эсимда, эсимда! Ҳеч бўлмаса, сигаретдан олинг! Хўш, бутун нега бунақа машингиз пастроқ?

Дераза оша аҳолиси калин маҳаллалар томонидан бўғик кичкириклар кулокка чалинарди: “Тезкор нашр! Тезкор нашр! Чикагодаги ёнғин тафсилотлари! Бутун шахар олов ичида!”

– Ана шундан машингиз паст, – кичкирикларга кулок солгач, жавоб берди Каупервуд. – Янгиликдан хабарингиз борми?

– Йўқ. Рўзномачилар нима деб кичкиришяпти?

– Чикагода катта ёнғин бўлибди.

– Э-ҳа-а! – деди Батлер бу воқеанинг аҳамиятини ўзича ҳамон англамай.

– Шаҳарнинг бутун ишбилармонлар қисми ўт ичида, мистер Батлер, – маъносидан тўғри Каупервуд, – ва эртадан қол-

май бизнинг бу ерда молиявий ғалвалар бошланади. Мен сиз билан худди шу хусусда гаплашгани келдим. Маблағларни сарфлаш бўйича ишларимиз қай аҳволда? Сиз ҳаммасини бир ёқлик қилганмисиз?

Каупервуднинг юзидаги ифодадан Батлер қандайдир ҳалокатли нарса содир бўлганини бирдан англади. Кенг чарм оромкурсида ўзини орқага ташлаб, каттакон кўлини кўтарди-да, оғзи ва иягини тўсди. Томирлари йўғон-йўғон бармоқлари, кенг ва суякдор бурни узра, барок кошлари остидан унинг катта-катта кўзлари чакнар эди. Калта қилиб олинган оппок сочи тиканакдай бошини бир текис қоплаган.

– Ҳали шунақа денг! – деди у. – Демак, сиз эртага бизда ҳам бўрон кўзгалади деб ўйлайсизми? Ўзингизнинг ишларингиз қандай?

– Агар бизнинг сармоядор козирларимиз совукконликни саклаб, ваҳимага тушмасалар, менинг ишларим озми-кўпми жойида бўлади. Эртага, ҳатто бугун ҳам бизга кўплаб акли расо одамлар керак бўлади. Ахир биз чинакам биржа ваҳимаси арафасида турибмиз. Сиз ҳақиқат кўзига тик қарашингиз керак, мистер Батлер. Бу ваҳима узокка чўзилмайди, аммо шунда қисқа муддат ичида ҳам озмунча офатлар содир бўлмайди. Эртага, биржа очилишининг дастлабки дақиқалариданок кимматли қоғозлар нархи ўн ёки ўн беш банд пастга тушиб кетади. Банклар қарз (ссуда)ларни тўлашни талаб қила бошлайдилар ва фақат дастлабки келишувгина уларни бундай қилишдан тўхтатиб қола олади. Аммо битта ҳам киши бир ўзи уларга таъсир кўрсатишга қодир эмас. Бу ерда одамлар гуруҳининг бир ёқадан бош чиқариб ҳаракат қилиши зарур. Сиз мистер Симпсон ва мистер Молленхауэр билан биргаликда банк раҳбарларини бирлашишга ва бозорни ушлаб туришга кўндириб, бунга эришингиз мумкин. Барча конкали темир йўллар хавф остида қолди. Агар қиймат саклаб турилмаса, уларнинг акциялари хатарли даражада пастга тушиб кетади. Сизнинг бу йўлларга катта-катта миқдорда пул сарфлаганингизни биламан. Шундай ўйга келдимки, балки сиз, Молленхауэр ва яна бир қанча кишилар ўз чорангизни кўришни хоҳлайсизлар. Акс ҳолда, яши-

риб ўтирмайман, менинг ишим ҳам чаток бўлади. Бир ўзим эплашим учун менинг кучим етмайди.

У Батлерга Стинер борасидаги ҳақиқатни қандай очсам экан деб боши котмоқда эди.

– Ҳм-м, яхши бўлмабди, – ўйчан ҳолда тишининг орасидан деди қария.

У ўзининг ишлари ҳақида ўйлаётганди. Ваҳима унга ҳам, албатта, фойда келтирмайди, аммо аҳвол у айтганчалик чаток эмасди. Бўхронликдан кўркмаси ҳам бўлади. Тўғри, у маълум, аммо унча жиддий бўлмаган зарарлар кўради, бу ишларни тартибга солиб олишдан олдин рўй беради. У эса ҳеч нарса йўқотишни хоҳламасди.

– Қандай қилиб сиз бундай қийин аҳволга тушиб қолдингиз? – кизиксинди у. Нима учун Каупервуд конкали темир йўллар компанияларининг касодга учрашидан бунчалик кўркаяпти – уни шу кизиктирарди. – Ёки бу ишларга маблағ сарфлаганмисиз?

Каупервуд икки ўт орасида қолди – ёлғонласинми ё тўғриси айтсинми? Ҳе, йўқ, ёлғонлаш ўта хатарли эди. Борди-ю, Батлер унга ҳамдардлик билдирмаса ва уни қўллаб-қувватламаса, у касодга учраши мумкин ва ўшанда ҳақиқат барибир юзага чиқарди.

– Мен сиздан ҳеч нарсани яширмоқчи эмасман, мистер Батлер, – деди у қариянинг хайрихоҳона муносабатига умид қилиб ва Батлерга мойдай ёқадиган журъатли ва дадил нигоҳ билан қараб.

Батлер гоҳо Каупервуддан ўз ўғилларидан кам фахрланмасди. Бундан ташқари, у ёш банкир айнан унинг, Батлернинг шарофати билан анча илгарилаб олганини ҳис этарди.

– Шуни айтишим керакки, мен анчадан бери конкали темир йўллар акцияларини харид қилиб келаман, тўғри, факат ўзим учун эмас. Балки ҳозир сизга очиб солмоқчи бўлган гапларни айтмай турганим маъқулмиди, аммо шундай қилмаслик, сизга ва мени бундан саклаб қолмоқчи бўлган бошқа шахсларга зарар келтиради. Ўз-ўзидан маълумки, сиз кузда бўлиб ўтадиган сайловларнинг қандай тугашидан манфаат-

дорсиз. Мен Стинер ва унинг дўстларидан аллакимлар учун кўп акциялар сотиб олганини сизга очик айтмоқчиман! Бу харидлар учун маблағлар ҳар доим шаҳар ғазнасидан келар эди деб айтолмайман, аммо кўп ҳолларда бу, ҳар ҳолда, шундай бўлган эди. Менинг касодга учрашим Стинерга ҳам, республикачилар партиясига ҳам ва сизнинг фойдангизга ҳам салбий таъсир этишини тушунаман. Тўғри мистер Стинер бундай ўйинга бош қўшишни бир ўзи ўйлаб топмаган ва мен бу ерда бошқалардан кўра кўпроқ балоғардон бўлишимга тўғри келади, аммо булар бари ўз-ўзидан бошқа ишлардан келиб чиққан. Сизга маълумки, мен Стинернинг таклифи билан шаҳар заёми чиқариб таркатдим ва мана шу жараёндан кейин унинг дўстларидан биттаси менга уларнинг маблағини конкалли темир йўл қурилишига ташлашимни таклиф қилиб колди. Ўшандан буён мен улар учун мана шу ишни муттасил давом эттириб келаяпман. Мен шахсан Стинердан йилига икки фоздан катта-катта миқдорларда пул қарз олдим. Бемалол айта оламан: аввалига барча битимлар айнан шу тарика копланар эди ва мен зинҳор ўз айбимни бошқалар гарданига юкламоқчи эмасман. Масъулият менинг зиммамга келиб тушади ва мен жавоб беришга тайёрман, аммо борди-ю, мен хонавайрон бўлсам, Стинернинг номи иснодга қолади ва бу бутун шаҳар бошқармасида хатарли ифодасини топади. Равшанки, мен касодга учрашни истамайман, бунга ҳеч қанака асос ҳам йўқ. Агар ваҳима хавфи бўлмаганда, бемалол айта олар эдимки, менинг ишларим ҳали ҳеч қачон бунчалик яхши бўлмаганди. Бирок қўмак олмасам мен бўронга бардош бера олмайман ва сиз менга шундай ёрдам кўрсата оласизми – шуни билмоқчиман. Агар яхши чиқиб олсам, сизга сўз бераман, пулларни шаҳар ғазнасига тезроқ қайтариш учун барча чораларни кўраман. Афсуски, мистер Стинер ҳозир шаҳарда эмас, бўлмаса сўзларимни тасдиқлатиш учун мен уни сизнинг қошингизга келтирган бўлардим.

Стинерни ўзи билан олиб келиш нияти ҳақида гапирар экан, Каупервуд ҳеч бир истиҳоласиз ёлғонламоқда эди: қисмларга бўлиб-бўлиб ва унга қулай муддатларда пулларни

шаҳар газнасига қайтармокчи ҳам эмасди. Аммо бу ваъдаларнинг барчаси виждонан ва ишончли садо бераётганди.

– Стинер сизнинг ишингизга канча пул қўйди? – кизиксинди Батлер. Кутилмаганда ишнинг бундай тус олиши уни бироз эсанкиратиб қўйганди. Бу барча хангомалар Каупервуд ва Стинерни улар учун фойдасиз бўлган вазиятга солганди.

– Беш юз доллар атрофида, – жавоб берди Каупервуд.

Қария ором курсида гавдасини тўғрилади.

– Наҳотки шунча кўп бўлса? – беихтиёр нидо солди у.

– Ҳа, тахминан... балки бироз оздир ё кўпдир, мен анигини билмайман.

Кекса пудратчи Каупервуднинг унга баён қилган гапларини гамгин ва жиддий тусда тинглади, айти вақтда бу республикачилар партияси манфаатларига ва унинг шаҳар бошкармаси билан шахсий шартномаларига қандай таъсир қилишини ўйларди. Каупервуд унга хайрихоҳлик билан гапирарди, аммо у ҳозир ҳикоя қилган иш шубҳали ва гоят нопок кўринмоқда эди. Батлер сусткаш, ўйчи одам эди, бироқ борди-ю, у бирон масала устида ўйлай бошласа, уни охиригача ўйларди: Филадельфия конкали темир йўлларига у дурустгина маблағни – камида саккиз юз минг долларни сарфлаган эди; Молленхауэрники, хойнахой, ундан ҳам кўпроқдир. Бу ишга сенатор Симпсон канча сарфлаган, у билмасди. Аммо Каупервуд ўз вақтида унга сенатор ҳам бундай акцияларнинг йирик-йирик боғламлари эгаси саналишини гапирганди. Каупервудда бўлгани каби, улардаги бу қоғозларнинг катта қисми турли банкларга қўйилган, улар устидан олинган пуллар эса бошқа иншоотларга сарфланганди. Ссудаларни тўлаб қўйиш талаби уларга ҳаргиз яхшиликдан дарак бермасди, аммо барибир бу учликдан биронтасининг иши бу қадар ачинарли ҳолатда эмасди. Борди-ю, ўз-ўзини ҳимоя этишнинг дарҳол чоралари кўрилгудек бўлса, гарчи озрок зарар ҳисобига бўлса ҳам улар ортиқча ташвиш-тадораксиз ўзларини ўнглаб олар эдилар.

Агар Каупервуд унга Стинернинг бу ишга етмиш беш ёки юз минг доллар қўйганини хабар қилганида, Батлер бу ишга бунчалик аҳамият бермаган бўларди. Буни бир амаллаб тўғрилаш мумкин эди. Аммо беш юз минг!..

– Катта пул! – деди Батлер Стинернинг фавкулодда жасоратига койил қолиб, аммо уни ҳали Каупервуднинг оқилона найранглари билан боғламаган ҳолда. – Бу ерда мияни яхшигина ишлатиб кўриш керак. Борди-ю, эртага ваҳима бошланиб кетса, биз бир дақиқа ҳам йўқотмаслигимиз керак. Бизнинг бозорни тутиб туришимиздан сизларга кўп фойда келадими?

– Жуда кўп, – жавоб берди Каупервуд, – холбуки менинг бошка йўллар билан ҳам пул топишимга тўғри келади. Айтганча, менда сизнинг юз минг доллар қўйилмангиз бор. Нима дейсиз, якин орада улар сизга керак бўлмайдими?

– Эҳтимол.

– Истисно эмаски, менга бу пуллар жуда керак, аммо уларни ўзим учун жиддий зарарсиз сизга тезда қайтара олмайман, – деди Каупервуд. – Бу ҳали бутун занжирдаги кўплаб ҳалқалардан биттаси. Борди-ю, сиз, сенатор Симпсон ва Молленхауэр бир ёқадан бош чиқарсангиз, – акцияларнинг асосий миқдори сизларнинг қўлларингизда-ку, – ва мистер Дрексел ва мистер Кукка таъсир ўтказсангиз, муҳитни бир мунча мўтадиллаштиришга муваффақ бўлар эдингиз. Мен вазиятдан аъло даражада чикиб оламан, чунки ҳали-вери мендан қарзни тўлаб қўйишимни талаб этишмайди, борди-ю, биржада киймат ҳаддан ташқари тушиб кетмаса ҳеч ким мендан буни талаб қилмайди. Акс ҳолда эса менинг барча қоғозларим қадри сизланади-да, мен бунга бардош беролмайман.

Кария Батлер ўрнидан турди.

– Иш жиддий, – деди у. – Стинер билан алоқа қилмаслигингиз керак эди. Қайси томондан олиб қарама, булар бариси хийла хунук кўринади. Жирканч, жирканч хангома, – совук қўшиб қўйди у. – Шундай бўлса-да, мен қўлимдан келган ҳамма ишни қиламан. Кўп ваъда қилмайман-у, аммо мен сизга ҳар доим яхши муносабатда бўлиб келганман ва сизни мусибатда қолдирмоқчи эмасман, жуда ҳам ноҳуш гаплар! Яна бир гап эсингизда бўлсинки, шаҳримиздаги ишларни ёлғиз ўзим ҳал этмайман!

Шу сўзларни айтиб, Батлер, сирасини айтганда, Каупервуд уни манфаатлари ва муниципалитетдаги сайловлар хатар ос-

тида колаётганидан огоҳ этиб, жуда тўғри иш килди, деб ўйлади, холбуки бошка жихатдан у ўз жонини ҳам кутқариб колмокда эди. Нима бўлганда ҳам Батлер унинг учун қўлидан келган ҳамма ишни килишга азму карор этди.

– Содир бўлаётган воксаларни яхшилаб ўрганиб олгунимча Стинер ва шаҳар ғазнаси билан боғлик ишларни бир-икки кун овоза килмай туришнинг иложи бўлармикан? – эҳтиёткорлик билан сўради Каупервуд.

– Айтолмайман, – жавоб берди Батлер. – холбуки мен ўзимга боғлик ҳамма ишни киламан. Аммо сиз хотиржам бўлишингиз мумкин: бу гаплар узокка бормади, бу ҳам сизнинг ишингиз ўнгидан келишига асқотиб қолади.

Борди-ю, Каупервуд барибир ҳам касодга учрагудек бўлса, у Стинер содир этган жинойт оқибатларидан кандай кутилиб чикади, энди у шунинг устида бош котиради.

– Оуэн! – чақирди у эшикни очиб ва зина панжараси оша эгилиб.

– Лаббай, ота?

– Дэнга айт, аравага отни қўшиб, эшик тагида кутиб турсин. Ўзинг ҳам кийин, мен билан борасан.

– Хўп бўлади, ота.

Батлер хонага қайтиб келди.

– Ана, холос! Арзимаган сабаб билан бўлган ғавго, шундай эмасми? Чикагода ёнгин, бу ерда, Филадельфияда эса ташвишлардан сира бошим чикмайди менинг! Бай-бай-бай!..

Каупервуд туриб, эшик томон йўналди.

– Сизга йўл бўлсин?

– Уйга, кўришишим керак бўлган бир нечта одам келадиган эди уйимга. Аммо йўк дсмасангиз, сал туриб яна кираман олдингизга.

– Ҳа, ҳа, албатта, – жавоб берди Батлер, – менимча, ўн иккига колмай уйда бўлсам керак. Бўпти, яхши боринг! Дарвоке, биз ҳали яна кўришамиз. Нималарни билишга улгурган бўлсам, ҳаммасини сизга сўзлаб бераман.

У нимагадир ўз кабинетига қайтди ва Каупервуд зинадан ўзи тушди. Дарвоза олдида турган Эйлин уни имлаб чақирди.

– Кўркадиган ҳеч гап бўлмагандир, азизим? – ташвиш билан сўради киз йигитнинг кўзларига бокиб, бутун бу кўзлар қандайдир тантанавор ва жиддий эди.

Ҳозир ишкий гап сотишлар вақти эмасди ва Каупервуд буни ҳис этиб турарди.

– Йўк, – деярли совуқ жавоб берди у, – кўркадиган ҳеч гап йўк деса бўлади.

– Фақат, кара Фрэнк, ишларингни деб мени узок эсдан чиқариб қўйма! Эсдан чиқармайсанми? Ростданми? Сени шундай севаманки!

– Йўк, йўк, эсдан чиқармайман! – жавоб берди йигит жиддий ва тез, холбуки сўзининг оҳангидан унинг хаёллари узокларда кезаётгани билиниб турарди. – Ўзинг биласан-ку! Сени мен эсдан чиқарар эканманми? – У киздан бўса олмоқчи бўлди, бироқ қандайдир шитирлаган овоздан у кўркиб кетди. – Тўхта!

Каупервуд эшик томон йўналди ва Эйлин уни ишк ва ҳамдардлик тўла нигоҳлари билан кузатиб қолди.

Унинг Фрэнки бошига қандайдир мусибат тушса нима бўлади? Дунёда бахтсизликлар озмунчами? Унда нима қилади Эйлин? Қизни мана шу фикр ҳаммадан кўп қийнаб эди. Унинг қўлидан нима келади, севгилисига қандай ёрдам бера олади? Бугун Фрэнкнинг рангига қараб бўлмасди – бўздай оқариб кетган, бирам ҳорғинки...

XXIV боб

Каупервуд тушиб қолган вазиятни тўғри ёритиш учун ўша вақтдаги Филадельфияда республикачилар партияси билан Жорж Стинер, Генри Молленхауэр, сенатор Марк Симпсон ва бошқалар ўртасидаги муносабатлар ҳақида бир неча оғиз сўз айтишимизга тўғри келади. Олдин кўрганимиздек, Каупервуд билан одатдаги ишбилармонлик манфаатлари юзасидан боғлиқлиги устига яна унга дўстлардай суяниб қолганди. Сти-

нер Каупервуднинг кўлида сўкир курул бўлиб хизмат киларди. Молленхауэр ва сенатор Симпсон шаҳар ишларига таъсир кўрсатишда Батлер билан бекорга ракобат килмасди. Симпсон штатнинг конун чикарувчи йиғилишида республикачилар партияси вакили бўлар эди, бу партия зарурат туғилганда шаҳар бошкармасидан маҳаллий сайлов конунларини ўзгартиришни, шаҳар муассасалари низомларини қайта кўриб чиқишни, сиёсий ташкилотлар ва алоҳида шахслар фаолиятини тадқиқ этишни талаб кила олар эди. Қатор-қатор бообрў рўзнома, хиссадорлик жамиятлари, банклар Симпсоннинг хизматига шай эдилар. Басавлат ва ҳурматли одам бўлмиш Молленхауэр Филадельфия немислари, бир қанча америкалик хонадонлар ва талай йирик акционерлик жамиятлари вакили эди. Учалалари ҳам кучли, эпчил ва сиёсий майдонда уларга дуч келган ҳар қандай рақибни бир чўқишда қочирадиган одамлар эди. Кейинги иккови Батлернинг ирландлар, айрим маҳаллий партия раҳбарлари ва фахрли католиклар орасидаги обрўйига озмунча орқа килмас эди. Католикларнинг Батлерга ишонганлари шунчаликки, уни бамисоли руҳий отадек кўрар эдилар. Ўз навбатида Батлер ўз мухлисларини ҳомийлик, эътибор ва муттасил дуойи хайрлар билан сийлаб турарди. Бу ғамхўрликларга мукофот тарзида шаҳар Молленхауэр ва Симпсон воситасида унга йўлларга тушаш, кўприклар ва сувайирғичлар қуриш, канализация ётқишишга йирик-йирик пудратлар ҳавола этарди. Бирок бу пудратларни фақатгина унинг ўзи таникли арбоби бўлган ва уни, таъбир жоиз бўлса, боқиб турган республикачилар партияси ишлари бадастир ва бехато олиб борилиши шарти билан олиш мумкин эди. Бошқа жихатдан, нима учун у Молленхауэр ёки Симпсонга караганда (ахир Стинер унинг шотири эмас-ку) кўпрок жон куйдириши керак экан? Хизмат юзасидан ғазначи асосан Молленхауэрга буйсунарди.

Ўғли билан кабриолетга чиқиб ўтирар экан, содир бўлган воқеалардан қаттиқ ташвишланган Батлер шулар ҳақида ўйлар эди.

– Ҳозиргина Каупервуд олдимга келиб кетган эди, – деди у Оуэнга. Оуэн сўнги вақтларда молия ишларини аъло даража-

да тушунадиган бўлиб колганди, сиёсий ва ижтимоий масалаларда эса, гарчи у қадар кучли шахс бўлмаса-да, отасига қараганда кўпроқ хушёрлик кўрсатар эди. – Жуда кийин аҳволга тушиб колдим деяпти? Гапимни эшитаяпсанми? – кўшиб кўйди у, қулоғига: “Тезкор нашр”, “Тезкор нашр!” кичкириклари чалинганди. – Чикаго ўт ичида. Эртага биржада тўс-тўполон кўтарилади. Бизнинг темир йўл акцияларимиз турли банкларга кўйилган. Қулоқни динг тутмоқ керак, акс ҳолда биздан ссудаларни тўлашни талаб этишлари мумкин. Эртага биринчи ишимиз бундай бўлмаслиги гамини ейиш, вассалом. Каупервудда менинг юз минг долларим бор, у эса бу пулни олмай туринг деяпти, бундан ташқари эса, айтишига қараганда, ишга Стинер кўйган пуллар ҳам унда эмиш.

– Стинер? – хайрон бўлди Оуэн. – Нима, у биржани ўйинчок деб ўйлаяптими? – Оуэннинг қулоғига Стинер ва унинг яқинлари ҳақидаги миш-мишлар етиб келганди, аммо у бунга кўпда эътибор бермаган ва отасига ҳам бир оғиз гап айтиб улгурмаганди. – Каупервудда унинг пуллари кўп эканми?

Батлер ҳадеганда жавоб бермади.

– Оз эмас, – деди у ниҳоят. – тўғриси айтсам, ҳаддан ташқари кўп: беш юз минг атрофида, агар бу ошқор бўлиб колгудек бўлса, жуда катта ғалва кўтарилади.

– Ўх-хў! – деб юборди хайратдан Оуэн. – Беш юз минг доллар! Ё алҳазар! Наҳотки Стинер ярим миллион долларни ўмарган бўлса? Виждонан айтадиган бўлсак, шундай ишга унинг акли етганига ишонмаган бўлардим. Беш юз минг! Бу маълум бўлиб колса, жанжал кўтарилиши аниқ!

– Ҳай-хай, сал ўпкангни бос! – жавобан деди Батлер, бу қандай рўй бериши мумкинлигини ўзича ёркинрок тасаввур ҳосил қилишга уриниб. – Биз барча тафсилотларни билмаймиз. Эҳтимол, Стинер аввалига бунча кўп пул олмокчи бўлмагандир. Ҳали бари изга тушиб кетар. Пул турли иншоотларга кўйилган. Каупервуд ҳали қасодга учраганича йўқ. Пуллар ҳам ҳеч қасққа гумдон бўлмаган. Энди уни қандай қутқаришни ҳал этмок керак. Шу пайтгача унинг бирон марта ёлғон гапирганини кўрмаганмиз, агар бу сафар ҳам рост айтаётган бўлса,

у кутулиб чика олади, ишкилиб, шахар темир йўллари акциялари эртага эрталаб хомталаш бўлиб кетмаса бўлгани. Мен ҳозир Молленхауэр ва Симпсон билан учрашаман. Улар ҳам шу коғозлардан манфаатдор. Каупервуд мендан улар билан гаплашишни илтимос килди; улар бозорни ушлаб туришлари учун мен банкларга таъсир кўрсатишга муваффақ бўларман. Борди-ю, эртага кийматни тутиб туриш учун биржада бу акцияларни харид кила бошласак, биз ўз пулларимизни мустаҳкамлаб оламиз, деб ўйлаяпти у.

Оуэн Каупервуд ҳақида нимани билса, ҳаммасини тез хаёлидан ўтказди. Унинг фикрича, Каупервуднинг бошлаб таъзини бериб қўйиш керак. Булар бари унинг иши, Стинернинг эмас, бунга Оуэн шак-шубҳа килмасди. У факат бир нарсадан хайрон эди – отасининг ўзи буни кўрмаяпти ва Каупервуддан жажли чикмаяпти.

– Сизга бир гапни айтмоқчиман, ота, – биров сукутдан сўнг хиёл санъаткорларга хос оҳангда деди Оуэн. – Каупервуд Стинердан олган пулига акцияларни сотиб олган ва ботқоққа ботиб қолган. Ёнғин бўлмаганда, у сувдан курук чикқан бўларди, аммо ҳозир сиз, Молленхауэр, Симпсон ва бошкалар уни ботқоқдан тортиб чиқаришларини истаяпти. У ажойиб бола, мен билан ҳам муомаласи яхши, аммо сиз унинг айтганига юрадиган бўлсангиз, бу сизнинг ғирт телбалигингизни билдиради. Бусиз ҳам у керагидан кўпроғини қўлга киритиб бўлган. Яқинда эшитиб қолдим, Фронт-стрит изи ва Грин ва Коутс изининг катта қисми унга қараркан, бу ҳам етмагандай, Стинер билан биргаликда у Ўн еттинчи ва Ўн тўққизинчи кўчаларнинг эгалари ҳам саналаркан. Каупервуднинг ҳар икки ҳолда ҳам ўзи учун акцияларнинг назорат боғламини яшириб қўйганига ишонгим келмаяпти. Стинер пиёда дона, ҳолос, Каупервуд уни истаган мақомига солиб ўйнаяпти.

Ҳасад ва нафратдан Оуэннинг кўзлари чакнаб кетди. Каупервуд бошлаб жазоланиши керак: унинг иншоотини тўғри келган нархга сотиб, ўзини эса конкали темир йўллар акционерлигидан ҳайдаб юбориш керак. Оуэн қачонлардан буён бу ишда стакчилик қилишга интиқ эди.

– Кўрмайсанми, – мужмал жавоб берди Батлер, – мен доим бу йигитнинг аклига тан бериб келардим, ammo унинг бунака тулрак эканини ҳаёлимга келтирмагандим. Ҳаммасини жуда ўрни-ўрнига қўйиб бажарган. Сен ҳам, кўриб турибман, ано-йилардан эмассан, шундайми? Ҳўш, ҳали ҳаммасини яхшилаб чўтга солиб кўриш керак. Балки бу ишни бир ёклик килиб олармиз. Бу ерда бир ғоят жиддий ҳолат бор. Биз энг аввало республикачилар партияси ҳақида эслашимиз керак. Бизнинг муваффақиятимиз, ўзинг биласан, унинг муваффақияти билан чамбарчас боғлиқ. – У жим бўлиб қолди ва ўглига қаради. – Борди-ю, Каупервуд касодга учраса ва пуллар ғазнага қайтарилмаса... – Қария тўсатдан бошлаган гапини ўзи бўлди. – Бу можарода мени фақат Стинер ва шаҳар ғазнаси безовта қилади. Борди-ю, биз ҳеч қандай чора кўрмасак, республикачилар партияси кузги сайловларда ёмон аҳволга тушиб қолади, унга қўшилиб бизнинг бир қанча пудратларимиз ҳам учиб кетиши мумкин. Ноябрда сайловлар бўлишини унутма! Ўй-ҳаёлимда бир гап: ундан мана бу юз минг долларни олсам-микин ё олмасаммикин? Қарзларни тўлаш учун эрталаб менга озмунча пул керак бўлмайди.

Кишининг табиати ҳам ғалати бўларкан: аҳволнинг нечоғлик оғирлигини Батлер энди-энди ўзича чамалай бошлаганди. Унга ўз эҳтиёжларини сўзамоллик билан баён этган Каупервуд борлигида у йигитнинг шахсияти ва унга бўлган ҳурмати таъсирига азбаройи берилиб кетганидан ҳатто бу воқеа унинг манфаатларига даҳл килишини дурустрок суриштирмабди ҳам. Фақат эндигина, окшомги тоза хавода ўзининг такаббу-рона фикрларидан маст ва Каупервудни аяб ўтириш керакмаслигини зўр бериб уқдираётган Оуэн билан суҳбатлашар экан, Батлер воқеаларга хушёр қарай бошлаган ва барча тафсилотлар озми, кўпми даражада унинг кўз ўнгида тўғри гавдаланган эди. У Каупервуднинг республикачилар партияси обрўйига жиддий зарар келтирганини ва шаҳар ғазнасини, бунга қўшиб Батлернинг ҳам манфаатларини хавф остида қолдирганини тан олишга мажбур бўлди. Шундай бўлса-да, қария уни яхши кўрар ва уни қисмат домига ташлаб қўйиш ниятида эмасди.

Каупервудни – тўғри, шунақиси республикачилар партияси ва ўзининг ишларини ҳам кутқариб қолиш учун у ҳозир Молленхауэр ва Симпсоннинг олдига отланди. Аммо барибир ҳам бу қандай шармандалик! Ёш бўла туриб уни бундай галамисликлар қилади, деб ким ўйлаганди! Батлер ғазабланар, деп синар эди. Шунақа қаллобликка ҳам борадими, киши? Шундай бўлса-да, Батлернинг ҳали ҳам ундан кўнгли қолмаган эди; агар уни кутқариб қолиш мумкин бўлса, Каупервуд учун қандайдир чоралар кўриши кераклигини ҳис этарди. Ҳатто унинг илтимосини адо этиши ҳам истисно эмасди ва борди-ю, бошқалар ҳам йигитга хайрихоҳлик билдиргудек бўлишса, сўнгги дақиқача ўзининг юз минг доллари тўғрисида чурк этиб оғиз очмайди.

– Тўғриси айтсам, ота, – сукутдан сўнг деди Оуэн, – нима учун Молленхауэр ва Симпсондан кўра сиз кўпроқ ташвишланишингиз кераклигини тушунмайман. Борди-ю, уювларингиз Каупервуднинг кутилиб чиқишига ёрдам бермоқчи бўлсаларингиз, ўзларингиз биласизлар; аммо, ўлай агар, бу сизларга нима учун керак, сира тушунмайман! Албатта, агар бу хангома сайловгача юзага чиқиб қолса, яхшиликка олиб келмайди, аммо ўшангача бу ҳақда оғиз очмай туриш мумкин эмасми? Сизнинг конкали темир йўлга сарфлаган пулларингиз мана шу сайловдан муҳимроқ-ку. Борди-ю, сиз конкани қўлга киритиш йўлини топсангиз, сайлов борасида ортик ташвишланишингизга ҳожат қолмаган бўларди. Маслаҳатим: борди-ю, акциялар нархи каттиқ тушиб кетса, банкларнинг даъволарини қондириш учун эртага эрталабданок ўзингизнинг юз минг долларингизни талаб қилинг. Бу Каупервуднинг қасодга учрашига сабаб бўлади, аммо сизга заррача зарари тегмайди. Сиз биржага борасиз-да, унинг акцияларини сотиб оласиз; борди-ю, шундай таклиф билан унинг ўзи олдингизга югуриб келгудек бўлса, мен сира ажабланмаган бўлардим. Сиз, Молленхауэр ва Симпсонга уқдиришингиз керак, улар Стинерни қўрқитишсин. Каупервудга бошка бир доллар ҳам қарз бермайман деб талаб қилишсин. Агар сиз шу ишни қилмасангиз, у яна Стинер ёнига чопади-да, ундан яна пул олади. Стинер жуда ҳалдидан ошиб кетибди. Балки, Каупервуд ўз улушини сотишни истамаётган-

дир, бу унинг иши, аммо у қарийб жарга қулаб бўлди, шунда сиз биржада унинг акцияларини хоҳлаганча сотиб ола оласиз. Мен шахсан унинг акциялари сотилиб кетади деб ўйлайман. Бироқ мана шу Стинернинг беш юз минг доллари деб конингизни қайнатишингизга ҳожат йўқ. Ҳеч ким уни Каупервудга қарз бер деб мажбур қилмаган. Ўзи билган йўл билан қутулиб чиқаверсин. Тўғри, партияга зарба бўлиб тушиши мумкин, аммо ҳозир муҳими бу эмас. Сиз Молленхауэр билан рўзноларга босим кўрсатинг, улар сайлов тугагунча жим туришсин.

– Ўпкангни бос, ўғлим, ўпкангни бос! – деди ўғлига кекса пудратчи ва яна хаёлга чўмди.

XXV боб

Батлер каби Генри Молленхауэр ҳам шаҳарнинг янги қисмларидан бири, кутубхонанинг шинам ва чиройли биносидан сал нарида Брод-стритда яшар эди. Унинг усти кенг-ковул ва ўша даврдаги янги пайдо бўлган бойлар яшайдиган тураржой хилидан эди – сарик ғишт ва ок тош қопланган тўрт қаватли бино ҳар канака услубдан холи бўлса-да, кўрганнинг кўзи қувонадиган даражада кўркам эди. Кенг зинадан кенгбар пешайвонга чиқиларди, пешайвоннинг ўртасида залворли ўймакор эшик савлат тўкиб турарди, эшикнинг иккала томонида энсиз деразалар бўлиб, улар оч-мовий рангга бўялган, ғоят нафис ўйма гуллар билан ороланганди. Бу уйдаги барча йигирмата хонанинг фарши ҳам, деворлари ҳам ўша вақтлардаги энг кимматбаҳо ёғочлардан ишланган эди. Биринчи қаватда катта танобий хона, улкан меҳмонхона ва эман қопламали, хажми камида ўттиз фут квадрат келадиган ошхона жойлашганди; иккинчи қаватда – хўжайиннинг учала кизига топширилган роля турган хона, хотинининг пардозхонаси бор эди, ғуслхона ва унча катта бўлмаган кишки боғ шунга туташ эди.

Молленхауэрни ғоят бообрў одам деб ҳисоблар эдилар ва ўзи ҳам шундай деб биларди. Сармоядорлик ва сиёсий ишлар-

да у фавкулодда зийракликка эга эди. Гарчанл у немис, тўғрироғи, немислардан келиб чиккан америкалик бўлса-да, ташки кўриниши мутлако америкалик эди, бўлганда ҳам салобатли америкалик эди. Унинг совук кўзларида ўткир ақл чакнаб турарди. Бўйи баланд, тўладан келган гавласи хушкомат эди. Тоғдек кўкси ва кенг елкаларига чиройли ўрнашган боши у ёкбу ёкка ҳаракат қилганида гоҳ думалоқ, гоҳ чўзинчок бўлиб кўринарди. Ўйноқлаган манглайи жонли, синчков, тик бокувчи кўзлари узра қоядай осилиб турарди. Бурни, оғзи, ияги, шунингдек, семиз ва силлик юзи – хуллас, Молленхауэрнинг бутун йирик, маънодор, келишган юзи бу одам барча тўсиқларга нимани кўндаланг кўйишни исташи ва уддалашидан дарак берарди. Эдвард Мэлиа Батлер билан Молленхауэрни калин дўстлик ришталари боғлаб турарди, – бу дўстлик икки ишбилармон ўртасидаги ўзига хос дўстлик эди, албатта, Марк Симпсонни эса у тахминан бир шер иккинчисини ҳурмат қилганчалик даражада ҳурмат қиларди. У ўткир истеъдодининг кадрига етар ва агар ўйин ҳалол кетадиган бўлса, ҳалол ўйнашга ҳар доим тайёр турарди. Акс ҳолда унинг ғайирлиги чегара билмасди.

Якшанба оқшомида Молленхауэр на Эдвард Батлерни, на унинг ўғлини кутганди. Филадельфиянинг барча бойлигининг уч қисмини эгаллаган бу одам ўз кутубхонасида ўтириб, китоб ўқир ва кизларидан бири роялда чалаётган куйини тинглар эди. Хотини ва икки кизи черковга кетишганди. У хонанишин одам эди. Якшанба оқшоми сиёсатчилар оламида умуман турли-туман кенгашлар учун хосиятли вақт бўлганидан, Молленхауэр республикачилар партиясидаги таниқли ҳамкасабаларидан битта-яримтаси келиб қолар деган ҳаёлда эди. Шу бонс қария Батлернинг ўғли билан келганини хабар қилганда, у ҳатто суюниб кетди.

– Қандай шамол учирди?! – дея Батлерга пешвоз чиқиб, у кўлини чўзди. – Жудаям хурсандман, жудаям хурсандман! Оуэн ҳам келдими? Ишларинг қалай, Оуэн? Ичимликдан нима келтирайлик, йигитлар, қайси сигаретдан чекасизлар? Бошламасига бир қадаҳдан ичмок керак. Жон! – мурожаат қилди у хизматкорга. – Ўткирроқ бир нарса келтир-чи!.. Мен ўтириб

Каролинанинг қандай чалишини тинглаётгандим. Аммо сизларни кўриб уялди, шекилли, кизалоғим.

У оромкурсини Батлерга суриб қўйди ва Оуэнга столнинг нариги томонидаги жойни кўрсатди. Бир дақиқа ўтмаёқ хизматкор виски, эски шароб шишалари ва турли нав сигарет кутичалари териб қўйилган нафис кумуш баркашни кўтариб келди. Оуэн шароб ва чекишдан ўзини тийган янги турдаги ишбилармонлардан эди. Отаси ундан ҳам, бундан ҳам жуда оз-оздан тотинар эди.

– Уйингиз файзли экан! – деди Батлер, хадеганда ўзининг келгани сабаби ҳақида сўз очмай. – Якшанба окшомида ҳам сизни нега ҳеч қаёкка чиқмайдисиз, гап бу ёқда экан-да? Шаҳарда нима янгиликлар?

– Билишимча, айтарли ҳеч гап йўқ, – хотиржам жавоб берди Молленхауэр. – Ҳаммаси силлиқ кетаяпти. Лекин сиз негадир сал ташвишли кўринасизми?

– Ҳа, биров, – жавоб берди Батлер, содали коньякни охиригача ичиб. – Ташвишли хабар. Сиз ҳали окшом рўзномаларини ўқимадингизми?

– Йўқ, ўқимадим. – Шундай деб Молленхауэр оромкурсидан гавдасини тўғрилади. – Бугун окшом сонларини чиқдими ўзи? Нима бўлибди, хўш?

– Чикагодаги ёнгини айтмаса, ҳеч нима бўлмаган. Эртага эрталаб жамғарма биржамизда катта тўполон чиқадиганга ўхшаб турибди.

– Нималар деяпсиз! Мен бўлсам ҳеч нарса эшитганим йўқ. Демак, окшом рўзномаларини чиқибди-да?... Хўш, хўш.. Нима, ёнгин катта эканми?

– Айтишларича, бутун шаҳар ўт ичида эмиш, – деди Оуэн, машхур сиёсий арбобнинг юзидаги ифодани диққат билан кўзатар экан.

– Ҳа.. Буни янгилик деса бўлади! Рўзномага одам юбориш керак. Жон! – чакирди у хизматкорни ва у келгач, деди: – Бирон жойдан рўзнома топиб кел. Нега сиз буни биздаги ишларга таъсир ўтказди деб ҳисоблайсиз? – Батлерга мурожаат қилди у, хизматкор кетгач.

– Биласизми, битта гап бор, у хакида мен энг сўнгги дакика-гача ҳеч нарса билмаган эдим. Бизнинг жондан азиз Стинеримиз, эхтимол, ўз газнасидаги пулларни тузук-курук билмас ҳам экан. агар баъзилар тахмин қилганидек иш чаппасига айланиб кетмаса, – хотиржам тушунтирди Батлерга. – Бундай ҳодиса эса, ўзингиз билгандек, сайловлар олдидан фойдали таассурот пайдо қилиши амри маҳол. – кўшиб қўйди у ва аккли мовий кўзларини унга худди шундай қагтик тикилиб жавоб қайтарган Молленхауэрга қадади.

– Буни қаердан билдингиз? – совук оҳангда сўради Молленхауэр. – Нахотки, у билиб туриб исрофга йўл қўйган бўлса? Хўш, қанча олибди – буни ҳам биларсиз?

– Анча катта “сокка”. – ўша-ўша хотиржам жавоб берди Батлер. – Менинг тушунишимча, беш юз минг доллар атрофида. Ҳали буниси ҳолва. Аммо бундан кейин иш канақа тус олади, номаълум.

– Беш юз минг! – хайрат билан деди Молленхауэр ўзини қўлга олишга ҳаракат қилиб. – Бўлиши мумкин эмас! Пулни у қачондан ола бошлаган экан? Уни қаерга гумдон қилибди?

– У беш юз минг долларча пулни Учинчи кўчадаги Каупервудга ссуда қилиб берибди, шаҳар заёмини сотган йигит бор-ку, ўшанга. Мана шу пулга улар шахсий манфаатларида турли фирибгарликлар қилишга киришиб кетишибди. Асосан конкали темир йўллар акцияларини сотиб олишган.

Конкали йўллар хакида гап кетгани ҳамон Молленхауэрнинг юзи пир-пир уча бошлади.

– Каупервуднинг фикрича, бу ёнғин эртага биржада ваҳима келтириб чиқаради ва у кучли қувватловчиси бўлмаса, банк балога қолишидан қўрқиб турибди. Борди-ю, у касодга учраса, шаҳар газнасида беш юз минг долларлик камомад борлиги маълум бўлади, унинг ўрнини ҳеч нарса билан тўлдириб бўлмайди. Стинер шаҳарда эмас, Каупервуд эса уни қўллаш йўлини топинг, деб олдимга илтимос билан келди. Айтишим керакки, бир вақтлар у мен учун баъзи топшириқларни бажарган эди ва шунинг учун энди мени ёрдамга келди деб умид қилибди, яъни сиз билан сенаторни йирик банкларга таъсир ўтказишга

кўндиришимни, шу тарика эртага биржада кимматли коғозлар нархини тутиб туришимизни ўтинибли. Акс ҳолда Каупервуд касодга учрар экан, унинг фикрича, албатта, жанжал кўтарилиб, сайловда бизга зарар келтириши мумкин экан, назаримда, у бу ерда ҳеч қанака ўйин қилмаяпти, балки иложи борича ўзини қутқариш ва менга, ёки тўғрироғи, бизга панд бермаслик учун шунчаки ўзини ўтга-чўкка ураяпти.

Батлер жим бўлиб қолди. Маккор ва ичимдагини топ Молленхауэр бу қутилмаган хабар унга пашша чаққанчалик ҳам таъсир қилмагандек ҳатто қилт этмади. Бирок у ҳар доим Стинернинг заррача сармоядорлик ёки ташкилотчилик қобилияти йўқлигига амин бўлганидан бунга қаттиқ қизиқиб қолди. Демак, унинг гумаштаси ғазна маблағларидан унга билдирмай фойдаланган ва энди унга суд олдида жавоб бериш хавфи таҳдид солмоқда! Молленхауэр Каупервудни оркаваротдан, бир вақтлар заёмлар муомаласини олиб боришга таклиф этилган одам деб билар эди. Мана шу ишда Молленхауэр унча-мунча ишлаб ҳам олган эди. Бу банклар Стинерни лақиллатгани кўриниб турибди ва ундан олган пулга конкали темир йўллар акцияларини сотиб олган! Бинобарин, унда ва Стинерда бу коғозлардан бир талайи бўлиши керак – Молленхауэрни қаттиқ қизиқтириб қолган жойи мана шу эди.

– Беш юз минг доллар! – тақрорлади у Батлер ўз ҳикоясини тугатганида. – Ҳа-я, каттагина пул! Агар фақат бозорни тутиб туришнинг ўзи Каупервудни сақлаб қола оладиган бўлса, биз унга хўп деган бўлардик, аммо жиддий ваҳима келиб чиқадиган бўлса, бундай усул натижасиз қолади. Борди-ю, бу йигит маблағдан қаттиқ сиқилиб қолган бўлса-ю, биржада нархлар кескин тушиб кета бошласа, уни қутқариш учун яна қатор қўшимча тадбирлар ўтказиш керак бўлади. Мен буни тажрибамдан биламан. Унинг қанча қарзи борлигини билмайсизларми мабодо?

– Йўқ, билмайман, – жавоб берди Батлер.

– Гапингизга қараганда, у сиздан пул сўрамаган-а?

– То унинг аҳволи бир ёкли бўлмагунча мен ундан ўзимнинг юз мингимни олмасам бўлади, шуни истаяпти.

– Стинер ростдан ҳам шаҳарда йўқми? – сўради табиатан ҳеч кимга ишонмайдиган Молленхауэр.

– Каупервуд шундай деди. Текшириш учун одам юборишимиз мумкин.

Молленхауэр эса вазиятдан оқилона чиқиб кетиш ҳақида бош котирилади. Қимматли қоғозлар нарҳини тутиб туриш – бу, агар шу тарика Каупервудни, у билан бирга хизинабон ва республикачилар партиясининг бир қисмини сақлаб қолса бўладиган энг яхши йўл, албатта. Стинер беш юз минг долларни газнага қайтаришга мажбур бўлади, бунинг учун акцияларни сотишга тўғри келади, бас, шундай экан, уларни Молленхауэр сотиб олса, нима қилибди? Аммо бунда, афтидан, Батлернинг манфаатларини ҳам ҳисобга олиш керак бўлади. Хўш, сирасини айтганда, у нимани талаб қилиши мумкин?

Батлер билан шундан кейинги суҳбатдан Молленхауэр аниқладики, борди-ю, Каупервуд беш юз минг доллар пул топса, бўлди, у ўша камомад ўрнини тўлдиришга тайёр. Конкали темир излардаги унинг улушлари борасида ҳозирча улар суҳбатлашишгани йўқ. Аммо бу йўл билан Каупервудни қутқариш мумкинлигига қандай ишонса бўлади? Ҳатто шундай ҳолатда ҳам унда беш юз минг доллар тўплаш ва уни Стинерга қайтариш хоҳиши ва имконияти бўлади-ку? У ҳозир нақд пулга муҳтож эди, бироқ муқаррар ваҳима яқинлашиб келаётган айни дамда унга ким беради шунча пулни? Қандай таъминотни у таклиф эта олади? Бошқа томондан, агар яхшигина қистибастига олинса, улар икковини – у ва Стинерни – ўзларининг темир йўл акцияларини сувтекинга беришга мажбур қилиш ҳеч гап эмасди. Борди-ю, Молленхауэр бу акцияларни ололса, кузги сайловда унинг партиyasi енгиб чиқадими ё мағлуб бўладими, унга нима? Дарвоқе, Оуэн сингари у ҳам мағлубиятни четлаб ўтса бўлади, леб ҳисоблайди. Тўғрироғи, олдинги йиллардан ибрат олиб, галабани сотиб олиш мумкин. Борди-ю, Каупервуднинг хонавайронлиги туфайли Стинер қарздор бўлиб қолса, унинг қарзини сайловдаги галабасигача яшириб туриш мумкин бўлади. Дарвоқе, унинг миясидан бир фикр ялт этиб ўтди, Стинерни Каупервудга қўшимча ёрдам беришдан

воз кечдириш учун уни чўчитиб қўйиш, кейин эса унинг конкали темир йўллар акциялари ва шу билан бирга бошқа эгаларнинг акциялари нархини кескин тушириб юбориш янада маъқулроқ бўларди. Батлер ва Симпсон ҳам бундан мустасно эмас. Филадельфияда бу излар вақти келиб бойиб кетишининг энг асосий манбаларидан бири бўлиб қолади. Аммо ҳозир ўзини биринчи галда олдинда турган сайловда партияни қутқаришдан бошқа ғами йўқдай килиб кўрсатиши керак.

– Мен, албатта, масалани сенатор учун ҳал қилолмайман, – ўйчан гап бошлади Молленхауэр, – унинг нуқтаи назари кандай бўлишини ҳам билмайман. Аммо борди-ю, бу кандайдир фойда келтирадиган бўлса, кимматли коғозлар нархини тутиб туриш учун мен шахсан қўлимдан келган ҳар қандай ишни қилишга тайёрман. Лоакал банклар мендан ҳам қарзни тўлаб қўйишни талаб қилишлари мумкинлиги учун шундай қилишга тайёрман. Аммо ҳозир биз энг аввало, борди-ю, Каупервуд барибир қасодга учрайдиган бўлса, сайлов тугагунча овоза қилмаслик чорасини кўрмоғимиз лозим. Чунки, бозорни тутиб туришдаги саъй-ҳаракатларимиз муваффақият қозонишига биз тўла амин эмасмиз.

– Заррача ҳам! – тумшайиб тасдиқлади Батлер.

Оуэн ўзича Каупервуд тамом бўлди, деган ҳаёлда эди. Бироқ шу топ эшик кўнғироғи жиринглаб қолди. Рузномага кетган хизматкор ўрнидаги оксоч сенатор Симпсон келганини хабар қилди.

– Қасал тузалгиси келса, табиб ўз оёғи билан келади! – деб юборди Молленхауэр. – Айтинг, кирсин! Ҳозир унинг фикрини биламиз.

– Мен сизларни холи қолдирсам, нима дейсизлар? – отасига мурожаат қилди Оуэн. – Мисс Каролинанинг олдига бораман-да, менга биронта қўшиқ айтиб беришини илтимос қиламан. Сизни кутиб тураман, ота, – қўшиб қўйди у.

Молленхауэр “маъкул” дегандай унга жилмайиб қўйди ва Оуэн чиқиб кетди, эшикда у сенатор Симпсонга тўқнаш қолди.

Дунёга талайгина истеъдодли шахсларни берган Пенсилванияда ҳали ҳеч қачон сенатор Симпсондан кизиқарлироқ

одам гуллаб-яшнамаган. Ҳозир уни илик карши олган Батлер ва Молленхауэрга карши ўларок унинг ташки кўриниши камсукумрок эди: бўйи унча баланд эмас – беш футу тўккиз дюйм, Молленхауэрнинг бўйи эса олти футга старди, Батлерики – беш футу ўн бир дюйм, юзи хўмрайган ва ияги тик тушган – анави иккаласининг юзлари куймага ўхшарди, зилдай жағлари олдинга туртиб чикканди. Нигоҳи ҳам Батлерга ўхшаб, у кадар очик, Молленхауэрга ўхшаб, у кадар кибрли бокмасди. Аммо кўзларидан ақл ёгиларди. Ичига чукур ботган, тубсиз кўзлари галати кўринарди; улар коронғу бурчакда ўлжасини маккорлик билан пойлаб турган мушукнинг кўзларини эслатарди. Хўрпайган калин кора сочи унинг ясси, оппоқ пешонасига тушиб турар, юзи эса соғлиғи ёмон одамлардай, кўкиштоб-рангпар эди. Ташқаридан шундай кўрингани билан бу одамда ўзига хос, ўжар, фавкуллода бир куч яширин эдики, унинг ёрдамида у одамларни ўзига бўйсундириб оларди, – бойиб кетишга ваъдалар бериб, бировлар нафсини ҳакалак оттирадиган айёр ҳам, унга фириб бермокчи бўлганларни жазолашда шафқат билмас бағритош ҳам эди. Симпсон шундай бичимдаги кўплаб одамлар сингари камгап, кўллари орик, муздай, сирпанчик ва жилмайиши ҳам ланж бўлса-да, кўзларидаги маънодорлик унинг ташки кўринишидаги барча камчиликларни босиб кетарди.

– Хайрли окшом, Марк, сизни кўрганимдан хурсандман, – карши олди уни Батлер.

– Салом, Эдвард, – паст овозда алик олди меҳмон.

– Қани, азизим сенатор, шунча ёшга кирсангиз ҳам кирчиллама йигитдайсиз. Сизга нимадан куяйлик, буюрсинлар!

– Йўк, Генри, ҳеч нарса ичмайман, – жавоб берди Симпсон.

– Йўл-йўлақай шундок бир кириб ўтай дегандим. Хотиним шу якин-атрофда, Кэвеноуникада, хали у ёкка ҳам боришим керак.

– Кошки жуда вақтида келганингизни билсангиз, сенатор, – гап бошлади Молленхауэр, меҳмон ўтиргандан кейин ўрнига чўқар экан. – Биз сиз билан кўришмаган вақтдан бери юзага келган сиёсий маънодаги кичик бир кийинчилик ҳақида ҳозиргина Батлер сўзлаб турганди. Чикагода катта ёнгин рўй берганини, хойнахой, эшитгандирсиз?

– Ҳа, менга бу ҳақда ҳозиргина Кэвеноу айтди. Иш анча жиддийга ўхшаб кўринаяпти. Эртага эрталаб кимматли қогозлар нархи кескин тушиб кетиши турган гап.

– Мен ҳам шундай деб биламан, – тасдиқлади Молленхауэр.

– Мана окшом рўзномаси ҳам келди! – деди Батлер кўлида рўзнома билан кириб келган хизматқорни кўриб.

Молленхауэр рўзномани олди-да, стол устнга ёйди. Бу Америкадаги энг тезкор нашрлардан бири эди: йирик-йирик ҳарфлар билан терилган сарлавҳалар кеча окшом “кўллар” шаҳрида бошланган ёнгини соат сайин кенгрок ёйилиб бораётгани ҳақида хабар берарди.

– Дахшат, – деди Симпсон. – Чикагога ичим ачиб кетаяпти. У ерда кўп дўстларим бор. Худо хоҳласа, аслида бу ерда ёзганларидай кўркинчли бўлмаса керакдир.

Симпсон ҳамма жойда ва ҳар қандай ҳолда ўзини бир поғона юқори тутарди.

– Батлер менга ҳозир айтган нарса, – давом этди Молленхауэр, – қайсидир даражада мана шу мусибатга боғлиқ. Ўзингиз биласиз, ҳазинабонларимизнинг йилига икки фоиздан шаҳар пулларини қарзга бериш одати бор...

– Нима қилибди? – сўради Симпсон.

– Гап бундай, мистер Стинер, аниқланишича, Учинчи кўчадаги ёш Каупервудга шаҳар маблағларидан катта-катта қарзлар бериб турган, – бу ўша заёмларимизни сотиш билан шуғулланган йигит.

– Нималар деяписиз? – деди Симпсон таажжубга тушгандек. – Кўп қарз берибдимиз унга?

Батлер ва Молленхауэр каби сенаторнинг ўзи ҳам турли банкларга кўйилмалар кўринишида тақдим этилган ўша манабадан фойдасига қарз (ссуда)лар олиб, дурустгина бойиб олганди.

– Стинер унга беш юз минг долларга яқин қарз берганмиш, борди-ю, Каупервуд хатарга бардош беролмаса, Стинерда шунча миқдордаги қамомал борлиги маълум бўлиб қолади; ўзингиз билгандек, бундай гаплар сайловчиларда анча ноҳуш таассурот пайдо қилади. Каупервуд мистер Батлерга юз минг

доллар бериши керак ва бугун музокара килгани ушқига келган эди. Мистер Батлер оркали у биздан кутулиб чиқишига ёрдам сўрабди. Акс холда, – Молленхауэр кўли билан маънодор ишора килди. – у касодга учрайди.

Симпсон ингичка кўли билан иягини силаб кўйди.

– Ярим миллион долларни нима қилишибди улар? – сўради у.

– Бу учарлар четдан унча-мунча ишлаб олишибди, – мийигида кулиб деди Батлер. – Афтидан, улар конкали темир йўллар акцияларини сотиб олишган, – кўшиб кўйди у, каг-такон бошмалдогини жилетининг ўмизига тикиб.

Молленхауэр ва Симпсон захархандалик билан жилмайиб кўйишди.

– Шунака денг, – деди Молленхауэр.

Сенатор Симпсон сукут сақларди, факат юзидаги ифода фикрининг каттик ишлаётганидан гувоҳлик бериб турарди. Айниқса, яқинлашиб келаётган бўҳрон олдидан сиёсатчилар ва ишбилармонлар гуруҳига бундай илтимос билан мурожаат қилиш нечоғли бемаъни экани хақида ўйлаётганди у ҳам. Тўғри, ҳаслидан нимадир лип этиб ўтди, дурустгина йўли бор: у, Батлер ва Молленхауэр бир ёқадан бош чиқарадилар ва Каупервудни кўллаб-қўлтиқлайдилар, бунинг эвазига у конкали темир йўллар акцияларининг барини уларга топширади. Бундай холда, харкалай, бу гап тўғрисида лом-мим демасликка газна билан келишиб олишади, аммо, бошка томондан, қанака кафолат бор, биринчидан, Каупервуд ўз акцияларидан ажралиб қолишни истайдими? Ва, иккинчидан, Батлер ва Молленхауэр у, яъни Симпсон билан бу битимни қўллайдиларми? Батлер, ўз-ўзидан маълумки, бу ерга Каупервуд учун бир оғиз сўзини аямасликка келганди. Молленхауэрга келсак, у ҳар доим у билан зимдан рақобатчилик қилиб келди. Гарчи улар сиёсий майдонда ҳамкорлик қилишса-да, аммо сармоядорлик мақсадлари иккаласида ҳам тубдан фарқ қиларди. Дарвоқе, Батлер ва Молленхауэрда ҳам бўлмагани каби уларда ҳам умумий сармоядорлик манфаатлари йўқ эди. Қолаверса, Каупервуд у айтганчалик содда-гўл эмас. Бу ишдаги унинг айбини Стинернинг

айби билан асло солиштириб бўлмасди: ахир қарз берувчи Каупервуд эмас, Стинер-ку. У миясига келган оқилона счимни ҳамкасабаларига айтса бўлармикан? Ўзига-ўзи шу саволни берди-ю, ўша захоти бир тўхтамга келди – йўк, бўлмайди. Бундай ҳамкорлик қилишда Молленхауэрга ишониб бўлмайди – у илоннинг ёғини ялаган. Тўғри, имкониятларга гап йўк, аммо хатар ҳам кичик эмас. Ундан бир ўзи ҳаракат қилгани маъқул. Ҳозирча эса Стинердан беш юз минг долларни қайтариши учун Каупервудга тазйик ўтказишни талаб қиладилар. Борди-ю, бундан бир нима чикмаса, унда партия манфаати йўлида Стинерни қурбон қилишга тўғри келади. Каупервудга келсак, унинг иши ҳолати ҳақидаги бундай аниқ маълумотнинг борлиги асли бошқа киши бўлган шахс ёрдамида биржада мўмайгина пул ишлаб олишга тўла имконият беради. Улар аввалига Каупервуд тушиб қолган ночор аҳвол ҳақида миш-мишлар таркатадилар, кейин эса унга ўз акцияларини сотишни таклиф этишади – сувтекинга, албатта. Йўк, Каупервуд Батлерга бемаврид мурожаат қилганди.

– Мен сизларга бир гап айтаман. – тилга кирди сенатор узок жим турганидан кейин. – Мен, маълумки, Каупервудга жуда ачинаман ва конкали темир йўллар акцияларини сотиб олгани учун унга таъна қилиш фикридан йироқман, чунки ўша вақтда шунга имкони бўлган; аммо мен, тўғриси, унга нима билан ёрдам беришни билмаяпман, тагин мана бунақа калтис паллада. Стинерни билмадим-у, жентльменлар, аммо мен ҳозир минг истаганим билан бошқалар учун ўзимни оловга ташлашга ҳақим йўк. Энг аввало биз ҳиммат камаримизни ечишимиз учун партияга таҳдид солаётган хатар шунчалик катталигини ҳал қилиб олишимиз керак.

Нақд пул сарфлаш устида гап кетгани ҳамон Молленхауэринг юзи тундлашади.

– Мен ҳам мистер Каупервудга жўяли ёрдам кўрсатолмасам керак, ҳойнаҳой, – хўрсиниб дели у.

– Жин урсин! – деди Батлер ва унга хос ҳазилканшлик билан қўшиб қўйди: – Истасам-истамасам ундан юз минг долларимни олишимга тўғри келади, шекилли! Эртанги кунни шундан бошлайман.

Бу сафар на Симпсон, на Молленхауэрнинг юзида илгари бўлар-бўлмасга пайдо бўлаверадиган захархандаликдан асар ҳам кўринмади. Улар сир бой бермай савлат тўкиб ўтиришарди.

– Шахар газнасидан олинган пулларга келсак, – давом этди Симпсон, барчалари сал ўзини босиб олгач, – бу ишни яхшилаб ўйлаб олишимизга тўғри келади. Борди-ю, мистер Каупервуд касодга учраса ва газна шунча пулни йўқотиб ўтирса, биз жуда ҳам оғир аҳволга тушиб қоламиз. Каупервуд ўзи биринчи галда конканинг қайси изларига қизиқиб қолганди? – сўради у шунчаки омади гапдай.

– Тўғриси, билмайман, – жавоб берди Батлер, Молленхауэрникига кетишаётганда Оуэн унга айтган гапни очишга эҳтиёж сезмай.

– Борди-ю, биз Каупервуд касодга учрагунча Стинердан камомадни ундира олмасак, кейинчалик барибир қатта кўнгилсизликлар бўлиши муқаррар, – деди Молленхауэр. – Бошқа томондан, агар Каупервуд ундан зарарни ундиришни қутаётганимизни тушунса, у, эҳтимол, зудлик билан дўқонини ёпади. Шу боис бу ерда дурустрок бир иш қилиш мумкин эмас. Бундан ташқари, борди-ю, Эдвард Каупервуд билан ўз ишини тугатгунига қадар бирон чора кўрадиган бўлсак, дўстимизга нисбатан яхши иш қилмаган бўламиз.

У Батлернинг Каупервудга берган заёмини назарда тутаётганди.

– Тушунарли, тушунарли, – ўткир сиёсий зийракликка эга Симпсон устамонлик билан тасдиқлади.

– Хотиржам бўлинглар, юз мишгимни мен эртагаёқ қайтариб оламан! – деди Батлер.

– Агар хавотирларимиз тўғри бўлиб чикса, – деди Симпсон, – назаримда, мусибатни сайлов охиригача яшириб туришимиз учун бор кучимизни ишга солишимиз керак бўлади. Рўзнома-ларни мажбурлаб тинчитиш мумкин. Аммо мен бир нарсани таклиф этардим, – кўшимча қилди у, Каупервуд чакконлик билан сотиб олган қонка акцияларини эслаб, – шахар газнасида юзага келган вазиятни ҳисобга олиб, бошқа ҳеч қимга қарз

бермасликка оғохлантириш лозим. Бўлмаса азамат Каупервуд ундан яна пул талаб қилади. Унга таъсир ўтказиш учун, Генри, сизнинг сўзларингиз мутлако кифоя қилади.

– Бўпти, мен у билан гаплашаман, – ковоғини уйиб жавоб берди Молленхауэр.

– Менимча эса, улар қўлларидан келганча чиранаверсинлар, – ноаниқ жавоб берди Батлер, жамоатчилик манфаатларининг мана бу етук посбонларилан ёрдам сўраб Каупервуд хато қилганини эсларкан. Каупервуднинг Батлер ва бошқа сармоядорлар мана бундай оғир дамларда мени қўллаб-қувватлайди, деб қилган умидлари пучга чикди.

Батлер билан хайрлашиб, Каупервуд одатдаги ғайрати ила унга ёрдам кўрсатиши мумкин бўлган бошқа шахсларни кидира бошлади. У миссис Стинердан эридан дарак топилди дегунча зудлик билан унга хабар беришини илтимос қилди. “Дрексел ва К” банкирлик уйидан Уолтер Лини, “Жей Кук ва К” фирмасидан Эвери Стоунни ва Жирард миллий банки президенти Дэвисонни кидириб топиб, Каупервуд мана бу воқеалар борасидаги уларнинг нуқтаи назарини билмоқчи. шунингдек, ўзининг барча кўчар ва кўчмас мулки устидан чиқарилган заём хусусида музокара қилиб олмоқчи эди.

– Мен ҳеч нарса деёлмайман сизга, Фрэнк, – яккаш такрорларди Уолтер Ли, – эртага нималар бўлишини билиб ўтирибманми? Ишларингизни тартибга солаётганингиз жуда яхши. Бу зарур нарсада сизни қўллаб-қувватлашга тайёрман. Аммо, борди-ю, хўжайинлар маълум тоифадаги қарзларни тўлашни талаб этиш зарур десалар, начора, биз бунга бўйсунушга мажбурмиз. Иложи борича вазиятни юмшатиш учун мен бор қучимни ишга соламан. Аммо, борди-ю, Чикаго ростдан ҳам ер юзидан супуриб ташланган бўлса, суғурта компаниялари ёки уларнинг бир қисми, ҳар ҳолда, чирпирак бўлиб кетади, унда эса... факат маҳкам бўлинг! Ўз қарздорларингиздан пулларни қайтаришларини ўзингиз талаб қиларсиз деб ўйлайман?

– Шундан бошқа иложи қолмаганда.

– Нима ҳам дердик, бунга бизда ҳам худди шундай қарайдилар!

Улар бир-бирларининг қўлларини сиқиб қўйдилар. Бу иккала одам бир-бирини ҳурмат қилар эди. Ли ҳаракатлари тугма позик, дунёвий одам эди, бу унинг чинакам соғлом ақл ва бой ҳаётий тажрибага эга бўлишига халакит бермасди.

– Сизга бир гап айтаман, Фрэнк, – қўшимча қилди у хайрлашаётиб. – Конкали темир йўллар борасида куюшқондан чиқиб кетганингизни анчадан бери ўйлаб юрардим. Борди-ю, сиз акцияларни тутиб тура олсангиз, бу, албатта, жуда зўр бўлар эди, аммо ҳозиргидек бунақа оғир дамларда улар туфайли ўтлай қуйиб қолиш мумкин. Сиз мана шу коғозларда ва яна шаҳар заёми облигацияларида ҳаддан ташқари тез “пул ишлаш”га ўрганиб қолгансиз.

У кекса шериги кўзига тик қараб қўйди ва иккаласи ҳам жилмайди. Стоун, Дэвисон ва бошқалар билан ҳам тахминан шундай суҳбат бўлиб ўтди. Каупервуднинг келишигача бос-тириб келаётган фалокат ҳақидаги миш-мишлар уларнинг кулоғига стиб бўлганди. Биронта ҳам одам эртанги кун нима олиб келишини комил ишонч билан айта олмасди. Аммо хайрли бўлишига умид камрок эди.

Каупервуд яна Батлерникига кириб ўтишга аҳд қилди, зеро, унинг Молленхауэр ва Симпсон билан кўришганига шубҳа қилмасди. Каупервудга нима дейишини миясида обдон пишитиб олган Батлер уни анча хушнуд кутиб олди.

– Э-ҳа, келдингизми! – деди у, Фрэнкка кўзи тушиши ҳамон.

– Ҳа, мистер Батлер.

– Айтиб қўя қолай, уринишларим ҳеч қандай самара бермади. Ҳеч нарса чиқмаси керак деб кўркаман, – аста гап бошлади у. – Сиз менга қийин вазифа бердингиз. Молленхауэр бозорни ўз манфаати йўлида тутиб туриш ниятида, пискилли, ўйлашимча, у шундай қилади ҳам. Симпсоннинг ҳам шундай манфаатлари бор ва уларни ҳимоя қилмоқчи. Мен эса, албатта, ўзим учун сотиб оламан.

Фикрини бир жойга тўплаб олиши учун бўлса керак, у тин олди.

– Мен ҳозирча уларни йирик сармоядорлардан биронтаси билан кенгашиб олишга унатоқганимча йўқ, – давом этди у

сўзларни чертиб-чертиб. – Улар сабр килиб, эртага ахвол не кечишини кўришмоқчи. Аммо барибир ҳам сизнинг ўрнингизда бўлганимда, руҳимни туширмаган бўлардим. Борди-ю, ишлар бутунлай чаппасига оладиган бўлса, улар, эхтимол, фикрларини ўзгартиришса керак. Мен Стинер хақида бор гапни айтиб беришга мажбур бўлдим. Жирканч гап, аммо улар сизнинг тегирмондан бутун чикиб ҳамма иш жойига тушиб кетишига умид қиляптилар. Мен ҳам шунга умидворман. Менинг сиздаги кўйилмамга келсак, нима ҳам дердик, сабр таги – раҳмон. Агар ишим ўнгидан келса, мен уни олмайман. Келинг, яхшиси бу тўғрида эртага гаплашайлик. Айтганча, сизнинг ўрнингизда бўлганимда, Стинердан яна пул олишга уринмаган бўлардим. Бу ёқдагиларнинг даҳмазаси ўзи етиб-ортиб турибди-ку.

Бу одамлардан ҳеч қандай ёрдам кутиб бўлмаслиги Каупервудга қундай равшан бўлди. Уни хаяжонга солган ягона нарса – Стинер хақида эслаш бўлди. Нахотки улар Стинер билан аллақачон тил топишиб, уни огохлантиришга улгуришган? Бундай ҳолда Батлерниқига келиб, у тўғри иш қилмабди, аммо бошқа томондан, борди-ю, эртага у касодга учраса, бундан бошқа қандай йўл тута олар эди у? Ҳеч бўлмаганда бу жаноблар унинг ахволини тушунишади-ку. Уни узил-кесил бурчакка тикиб қўйишганида, у яна Батлерга мурожаат қиларди ва ўшанда унга ёрдам беришадими, йўқми, ихтиёр уларнинг ўзида бўларди-ку! Борди-ю, улар ёрдам беришдан бош тортиб, у сингудек бўлса, республикачилар партияси эса сайловда мағлубиятга учраса, улар ўзларидан бошқа ҳеч қимни айбдор тута олмайдилар. Энди улардан олдинроқ ҳаракат қилиб, Стинерни биринчи бўлиб кўриши муҳим, ҳар ҳолда ўзини балога гирифтор қилмасликка унинг акли етса керак.

– Ҳозир ахволим жуда ҳам аянчли тус олган, мистер Батлер, – дабдурустдан деди у. – аммо барибир ҳам ўзимни ўнглаб оларман, деб ўйлайман. Ҳар ҳолда, умидимни узганимча йўқ. Сизларни безовта қилганимдан жуда афсусдаман. Сиз, азизларнинг, менга ёрдам беришингизни ва бу қўлимиздан келадиган, дейишларингизни кутган эдим, аммо бўлмаганга бўлишма дейдилар. Ўзим бир иложини қиларман. Бундан ташқари, сиз

иложи борича кўйилмангизни менда қолдирарсиз, деб умид қиламан.

Йигит тез чиқиб кетди ва Батлер ўйланиб қолди. “Ақлингга қойил, йигит, – ичида деди у. – Унга қаттиқ ачинаман. Аммо тегирмондан бутун чикса, ажаб эмас”.

Каупервуд уйига ошиқаётганди; отаси ҳали ётмаган ва ўйга толганча маъюс ўтирарди. Улар чин дилдан, самимий суҳбатлашишди: ота ва ўғил бир-бирини бир оғиз гапдан тушунишарди. Фрэнк отасини яхши кўрарди. Унинг юзага калкиб чиқишга тинимсиз уринишларини қўллаб-қувватлар ва болалигида уни қанчалик эркалаб ва паҳ-пахлаб қатта қилганларини бир дақиқа унутмасди. У Учинчи миллий банкда Юнион-стритнинг унча қимматли бўлмаган акциялари таъминотига олган кредитни, агар биржада нарх ҳалокатли даражада тушиб кетса, тўлаб қутилиш мумкин деса бўлади. Қандай қилиб бўлмасин, у мана шу ссудани қайтариши керак. Аммо қонкали темир йўлларга отаси сарфлаган кўйилмалар нима бўлади? Улар ўзининг пуллари ўсиши баробарида ортиб борар ва умумий миқдори икки юз минг долларга етганди, бу пуллари қандай саклаб қолиш керак? Акциялар аллақачон қўйиб бўлинганди, улар устидан олинган кредитлар эса бошқа мақсадларда сарфланиб кетганди. Бу ссудалар олинган банкларга қўшимча таъминотлар киритилиши зарур эди. Қаёққа қараманг, ссуда, ссуда, ташвишларга на чек, на чегара бор! Фақат Стинерни унга яна икки юз ёки уч юз минг доллар беришга кўндиролсами! Аммо эҳтимол тутилган молиявий қийинчиликлар олдида бу жинойткорлик ҳисобланарди. Энди ҳаммаси эртанги кунга боғлиқ бўлиб қолганди.

9 октябр, душанба ҳам келди, кун булутли ва рутубатли эди. Тонг ёришиши билан Каупервуд турди-да, соқолини олди, қийинди ва яшилтоб айвондан отасининг қошига йўл олди. Қария тун бўйи мижджа қокмаганидан аллақачон оёқда эди. Оппок соч-соқоллари тўзғиб кетган, чакка соқоллари бугун у қадар кўркам кўринмаётганди. Кўзлари ҳорғин боқар, юзининг қони қочганди. Унинг қаттиқ изтироб чекканини ўғил дарров пайқади. Ота мўъжазгина силлик ёзув столидан кўзла-

рини кўтарди: бу столни Элсуорт унга деб аллакаердан топиб келганди, унда ўтирганча ота Каупервуд hozир ўзининг актив ва пассивларини тартиб билан ҳисоб-китоб киларди. Фрэнкнинг бадани жимирлаб кетди. Отасини ташвишли кўрганида у ҳар доим ичидан қиринди ўтарди, hozир эса унга ёрдам беришдан ожиз. Улар иккаласи мана бу янги уйларни қуришайтганда, қария учун ташвишли ва ғамли кунлар абадий ортда қолганига ишончи қомил бўлганди унинг.

– Ҳисоб-китобларми? – одатдагидек ҳазиломуз сўради у, отасига иложи борича далда беришга ҳаракат қилиб.

– Захираларимни ҳисоблаяпман, нима қилишим кераклигини билмоқчиман, бақартиқи... – У кўзининг қири билан ўғлига қараб қўйди ва Фрэнк жилмайди.

– Ташвиш қилманг, отажон! Мен сизга айтганман: ҳаммасини шундай тузганманки, Батлер ва унинг шериклари бозорни тутиб туришга мажбур бўлишди. Мен Райверс, Таргул ва Гарри Элтингидин биржада қоғозларимни сотишда ёрдамлашиб юборишларини илтимос қилдим – ахир улар энг яхши маклерлар-ку. Улар жуда эҳтиёткорлик билан ҳаракат қиладилар. Мен буни Эд ёки Жога топширолмасдим, чунки унда ҳамма менга нима бўлганини дарҳол билиб қоларди. Мана бу йигитлар эса шундай таассурот туғдирадиларки, гўё қимматли қоғозлар нархини тушираяптилар, аммо айни вақтда унинг хаддан ташқари тушиб кетишига йўл қўймаяптилар. Мен биржага шунча акция ташлашим керакки, токи уларни қийматдан ўн банд паст сотиб, беш юз минг доллар ундириб олай. Эҳтимол, қоғозлар нархи тушмас. Ҳозир бир нарса деб бўлмайди. Ахир нарх дегани чексиз тушиб кетавермайди-ку! Қанийди, йирик сугурта жамиятлари нима қилиш пиятида эканликларини билолсам! Тонгги рўзномаларни хали олиб келишмадимми?

Каупервуд кўнғирок қилмоқчи бўлди, бироқ хизматкорлар ҳам уйғонмаган бўлишса керак, деб ўйланиб қолди. Унинг ўзи дахлизга чиқди. У срда ҳам босмаҳона бўёғи қуриб улгурмаган “Пресса” ва “Паблик лежер” рўзномалари ётарди. Биринчи саҳифага тез кўз югуртириб чиқар экан, унинг ранги бирдан ўзгарди. “Пресса”да катта, бутун устунни тўлдириб дахшат-

ли кўринишдаги Чикаго тархи жойлаштирилганди; кора ранг билан унда шаҳарнинг ёнган қисми белгиланганди. Чикагонинг бундай муфассал тарҳини у хали ҳеч қачон кўрмаган эди. Тархдаги оқ бўшлиқ – Мичиган кўли, мана бу эса дарё, шаҳарни қарийб уч тенг бўлакка – шимолий, ғарбий ва жанубий бўлақларга бўлиб турарди. Каупервуднинг кўзига шаҳар бироз ғалати ва нимаси биландир Филадельфияга ўхшаб режалаштирилгандек туюлиб кетди. Унинг майдони икки ёки уч квадрат миллик Савдо қисми шаҳарнинг уч асосий қисми туташган жойда, дарёнинг асосий ўзанидан жанубда жойлашган эди, шу ерда жануби-ғарбий ва шимоли-ғарбий ирмоқлари бирлашиб, дарё кўлга қуйиларди. Бу марказдаги катта маҳалла эди, бироқ харитадан унинг бутунлай ёниб кетгани кўриниб турарди. “Чикаго – қуйиб кул бўлди!” – саҳифа бўйлаб турган йирик кора сарлавҳада шундай ёзилганди. Шундан кейин тафсилотлар бошланиб кетган – бошпанасиз қолганларнинг изтироблари, оловда ўлганлар сони ва бутун мол-давлатидан маҳрум бўлганлар сони. Кейин шарқий штатларда ёнғинга қарши қандай курашиш кераклиги ҳақидаги масала муҳокама қилинарди. Сугурта жамиятлари ва саноатчилар, эҳтимол, бундай катта зарарларга бардош беришга қучлари етмаса керак, деган фикрлар баён қилинганди.

– Падарига лаънат! – ғамгин тўнғиллаб қўйди Каупервуд.
– Қайси жин уриб, мен бу биржа ишларига араллашиб қолдим.

У мехмонхона бўлмага қайтди-да, рўзнома мутолаасига шўнғили.

Кейин, вақт эрта бўлишига қарамай, отаси билан бирга идорага йўл олди. У ерда унга почта мунтазир эди – у ёки бу битимни бекор қилиш ёки қоғозларни сотиш таклиф қилинган ўндан ортик хат ётарди. У тик турганча хатларни кўриб чиқар экан, чопар бола яна учта хат келтирди. Улардан бири Стинердан эди, у шаҳарда тушга яқин бўлишини, ундан олдин улгуролмаслигини айтган эди, Каупервуд бир вақтнинг ўзида ҳам кўрқув, ҳам енгиллик ҳис этди. Қарзларини соат учгача тўлаб қўйиш учун унга йирик миқдордаги пул керак эди. Ҳозир ҳар бир дақиқа олтиндан қиммат. Стинерни вокзалда тутиб, у би-

лан бошқалардан олдинроқ гаплашиб олиши шарт. Ҳа, бутунги кун оғир, югур-югурлар билан, кескин ўтадиган кўринарди.

Каупервуд етиб келганида Учинчи кўчада банкирлар ва биржачилар гўжгон ўйнардди, уларни бу ерга хаддан ташқари кескин вазият бошлаб келганди. Ҳамма қаёққадир шошарди, хавода юзлаб жазавага тушган одамларни тинч ва ҳеч қандай ташвиши йўқ одамлардан фарқлаб турадиган кайфият ҳукмрон эди. Биржада ҳам ҳамма жунбишга келганди. Бонг урилиши билан улкан уй ақл бовар қилмас шовқинга тўларди. Бонг овози охиригача ўчмай туриб, маҳаллий биржа корпорациясини ташкил этувчи икки юз нафар одам қандайдир узук-юлук товушлар чиқариб олдинга ташланарди – ким нархни туширишга, ким, аксинча, айни вақтда фойдали бўлган таклифларни тутишга ҳаракат қиларди. Ҳозир бўлганларнинг манфаатлари шу қалар хилма-хил эдики, ташки одам ҳозир нима фойдалироқ, сотишми ё сотиб олишми, билолмас эди.

Райверс ва Таргул одам энг қалин жойда қолишга, ака-ука Жозеф ва Эдвард Каупервудлар эса арзону кимматига қарамай акцияларни сотиш пайида бўлиб, теварак-атрофда ивирсилар эдилар. “Айиклар” зўр бериб нархни туширар эдилар, чунки ҳаммаси Молленхауэр, Симпсон ва Батлернинг агентлари, шунингдек, бошқа биржачилар конкали темир йўллар акцияларини ушлаб қолишга ҳаракат қиладиларми ва бу қоғозлар қандайдир қийматини саклаб қоладими, йўқми, шуларга боғлиқ эди. Кеча Каупервуд билан хайрлашаётиб, Батлер, кўлимиздан келган ҳамма ишни қилаяпмиз, деганди. Улар сўнгги имкониятгача акцияларни сотиб оладилар. Бозорни чексиз равишда тутиб туришга-ку, ваъда беролмасди, албатта, Молленхауэр ва Симпсонга ишонолмагани каби. У лоақал уларнинг иши қай ахволдалигини ҳам билмасди.

Ҳаяжон энг юқори нуктага етганида Каупервуд кириб келди. У остонадаёқ кўзлари билан Райверсни қиларди, бироқ шу онда яна бонг овози янгради ва битимлар тўхтатилди. Бутун оломон бирданига биржа қотиби янгиликларни овоза қиладиган айвончага бурилди. Чиндан ҳам, ўттиз саккиз ёшлардаги бу қорачадан келган, нимжон жуссали, амалдор-

ларга хос рангпар юзли бу одам аллакачон ўз ўрнида турарди, унинг ортидан эса очик эшик кўринарди. Унинг ўнг кўлида бир варақ қоғоз бор эди.

– Америка ёнгин суғурта жамияти Бостонда ўзининг карзини тўлашга қурби етмайди, деб эълон қилади.

Яна бонг урилди. Шу захоти бўрон кўзгалди. Буниси олдингисидан ҳам шиддатли эди. Борди-ю, мана шу хира тонгда биржа очилишидан бир-бир ярим соат ўтар-ўтмас бир суғурта компанияси синган бўлса, унда якин тўрт-беш соатда ва кейинги кунларда нималар бўлмайди? Бу шуни англатадики, Чикагодаги куйган одамлар ўз фаолиятларини қайта тиклай олмайдилар. Бу шуни билдирадики, банклар касодга учраган компаниялар билан боғлиқ барча қарз (ссуда)ларни аллакачон талаб қилганлар ёки ҳозир талаб қила бошлайдилар. Жон-пони чиқиб кетган, Шимолий тинч оксани, Иллинойс-Сентрал, Ридинг, Лейк-Шор ва Уобеш темир йўл компанияларининг минг ва беш мингдан акциялари, шунингдек, конкали темир йўллар акциялари ва Каупервуд сотган заём облигациялари боғламларини нуқул арзонрок таклиф қилган “хўкиз”ларнинг бўкиришлари бу иншоотларга дахлдор барча одамларнинг юрагини ёриб юбормоқда эди. Бир дақиқалик жимликдан фойдаланиб, Каупервуд Артур Райверснинг олдига борди; аммо у ҳам унга ҳеч нарса айта олмади.

– Менимча, Молленхауэр ва Симпсоннинг агентлари нархларни, у қадар жон кўйдириб ушлаб туришмаяпти! – таъвишланиб деди Каупервуд.

– Уларга Нью-Йоркдан хат келган, – хўмрайиб жавоб берди Райверс. – Энди ўзимизни минг ёққа урганимиздан фойда йўқ. Англашимча, у ерда яна уч суғурта компанияси синай-синай деб турибди. Уларнинг касолга учраганларини ҳар дақиқада эълон қилиб қолишлари мумкин.

Бундан кейин нима қилиш кераклигини муҳокама қилгани улар бир мунча муддатга бу митти жаҳаннамдан чиқишди. Стинер билан келишувга кўра, Каупервуд уларнинг ҳар иккови ҳам дурустгина маблағ ишлаб олган биржа ўйинидан қатъи назар юз минг долларгача бўлган шаҳар заёми облигацияларини

сотиб олишга ваколат олганди. Аммо, бу тушиб кетаётган нархни тутиб колиш зарур бўлган ҳолдагина қилинадиган иш эди. Ҳозир Каупервуд олтмиш минг долларга облигациялар сотиб олиш ва улар билан бошқа жойларда олинган ссудаларни таъминлашга қарор қилди. Стинер зудлик билан бу пулнинг ўрнини қоплайди ва унга яна нақд пул беради. У ёки бу тарзда бу усул қанчадир муддатга пул қадрини тутиб туриш ва уларни яна қийматларнинг ҳалокатли даражала тушиб кетгунига қадар сақлаб туришга ёрдам беради ёки ҳеч бўлмаганда шунга имкон туғдиради. Оҳ, қанийди ҳозир пул қадрини туширишга ўйнаш учун унда маблағ бўлганда эди! Агар бундай ўйин унга тезда барбод этиш хавфи пайдо қилмаганида эди! Ҳатто мана шу хатарли дақиқада ҳам Каупервуднинг кўнглидан унинг ҳозирги оғир аҳволида касод билан таҳдид қилиб турган вазиятлар бошқа вақтда унга мўмай фойда келтирар, деган гаплар ўтди. Аммо ҳозир у бундан фойдалана олмасди. Икки кеманинг бошини ушлаган ғарқ бўлади. Сен ё “айик” бўлишинг керак, ёки “хўкиз” – зарурият эса уни “хўкиз” бўлишга мажбур этмоқда. Фалакнинг гардиши шунақа бўлгач, нима ҳам қила олардинг! Унинг барча найрангбозликлари ҳозир беҳуда эди. Уйини гаровга қўйиб, пул олишга умид қилган бир банкир билан учрашгани йўл оламан деб турганда яна бонг овози янгради. Яна битимлар тўхтатилди. Артур Райверс ўзи турган пештахта олдидан Каупервудга маъноли қараб қўйди; у ерда штатнинг қимматли қоғозлар ва шаҳар заёми облигациялари савдоси кетмоқда эди – шу облигацияларни сотиб олишга Артур эндигина киришганди. Шу аснода унинг олдига Нютон Таргул югуриб келди.

– Ҳаммалари сизга қарши! – ҳовлиқиб деди у. – Бунақа нархда сотишга уринишингизнинг ҳам кераги йўқ! Фойдасиз иш! Улар оёғимизга болта уришяпти. Жонимизни нақ хикматдоғимизга келтириб юборди. Бир неча кундан кейин катта ўзгариш бўлади. Балки, чидаб берарсиз! Бўпти, янги кўнглисизликка шай туринг.

У кўзи билан биржа кўмитаси қотиби яна пайдо бўлган айвончага ишора қилди.

– Шаркий ва Ғарбий ёнгин сугурта жамиятлари Нью-Йоркда ўзининг қарзини тўлашга қурби етмаслигини маълум қилади!

Танобий бўйлаб чўзиб айтилган “во-о-й!”га ўхшаш нола янгради.

Тартиб саклашга чақириб, қотиб болғачаси билан столга уриб кўйди.

– Рочестердаги “Ири” ёнгин сугуртаси жамияти ўзининг қарзини тўлашга қурби етмаслигини маълум қилади!

Яна “во-о-ой!” овози янгради.

Яна болғачанинг “так” этган овози эшитилди.

– Нью-Йоркдаги Америка кредит компанияси тўловларни тўхтатди!

– Во-о-ой!

Бўрон кутирарди.

– Хўш, нима дейсиз? – сўради Таргул. – Бундай бўронга бардош қилиб бўларканми? Сотувни тўхтатиб, бир неча қун сабр қила олмайсизми? Нархни тушириш ўйинини ўйнаганингиз маъқул эмасми?

– Ҳозир биржани ёпиш керак эди, – тўнғиллади Каупервуд.

– Энг яхши йўли шу. Бўлмаса иш чаток бўлади.

У шошиб ўзи билан бир хил аҳволга тушиб қолган бир гуруҳ биржачилар олдига борди; балки улар ўз таъсирлари билан унинг ғояларини рўёбга чиқаришда ҳамкорлик қилиб юборишар? Ҳозирги нархни энг қулай, арпаси пишиб турган одамларга қарши бу аёвсиз юриш бўлган бўлур эди. Аммо улар билан нима иши бор унинг! Буни сармоядорлик деб қўйибдилар. Қоғозларни қасод даражада паст нархда сотиш бемаънилиқ; у ўз агентларига сотувни вақтинча тўхтатиб туришга фармойиш берди. Модомики, банкирлар энг керакли дамда хизмаг қилишни хошлашмас, жамғарма биржаси ёпилмас, Стинерни унга яна уч юз минг доллар кредит беришга унатиб бўлмас эканми, бу унинг сингани дсмак. Ҳар дақиқани ганимат билиб, у идоралари ўша Учинчи кўчада жойлашган бир қанча банкир ва биржачиларни кўргани йўл олди ва улардан биржани ёпишни талаб этишларини сўради. Соат ўн

иккига бир неча дакика қолганда Стинерни кутиб олгани вокзалга чопди, аммо минг афсуслар бўлсинки, уни учратмади. Стинер у поездга илинолмаган бўлиши мумкин. Аммо Каупервуд қандайдир найранг бўлаётганини сезди ва аввало ратушага, кейин эса Стинернинг уйига боришга қарор қилди. Балки у қайтиб келгандир-у, у билан учрашишдан ўзини олиб қочаётгандир?

Стинерни ратушада тополмай, Каупервуд ўзига-ўзи, “қани, энди тўғри унинг уйига бор!” деб буйрук берди. У билан поездда гўкнаш келганида эса у хайрон ҳам бўлмади. Стинернинг ранги қув ўчган ва саросимали эди. Каупервудга кўзи тушиб, у баттар оқариб кетди.

– Э-ҳа! Салом, Фрэнк! – каловланиб деди у. – Қаердан келаяпсиз?

– Нима бўлди, Жорж? – ўз навбатида сўради Каупервуд. – Мен сизни Брод-стрит вокзалида учратаман, деб ўйлагандим.

– Ҳа, аввало ўша ерда тушмоқчи бўлдим, – жавоб берди Стинер (унинг башарасига одам қараб бўлмасди), – лекин кейин Фарбий станцияда тушдим, кийимимни алмаштиргани уйга кириб чикмоқчи бўлдим. Бугун бир дунё ишларни қилишим керак. Сизнинг олдингизга кирмоқчи эдим.

Каупервуднинг шошилинич телеграммасидан кейин бундай жавоб ғоят аҳмоқона эди, аммо ёш ишбилармон уни бир қулоғи билан эшитиб, иккинчисидан чиқариб юборди.

– Ўтиринг менинг аравамга, Жорж! – таклиф қилди у Стинерга. – Биз жиддий гаплашиб олмасак бўлмайди. Мен сизга биржада ваҳима кўтаришим хавфи бор деб телеграмма юборган эдим. Худди шундай бўлди ҳам. Бир дақиқани ҳам бой бермаслигимиз керак. Акциялар дахшатли даражада тушиб кетди, банклар эса олган қарзларини тўлаб қўйишимни талаб этишяпти. Сиз менга бир неча кунга йиллик тўрт ёки беш фоизга уч юз эллик минг доллар қарз бериб тура оласизми, йўқми, шуни билишим керак. Мен сизга бир цент ҳам қолдирмай қайтараман. Пул менга мана бундоқ керак. Бусиз асфалософилингга учиб кетаман. Бу нимани англатишини биласизми ўзи, Жорж? Барча активларимни охирги долларигача музла-

тиб кўйилади, у билан бирга сизнинг конкали темир йўлларга сарфлаган пулларингиз ҳам. Мен у пулларни сизга сарф қилгани беролмайман, шаҳар газнасидан олинган ссудалар билан боғлиқ бу барча гаплар не нохушликларни бошимизга солмайди ҳали. Сиз кассадаги камомадни коплай олмай қоласиз – бунинг оқибати нима бўлишини ўзингиз тушунарсиз, ҳарқалай? Биз икковимиз ҳам қаттиқ чув тушдик. Сизнинг сувдан қурук чиқиб кетишингизни хоҳлайман, аммо ўзингизнинг ёрдмингизсиз бундай қила олмайсиз. Кеча кўйилмаси борасида Батлерга мурожаат қилишга мажбур бўлдим ва бошка манбалардан ҳам пул топишга жоним борича ҳаракат қиламан. Борди-ю, менга ҳамкорлик кўрсатмас экансиз, бу офатдан соғ чиколмасман, деб кўркаман.

Каупервуд жим бўлиб қолди. Стинер йўқ деб жавоб қайтаришидан олдинроқ унга бутун манзарани яққолроқ тасвирлашга ҳаракат қилди у – ўзининг ҳам аҳволи яхши эмаслигини билиб кўйсин Стинер.

Аслида эса Каупервуд ўзига хос зийраклик билан шубҳа қилган ҳол юз берди. Стинерни пишитиб кўйишга улгуришганди. Ўтган оқшомда Батлер ва Симпсон кетишлари ҳамон Молленхауэр қотиби, салласини деса, калласини олиб келадиган учар йигит Эбнер Сэнгстекни чорлади-да, унга ҳазинабонни топишни буюрди. Сэнгстек Стинер билан овга кетган Стробикка муфассал телеграмма жўнатди, Стинерни Каупервудга қарши қайраб кўйишни қаттиқ тайинлади. Ҳазинада камомад борлиги фош бўлган. Сэнгстек Стробик ва Стинерни Уиллингтонда кутиб олади (Каупервуддан олдин кўришиш учун) ва тафсилотлардан хабардор қилади. Судда жавоб бермаслик учун Стинер Каупервудга қарз (ссуда) тўлашни бас қилиши керак. Биронта одам билан учрашишдан олдин Стинерга Молленхауэрнинг олдидан ўтиб кўйиши тавсия этилади. Стробикдан уларнинг эртага тушда етиб келишлари хабар қилинган жавоб телеграммасини олиб, Сэнгстек уларни Уиллингтонда қарши олгани жўнатади. Стинернинг вокзалдан тўғри ишбилармонлар маҳалласига эмас, уйга кириб, кийимини алмаштириш баҳонаси билан шаҳар чеккасида тушиб қол-

гани шундан эди. Аслида Каупервуд билан кўришишдан олдин Молленхауэр билан юзма-юз бўлишни кўзда тутганди.

У ўлгудек кўриқиб кетган бўлиб, вақтдан ютишга ҳаракат қиларди.

– Йўқ, ундай қилолмаймак, Фрэнк, – аянчли оҳангда деди у. – Бусиз ҳам мен бу ишга каттик ўралашиб қолдим. Молленхауэрнинг котиби мени бундай кадам қўйишдан огоҳлантириш учун ҳам бизни Уиллингтонда кутиб олишга келган экан. Стробикнинг фикри ҳам шундай. Менинг қанча пулим таркатиб берилганлигини улар билишади. Ё сизнинг ўзингиз, ё бошқа битта-яримтаси уларга бу ҳақда хабар берган. Мен Молленхауэрга қарши иш тутолмайман. Ўзимдаги ҳамма нарса учун мен ундан миннатдорман. Мени хазинабон қилиб тайинлаган ҳам у бўлади.

– Гапимга кулок солинг, Жорж! Ҳозир қандай иш тутсангиз ҳам партия олдидаги бурч ҳақида қилинаётган сафсата билан ўзингизни абгор қилманг. Сиз жуда ёмон аҳволга тушиб қолгансиз, мен ҳам. Борди-ю, ҳозир мен билан бирга ўзингизни қутқариш чорасини кўрмас экансиз, ҳеч ким жонингизга оро қирмайди – ҳозир ҳам, кейин ҳам! “Кейин”и келганда аттанглаб қолиш ҳақида гапирмаса бўлади. Мен бунга кеча кечкурун, Батлердан икковимизга ёрдам сўраганимда амин бўлдим. Конка акцияларига қизиқиб қолганимизни улар билишади ва ҳар қандай йўл билан бизнинг ичак-чавоғимизни ағдаришни истайдилар – ҳамма бало мана шунда! Ҳозир битта масала кўндаланг турибди – ким кимни қутқаради? Бу ўзимизни ё қутқаришимиз, мушофааланишимиз, ё биргаликда жаҳаннамга тушмоғимиз керак – мен сизга айтмоқчи бўлган нарса шу эди. Сизнинг тақдирингиз Молленхауэрни мана бу фонусчалик ҳам қизиқтирмайди. Уни сиз менга берган пуллар ташвишга солмайди, балки ўша пуллардан ким ва қанча фойда кўраётгани қизиқтиради. Наҳотки шугина нарсани ҳам тушунмасангиз: биз сиз билан конкани қўлга киритаётганимизни улар билиб қолишган ва бу уларга ёқмаган. Улар биздан акцияларни тортиб олган захоти биз улар учун йўқ одамларга айланамиз, буни яхшилаб эслаб қолинг! Борди-ю,

сарфлаган маблағларимиз куйиб кетса, сиз тугаган одамсиз ва мен ҳам: бизга ёрдам бергани ҳеч ким кўлини чўзмайди, ҳатто сиёсий нуқтаи назардан ҳам. Бу машъум ҳақиқатни таг-тагигача англаб етсангиз дейман, Жорж. Менга “йўк” деб жавоб беришингиздан олдин – чунки сиздан буни Молленхауэр талаб қилаяпти. – сиз менинг сўзларимни яхшилаб ўйлаб олишингиз керак.

Ўзининг ирода кучи билан Каупервуд учун жавобгар бўлган ягона қадамни қўйишга ҳазинабонни рози қилиш учун у Стинерга каттик тикилди, ҳолбуки, пировардида Стинерга бундан фойда жуда кам эди. Шуни таъкидлаш жоизки, Стинер ҳозир уни мутлако қизиқтирмасди. У бор-йўғи бир пиёда дона бўлиб, у кўлига тушган ҳар қандай одамнинг ихтиёри билан ҳаракат қиларди. Молленхауэр, Симпсон ва Батлерга қарши ўларок Каупервуд мана шу пиёда донани ушлаб туришга ҳаракат қилмоқда эди. Илон қуёнга кўз тиккандай, Стинерни ўзига бўйсундириш ва кўркқанидан чалажонга айланган бу одамда лоақал ўзини қўлга олиш савқи табиатини уйғоғиш учун унга еб қўйгудек қараб турарди.

Бирок Стинер ўзини йўқотиб қўйганди ва унга энди ҳеч нарса қор қилмаётганди. Унинг юзи кўкиштов тус олган, ковоклари шишган, кўзлари гўлайган, қўл ва лаблари нам тортганди. Эй Худо, қандай кунларга қолиб ўтирибди у?

– Ҳаммаси тўғри, Фрэнк! – алам билан деди ҳазинабон. – Сизнинг ҳақлигингизни биламан. Аммо ўзингиз ўйланг, агар бу пулларни сизга берсам, аҳволим не кечади? Ахир улар мени тилкалаб ташладилар. Ўзингизни менинг ўрнимга қўйиб кўринг. Эҳ, ҳеч бўлмаганда Батлерга айтмай турганингизда эди! Сиз аввало мен билан гаплашиб олишингиз керак эди!

– Ахир сиз алақакларда ўрдак овлаб юрган бўлсангиз, сиз билан қандай гаплашай, Жорж? Сиз билан уланишга ҳаракат қилиб, телеграмма юбормаган жойим қолмади! Тағин нима қила олардим? Мен ҳаракат қилишим керак эди. Бундан ташқари, Батлер менга ҳар доимгидан кўра дўстонароқ муносабатда бўлар, деб ўйлагандим. Ҳозир Батлерга мурожаат қилганим учун мени қойийдиган вақт эмас, аҳволимни яхшилаш

керак. Иккаламиз нохуш муаммога тушиб колганмиз. Сузиб чика оламизми ёки чўкиб кетамизми – гап шунинг устида кетаётибди. Бошка ҳеч ким эмас, биз, тушунаяпсизми ўзи буни? Мен сўраган нарсани Батлер ё кила олмасди, ё истамаётганди – бу Молленхауэр ва Симпсоннинг кимматли коғозлар кийматини ушлаб туриши эди. Улар ҳозир айнан шунинг тескарисини қилишяпти. Улар ўз ўйинларини тикиштиришяпти ва бунинг оқибати бизнинг ичак-чавоғимизни ағдариб ташлашга олиб келади. Наҳотки сиз буни тушунмаётган бўлсангиз? Улар биз тўплаган ҳамма нарсани биздан тортиб олишмоқчи. Биз ўзимизни ўзимиз кутқаришимиз керак, Жорж, сизнинг олдингизга шунинг учун келган эдим. Борди-ю, сиз менга уч юз эллик ёки ҳеч бўлмаганда уч юз минг доллар берсангиз, икковимиз ҳам тамом бўлдик деяверинг. Сизга эса, Жорж, мендан кўра ёмонроқ бўлади, чунки юридик жиҳатдан мен ҳеч қандай жавобгарликка тортилмайман! Аммо гап бунда эмас. Мен ўзимни ҳам, сизни ҳам кутқариб колмоқчиман, улар биз ҳакимизда нималарни гапирмасинлар. бизга қарши қанаканги иғвогарлик қилмасинлар, бизни пул билан боғлиқ кийинчиликлардан халос қилувчи воситани биламан мен; ундан ҳар икковимизнинг нафимизга фойдаланиб қолиш эса сизга боғлиқ бўлиб турибди. Наҳотки буни ўзингиз тушунмаётган бўлсангиз? Мен ўз ишимни кутқариб колмоқчиман, ўшанда эса сизнинг номингиз ҳам, пулларингиз ҳам омон қолади.

Ниҳоят, Стинерни унатишга муваффақ бўлдим деган умидда Каупервуд гапдан тўхтади, Стинер бўлса ҳамон иккиланарди.

– Мен нима ҳам кила олардим, Фрэнк? – заиф ва аянчли овозда эътироз билдирди у. – Мен Молленхауэрга қарши боролмайман. Агар мен сиз айтган нарсани қилсам, улар мени судга беришади. Бу уларнинг кўлидан келади. Йўқ, Фрэнк! Мен сиз ўйлаганчалик кучли одам эмасман. Борди-ю, улар ҳеч нарсани билмаганларида, борди-ю, сиз уларга ҳеч нима демаган бўлганингизда эди, унда... балки ўшанда – бошқача бўларди, аммо энди...

У бошини чайқади, кулранг кўзларида чексиз надомат ифодаси бор эди.

– Жорж, – деб яна гап бошлади Каупервуд, борди-ю бирор нарсага эришишга муваффақ бўлса, фақат энг ишончли далилларгина қўл келиши мумкинлигини англаган ҳолда, – мен нима килиб қўйганимни бир четга қўйиб турайлик. Мен нима килиш зарур бўлса, шуни қилдим. Сиз бутунлай ўзингизни йўқотиб қўйдингиз ва ҳар қанака оғир хато содир этишга тайёрсиз. Мен бунга тек қараб туролмайман. Сизнинг манфаатингиз деб беш юз минг долларлик шаҳар пулини жойлаштирганман – қисман ўзимнинг манфаатим деб ҳам. Албатта, барибир кўпроқ сизнинг манфаатингизни ўйлаганман...

Бу фикр ҳақиқатга унчалик мувофиқ эмасди.

– ...ва шундай бир паллада сиз иккилашиб ўтирибсиз, ўз манфаатингизни ҳимоя қилишингиз керакми, йўқми, буни ҳам билмаяпсиз. Мен сизни тушунолмай қолдим! Ахир бу бўҳтон, Жорж! Акциялар аллақачон гўрларга кириб кетаяпти, хонавайронлик биз икковимизгагина таҳдид солаётгани йўқ. Биржада ёнгин туфайли пайдо бўлган ваҳима, саросималик авжида, ўзини ҳимоя қилиш чорасини тополмаган одам билан жавоб беради. Сиз, ҳазинабон қилиб кўтаргани учун Молленхауэр олдида бурчлиман, мени бир бало қилиб қўйишидан қўрқаман, дейсиз. Ўзингизнинг ва менинг аҳволимни бир ўйлаб кўринг, токи мен касодга учрамагунимча у сизни ҳеч нима қилолмайди. Борди-ю, мен ўзимни синган деб эълон қилсам, сизга нима бўлишини биласизми? Унда сизни суддан ким қутқаради? Молленхауэр югуриб келади-да, сиз учун ярим миллион доллар киритади, деб хомтама бўлиб юрманг тагин. Икки дунёда ҳам у бундай қилолмайди. Борди-ю, Молленхауэр ва бошқалар сизнинг манфаатингизни ўйлар экан, нима учун улар бугун мени биржада қўллаб-қувватлашмади? Нимагалигини мен биламан. Улар бизнинг конкали темир йўллар акцияларимизга кўзларини ола қилишяпти, кейин сизни қамокка тикишлари билан уларнинг уч пуллик ишлари йўқ. Аклингизни йиғинг-да, гапимга кириг. Мен сизнинг манфаатларингизга ҳамиша хайрихоҳ бўлиб келганман, сиз бундан кўз юмолмайсиз. Мен туфайли сиз пулдор бўлиб олдингиз, тагин озмунча ҳам эмас! Кўзингизни очинг, Жорж,

ғазнага боринг-да, бирон-бир чора кўришдан аввал менга уч юз минг долларга чек ёзиб беринг. То бу иш килиб бўлингунча биронта одам билан кўришманг ҳам, гаплашманг ҳам. Гап тамом, вассалом. Бу чекни ёзиб беришингизга ҳеч ким монелик қилолмайди. Сиз – шаҳар хазиначисиз. Пул қўлимга келиб тушган захоти мен бу машамалардан қутилиб чикаман-да, бир hafta, жуда кўп деганда икки haftaдан кейин сизга ҳаммасини кўшқўлаб қайтараман – унғача ваҳима ҳам анча босилиб қолса керак. Бу пуллар ғазнага қайтгандан кейин биз ҳалиги беш юз минг борасида ҳам келишиб оламиз. Уч ойдан кейин, балки ундан олдинроқ шундай қиламанки, сиз камомадни бемалол қоплай оласиз. Нимасини айтасиз, мен буни икки haftaга қолмай дўндираман, фақат оёкка туриб олишга ёрдам берсангиз бўлгани! Вақт – менга фақат мана шу керак. Сиз киритган пулларингизни йўқотмайсиз, пулларни қайтарганингизда эса ҳеч ким мушугингизни пишт демайди. Улар ҳеч қанақанги оммавий мажаро кўтаришга қодир эмаслар. Хўш, сиз нима қилмоқчисиз ўзи, Жорж? Молленхауэр менга чек ёзиб беришингизга тўскинлик қилолмайди, мен ҳам сизни шундай қил, деб мажбур этолмайман. Сизнинг тақдирингиз ўз қўлингизда. Гапиринг, нима қилмоқчисиз ўзи?

Ғарчи ҳалокат ёқасида турган бўлса-да, Стинер ҳамон ўйлар ва иккиланар эди. У ҳаракат қилишдан, Молленхауэрдан, Каупервуддан, ҳаётдан ва ўзидан қўрқар эди. Ваҳима ҳақидаги, уни даҳшатга солган фалокат ҳақидаги фикр унинг тасаввурида мулккий аҳволдан кўра жамиятдаги ва сиёсий оламдаги мавқеи билан кўпроқ боғланиб кетган эди. Молиявий қудрат нима эканини тушунадиган одамлар бармоқ билан санарли. Бошқалар бойлиги устидан ҳукмронликни ўз қўлида ушлаб туриш, жамият ҳаётининг манбаи ва айирбошлаш воситаси ҳисобланган нарсага эга бўлиш нима эканини ҳис этувчилар анқонинг уруғи. Аммо бунинг маъносини қақиб олганлар энди бойликнинг ўзини деб унға ўч бўлиб қолмайдилар. Одатда одамлар пулға ўзини маълум ҳаётий қулайликлар билан таъминлаш воситаси, деб қарайдилар, аммо сармоядор учун пул – бу фаровонликни тақсимлаш устидан назорат воситаси,

хурмат, кудрат, хокимиятга эришув воситасидир. Стинердан фаркли ўларок, Каупервуд пулга айнан ана шундай муносабатда эди. Ҳар доим Каупервудни унинг учун ҳаракат қилишга ундаб келган Стинер энди, Каупервуд унга вазиятдан чиқиб кетишнинг ягона йўлини беш кўлдай аниқ тасвирлаб берганда юраги ёрилгудек кўркмоқда эди. Унинг мушоҳада қилиш қобилияти Молленхауэрнинг ғазаб ва интикоми, Каупервуднинг касод бўлиш эҳтимоллиги ва мусибатни мардона қарши олишдаги ўз ноқобиллиги олдида хира тортиб қолди. Каупервуднинг туғма сармоядорлик истеъдоди энди унинг ишончилиги қозонолмаётганди. Бу банклар ғоят ёш ва у қадар тажрибадор эмас. Молленхауэрнинг ёши улуг ва бойрок. Симпсон ва Батлер ҳам. Пулдор бу одамлар бемисл кудрат соҳибларидир. Бундан ташқари, Каупервуднинг ўзи унга, Стинерга хатарла қолганини, уни боши берк қўчага қамаб қўйганларини тан олмадими? Ҳеч қанака эътироф Стинерни ортик кўркита олмас эди, аммо Каупервуд шундай қилишга мажбур бўлганди, зеро, хатарнинг юзига тик боқишга Стинерда мардлик егишмасди.

Шу боис фойтунда ғазна йўлидан кетиб боришар экан, Стинер оппоқ оқарган, руҳан эзилган ҳолда ўтираверди, фикрини бир жойга тўплаёлмас, ўзининг аҳволи ва ундан қутилишнинг ягона йўлини тез, аниқ, яққол тасаввур этишнинг уйдасидан чиқолмас эди. Унга таъсир ўтказгани яна бир марта уриниб кўриш учун Каупервуд у билан бирга ғазнага кирди.

– Хўш, Жорж? – совуқ оҳангда деди у. – Мен жавоб қутаялман. Вақт ўтаяпти. Биз учун ҳар бир дақиқа ғанимат. Менга пул беринг ва мен бу можаролардан ситилиб чиқиб олай, бўладими? Яна бир қарра қайтараман: ҳар бир дақиқа ғанимат. Анали жанобларнинг лўқидан кўркманг. Улар ўзларини фойдалари учун ўйин қилаяптилар, улардан ўрناق олинг.

– Қўлимдан келмайди. Фрэнк, – синик овозда жавоб берди, ниҳоят, Стинер: Молленхауэрнинг қаҳрли чехрасини ҳар ўйлаганда унинг ўз келажаги борасидаги кўркув беиз йўқоларди.

– Мен ўйлаб олишим керак. Ахир бирданига бир нарса деёлмайман-ку. Сиз қелишингиздан бир-икки дақиқагина олдин Стробик мен билан хайрлашиб кетганди ва унинг ўйлашича...

– Худо олсин сизни, Жорж! – газаб билан деди Каупервуд.
– Стробикни гапириб нима киласиз менга! Унинг бунга нима дахли бор? Ўзингизни ўйласангиз-чи! Сизга нима бўлишини ўйланг аввал! Гап Стробикнинг эмас, сизнинг тақдирингиз устида кетаяпти.

– Ҳаммасини тушунаман, Фрэнк, – кайсарлик киларди шўрлик Стинер. – Аммо, начора, буни қандай қилишга ҳеч ақлим етмаяпти. Рост айтяпман! Ўзингиз бу можародан омон-эсон чиқиб олишимга кўзим етмаяпти деяпсиз, тагин уч юз минг доллар... ҳазилакам гапми, уч юз минг доллар-а! Йўқ, Фрэнк. Қилолмайман! Ҳеч нарса чикмайди. Бундан ташқари, мен аввал Молленхауэр билан гаплашиб олишим керак.

– Эй Худойим, қасқдаги гапларни гапирасиз-а! – охири Каупервуд портлаб кетди, у ҳазинабонга ошқора газаб ва нафрат билан боқди. – Бўпти! Югуринг, Молленхауэрнинг олдига! Сўранг ундан, сизнинг фойдангиз учун қалламини тезроқ олишининг йўли борми, денг! Менга уч юз минг доллар қарз бериб туриш – мумкин эмас-у, ҳазинабондан олинган беш юз мингга таваққал қилиш ва уларни йўқотиш – мумкин экан-да? Сизни тўғри тушундимми? Ахир сиз бу пулларни, уларга қўшиб бошқа ҳаммасини бой беришга қасд қилибсиз-ку. Менимча, миянгиз айниб қолибди. Молленхауэрнинг бир оғиз сўзидан жон-понингиз чиқиб кетибди, сиз энди ҳаммасини: бойлигингизни, обрўйингизни, мансабингизни киморга тикишга тайёр бўлибсиз! Агар мен қасодга учрагудек бўлсам, сизга нима бўлишини биласизми? Сизни ҳибсга олишади. Панжара ортига ўтказишади, Жорж, тамом-вассалом. Анави сизга нималар қилмаслик кераклигини ўргатган Молленхауэрингиз бўлса, шармандан шармисор бўлганингиздан кейин пинагини ҳам бузмай тураверади. Эсланг: мен сизга ёрдам бермаганмидим, хўш? Сўнгги дақиқача ишларингизни муваффақиятли юргизиб турмаганмидим? Миянгизга қандай қурт кириб қолди экан, мен шуни билмоқчиман. Сиз нимадан кўрқаяпсиз?

Стинер яна қандайдир жўялироқ сабабни рўқач қилмоқчи бўлиб турганида хонага унинг девонхона бошқарувчиси

Альберт Стайерс кириб келди. Азбаройи хаяжонланганидан Стинер хадеганда уни пайкамади, Каупервуд эса викор билан унга мурожаат килди:

– Нима дейсиз, Альберт?

– Мистер Молленхауэр топширигига мувофик мистер Сэнгстек мистер Стинер билан кўришишни истайди.

Бу дахшатли исм қулоғига чалиниши ҳамон Стинер кузги япрок каби бужмайиб кетди. Бу Каупервуднинг эътиборидан четда колмади. У Стинердан уч юз минг доллар олишдаги сўнгги умиди пучга чиқаётганини англади.

– Нима хам дердик, Жорж, – дели у, Стайерс Сэнгстекка Стинер уни қабул қилишга тайёрлигини хабар қилиш учун йўл олганида, – менга хаммаси равшан бўлди. Бу одам сизни авраб олибди. Сиз каттик кўрқиб кетибсиз ва энди ўзингизни идора қилолмай қолибсиз. Майли, хаммаси қандай бўлса, шундай қолаверсин: мен яна қайтиб келаман. Фақат, Худо хайрингизни берсин, ўзингизни қўлга олинг. Агар яхшилаб ўйлаб олмасангиз, хаммаси нима билан тугагини мен сизга айтдим. Гапимга киринг ва сиз мустақил, бой одамга айланасиз. Акс ҳолда – сизни камокхона панжараси кутмоқда.

Биржани ва банкирлардан кўмак олгани яна бир марта уриниб кўришга аҳд қилиб, Батлернинг хузурига йўл олишдан олдин Каупервуд тез ғазнадан чиқди-да, унга мунтазир турган юмшоқ кабриолетга сакраб минди. Ўрнидиги ҳам ўзи каби сарик рангли бу ажойиб аравага асов тўрик байтал қўшилганди. Каупервуд гоҳ у, гоҳ бу бино олдида тўхтар ва ясама бефарқлик билан банклар ва биржа идоралари зиналаридан чопиб тушиб-чопиб чиқар эди.

Бироқ хамма ҳаракатлари беҳуда кетди. Унинг гапларини диққат билан тинглар, ҳатто хайрихоҳлик билдирар ва ўша захоти вазият қалтислигидан нолир эдилар. Жирард миллий банки қарз (ссуда)ни тўлаш учун лоақал бир соат муҳлат беришга рози бўлмади ва Каупервуд уларга биржа киймати тушишидан келиб чиққан тафовутни коплаш учун ўзининг энг қимматли қоғозларидан қалин бир дастасини бетўхтов жўнатишга мажбур бўлади. Соат иккида ота Каупервуддан чопар

келди: Учинчи миллий банк раиси сифатида у бир юз эллик минг долларлик карз(ссуда)ни тўлаб қўйишини талаб этишга мажбур экан. Фрэнк қўйган акциялар, директорлар фикрича, у қадар ишончли эмас эмиш. Каупервуд зудлик билан ўзининг шу банкдаги эллик минглик қўйилмасига чек ёзиб берди, унга идорасида саклаб келаётган нақд йиғирма беш минг долларни қўшди. “Тай ва К” фирмасидан эллик минг долларлик ссудани тўлаб қўйишни талаб қилди, Грин ва Каутс изи конкали акцияларини нархидан уч баравар камига сотиб юборди – бу ўша қаттнк умид боғлаб келаётган конка изи эди. Шу йўл билан олинган барча пулни у учинчи миллий банкка жўнатди. Кекса Каупервуд елкасидан тоғ ағдарилгандай хис қилса-да, юрагининг бир чеккасини ит тимдаларди. Туш пайтида ўз қоғозлари учун қанча олиши мумкинлини билиш ниятида ўзи йўлга тушди. Бундай йўл тугиб, у бир чети обрўйига путур етказди, бироқ унинг ота қалби изтиробда эди, бундан ташқари эса у ўзининг шахсий манфаатлари ҳақида ўйламаса бўлмасди. Уй қуриб ва вазият, аравалар, томорка ва акцияларини гаровга қўйиб карз (ссуда) олиб, у юз минг доллар ишлаб олди-да, уни Фрэнк номига ўзининг банкига қўйди. Аммо мана бундай кучли довул пайтида бу барибир ҳам ғоят заиф лангар эди. Фрэнк тўловлар учун қаида уч ё тўрт кунлик мухлат олишга эришмоғи зарур эди. Мана шу лаънати куннинг туш чоги соат иккида ўз ишларининг аҳволини яна бир қарра тарозига солиб, Каупервуд ковоғини уйганча тўнгиллаб деди:

“Йўк, бу Стинер дегани менга уч юз минг доллар ссуда бермаса бўлмайди, бошқа гап йўк. Энди эса Батлерни кўришим керак, бўлмаса у идора ёпилгунча ўз қўйилмасини тагин талаб қилади”.

У яна извошга сакраб чиқди-да, телбаларча Батлернинг хузурига учди.

МУНДАРИЖА

I боб	3
II боб	9
III боб	17
IV боб	30
V боб	37
VI боб	43
VII боб	53
VIII боб	61
IX боб	67
X боб	71
XI боб	81
XII боб	90
XIII боб	100
XIV боб	110
XV боб	123
XVI боб	130
XVII боб	137
XVIII боб	150
XIX боб	159
XX боб	166
XXI боб	174
XXII боб	188
XXIII боб	199
XXIV боб	216
XXV боб	222

Теодор Драйзер
1871–1945

Америкалик ёзувчи Теодор Драйзер 1871 йил 27 августда Индиана штатига қарашли Терре Хот шаҳарчасида таваллуд топган. Ёзувчининг «Титан», «Даҳо», «Америка фожиаси», «Бахти қаро Керри», «Ўн икки йигит» ва бошқа асарлари дунёга машҳур. Қўлингиздаги адибнинг «Сармоядор» романи таниқли таржимон Амир Файзулла таржимасида эътиборингизга ҳавола этилмоқда.

«O'qituvchi» нашриёт-матбаа ижодий уйи хилма-хил китоблар чоп этиш билан бирга, жаҳон адабиёти дурдоналарига ҳам алоҳида эътибор қаратмоқда. Эндиликда, мунтазам равишда, нашриётимиз томонидан чоп этилган ва чоп этилиши режалаштирилаётган дунёга машҳур асарларни эътиборингизга ҳавола қилиш мақсадида миз. Китоб оламининг ҳар томонлама бойиб боришида таржима асарларининг ўрни, аҳамияти катта. Негаки, таржима асарлар ўқиган ҳар бир китобхоннинг дунёқараши, тасавури бойиб, халқнинг яшаш шароити, урф-одати, меҳнати, орзу-интиҳоси билан ошно бўлади.

© «O'qituvchi» NMIU
180206, Toshkent sh.,
Yanglishahar ko'chasi, 1.
Tel.: (+99871) 224-04-12.
E-mail: info@oqituvchi.uz
Web-site: www.oqituvchi.uz

ISBN 978-9943-22-

9 789943 2220